V.

Miller, mint a Nemzeti Múzeum igazgatója, azzal kezdte meg működését, hogy eltávolította az intézet egyik tisztviselőjét, a ki ellen már régebben komoly panaszok merültek fel.

E tisztviselő Strázsay József volt, a kit 1806 szeptember 17-én Széchényi gróf nevezett ki a könyvtárhoz, a hol mint lajstromozó, registrator, előbb 500, azután 800 forint évi fizetéssel szolgált. Emlékezhetünk rá, hogy Miller úgy jellemezte öt egyik levelében, mint a ki nem való egyébre, mint adósságcsinálásra, meg holmi gépies munkára.

Sajnos, a mellett, hogy nem tudott a pénzzel bánni, voltak még egyéb fogyatkozásai, hibái is, a melyek lassankint a romlás szélére vitték.

Nem a legutolsó volt ezek közt, hivatalos kötelességeinek teljesítése körül tanusitott s minden képzeletet meghaladó pontatlansága. Megtörtént, hogy heteken keresztül tájékára sem ment hivatalának.

Így 1811 január vége felé elhalálozván mostoha atyja, több napi szabadságot kért Millertől, hogy édes anyjának vigaszára és segitségére lehessen. Február 6-án ennek három hétre történő meghosszabbitását kérelmezi, családi ügyeinek rendezése czéljából. Elmult azonban márczius, sőt április is a vége felé járt, és Strázsay még mindig nem mutatta magát a könyvtárban. April 24-én végre ir Millernek. Jól tudja, úgymond, hogy haragszik reá, az egész tisztikarral együtt, de azt is tudja, hogy elve senkinek sem ártani, a kin nem segithet; ő tehát mint nagyon szerencsétlen ember atyai tanácsát bátorkodik kikérni. Ezúttal sem akar

az ő tudta nélkül eljárni, és kéri támogatását minden ügyében. Miután az ő tilalma értelmében a Muzeumnál tovább nem szolgálhat, engedje meg neki kegyesen, hogy állásáról lemondva más hivatal után nézhessen. Nehéz dologra határozta magát, nem mert így elveszíti kenyerét, hanem — hízelgés nélkül legyen mondva — mert ez által elesik attól a szerencsétől, hogy együtt szolgálhat vele, a kit mindenkor atyjának tekintett. Hallgassa meg esedezését és tegye meg a szükséges javításokat a mellékelt lemondási nyilatkozaton. Ezen aggodalmas helyzetében és bajában sem tehet jobbat, mint ha annak tanácsát követi, a ki hat éven keresztül valóságos atyja volt. Ez utolsó kérése hozzá.

A mellékelt és a nádorhoz czímzett fogalmazványban ezeket írja. Viszonyaim és a mostoha sors arra kényszerítenek, hogy a magyar könyvtár mellett eltöltött öt év és nyolcz hónapi hűséges szolgálat után, lelkemnek legnagyobb fájdalmára, állásomat Fenséged kezeibe letegyem. Lemondásomnak okai, a jelen nehéz viszonyokon kívül, bizonyos fiatalkori könnyelműségekben rejlenek. Öt év előtt ugyanis, semmiféle támogatásban nem részesülvén hazulról, miután 400 forint fizetésből és 100 forint lakbérből megélni nem tudtam és e mellett többször betegeskedtem is, kénytelen voltam adósságot csinálni, abban a reményben, hogy a magamra vállalandó magánmunkálatok díjaiból törleszthetem. Azonban ez nem történt meg, sőt a kedvezőtlen körülmények közt tartozásaim még jobban felszaporodtak, úgy hogy jelenleg 630 frttal vagyok adós. E közben hitelezőim nemcsak engem kerestek fel többször, hanem Miller könyvtárőrt is zaklatták, a ki nem egyszer megintett, hogy ezen ügyeket mielőbb rendezzem. Én igyekeztem is tartozásaimat kiegyenlíteni, a mikor csak tehettem; azonban mostoha atyám halálával özvegy édes anyám és két kiskorú nővérem ellátásának gondja is rám nehezedett. Ez a körülmény nemcsak hivatalomtól tartott huzamosb időn át távol, hanem hitelezőimet is — látván hogy semmiféle támaszom nincs — türelmetlenekké tette. Midőn pedig édes anyám Pécsre költözött, nehogy teljesen magamra maradjak s abban a reményben, hogy segítőtárssal oldalamon jobban meg fogok felelhetni kötelezettségeimnek, megházasodtam. Így nehezen eljutottam arra a pontra, hogy 3—4 hónap alatt képes lettem volna rendezni ügyeimet, midőn hitelezőim türelmetlensége folytán mindenféle rágalom keletkezett felőlem, a

mi teljesen elidegenítette tőlem tisztviselőtársaimat. Ezek után nem marad számomra más hátra, mint hogy megváljak állásomtól, és Fenségedtől valamely áthelyeztetést kérjek, igérvén, hogy mindenkor hűséges, buzgó és szorgalmas leszek.

Strázsay azonban ezúttal még kegyelmet nyert Millernél és lemondását nem terjesztette a nádor elé.

Csakhogy az igért és várt javulás nem következett be. A nyáron ismét valami rossz fát tett a tűzre; a mivel annyira maga ellen ingerelte Millert, hogy újra kitiltotta a hivatalból.

Strázsay július 11-én levélben kér bocsánatot és engedélyt, hogy állását elfoglalhassa. Jól tudja, úgymond, Miller is, hogy senki sem lesz egyszerre sem jóvá, sem romlottá. Legutóbbi könnyelműsége is inkább kétségbeesett lelkiállapotának tudható be, mint gonoszságnak, és bizonyára nem fog ismétlődni. Hogy az ivásról leszokott, nemcsak nejének, hanem az egész világnak tanúságára hivatkozhatik. Biztosítja, hogy a legelső kihágásnál, vagy adósságcsinálásnál, még mielőtt a dolog nyilvánosságra jöhetne, hivatalától megfosztottnak fogja magát tekinteni. Mindezt irásban mondja el, mert szégyenében és Miller haragja miatt, nem mer emberek közé menni. Ha azonban bocsánatot nyer, az eltévedt bárány vissza fog térni és megmenekülvén a végromlástól, minden erejéből azon lesz, hogy hibáját jóvá tegye.

Bátyja is közbenjárt Millernél érdekében. Mentegette, hogy a rossz társaság és könnyelműsége sodorták őt bajba és csakis hitelezőinek zaklatásait kerülendő maradt el hivatalából. Most már adóssága is nagy részben ki van fizetve, s ő is a legjobb szándékkal van eltelve a javulásra; kéri tehát, bocsássón meg neki és fogadja vissza hivatalába.

Miller még egyszer engedett, hogy alkalmat nyujtson Strázsaynak, igéretei beváltására. A hivatalos buzgalmat azonban sem jósággal, sem szigorúsággal nem volt képes benne fokozni. Október 25-én már ismét szabadságot kér, hogy beteg feleségét ápolhassa, miután — úgymond — senkije sincs, a ki őt ebben helyettesíthetné, az orvos pedig a leggondosabb ápolást rendelte el.[1]

S azután jött a többi mulasztás, rendetlenség megint. Végre Millernél is betelt a mérték és 1812 márczius 19-én bejelentette

[1] Miller levelezése. XI. 20, 43, 66, 71, 105.

a nádornál, hogy Strázsay lemondott a könyvtárban viselt állásáról, részint egészségi állapota, részint magán körülményei által kényszeritve, a melyek oly annyira igénybe vették, hogy 6 hó leforgása alatt alig fordult meg 10-szer az intézetben; ő maga is belátta, hogy nem alkalmas a múzeumi szolgálatra és már a várost is elhagyta.[1] Miller a lemondás elfogadását ajánlotta, miután tisztességbe vágó dolgokat is követett el, a melyek miatt, ha jószántából nem menne, el kellene őt távolítani. Ha az általa eddig élvezett évi 800 forinthoz még 400-at hozzáadnának, meg lenne a könyvtárőr fizetése, a kire leginkább szükség van az intézetben.

A nádor márczius 27-én elfogadta a lemondást, a könyvtárőri állásra vonatkozólag azonban nem nyilatkozott.[2]

Több eredményt ért el Miller egy másik, az egész tisztviselői kart illető kérésével, a melylyel azt óhajtotta kieszközölni, hogy, tekintettel a nagy drágaságra, a tisztviselők ne negyedévenkint, hanem minden hó végével kapják fizetésüket; ezt a nádor április 25-én kelt leiratában engedélyezte.[3]

Ugyan e napon küldötte le a nádor Millerhez a helytartótanácsnak márczius 17-kén kelt felterjesztését is, a mely mintegy válasz volt a nyomdai köteles példányok kezelésére vonatkozólag tett javaslatára, a melyet a helytartótanács még a múlt év június 12-én megküldött a törvényhatóságoknak, véleményadás czéljából.

A helytartótanácshoz eddig mindössze 15 hatóság nyilatkozata érkezett be, a melyek közül némelyiknek semmiféle észrevétele nem volt a javaslatra, mások szerint ellenben némi módositás lett volna azon eszközlendő.

Így pl. Pécs városának, a hol Engel özvegyének nyomdavezetője annyira az iszákosság rabja volt, hogy az elvállalt munkát a legnagyobb hanyagsággal végezte, minek következtében könyvnyomást alig biztak rá, az volt a véleménye, hogy Miller javasla-

[1] Horvát István egy sokkal későbbi iratában olvassuk, hogy az elbocsátás oka az említetteknél is súlyosabb és menthetlenebb hiba, hűtlenség lett volna. Magyar Könyvszemle, 1888. évf. 229. Ennek nyomát azonban nem találtuk, sem a hivatalos iratokban, sem pedig a magán levelezésekben.

[2] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 500.

[3] Igazgatósági irattár. A. 1812. Nro 21.

tát azzal kellene még megtoldani, hogy ha új nyomda, vagy könyvkereskedés nyitására adatik engedély, már ebben mondassék ki a négy köteles példány beküldésének kötelezettsége. Az ellenőrzést pedig akként kellene foganatosítani, hogy a censorok és revisorok, a mint valamely munka kinyomatására megadják az engedélyt, egyuttal értesítenék erről a hatóságot is.[1]

Pozsony városa viszont arra az álláspontra helyezkedett, hogy a hatóságok — főleg a nemes származású könyvnyomdászokkal szemben — nem vállalhatják magukra ez irányban a felelősséget; maradjon meg az ellenőrzés továbbra is a revisorok- és tankerületi igazgatóknál, s csak ezek felszólítására lépjen közbe a hatóság.[2]

Kassa szerint szintén nem lenne egyébre szükség, mint hogy adandó alkalommal a hatóság kezére járjon a revisornak.[3]

Lőcse ellenben semmiféle nehézséget nem látott fenforogni a javaslat életbeléptetésére nézve, sőt csak is így látta kellően biztosítva az eredményt.[4]

Győr és Eperjes városának nem volt kifogása a javaslat ellen.[5]

Beszterczebánya a városi jegyzőt hívta fel, fejtse ki nézetét a javaslatról, a kinek a következő megjegyzései voltak. A javaslatot azzal kellene kibővíteni, hogy a büntetésekből befolyó pénz a könyvtár czéljaira használtassék fel. A hatóságok kérjék be minden negyedévben a köteles példányokat és küldjék fel Budára. Nehogy pedig a nyomdák kijátszhassák a hatóságot, a censorok azon a lapon, a melyen kiállítják az engedélyt, akár a szerzőnek, akár a nyomdásznak, valamely mű kinyomatására, jelöljék meg a nyomdát is, és ezt közöljék a hatósággal.[6]

Nagykároly városa jelentésében azt olvassuk, hogy »kebelében olyan könyvnyomtatómühely nincsen, a mely könyveket, vagy csak árkusos verseket is tudna kinyomatni«. Egyébiránt, »hogy ha szintén a nemes ember a typografustól meg nem különböztetik is, az ország bibliothecáriusának projectuma azon szerint együtt

[1] Országos levéltár. Revis. Libr. A. 1812. Nro 59.
[2] U. ott. Nro 60.
[3] U. ott. Nro 85.
[4] U. ott. Nro 61.
[5] U. ott. Nro 62.
[6] U. ott. Nro 63.

megállható, és a haza sarkalatos törvényeivel, valamint egyéb királyi rendelések és közrendszabások azokkal megállhatók«.[1]

Zágráb, nem lévén joghatósága alá tartozó nyomdája, nem gondoskodhatik az országos könyvtárt illető könyvek beküldéséről. Hasonlóképen Békés megye és Pozsega is azt jelenti, hogy területén nincs nyomda.[2]

Debreczen annyit válaszol, hogy a város nyomtatóműhelyéből a négy köteles példány mindenkor beszállíttatott.[3]

Temesvár is mindenkor beszolgáltatta a köteles nyomtatványokat; arra kéri ennélfogva a helytartótanácsot, maradjon meg minden a régiben és csak szükség esetén forduljanak a revisorok a hatósághoz.[4]

Csongrád vármegye véleménye szerint legczélszerűbb lenne, ha minden egyes szerző írásban kötelezné magát a könyvvizsgálat alkalmával a négy példány beküldésére.[5]

Veszprém megye azt óhajtotta volna, hogy bizzanak meg egy állandóan Veszprémben tartózkodó táblabirót azzal, hogy a nyomdákat gyakrabban tekintse meg, vegye át a köteles példányokat és nyujtsa be ezeket, átküldés czéljából, a megyének.[6]

Pest-Pilis és Solt rendjei a »velük közöltetett javallást minden részeiben eszközölhetőnek lenni vélték«, főként ha az illető városok előljárói felelősek lesznek a beküldésért. Megjegyzik azonban, hogy »az ország könyvtárába kiadandó munkák épségének megvizsgálását nemcsak a helybeli előljáróságokra, hanem ezeknek befolyása mellett ahhoz különösen értő tudós személyekre bizatandóknak lenni vélik«.[7]

A helytartótanács nemcsak ezen jelentések keretében nem látta kimerítve a kérdés anyagát, de még a hátralévő nyilatkozatoktól sem remélte ezt. Nehogy azonban a 7 hónap óta húzódó ügy elintézése még tovább is halasztást szenvedjen, a kérdést már most véglegesen megoldandónak tartotta, még pedig azon

[1] Országos levéltár. Revis. Libr. A. 1812. Nro 64.
[2] U. ott. Nro 66.
[3] U. ott. Nro 86.
[4] U. ott. Nro 90.
[5] U. ott. Nro 19.
[6] U. ott. Nro 26.
[7] U. ott. Nro 56.

az alapon, a melyet az eddigi legfelsőbb intézkedések már megteremtettek.

Az 1800 január 31-én kelt udvari rendeletben azt a rendelkezést találta, hogy a könyvrevisorok negyedévenkint terjeszszék fel a kerületükhöz tartozó nyomdák sajtótermékeinek kimutatását a helytartótanácshoz. Az 1802 deczember 10-én kiadott udvari rendelet pedig kötelességévé tette az összes hazai nyomdáknak, hogy nyomtatványaikból egy példányt az országos könyvtárba is beszolgáltassanak. Ennek a két rendeletnek a betartásával el lehet érve a czél.

A földabroszokat, metszeteket, újságokat illetőleg azonban abban a nézetben volt a helytartótanács, hogy ezek beküldésére nézve, felsőbb rendeletek hiányában, nem intézkedhetik. Mert az 1811 február 22-én megjelent udvari rendelet kimondja ugyan, hogy az elárúsitók ezekből is beszolgáltassanak egy-egy példányt a császári könyvtárnak; ebbe azonban nem lehet bele magyarázni, hogy az országos könyvtárnak is joga lenne egy példányhoz. De nem tévesztendő szem elől azon körülmény sem, hogy míg a nyomdászoknál, a kik a nyomdai ipar üzésére külön engedélyt nyernek, ebben az engedélyben kifejezetten megállapittatik bizonyos számú köteles példány beszolgáltatásának kötelezettsége, ezektől tehát joggal meg lehet követelni, hogy ennek eleget tegyenek, addig az oly kereskedők, a kik minden különös engedély nélkül árusitják a földabroszokat, metszeteket, alig lesznek rákényszeríthetők ezek beküldésére.

A helytartótanács tehát czélszerűbbnek látta felhivni az összes tankerületi igazgatókat, intsék meg a kerületükhöz tartozó censorokat, hogy minél pontosabban tegyenek eleget a fentebbi udvari rendeleteknek, úgy a nyomdatermékek negyedévi kimutatását, mint a négy köteles példány beszolgáltatását illetőleg; és a mennyiben ennek végrehajtása körül hatósági támogatásra lenne szükségük, kérjék ki esetről esetre ezt az illető hatóságtól. Egyszersmind meghagyta az utóbbiaknak is, hogy az ily czélból hozzájuk forduló censorok megkeresésének eleget tenni ne késedelmeskedjenek.

A mi pedig a múltban elmaradt köteles példányok utólagos beszerzését illeti, erre nézve azt ajánlotta a helytartótanács, hogy állítsa össze az ország könyvtárosa a be nem érkezett nyomtat-

ványok jegyzékét, mutassa be ezt nála, hogy ennek alapján rá lehessen szorítani a hiány pótlására a hanyag nyomdászokat.[1]

Millert nem elégítette ki a helytartótanács eljárása. Egyelőre azonban csak annyit mond a nádorhoz intézett június 3-iki felterjesztésében, hogy miután úgy látja, a helytartótanács nagyon pártolja a nyomdákat s így nem lehet az országgyűlési iratokat tőlük megszerezni, kéri ő fenségét gondoskodjék egy példányról a könyvtár részére is.

Nem mulasztja el azonban, később, július 1-jén, a nádor előtt hosszasabban és tüzetesebben is kifejteni, mily csekély eredmény várható a helytartótanácsi intézkedéstől.

A hatósági nyilatkozatokból mindenekelőtt azt állapítja meg, hogy az egyes városi és megyei hatóságok nem fejtettek ki egyenlő buzgalmat a hazai irodalom érdekében. Többen egyáltalában nem foglalkoztak a javaslattal: némelyek a felelősséget a revisorokra óhajtanák háritani; mások ellenben elfogadták, a mit ő javaslatba hozott.

Az az egy kétségtelen, hogy nem lehet hatásuk a királyi rendeleteknek, ha az egyiktől megkivánják a köteles példányok beszolgáltatását, a másiktól pedig nem. Ki kellene tehát mondani, hogy a köteles példányok nem a nemes embert terhelik, hanem a nyomdászt. Ha nem erre az alapra fektetik a kötelezettséget, hiábavaló dolog a censorok jogköre felett tanácskozni.

A censoroknak abban áll a kötelességük, hogy megállapitsák, mely munkákat lehet kinyomatni, és melyeket nem. E kötelességüknek pedig eleget tesznek az által, ha az átnézett kéziratokról szerkeztett jegyzőkönyveket felküldik a helytartótanácshoz. Sőt a helyi hatóságok bevonása nélkül nem is lehet reájuk bizni a köteles példányok bekivánását az oly emberektől, a kik joghatóságuk alá nem tartoznak. A hatóságok támogatására pedig csak akkor számithatnak, ha bizonyos nyomtatványok elkobzásáról van szó. S hogy mennyi köszönet van ebben a támogatásban, azt őneki is volt alkalma tapasztalni, a mikor mint revisor működött Nagyváradon, ámbár ő megyei ember volt.

Azért kérte ő a hazai törvényekkel legteljesebb összhang-

[1] Országos levéltár. Acta Musaei A. 1812. Nro 660.

[2] U. ott. Nro 890. Igazgatósági irattár. A. 1812. Nro 28.

zásban lévő javaslatában a censorok üres hatalma helyett a hatóságok ellenőrzését, mert ha a hatóság megtudja venni a nemes származású csizmadián, szabón a városi adót, a nemes származású nyomdászt, a ki nyomdája után úgy is fizet adót a városi pénztárba, szintén rá tudná szoritani a köteles példányok beszolgáltatására. Viszont, ha a nem nemes nyomdászok azt fogják látni, hogy nemes származású társaik fel vannak mentve a kötelezettség alól, abban a hiszemben, hogy velük jogtalanság történik, szükségképen mindenféle ürügyet fognak keresni a legfelsőbb rendeletek kijátszására.

Miután pedig a tapasztalat a mellett szól, hogy a könyvkereskedők és nyomdatulajdonosok semmit sem hajlandók tenni hazaszeretetből, hanem minden lépésüket a nyereségvágy vezérli, a nemes származásúakat ügyészi keresettel, a nem-nemeseket pedig pénzbirságokkal kellene rákényszeriteni az engedelmességre olyképen, hogy a felelősség ezért ne a censorokra, hanem a hatóságokra nehezedjék. A mint ezt őfensége maga is helyeselte az országgyűlés elé terjesztett jelentésében.

Kijelenti tehát Miller, hogy tisztelettel fogadja ugyan a helytartótanács legutóbbi intézkedéseit, azonban nem ringathatja magát azon reményben, hogy a czél elérése ezzel biztositva lesz. A helytartótanács az egész kérdést irodalmi dolognak tekinti és nem közigazgatási ügynek. Nem veszi továbbá figyelembe a javaslat főbb pontjait a nemes származású nyomdatulajdonosokra vonatkozólag, holott ezek mulasztásából keletkezett a hiány, úgy az országos, mint az egyetemi könyvtárban. Nem terjeszkedett ki ezen felül azokra a pontozatokra, a melyek a latin és magyar nyelvű pozsonyi újságoknak a könyvtárba való beszolgáltatását lettek volna hivatva biztositani, úgyszintén azokra sem, a melyek a hatóságok felelősségét és a hanyag nyomdászokra kirovandó birságok megállapitását szorgalmazzák. Szóval, a helytartótanács mit sem tett a nemzeti intézet érdekében, hanem csupán felhivta a revisorok figyelmét a már régebben kibocsátott királyi rendeletek végrehajtására. Sőt mi több, a szerzőket, könyvkereskedőket és nyomdászokat még azon kötelezettség alól is felmentette, hogy a mappákat és metszeteket beszolgáltassák, kijelentvén, hogy az 1811-iki legfelsőbb rendelet csakis a bécsi császári könyvtár részére biztosit ezekből egy-egy példányt. Nem hiheti, hogy

az udvari rendelet ezt akarta volna, hanem igenis, hogy a köteles példányokat — ha mindjárt csak a császári könyvtárt nevezi is meg — mind a három könyvtár megkapja.

Miután kénytelen belenyugodni a helytartótanács intézkedésébe, a mely, az ő javaslatának figyelmen kívül hagyásával, a nemzeti intézet gyarapodását a szerzők, kiadók, könyvárusok és nyomdászok nagylelkűségére bizza, nem tesz ez irányban további lépéseket. Gondoskodni fog azonban arról, hogy a mint ő fensége elegendő munkaerővel látja el a Múzeumot, a hiányzó nyomtatványok összeirassanak és a helytartótanács elé terjesztessenek.[1]

Néhány nappal később ismét panaszkodik a hiányos intézkedés miatt.

Még június végén megszünt Landerer Mihály örököseinek, a latin és német nyelvű pozsonyi újságok kiadását biztosító kiváltsága, a mi a jövőben Weber Péter nyomdászra ruháztatott át. A nyomda azonban az új tulajdonos kezében sem mutatkozott hajlandónak az újságszámok beszolgáltatására. Pedig nem múlt el nap a nélkül, hogy valaki ne kereste volna azokat a könyvtárban, a mikor szégyenkezve utasították az illetőt a tisztviselők a kávéházba. Miller július 8-án a nádor elé terjeszti ezt az esetet is, hogy ő fensége lássa, mennyire hatás nélkül maradt a helytartótanácsnak a censorokhoz intézett leirata.[2]

Széchényi, Millernek a Nemzeti Múzeum igazgatójává történt kineveztetéséről, a Vereinigte Ofner und Pester Zeitung márczius 15-iki számából értesült. Ámbár méltán elvárhatta volna, hogy az örvendetes eseményt maga Miller is közölje vele, nem veszi rossz néven ennek elmaradását, hanem siet az új igazgatót melegen üdvözölni. Úgy tekinti a kinevezést, mint Miller érdemeinek megjutalmazását a nádor részéről, és hiszi, hogy szerencsekívánatai-ban mindazok osztozni fognak, a kik a hazát szeretik. A haza szeretete azonban arra a gondteljes kérdésre is rávezeti, hogy ki fogja helyét betölteni az övéhez hasonló tudással és munkálkodással? A tudat, hogy nincs két egyforma ember e világon, csak növeli gondját. Miután azonban Miller az egész intézet feletti fel-

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 1267.
[2] U. ott. Nro 1064.

ügyelettel, és a többi tisztviselő vezetésével is meg lesz bízva, abban a gondolatban keres megnyugvást, hogy az ő szelleme és buzgósága a többieket is lelkesíteni fogja. Ez által felbátorítva kéri őt, ajánljon neki ez állásra alkalmas egyéneket, miután hízeleg magának azzal, hogy a nádor meg fogja engedni, miszerint az ő felsége által kegyesen engedélyezett kinevezési jogot gyakorolja. Az intézet megalapítása alkalmával az összes hazai és külföldi tudósok tetszésével találkozott, hogy őt ajándékozta meg bizalmával, s miután alapítványának sorsa most is nem kevésbé fekszik szivén, mint akkor, reményli, hogy ezen újabb kinevezés is meg fog felelni a közönség várakozásának. Kéri egyúttal, küldje válaszát Sopronba.[1]

A kért és várt válasz még három hét múlva sem érkezvén meg, a gróf április 15-én újból felkeresi Millert soraival. Csak elfoglaltságának tulajdonítja, hogy levelére, a melyben arra kérte, irja meg őszintén és barátságosan kit tart legalkalmasabbnak az előléptetése folytán üresedésbe jött állásra, még nem felelt. Olyant szeretne ugyanis ő felségétől nyert jogánál fogva kinevezni, a ki méltó lenne erre, és már irodalmi névvel is bir. Hogy a kinevezés joga őt illeti meg életében, halála után pedig utódait a kijelölési jog, azt Miller legjobban tudja. És egyáltalában nem akarná, hogy olyasmi történjék, a mi e jogra sérelmet jelentene. Erre nézve várja válaszát.[2]

Miller jó ideig nem felel még erre a levélre sem. Nem mintha nem tudott volna a könyvtárőri állásra alkalmas jelöltet, vagy mintha nehéz lett volna reá nézve a választás a sok jelölt között, hanem mert nem akarta, hogy Széchényi nevezze ki az új tisztviselőt. Ezt azonban nyiltan nem merte megirni a grófnak, hanem azon mesterkedett, hogy Széchényit befejezett dolog elé állitsa. A mit annál könnyebben keresztülvihetni remélt, mert tudta, hogy a kit utódjának kiszemelt, a nádor jóakaratát is nagy mértékben bírja.

Jelöltje az alig 28 éves Horvát István volt, a ki már akkor tekintélyes tudós, nagy hazafi, elsőrangú nyelvész és éleseszű történetiró hirében állott.[3]

[1] Széchényi grófnak márczius 21-én kelt levele. Miller levelezése. XII.
[2] U. ott.
[3] Vass Bertalan: Horvát István életrajza. Bpest, 1895. p. 188.

Horváth János

A M.N.M. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

Horvát, a ki 1802-ben került Ürményi József országbiró házához mint fiainak nevelője, s a ki, vége szakadván a nevelősködésnek, 1808-ban az egyetem elnöki jegyzője, az egyetemi tanács jegyzője, a következő évben pedig országbirói titkár lett, s a ki ettől fogva az országbirónak valóságos jobb keze, családjának kedvelt tagja volt, nagyon korán összeköttetésbe jutott a Széchényi-országos-könyvtárral. Ha Ürményiékkel Pesten tartózkodott, soha sem mulasztotta el a könyvtárba ellátogatni, a melyet tőle telhetőleg igyekezett maga is gyarapítani. Úgy hogy Miller már 1804-ben dicsérettel emlékezik meg azon buzgalmáról, a melylyel a hiányzó nyomtatványokat és kéziratokat a könyvtár részére összegyűjti.[1]

Minél jobban megismerte Miller a fiatal tudóst, annál nagyobbra tartotta kiváló szellemi képességeit, rendkivüli képzettségét; úgy hogy midőn Horvát István vállalkozását, a Révai halálával megüresedett egyetemi tanszék elnyerését illetőleg, nem koronázta siker, arra gondolt, hogy besegíti őt az újonnan szervezendő régiségtár őri állásába. »Biztatott Miller — írja Horvát Ferenczy János barátjának 1807 november 6-án — hogy a Magyar Régiség Gyűjteményének őrizőjévé fog beajánlani; de többé senki szavára várt építeni nem fogok, tapasztalván, mi keveset vigyáznak öreg uraink, a tisztosztogatásban az érdemes, vagy érdemtelenségre.«[2]

Később ismét felmerül annak lehetősége, hogy a nemzeti intézet kötelékeibe lép. »Vedd körül Millert — olvassuk Ferenczynek 1811 január 14-én Horváthoz intézett levelében — talán el sül valami; de mi, szeretném tudnom, quo titulo volnál a Muzeum mellett szükséges a Németnek? ird meg.«[3]

Sőt az 1811. év április havában a Vaterländische Blätter czimű osztrák lap azt a hírt közölte, hogy a nádor Horvátot a Nemzeti Múzeum őrévé valóban ki is nevezte. Az éppen Bécsben tartózkodó Ferenczy örömkönnyekre fakad az érdekes tudósítás olvasásakor, és előkészületeket tesz, hogy a kinevezést baráti körben megünnepelje. »Az itten lévő magyar ismerősöket jó magyar nectarral megvendégelem egészségedre — írja április 3-án Horvát Istvánnak. Te Schwartner Collegája! Képzelem magamnak, hogy köhö-

[1] Miller kéziratgyűjteménye. XV. p. 223.
[2] Irodalmi levelezések a Múzeum Kéziratárában.
[3] U. ott.

csölsz a poros könyvek közt. Miklós tanítódnak (Révai) lelke az Eliseumban ugrál: nagy becsre kapnak a szúrágta iratok!«[1]

Annál nagyobb volt a kedvesen évődő jóbarát csalódása, mikor a hír hamis voltáról értesült. »Meg nem mondhatom, — olvassuk levelében — mely bosszúság között hallottam, hogy az Engel által kikürtölt múzeumi tisztedről még semmi bizonyos nincsen. Talán csak el nem marad! Uradnak is (Ürményinek) teljes szándéka, hogy a Literatura mellett maradj, mivel minden czélod oda arányoz.«[2]

Maga Horvát István úgy nyilatkozik május 28-án Horvát Endréhez intézett levelében a kinevezésre vonatkozólag, hogy ez megeshetik, de nem tudja mikor.[3] Amint hogy nem is tudhatta; mert hiszen még az is bizonytalan volt, mikor üresedik meg az állás Miller előléptetése folytán.

Végre megtörtént Miller kinevezése is. Sőt a nádor, Miller ajánlatára, több alkalommal hivatalos kiküldetésekre használta fel Horvát Istvánt, mintha már is az intézet szolgálatában állott volna.

Nem ok nélkül remélhette tehát Miller, hogy sikerül a nádornál keresztülvinnie Horvát kinevezését a nélkül, hogy Széchényi joga tekintetbe vétetnék, és a gróf leveleire azt válaszolhatja, hogy a könyvtárőr kinevezése — akár csak a könyvtári szolgáé 1810-ben — már megtörtént.

Miller azonban ezúttal rosszúl számított; a dolog nem ment oly símán és gyorsan, mint előre elképzelte. A nádor nem volt rábírható, hogy Horvátot már most kinevezze.

Miller attól tartott, hogy Széchényi, megbántódva az ő megmagyarázhatlan hallgatása által, és gyanura ébredve, egyenesen a nádorhoz fordul az állás betöltése ügyében és halomra dönti összes terveit.

Nehogy ez bekövetkezzék, május 16-án elszánja magát, hogy felel a gróf leveleire.

Válasza még hallgatásánál is sértőbb Széchényire és teljesen méltatlan írójához is. Nemcsak, mert hálátlannak mutatkozik benne a gróf iránt, mert gyengédtelen, fenhéjázó hangot enged

[1] Irodalmi levelezések a Múzeum Kézirattárában.
[2] U. ott.
[3] U. ott.

meg magának vele szemben, mert kicsinylőleg szól roppant áldozatot igénylő adományáról, hanem mert nem egyszer az igazsággal is ellentétbe helyezkedik.

Levele így hangzik:

Excellenciádnak a Széchényi-országos-könyvtár őrének kinevezése ügyében tett előterjesztése sokkal fontosabb dolog volt, mintsem hogy azonnal felelhettem volna Exciád márczius 21. és április 15-iki leveleire. Én ugyanis, a ki Exciád kinevezéséből működöm a nemzeti intézetnél, a mennyire nem vagyok részrehajló, és szeretek egyenes úton járni, és semmit nem tenni mellék czélokból, hanem egyedül hivatalos kötelességeimnek élni, most sem tehettem, hogy ez ügyet a nádor elé ne terjeszszem, annak eldöntése czéljából, vajjon az előléptetés folytán megüresedett Széchényiféle állások betöltése Exciádat illeti-e meg, avagy, az ő felsége által legújabban jóváhagyott szabályzat értelmében, az intézet védnökét?

Talán nem vétek az Exciád iránt érzett tisztelet ellen, ha részletesen elmondom, hogy a könyvtárőri állás már 1805 óta nincs betöltve. Jobb szerettem volna ugyan örökre elhallgatni, hogy a főherczeg nádor, valamivel az első menekülés előtt, felvilágosittatván a felől, hogy az egyetemi pénztárból élvezett 600 frt fizetés és 200 frt lakbéren kivül mit sem kapok Exciádtól, mint a hogy ezt széltében beszélték, engem országos könyvtárossá kegyesen kinevezni méltóztatott, felemelvén fizetésemet — ideiglenesen — 200 forinttal, az őr kinevezését pedig akkorra tartván fenn, a mikor a pénzalap ezt megengedi. Visszatérvén Temesből, a hol 15,000 frtnyi alapitványt gyüjtöttem, az őr fizetését 1200 forintban állapitotta meg, és elrendelte, hogy ezt én élvezzem. Majd 1807-ben megbizván a Nemzeti Múzeum tervének elkészitésével, ő fensége nemcsak szekrényeket, asztalokat, székeket készittetett a könyvtár részére, hanem nekem is ingyen lakást adott a múzeumi épületben, ezen felül 12 öl fát fütésre, és 25 font viaszt világitásra. Midőn pedig a budai országgyülés alatt tudomására hozták ő fenségének, hogy Exciád házi alkalmazottjai igazgatják a könyvtárt, és hogy Exciád engem is jóval azok alá helyez, és oly kevésbe veszi állásomat, szolgálataimat, érdemeimet, hogy a köztudatban nem mint állami tisztviselő, hanem mint Exciád alkalmazottja szerepelek, ő fensége engem, a ki e miatt le akar-

tam mondani állásomról, az országgyűlési követek előtt is több izben feltünően kitüntetett, és egy hozzám intézett nádori leiratban kinyilatkoztatta, hogy az ország könyvtárosa egyedül az ország nádorától függ, hivatalos utasításokat csak tőle tartozik elfogadni és minden tárgyról csak neki tartozik jelentést tenni.

A mikor a Nemzeti Múzeum pénzalapjának létrehozását czélzó javaslatom elfogadtatott, buzgalmamat ismét 300 frtnyi fizetésemeléssel jutalmazta. Ekkor történt az 1809. évi második menekülés, mely alkalommal levélileg értesítette Biharmegyét az országos könyvtárnok és nádori történetiró utazásáról, engem pedig oda utasított, hogy ne csak a könyvtárt, hanem a nádori kéziratokat és más tárgyakat is magammal vigyem. Itt, azonfelül hogy a bihari nemességtől a természetrajzi osztály őrének díjazására 20,000 forintos adományt eszközöltem ki, még 22,410 forintot gyüjtöttem össze; mire 1810 április havában bekövetkezett visszatértem után az igazgatónak 2000 forintban megállapított fizetésével is megjutalmaztattam. Végre tavaly, bizonyos méltányos okokból állásomtól való felmentésemet kérelmezvén, és ezt feleségem halála után újból és újból megsürgetvén, ő fensége a legfelsőbb helyről szervezeti szabályzatot kért a Múzeum részére, a mit a tisztviselők fizetésének megállapításával együtt megnyervén, a Múzeum állapotáról az országgyülésnek jelentést tett, mely alkalommal munkálataimat is bemutatta, engem pedig február végén, a felség hozzájárulásával, egy igen nevezetes nádori leiratban, az egész intézetnek teljes cselekvési szabadsággal felruházott igazgatójává tett meg, s a nélkül, hogy erről a legkisebb sejtelmem lett volna, ismét megjavította fizetésemet 500 forinttal, azzal a biztosítással, hogy érdemeimet ő felsége is kellő jutalomban fogja részesíteni. Ez a váratlan kegy annyira zavarba hozott, hogy feltettem magamban, miszerint nem ellenkezem, hanem a míg erőm engedi, megmaradok állásomban.

Mindazonáltal bátor voltam ő fensége előtt kifejteni, hogy feleslegesnek tartom az igazgatót ott, a hol nincs meg a szükséges tisztviselői kar. A mire azt kegyeskedett válaszolni, hogy az országgyülés berekesztése után ki fognak neveztetni a tisztviselők, miután előbb leküldi hozzám a 11 folyamodó kérvényét, hogy ezekről véleményt adjak és az egyes állásokra a jelölést megtegyem. E közben kaptam meg Exciádnak két rendbeli levelét, és mintegy

válaszul ezekre, miheztartás végett, leérkezett hozzám a szervezeti szabályzat is.

Ez mindjárt az első pontban különbséget tesz a Múzeum jótevői és annak alapitói közt. A kik könyveket, kéziratokat ajánlottak fel, ezek az adományozók; s ezek közt első helyen áll Exciád. Alapitóknak pedig csak is olyanok tekintetnek, a kik pénzadománynyal járultak az intézet létesitéséhez. A napokban az országos pénztár számvevőségénél járván, az itt vezetett jegyzőkönyvből is arról győződtem meg, hogy az alapitók sorában nem Exciád neve említtetik, hanem ő felségéé, a ki az egyetemi alapból évenkint 1750 frtot utalványozott, mely összeget a közalapitványi pénztár igazgatósága minden év november 1-jén tartozik az országos pénztárba beszolgáltatni, annak megjelölése nélkül, kiknek fizetésére fordittassék.

A szervezeti szabályzat második pontja tiltja az oly alapitványok elfogadását, a melyek valamely tisztviselő, vagy szolga kinevezési jogát kivánják fentartani, miután ez a felségjogok közé tartozik, és miután ez által a fokozatos előléptetés igazságtalan módon megzavartatnék. A tapasztalat bizonyitja ugyanis, hogy az ily alapitványoknak igen sokszor az a céljuk, hogy a közintézeteknél alkalmatlan, tisztességtelen pártfogoltak nyerjenek alkalmazást. Én is tettem, boldogult feleségem rendelkezéséből, alapitványt, a melynek évi kamatai meghaladják az 500 forintot, és még sem kötöttem ki magamnak semmiféle kinevezési jogot.

A szervezési szabályzat harmadik pontja szerint a kinevezési jog gyakorlását a király egyedül az ország nádorának tartja fenn, a kihez a folyamodványok is közvetlenül intézendők. A folyamodók közül a legalkalmasabb egyénnek kijelölése viszont az igazgatóra bizatik, azzal a kötelezettséggel, hogy megelőzőleg az illetők szakképzettsége, nyelvismerete és egyéni jelleme felől magának kellő tájékozódást szerezzen.

És miután a szervezési szabályzat negyedik pontja meg kivánja, hogy a Múzeum tudományos intézet legyen, kimondatott az is, hogy csak alapos képzettségü, munkás egyének alkalmaztassanak, a kik a Múzeumi Aktákban irodalmilag is képesek legyenek működni, és éppen e miatt az erre képtelenek kérelmükkel elutasitandók, a magán ajánlatok pedig figyelembe nem veendők. Szükséges ennélfogva, hogy a folyamodók már előbb valamely megyei vagy városi állásban, vagy valamely tudományos intézetnél,

kormányszéknél teljesítsenek szolgálatot, és hogy folyamodványukhoz szolgálati bizonyítványt csatoljanak. Ennek hiányában még a legutolsó írnoki állás elnyerését sem remélhetik. Megkívántatik ezen felül, hogy nemes származásúak legyenek, vagy legalább atyjuk közhivatalnok legyen, hogy a haza irodalmi kincseit aggodalom nélkül lehessen reájuk bízni, s hogy hűségükről képzettségükről ne akkor tegyenek először tanuságot, a mikor az intézethez jönnek, hanem erre nézve elegendő biztosítékot tudjanak felmutatni.

Ha a Múzeum tisztviselőitől a hivatalos kötelességek pontos teljesítését várják meg, ezzel szemben viszont oly előnyökkel bírnak, a melyeknél nagyobbakat már nem is kívánhatnak. A mellett, hogy az igazgató ugyanazon rangfokozatban áll, mint a nádori kanczellária vezetője, az őrök és segédőrök a nádori hivatal titkárával, az írnokok, vagy lajstromozók a nádori kanczellária expeditorával, a kanczellisták pedig a kanczellária jegyzőjével tekintetnek egyenlőknek. Anyagi ellátásuk is fényes. Az igazgató 2000 forintot kap, 9 szobás lakást, 12 öl tűzi fát és 30 font viaszt a világításra. A 4 őr mindegyike 1200 frtot, 6 szobás lakást, 9 öl fát és 18 font viaszt. A négy segédőr egyenkint 1000 forintot, 5 szobás lakást, 8 öl fát, 15 font viaszt. Az első osztályú írnok 800, a második 700 forintot, 4 szobás lakást, 7 öl fát, 12 font viaszt. Az igazgatósági kanczellista 600, a másik kettő 500 forintot, 3 szobás lakást, 6 öl fát, 8 font viaszt. A szolgákat és háziszolgákat az igazgató nevezi ki és bocsátja el. Az igazgatósági szolga, a ki egyuttal házfelügyelő is, 400 forintot kap, 2 szobát, 2 öl fát és 16 font faggyút. A többi négy szolga, úgymint, a könyvtári, régiségtári, technologiai és természetrajzi osztály szolgájának évi fizetése egyenkint 365 frt; lakás, fütés és világitás ugyanannyi, mint az igazgatósági szolgáé. A négy házi szolga egyenkint 200 forint fizetést, 1 szobás lakást, 2 öl fát, 12 font faggyút kap. A portás pedig ruhát, 300 frt fizetést, egy szobát, konyhát, kamrát, 4 öl fát és 24 font faggyút.

Ha nem emelem is ki, látni fogja Exciád a szabályzat e pontjaiból, mily terhes állása van az igazgatónak. Az ő vállaira nehezedik az összes tisztviselőknek és szolgáknak megválasztása. Őneki kell minden egyes alkalmazottról itéletet mondani, és főleg arra ügyelni, hogy az ajánlatok révén tudatlan és tapasztalatlan

emberek ne jussanak az intézethez. Nem hallgathatom el, hogy, miután a fizetési alap, az én buzgólkodásom folytán, magánadományokból létesült, a nélkül, hogy az egyes állások megjelöltettek volna, az alapitók közt felmerülhető irigység, versengés és zavar elkerülése czéljából ő felsége igen bölcsen akként intézkedett, hogy a kinevezés joga, az igazgatónak előzetes, szigorú vizsgálaton alapuló kijelölése után, egyedül a nádort illesse; mert különben bekövetkezhetnék az az eset is, hogy a már szolgálatban lévők sérelmére valaki őrt, másvalaki segédőrt, a harmadik irnokot stb. nevezne ki.

Mindezt nem azért emlitem fel, mintha okvetlenül meg kellene szüntetni Exciád kiváltságát, a melyet fentartani igyekszem, hanem hogy a tisztviselők alkalmazására vonatkozó, királyi megerősítéssel ellátott igen üdvös intézkedések, Exciád figyelmét ki ne kerüljék. Erősen meg vagyok róla győződve, hogy Exciád, ha úgy vélekedik, miszerint kiváltságlevelének tartalmához továbbra is ragaszkodnia kell, a megüresedett könyvtáröri állásra a legfelsőbb rendeleteknek megfelelően, semmi esetre sem fog valamely ismeretlen egyént javaslatba hozni, hanem olyat, a ki a szükséges szellemi és lelki képességekkel rendelkezik. Mert nagyon nehéz a könyvtárőr állása is. Nem elég, ha csak bibliografiai jártassággal rendelkezik, hanem nyelvismeret, a hazai dolgokban való tájékozottság, fáradhatlan szorgalom, éles itélőképesség, a források ismerete kivántatik meg tőle, a mellett, hogy a látogatókat is kell tudnia fogadni. Szükséges továbbá, hogy tudományos dolgokban képes legyen útmutatással szolgálni, statisztikai, politikai, történelmi, jogi kérdésekben, magasabb parancsra véleményt adni. A katalogusok irása, a kéziratok osztályozása és más hasonló dolgok a lajstromozó hatáskörébe tartoznak. Éppen ezen okokból nem hallgathatom el Exciád előtt, hogy a nádor ő fensége teljesen Horvát István felé hajlik, sőt őszintén meg kell vallanom, hogy bizonyos mértékben már végzi is a hivatal teendőit, a mennyiben az országbiró úr és több követ ajánlatára s az én kérésemre, ő küldetett ki a pozsonyi könyv- és levéltárak átkutatására. Feladatát oly fényesen oldotta meg, hogy a nádor megigérte neki, miszerint az országgyűlés befejeztével ki fogja részére állitani a kinevezési iratot, a könyvtáröri állásra. Tartozom az igazságnak azzal a kijelentéssel is, hogy hozzá hasonlót Exciád nem fog tudni ajánl-

latba hozni, vagy kinevezni. A ki csak ismeri, mindenki csodálja tehetségét, éles ítélő képességét, készültségét, szorgalmát, nyájas modorát stb.

Jól tudom, hogy Exciád kinevezési jogát, mindjárt az intézet létesülése idején, Bécsben és Budán egyaránt kétségbe vonták, azt állítván, hogy nincs rá eset, miszerint valakinek, az erre szükséges pénzalapítvány nélkül, kinevezési jog engedélyeztessék oly állásra, a melyet a kincstár díjaz. Bármint legyen is ez, szerény véleményem szerint mindenek felett kívánatos lenne ő fenségét megelőzni, pl. ily módon: értesülvén a lapokból az én elléptetésemről, előáll a megüresedett könyvtárőri állás betöltésének szüksége; ez állásra Exciád a kiváló szellemi adományairól ismert Horvát Istvánt mutatja be ő fenségének, a nélkül, hogy valamely hivatkozás történnék a kiváltságlevélre, mely többféle záradéka miatt szerfelett visszatetszik. Biztosíthatom Exciádat, hogy ő fensége ezen előterjesztésből azonnal el fogja érteni, mit akar Exciád. Ily módon talán nem kellene semmiféle összeütközéstől tartani, és úgy a szervezeti szabályzatnak, mint Exciád kiváltságlevelének eleget lehetne tenni.

Egyébiránt Exciád elhatározásától függ, követi-e tanácsomat, *vagy sem. Engem a szabályzat nem kötelez véleményem nyilvánításában arra, hogy az Exciádnak engedélyezett kiváltságra tekintettel legyek, hanem csupán abban az irányban ró rám felelősséget, hogy a legarravalóbb egyén alkalmaztassék.*

Mindezt, akaratom ellenére, részletesebben voltam kénytelen elmondani, hogy Exciád neheztelését se vonjam magamra, és ő fensége előtt se keveredjem valami gyanuba. Ha Exciád kifogásolná szavaimat, kérem, bocsássa meg őszinteségemet.[1]

Széchényinek méltán rosszul estek Miller bántó sorai. Hűséges embere, Tibolth, már a mennyire a fenmaradt számlákból, levelezésekből és egyéb feljegyzésekből lehetséges volt, kimutatta, hogy 1775—1812-ig az országnak ajándékozott gyűjteményekre, s a katalogusok kiadására 160,000 forinton felül — abban az időben óriási összeget — áldozott,[2] és Miller most még azt is el akarta tőle vitatni, hogy neve az intézet alapítói közt szerepeljen! Távol

[1] Széchényi levéltár. I. kötet 13. szám, II. csomag, 71. szám.
[2] U. ott. I. kötet, 3. szám, II. csomag, 129. szám B.

áll azonban tőle, hogy ezt hasonlóval viszonozza. A nála szokásos finom, előkelő hangon, nyugodt méltósággal megírt válaszában csak egyet akar Millerrel megértetni, hogy a kinevezési jogtól elállani semmi szín alatt nem szándékozik.

Hogy javaslatom — írja 1812 július 1-én Sopronból Millernek — a melyet két levelemben tettem, bővebb megfontolást és magyarázatot igényelt, Uraságod válaszából megértettem. Meg fog tehát bocsátani, ha én is hosszadalmasabb leszek, miután az abban foglaltakba sem belenyugodni, sem azokat hallgatással mellőzni nem lehet.

Mindenek előtt örömmel elismerem mindazon érdemeket, a melyeket Uraságod elsorol, s a melyeket a Széchényi-országos-könyvtár gyarapítása és fejlesztése körül szerzett. Csak szerencsét kívánhatok magamnak ahhoz, hogy Uraságod előtt, őrré történt kinevezése által, tágabb működési tért nyitottam meg, és lehetővé tettem nemcsak azt, hogy a tudományokban még nagyobb előhaladást tegyen, és nevét az irodalom terén még szélesebb körben ismertté tegye, hanem hogy ő fenségének kegyes jóindulatát is kiérdemelje.

Örvendek, hogy ő fensége elé terjesztette azon kérdést, — a melyet különben nem emlékezem hogy levelemben érintettem volna — vajjon a Széchényi-féle tisztviselők előléptetése által üresedésbe jött állások betöltése engem illet-e meg, vagy pedig, az ő felsége által legújabban életbe léptetett szabályzat alapján, az intézet fővédnökét, mert az ő ítéletétől nincs mit tartanom: hisz mindenki úgy ismeri őt mint a jogok és kiváltságok buzgó őrét, az alapítók és alapítványok igaz védelmezőjét.

Más érzelmekkel értesültem Uraságod leveléből a felől, hogy találkozott valaki, a ki azt mondotta ő fenségének, hogy én sem a könyvtár, sem Uraságod iránt nem tanusítottam bőkezűséget, hogy házi embereim igazgatják a könyvtárt, a kiknek kedveért Uraságod teljesen háttérbe szoríttatik stb. Ha ezeket csakugyan mondotta valaki, az nem az én, hanem az illető lelkiismeretét terheli. Nemcsak Uraságod saját leveleivel, hanem számtalan más irással, a melyet kész vagyok bár mely pillanatban ő fenségének bemutatni, igazolhatom, mit tettem a könyvtár alapításának első éveiben a felszerelést, az irodai szerek beszerzését, az irnokok alkalmazását illetőleg és miként adtam bizonyítékát Uraságod iránt

táplált hajlandóságomnak és bizalmamnak. És nem szüntem volna meg később sem ilyen és hasonló czélokra tehetségemhez képest áldozni, ha Uraságod nem tekinti mindenkor csekélységnek mindazt, a mivel én, mint magán ember, erkölcsi és anyagi javát előmozditottam. Nem elégedvén meg ezzel — bocsánat az őszintéségért — Uraságod véleményemet többé ki nem kérte, mind kevesebbet keresett fel, s végre teljesen elhanyagolt; úgyannyira, hogy a lajstromok készitésére, az újabb munkák beszerzésére, ezek rendezésére, átadására kénytelen voltam nem holmi jelentéktelen egyéneket, hanem gyermekeim nevelőit, a kik úgy idehaza mint külföldön érdemes emberek hirében állanak, igénybe venni, miután Uraságod, a kit erre többször felkértem, mindannyiszor azt válaszolta, hogy ő fensége ügyei és parancsai minden idejét lefoglalják. S midőn az intézet pénzalapja, fejlődése felől kérdezősködtem, azt állitotta, hogy erre nézve már megkapta ő fenségétől a szükséges rendeleteket. Hogy pedig én e rendeleteket illetőleg még tovább is tudakozódjam, tiltotta ő fensége iránt érzett hódolatom és bizalmam, a melyben nem is csalódtam, mert hisz mindenkor fenn fognak állani annak maradandó bizonyitékai, hogy ő fensége nagylelkű, fáradhatlan tevékenységű támogatása nélkül semmi állandót nem lehetett volna létesiteni.

Éppen ez okból, a mit Uraságod az újonnan életbe léptetett szabályzatra nézve irni méltóztatott, nem az én dolgom elbirálni, micsoda intézkedések foglaltatnak ebben a Múzeum némely alkalmazottjára vonatkozólag. Engem három dolog nyugtatott meg mindig: az a tudat, hogy szeretett hazámnak mindenkor hasznára lenni igyekeztem; ő felsége kegyelme, mely a számomra kiállitott oklevél erejénél fogva alapitványomat jóváhagyni méltóztatott; és a mi jóságos nádorunk fáradhatlan igyekezete, a melylyel az én csekély szolgálatomat hathatós támogatásával fejleszteni kivánta. Ezekre támaszkodva nézetem szerint nekem csak ahhoz kell ragaszkodnom, a mit számomra és családom számára ő felsége királyi levele biztosit. Ebben pedig nincs szó arról a megkülönböztetésről, a melyet Uraságod tesz levelében az adományozók és alapitók közt. Hanem világos szavakkal meg van mondva, hogy az őri, irnoki és szolgai állásra, mig élek, engem illet a kinevezés joga, utódaim pedig ugyanezekre kijelölési joggal fognak birni; azzal a hozzáadással, hogy mindezek fizetésüket az egyetemi alapból nyerjék.

Nem akarom én azoknak dicsőségét kisebbíteni, a kik készpénzzel járultak a Múzeum pénzalapjának növeléséhez; ellenkezőleg, minden igaz hazafi csak hálás szívvel veszi az irodalomért és annak művelőiért hozott áldozatokat. Bizonyára soha sem törekedtem arra, hogy mások érdemeit magamnak lefoglaljam, sőt, mint Uraságod nagyon jól tudja, én voltam rajta, hogy az adományozók nevei megörökíttessenek és a lapokban is közzé tétessenek, mert mindig azt óhajtottam, hogy mások is kövessék példámat.

Szerfelett örvendek tehát, hogy annyi pártolója akadt az intézetnek polgártársaim körében, és mindenkor örömmel fogom hallani, hogy a hazának ajándékozott könyvtár sok ezerrel gyarapodott. Azonban, dicsekvés nélkül elmondhatom én is, hogy a mit a hazának felajánlottam, nagy áron szereztem meg, és arany, ezüst régipénzgyűjteményemnek nagyobb az értéke, mint sok alapítványé, a mit az utóbbi években tettek az intézet javára. Nem akarom én ezeket — a mint már mondottam is — kisebbíteni és nem is tettem volna szóvá, ha Uraságod nem kényszerít rá az által, hogy az összehasonlítás révén ajándékomat lebecsüli és engem nem nevez alapítónak, hanem csak adományozónak.

A mit Uraságod a múzeumi alkalmazottaknál megkívánandó képzettségről ír, csak helyeselni tudom. Bár mindenkor szigorúan szem előtt tartanák ezeket. Egyébként, hogy én sem tettem Uraságoddal rossz választást, eléggé mutatja saját levele, a melyben elsorolja, mennyi mindenféle jótéteményben, kitüntetésben részesült kegyelmes nádorunk jóvoltából azóta, hogy én a könyvtár őrévé kineveztem. Legutóbbi kitüntetéséhez is szívből, örömmel gratulálok.

A mi továbbá azt illeti, hogy a kinevezési jog mindjárt kezdetben vita tárgyát képezte úgy Bécsben, mint Budán, én ugyan mit sem tudok róla, de ha úgy lenne is, csak annál nagyobb volt velem szemben a király ő felsége kegyelme, ha annak daczára hogy némelyek felszólaltak ez ellen, mégis kiállítani méltóztatott számomra a királyi kiváltságlevelet és a Széchényi-országos-könyvtár említett tisztviselőinek kinevezési jogát reám ruházni kegyeskedett. Minthogy most ismét, és pedig éppen Uraságod részéről (a ki pedig ezen, akkor még világosnak, most pedig már kétgesnek mondott kiváltságlevél erejénél fogva nyerte el másokkal

szemben az őri állást), vonatik kétségbe a kinevezési jog, szükségesnek látom ragaszkodni a királyi diplomában foglaltakhoz, meg lévén róla győződve, hogy ő fensége ismert kegyessége és igazságszeretete nem akarhatja, hogy az Uraságod által benyújtott, vagy benyújtandó tervezet alapján elüttessem a nekem kegyesen engedélyezett jogtól, sőt biztosra veszem, hogy ő fensége soha sem fogja senkinek megengedni felséges királyunk kiváltságlevelének megsértését.

Hogy a királyi diploma — miként Uraságod írja — a sokféle kikötés miatt nagyon visszatetszik, azon annál inkább csodálkozom, mert ő felsége parancsára állíttatott ki. Azonban ez sem aggaszt engem; mert van-e valami, a mi mindenkinek tetszik? A mit nem birálgatnak? A mire azt ne mondanák az emberek, hogy ők jobban, különben végrehajtották volna? Ezt bizonyára Uraságod is nem egyszer tapasztalta, midőn tudományos munkáit az egyik jobban dicsérte, a másik kevésbé, s midőn azt látta, hogy néha legjobb szándékai elé is akadályokat gördítenek.

A mint saját magamra való tekintetből is minden alkalommal kimutatni igyekeztem, hogy leghőbb kívánságom, a Széchényi-országos-könyvtárban valóban érdemes irodalmi embereket alkalmazni, és e czélból Uraságodat is megkérdeztem, kit ajánlana leginkább az őri állásra, úgy most sem kívánok egyebet, mint hogy a hozzám intézett folyamodvány kapcsán, a szükséges adományokkal felruházott egyént, a nekem adományozott jog alapján, kinevezhessem. Erősen hiszem, ő fensége is kegyesen be fogja látni és el fogja ismerni, hogy senki sem fog azonnal, őrré történt kinevezése pillanatában, mindazon tökéletességekkel rendelkezni, a melyeket csak is az Uraságodnak rendelkezésére álló segédeszközökkel, huzamosb időn át, hosszabb gyakorlat árán lehet megszerezni, és a melyekkel — bocsánat őszinteségemért — Uraságod sem rendelkezett, a midőn őrré lett, bár igazán nagy képzettséggel birt, hanem folytonos buzgó munkássággal jutott el csak oda, hogy a Nemzeti Múzeumnál alkalmazandó egyének felől méltóan mondhasson véleményt.

Fájó szivvel kell felemlítenem azt is, hogy azok a megismétlődő kisérletek, a melyek bizonyára ő fensége tudtán kivül történtek a nekem adományozott jog megsemmisítésére, elijesztenek attól, hogy a mit halálom után utódaim nem csekély meg-

terheltetésével, az intézet javára és gyarapítására tervbe vettem, végre is hajtsam; sőt másokat is el fog ijeszteni hasonló alkotásoktól, ha azt látják és hallják, hogy még a királyi biztosítékok sem tartatnak tiszteletben.

Attól az öntudattól, hogy helyesen cselekedtem, hogy az országos-könyvtár létesítésével szeretett nemzetem dicsőségét, az ország javát, polgártársaim üdvét és az irodalom fejlesztését valamennyire én is előmozdítottam, és hogy ez által másoknak is példát adtam, senki sem foszthat meg. Ha találkoznak is, a kik ezt nem ismerik el, vagy legalább a hazának hozott csekély áldozatomat még inkább kisebbíteni igyekeznek, lesznek bizonyára olyanok is, a kik több elismerésben fognak részesíteni.

Ezeket kellett Uraságod terjedelmesebb levelére részletesebben elmondanom; bocsásson meg nekem is az őszinteségért, a melylyel mondanivalóimat előadtam.[1]

Ugyanekkor a nádornak is elpanaszolja Széchényi a rajta esett méltatlanságot.

Értesülvén a lapokból, — írja — hogy Millert, a kit én a nekem kegyesen engedélyezett és az 1802 november 26-án kiadott királyi kiváltságlevélben megerősített jogomnál fogva, a Széchényi-országos-könyvtár első őrévé kineveztem, Fenséged a Múzeum igazgatójává tette, lehetetlen, hogy ne kívánjak magamnak szerencsét, hogy a kitüntetés azt a férfit érte, a kire az intézet alapításakor választásom esett, mely választás e szerint Fenségednek is teljes jóváhagyásával találkozott.

Ezen tudat által bátorítva és meg akarván felelni a jövőben is a Fenséged által a Nemzeti Múzeum iránt tanusított fáradhatlan gondoskodásnak, azzal az alázatos kérelemmel keresem fel Fenségedet, méltóztassék a Széchényi-országos-könyvtár őrének kinevezésében kegyességével, bölcseségével s azzal a jóakarattal, a melylyel mindenkor kész a haza üdvét előmozdítani, kegyesen támogatni.

Tudom, Fenséges Uram! hogy polgártársaim szemében sem mívelhetnék kedvesebb dolgot, mintha ezen állás betöltésénél annak szándékát is figyelembe veszem, a kinek javunkat akaró jóságos lelkületét mi élők tapasztaljuk, utódaink pedig hálás kegyelettel fogják emlegetni. De egyúttal a nekem kegyelmesen enge-

[1] Másolat a Széchényi-levéltárban I. kötet, 13. szám, II. csomag, 73. szám.

délyezett kinevezési joggal is jobb akként élnem, hogy ott keresek tanácsot, a hol a haza boldogságának forrása fakad, s a honnan az ország üdve származik.

Már akkor is ez volt erős reménységem, a mikor a hazámnak felajánlott csekély ajándék fölé annak képét helyeztem, a ki egyedül volt hivatva az intézetre fényt deríteni, azt fejleszteni, annak állandóságot biztosítani; semmi egyebet nem kérvén a királyi kegytől magam és utódaim számára, mint hogy az őrnek, irnoknak és szolgának kinevezési joga, míg élek, engem illessen meg, utódaim pedig kijelölési joggal birjanak ez állásokra.

Midőn tehát Fenséged jóságától tanácsot, igazságszeretetétől pedig bocsánatot kérnék, még csak azt akarom Fenséged előtt elpanaszolni, hogy Miller igazgató leveléből a legnagyobb szívbéli fájdalommal értesültem arról, hogy még 1807-ben azt jelentették Fenségednek, miszerint a könyvtárt semmiféle adományban *nem részesítettem, vezetésére házi embereimet alkalmaztam*, és Millerrel úgy bántam, mintha ezeknél sokkal alábbvaló lenne.

Fenséges Császári Királyi Herczeg! Lelkiismeretem tanuskodik amellett, hogy hiúságból és öndicsőségem kereséséből soha semmit nem tettem, tehát a könyvtárt sem ily czéllal létesítettem. Nem vezet a hiuság most sem, midőn a névtelen rágalmazóval szemben kijelentem, hogy nincs igaza, és Fenségedet alázattal kérem, méltóztassék megengedni, hogy hiteles okmányokkal mutathassam ki, mit tettem, főként a könyvtár alapításának első éveiben, annak gyarapítására, mennyi bizalommal bocsátottam butorokat és pénzt egyaránt e czélból Miller rendelkezésére, *mennyire igyekeztem* — erőmhöz képest — kezére járni, és mily indokok vezettek, a mikor nem házi embereimet, hanem igenis gyermekeim nevelőit, a kiket mindenki képzett, kifogástalan, alkalmas egyéneknek ismert, alkalmaztam. Fájó lélekkel venném, ha Fenséged, a ki hiszem, ismeri lelkületemet, ismeri készségemet mindenre, a mi a király és az ország javára szolgálhat, éppen oly dologban ítélt volna el ártatlanul, meghallgatás nélkül, a miben a haza díszére és polgártársaim üdvére az alapot *megvetettem, polgártársaimat az anyagi segélyeszközök összehozására* serkentettem, és a kinek mindenkor az volt és marad egyedüli óhaja, hogy Fenséged a megkezdett épületet befejezéshez juttassa.[1]

[1] Másolat a Széchényi levéltárban I. kötet, 13. szám, II. csomag, 72. szám.

Megértvén Miller Széchényi leveléből, hogy kinevezési jogáról senki kedvéért és semmiféle körülmények közt nem hajlandó lemondani, nem látott maga előtt más útat czélja elérésére, mint a nádor előtt oly színben feltüntetni a dolgot, mintha az intézet létérdeke kívánná meg, hogy a kinevezést ne a gróf, hanem ő fensége gyakorolja. Természetesen, a nádor előtt nem meri állítani, hogy a kinevezési jog a királyilag jóváhagyott szervezeti szabályzat alapján illeti meg az intézet fővédnökét, hanem csak azt igyekszik elhitetni ő fenségével, hogy Széchényi kinevezése több szempontból sérelmes és káros lenne.

Abból indul ki, hogy ő fensége, igazgatóvá történt kinevezése alkalmával még azzal is megtetézte iránta tanusított kegyes jóakaratát, hogy az országgyűlés befejeztével kilátásba helyezte a többi tisztviselő kinevezését. Strázsay távozása még jobban előkészítette ezt. Miután az egyes állásokra már többen folyamodtak, a folyamodók szigorú megvizsgálása után elodázhatlannak tartja megtenni javaslatát, ezen állások betöltésére vonatkozólag.

Erre több sürgető okot lát. Először, mert az egyes gyűjtemények minden reményt meghaladó gyarapodása alkalmas embereket követel, a kik hivatva lennének ezeknek kezelését, rendezését, megőrzését, az intézet díszére, a nemzet dicsőségére, a király és az ország javára eszközölni. Másodszor, mert hasztalan törekszik ő, vagy bárki más, a gyűjtemények gyarapítására, ha nincsenek mellette segítőtársak, a kik az intézet szolgálatában, annak fejlődésével lépést tartanak. Harmadszor, mert abban a korban van, a melyben annál kevésbbé lehet el a szükséges segítség nélkül, minél nagyobb buzgalommal jár el — a mint a múltban, úgy a jövőben is — ezen egyének vezetésében, oktatásában. És végre negyedszer, mert a jelen szűkös viszonyok közt, a mikor nem egy ok szól az építkezés megkezdése ellen, tanácsosabbnak látszik, addig is, míg ő, vagy más valaki összegyűjti a szükséges összeget, a már meglévő tőke kamatait részben a kinevezendő tisztviselők fizetésére fordítani.

Összesen öt egyént kellene kinevezni, úgymint: egy őrt a könyvtárba, egyet a régiségtárba, egy gyakornokot a természetrajzi osztályba, úgyszintén egy lajstromozót és szolgát ugyanide.

A könyvtárőri állásra vonatkozólag az a nehézség merül fel, hogy Széchényi gróf magának vitatja a kinevezési jogot. Már

megkereste őt az iránt, hogy ne kívánja e jogot azok sérelmével gyakorolni, a kiknek bőkezűségéből az intézet pénzalapja létrejött, és azoknak igazságtalan mellőzésével, a kik már tényleg az intézet szolgálatában állanak, valamint azon szabályzat ellenére, mely múzeumi tervezet VIII. fejezete értelmében a tisztviselők kinevezését kizárólag az ország nádorára ruházza. A könyvtár vezetését nem lehet oly emberre bízni, a ki éppen hogy el tudja olvasni a könyvczímeket, és ezeket betudja vezetni a katalogusba; hanem oly tanult egyénnek kell lennie, a ki jól tudja olvasni a régi írásokat, a közügyek megvilágítására szolgáló anyag forrásait ismeri, és ezeket szükség esetén feldolgozni is képes. A nádor ítélete elé terjeszti, le akar-e mondani jogáról és esetleg elnézni, hogy valami érdemetlen ember erőszakoltassék az intézetre, a ki mindazt, a mit eddig, nem a Széchényiek dicsőségeért, hanem az ország érdekében alkotott, egyszerre semmivé tenné.

A régiségtári őrre nézve úgy nyilatkozott ő fensége az országgyűlés elé vitt jelentésében, hogy az éremgyűjtemény gondozásával a könyvtárőr lenne megbizandó. Kénytelen bevallani, hogy hibázott, midőn a Múzeum tervezetében ő is erre az álláspontra helyezkedett. De a mikor e tervezetet megszerkesztette, még semmiféle éremgyűjtemény nem létezett, sőt gondolni sem lehetett arra, hogy ez rövid időn belül annyira megnövekszik. Azonban csakhamar belátta tévedését, saját tapasztalatai alapján, a mikor az éremgyűjtemény katalogusához a pótkötetet összeállította. Hogy egy ember nem elegendő mindkét osztály ellátására, kitetszik abból is, hogy az ő fensége által jóváhagyott napirend szerint két nap van a könyvtár és két nap az éremgyűjtemény látogatására fenntartva; mert így a többi munka elvégzésére alig jutna két nap. De eltekintve ettől, bár minden tudományág közt megvan a kapcsolat, az érmészet oly szakismereteket kíván, a melyeknek elsajátítása maga igénybe vesz egy emberéletet. Ha tehát a könyvtár összeköttetnék az éremtárral, könnyen megtörténhetnék, hogy az őr inkább lenne könyvárus mint könyvtárnok, vagy felületes, avagy semilyen érmész nem lenne. Legüdvösebb volna tehát e kettőt különválasztani, és úgy a könyvtár, mint az érem- és régiségtár élére külön embert állítani.

A múzeumi tervezetben egy írnokot, vagyis lajstromozót hozott javaslatba és ezenfelül 2—3 iródeákat. Most azonban jobb-

nak látná, ha a milanói intézet mintájára két lajstromozó neveztetnék ki, a kik kizárólag könyvtári teendőkkel foglalkoznának, az iródeákok helyére pedig két irnok jönne, az irásbeli munkákra.

Gondosan meghányva-vetve a szükségleteket, az egyes állások betöltésére a következő javaslatot terjeszti ő fensége elé.

A könyvtárőri állásra nem csak ő, hanem az országbiró is Horvát Istvánt ajánlja, a ki már is jó nevet vivott ki magának irodalmi munkásságával s a ki egyéb kiváló tulajdonai miatt is közkedveltségnek örvend. Valósággal arra született, hogy könyvtárőr legyen, s azért kinevezését a legmelegebben ajánlja.

A régiségtár őrévé Haliczky Antalt kellene megtenni. Mindkettő fizetése 1200 forintban lenne megállapitandó, a mennyit a természetrajzi tár őre élvez.

A természetrajzi osztályban eddig Kutsera János kanczellista segédkezett; őt adjunctusnak lehetne ide kinevezni évi 8—900 forint fizetéssel.

A lajstromozói állásra öt folyomadás érkezett be. A pályázók ellen azonban több kifogás emelhető. Az egyik hebeg, és nem is tud jól magyarul; a másik hijával van minden tudományos képzettségnek stb.

Valamennyi közt leginkább ajánlható Szkicsák András, a ki kellő nyelvismeretekkel rendelkezik, a mennyiben 6 nyelven beszél, s a ki az egyetemi könyvtár mellett már 10 éven át teljesit szolgálatot, előljáróinak teljes megelégedésére. A második lajstromozói állásra pedig Stur Lipót lenne alkalmas, a ki birja a magyar, német, franczia nyelvet, és már eddig is többször segitségére volt az irodai munkákban.

Az előléptetés folytán megüresedendő állásokra szintén öt pályázó van. Ezek közt leginkább merné ajánlani Perleberg Boldizsárt, a ki nemcsak magyarul, németül, hanem francziául is tud valamit, és azóta, hogy folyamodványát benyujtotta, a diplomatikában is bámulatos előhaladást tett. Második kanczellistának pedig Batla Mihály ügyvédet, a ki egyaránt birja a magyar és latin nyelvet, s a kinek tudományszomjától remélni lehet, hogy lesz belőle valami.

Az eddigi alkalmazottak közt egyike a leghasznavehetőbb és leghűségesebb embereknek Cseronka András könyvtári szolga, a ki 350 forint fizetésért, mert hisz Péter Ferencz táblabiró

még csak ez évi július hó 1-jén tette le 200 frtos alapítványát, hogy ennek évi 12 frtnyi kamatát a könyvtári szolga élvezze,[1] még az épületre is felügyelt. Ennek az érdemes embernek — az eddigi működési kör mellett — a házfelügyelői címet kellene adni, fizetését pedig 400 forintra felemelni.

Az összes állások betöltése által 3938 forint költségtöbblet állana elő, a mennyiben a fizetések 9650 forintot tennének. Ő vállalkozik rá, hogy a hiányzó összeg kiegészítésére szükséges pénzeket összehozza.

Felterjesztésének befejező soraiban azon reményének ad kifejezést, hogy a nádor el fogja fogadni lelkiismeretes, minden részrehajlástól ment javaslatait. A mint soha semmit nem tett önérdekből, hanem minden gondolata a király iránti hűségből, a haza szeretetéből s ő felségével szemben tanusitandó szolgálatkészségből származott, s a magyar nemzet hasznára, a nemzeti irodalom fejlesztésére irányult, úgy soha sem fog a nádornak belé helyezett bizalmával visszaélni, és munkálkodását bőven megjutalmazva fogja látni az által, ha oly egyéneket von az ország szolgálatába, a kik a hazafiak kivánságainak és a nádor várakozásainak egyaránt megfelelnek. És mindenkor legfőbb igyekezete leend, a meddig az Ég engedi, mindent a jelzett czél felé irányitani, hogy a nemzeti intézet hasznát ne csak Magyarország, hanem egész Európa lássa.[2]

Még két kedvencz terve volt Millernek, a melyeket már régebben szeretett volna megvalósitani. Most, hogy reménye volt rá, miszerint a tisztviselők kinevezése által a Nemzeti Múzeum szervezése is kezdetét veszi, ismét a nádor elé viszi ezeket.

Az egyiket, a mely abból állott, hogy a Nemzeti Múzeum igazgatója egyúttal az ország történetirója czimével tüntettessék ki, már a múzeumi tervezetbe is felvette. Most azt pengeti, hogy ez által az intézet tekintélye is mennyire megnövekednék. Kivihetőségének pedig mi sem állja útját, mert ehhez még külön királyi intézkedés sem szükséges. Nemcsak az egyes szerzetes rendeknek van külön történetirójuk, hanem külföldön, pl. Lengyelországban az egyes hatalmasabb családoknak is. Miért ne lehetne nálunk is akár

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1847. Nro 1421.

[2] Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1812. Nro 52.

az országnak, akár a nádornak oly embere, a ki hivatva lenne az egyes hatóságoknak, a magasabb hivatalnokoknak, az íróknak és tudósoknak segédkezet nyújtani a források megjelölésével, egyes okleveles megküldésével, nemkülömben a közügyekben adandó felvilágosításokkal? Bizonyára senki sem tehetné meg ezt könnyebben, mint a Nemzeti Múzeum igazgatója, a kinek első sorban kell ismernie a gondjaira bízott irodalmi kincseket.

Másik, szintén régi kívánsága volt, hogy az intézetnek meg legyen a maga pecsétje. Ő maga is elismerte, hogy mindez csekély jelentőséggel bír, de az emberek — úgymond — ilyenre is figyelemmel szoktak lenni.

Nem szeretné azonban — írja augusztus 13-án kelt felterjesztésében — ha úgy tünnék fel a dolog, mintha újabb czímre áhítoznék. Távol legyen tőle! Ő már úgy sem remél semmit, sem nem fog kérni életében semmit. A jó lelkiismeret az ő legnagyobb jutalma és legszebb czíme. Ő ezen állást czím nélkül, sőt anyagi károsodásával is híven betölti, miután naponkint felkeresik őt leveleikkel a tudósok, majd ebben, majd amabban a kérdésben kérvén ki véleményét.[1]

Mialatt Miller minden követ megmozdított, hogy a nádornál Horvát István kinevezését kierőszakolja, Széchényi türelmetlenül várta József nádor válaszát. S miután teljes kilencz héten keresztül hiába várta, szeptember 8-án újabb felterjesztéssel él.

»Bátor voltam — írja ebben — Millernek a Nemzeti Múzeum igazgatójává történt kineveztetése alkalmából arra kérni Fenségedet, hogy engem a könyvtár őrének kinevezésében bölcs tanácsával megsegíteni kegyeskedjék. Miután választ erre mind ez ideig nem kaptam, holott eddig Fenséged mindenkor megörvendeztetett feleleteivel, nem gondolhatok egyebet, mint hogy levelem elveszett. Legyen szabad tehát előbbi levelem másolatát is ide mellékelve, alázatos kérésemet megismételni.

Fenséges Főherczeg! Midőn a nemzeti intézet létesítéséhez ő felsége legmagasabb beleegyezését kikértem, egyedül azon czél lebegett szemeim előtt, hogy szerény példám által buzdítva, mások is rábírassanak arra, hogy az országnak és lakosainak javára, dicsőségére szolgáló gyűjteményeiket, ezen intézet közvetítésével, a hazának ajándékozzák.

[1] Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1812. Nro 53.

E mellett tanuskodik azon körülmény is, hogy ő felségének és Fenségednek képeit helyeztem el az intézetben, annak díszéül, dicsőségéül és állandóságának zálogául. Távol állott tehát tőlem minden hiúság, minden vágy a dicsőség után, és nem lehet azzal sem gyanusítani, mintha én az intézet vezetésébe beleavatkozni akartam volna, miután úgy az ő felségének benyújtott folyamodványban, mint a királyi diploma harmadik pontjában határozottan kifejezésre jut, hogy az intézet igazgatását egyenesen Fenségednek kérelmeztem fentartani. Én nem kértem más befolyást az intézet ügyeinek intézésében, mint 1. hogy életem folyamán, a gyűjteményeknek saját költségemen való gyarapításával és a katalogusok kiadásával az intézet fejlesztéséhez hozzájárulhassak; 2. hogy míg élek, jogom legyen gyermekeim nevelőit, őket méltóan megjutalmazandó, az őri állásra, másokat viszont az irnokságra és szolgai állásra kinevezni, utódaimnak pedig mindezekre kijelölni; és végre 3. hogy példát adandó családom későbbi tagjainak arra, hogy nyomdokaimon haladjanak, szabad legyen azt, a mit hazámnak ajándékoztam, és még ezentúl is, életemben, vagy halálom esetére, felajánlani fogok, márványtáblával megjelölni, a melyen ez a felírás álljon: »II. Ferencz császár, Magyarország királya és József főherczeg nádor idejében a Széchényi grófok családjának magyar könyvtára a hazának szenteltetett 1802-ben.«

A feliratban nemcsak keresztnevem elhagyásával igyekeztem a hiúság, vagy dicsekvés gyanuját elkerülni, hanem azt is megakadályoztam, hogy a tábla, a melynek felállítására már többször kértek gyermekeim, még életemben megjelölje azt a cselekvőséget, a mit a haza czéljaira szenteltem; bár a diploma 5. pontja ezt megengedte.

Ebben a három dologban, a melyet a királyi oklevél számomra fentartott, bizonyára nem talál Fenséged veleszületett méltányossága semmit, a mi akár az intézetre nézve lenne sérelmes, vagy hátrányos, akár pedig engem, avagy önzetlen szándékomat helyezné ferde világításba.

Újból bizalommal esedezem tehát Fenségednél, kegyeskedjék a Miller helyére állítandó egyén nevét, a ki Fenséged bizalmát kiérdemelte, kinevezés czéljából velem közölni.

Ismeretes előttem, Miller május 16-án hozzám intézett leveléből, hogy engem mindenféle okból leszóltak Fenséged előtt,

úgyszintén tudom azt is, hogy Miller a Fenségednek benyújtott tervezet alapján (a melyben a Múzeum szervezetét óhajtaná keresztülvinni) a királyi oklevél önkényes értelmezésével megsemmisíteni szeretné a nekem engedélyezett kinevezési jogot. Az sem titok előttem, hogy Miller engem a nemzeti intézet alapítóinak sorából törült, azzal az indokolással, hogy az általam kinevezettek javadalmazására alapítványt nem tettem. Sőt arról is tudomásom van, hogy Miller már 1810-ben, a mikor a szolgai állás megüresedett, bizonyos Cseronka Andrást hozott, az én megkérdezésem nélkül, Fenségednél javaslatba, és hogy éppenséggel nem tetszett neki, a midőn Fenséged, igazságszeretete által vezéreltetve, 1810 június 23-án hozzám intézett soraiban Cseronka kinevezését reám bizta.

Minthogy Miller eljárása sérelmes diplomámra, és mert Miller azt is állítja említett leveleben, hogy az én kiváltságlevelem különféle engedményei miatt nem tetszik, és kinevezési jogomat mindjárt kezdetben Bécsben és Budán egyaránt kétségbe vonták, indíttatva érzem magamat Fenségedhez alázattal folyamodni, a ki egyedül tud nekem igazságot szolgáltatni, és az intézettől minden oly sérelmet, a melytől Miller félni látszik, elháritani.

Engedje meg egyúttal Fenséged, hogy a magyar uralkodók azon pénzeit, a melyeket időközben szereztem be az ország éremgyűjteménye részére, ezennel megküldjem. Bizom benne, hogy legközelebb másokat is küldhetek. Anna királyné fametszetű képét, némely előkelő állású és irodalmi ember leveleivel együtt, a kik t. i. a nekik megküldött katalogusokért mondanak ezekben köszönetet, a Múzeum czéljaira szintén mellékelem. Örömest beszállítottam volna a nemzeti intézetbe ezen alkalommal azon nyomtatványokat és kéziratokat is, a melyeket a katalogus legutolsó pótkötetének megjelenése óta szereztem be nagyobb mennyiségben; miután azonban Millernek sohasem tetszett azon könyvek czímeit, a melyeket vagy az egyes szerzők, vagy pedig a helytartótanács küldött be, velem közölni, hogy a királyi kiváltságlevél második pontja értelmében a további pótlékok közreadhatók legyenek, — másodpéldányokra pedig pénzt kiadni és ezeket Pestre szállítani, főleg a mai viszonyok közt, feleslegesnek tartottam, Fenséged is be fogja látni, hogy úgy a könyvek beszerzésében, mint a katalogus további kiadásában önhibámon kivül lettem megakasztva. Nehogy pedig másnak mulasztása még tovább is

akadályozzon a magamra vállalt kötelezettség teljesítésében, méltóztassék Millernek kegyesen meghagyni, állítsa össze a II. pótkötet kiadása óta beérkezett könyvek czimeit, osztályozza ezeket és küldje el nekem Bécsbe, a hol örömmel fogom ezeket, az általam vásárolt munkákat is hozzáadva, czenzura alá adni, átnézni és kinyomatni, annál is inkább, mert tapasztalásom szerint ez itt kisebb költséggel történhetik meg, mint Pesten; ugyanezt az eljárást követvén a kézirat-katalogusnál is, ha a III. pótkötet kiadása iránt Fenségednek intézkedni méltóztatik.[1]

Hogy felterjesztése annál bizonyosabban a nádor kezéhez jusson, Széchényi Tibolthtal küldte fel Budára.

Tibolth a leveleket Privitzer elnöki titkárnak adta át, hogy azokat a nádor elé terjeszsze. Értesülvén József nádor az iratok tartalma felől, látni kívánta a gróf részére kiadott királyi kiváltságlevél másolatát. A mit elolvasván, úgy nyilatkozott, hogy majd válaszolni fog Széchényinek. Egyelőre pedig közölje Privitzer Tibolthtal, hogy öneki sem czélja, sem szándéka nem volt soha a grófot jogaiban háborgatni.

Széchényi azzal is megbízta Tibolthot, igyekezzék »kitanulni«, kit óhajtana a nádor könyvtárőrnek. Tibolth Privitzert kérte meg, tudakolja meg erre vonatkozólag ő fensége akaratát.

A nádor határozottan megmondotta, hogy Horvát Istvánt kívánná és ajánlani is fogja őt Széchényinek; eddig is csak azon okból nem történt ez meg, mert a pénzalapokat, a melyekből a fizetések kiutaltatnak, a devalvatio következtében nagy veszteség érte. Mivel azonban a nagyváradi káptalan 20,000 forintot adományozott az őr fizetésére, és a tanulmányi alap is ad bizonyos összeget hozzá, az őr kinevezése nem fog többé akadályokba ütközni.[2]

Tibolth mindjárt magával is hozta Horvátnak Széchényihez intézett folyamodványát, a könyvtárőri állásra.

Ebben elmondja Horvát, hogy, mint elég jó forrásból értesült, a gróf az alapítási oklevélben biztosított jogánál fogva ez állást alkalmas és a szükséges tulajdonokkal felruházott egyénre óhajtja ruházni. Minekutána ő gyermekkora óta fáradhatlan szor-

[1] Másolat a Széchényi levéltárban. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 75. szám.
[2] U. ott. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 97. szám.

galommal szentelte életét a hazai történelem alapos megismerésére és erről irodalmi munkáiban is bizonyságot tett, hogy még nagyobb buzgalommal adhassa magát a tudományos kutatásokra, készebb lenne a politikai vagy bírói pályán elérhető minden előléptetésről lemondani, mint a megkezdett útról letérni. Azzal az alázatos kéréssel fordul tehát most hozzá, hogy tekintetbe vevén az ő csekély igyekezeteit, adományozza neki a megüresedett állást. Ez a gróf részéről újabb bizonysága lesz az irodalom és annak mivelői iránt mindenkor tanusított jóindulatának, reá nézve pedig a leghathatósb ösztönzésül fog szolgálni, hogy mindig méltónak mutassa magát pártfogására.[1]

Széchényinek magának is leginkább kedve szerint volt Horvát István jelöltsége; ennélfogva azt válaszolta neki október 14-én, hogy nagy örömére szolgál, hogy alkalmat nyert, neki, a kinek tudományos készültségét, kiváló lelki tulajdonait nem egy oldalról hallotta dicsérettel emlegetni, szolgálatot tehetni, annál is inkább, mert mindazt feltalálhatni véli benne, a mit egy országos könyvtár őrétől megkivánni lehet. Biztosítja tehát, hogy a mint a nádortól, kinek tanácsát némely, a Széchényi-országos-könyvtárral kapcsolatos ügyben kikérte, választ kap, őt az őri állásra a nádornál jelöli, és erről annak idején értesítendi.[2]

A nádor azonban még sokáig nem látta elérkezettnek az időt az állás betöltésére, minek folytán a Széchényinek adandó válasz is elmaradt.

Minél jobban huzódott a kinevezés, Miller annál inkább rajta volt, hogy Horvát Istvánt ez alatt az intézethez közelebb hozza. Erre nem sokára ismét kedvező alkalma nyílt.

Még az 1812. évi országgyűlés idején történt, hogy Horvát István az országbiró kiséretében Pozsonyban tartózkodván, nemcsak Bécsbe rándult fel két izben is, hogy a császári könyvtárban a magyar történelmet érdeklő kéziratokat átvizsgálja, hanem Pozsonyban is ilynemű kutatásokkal töltötte szabad idejét. Így látta meg a pozsonyi káptalan könyvtárában a halhatatlan Pray György által először ismertetett misekönyvet, mely a legrégibb magyar nyelvemléket tartalmazza. Kérésére a könyvtár őre

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 77. szám.
[2] Fogalmazvány u. ott. 79. szám.

Melczer András kanonok, megengedte, hogy a kódexet lakásán tanulmányozhassa. Horvát nem állhatta meg, hogy több tudós barátjának meg ne mutassa a rendkívül becses emléket, melynek híre ez úton eljutott egészen a nádorig, a ki maga is látni óhajtotta.[1] Értesülvén róla, hogy a könyvtárban még számos nagy értékű ősnyomtatvány, kézirat s oklevél őriztetik, február 25-én azt a megbizást adta Horvátnak, hogy írja össze ezeket.

Horvát, Melczer jóakaratú támogatása mellett, gondosan átkutatta a káptalani könyvtárt s levéltárt, és márczius 24-én irásbeli jelentésben számolt be a nádornak az eredményről.

A káptalani könyvtárban 14 drb ősnyomtatványt irt össze és 5 drb kódexet; a káptalani levéltárban pedig számos oklevelet. Betekintett ezenfelül a primási könyvtárba is, a hol Bél Mátyás 41 kötetnyi kéziratát látta. Kéziratokra akadt az Adonyi-könyvtárban is. Pozsony városának levéltárában pedig több rendbeli oklevelet talált, a melyeket legalább másolatban szeretett volna a könyvtár számára megszerezni stb.[1]

József nádor két izben is — először június 30-án, majd másodizben szeptember 17-én — irt a káptalannak, hogy járuljon hozzá a nemzeti intézet gyarapításához és engedje át a Horvát István által jegyzékbe vett dolgokat az országos könyvtár részére. Mire a káptalan hazafias tagjai október 21-én kijelentették, hogy azon buzgalom által indittatva, mely már a múltban is nem egyszer megnyilatkozott náluk a nemzeti kultura előmozditására érdekében, s mely a jövőben sem fog bennük lohadni, mindazt, a mi a nádor által hozzájok leküldött jegyzékben foglaltatik, a Nemzeti Muzeumnak ajándékozzák, a mennyiben ezek nem a hiteles helyi levéltár tartozékát képezik.

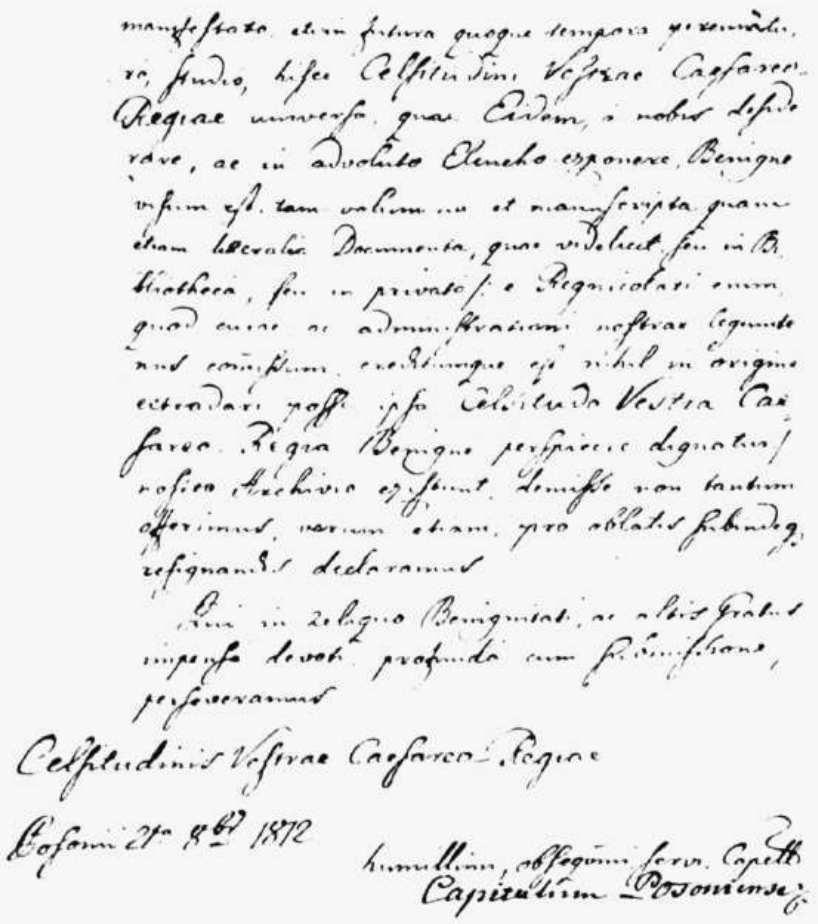
József nádor november 6-án értesitette Millert a nagybecsü ajándékról, felhivván őt, tegyen javaslatot a nyomtatványok stb. átvételére és elszállitására nézve.

Miller abban a véleményben volt, hogy megbizható és tudós embert kellene a nádor megbizólevelével Pozsonyba küldeni. Ha oly egyénre esnék ugyanis a választás, a kiben meg vannak ugyan a szükséges ismeretek, de semmiféle kapocs nem fűzi őt a Múzeum-

[1] Tudományos Gyűjtemény. 1835. I. 107.

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 1000.

hoz, attól lehetne tartani, hogy el talál veszni valami a kezén. Viszont, ha nem birna az illető a kellő tanultsággal, esetleg az átvétel körül követhetne el mulasztást. Azt ajánlotta tehát a nádornak, bízza meg az átvétellel Horvát Istvánt, a ki különben is

A POZSONYI KÁPTALAN NYILATKOZATA A KÉZIRATOK ÉS NYOMTATVÁNYOK ÁTENGEDÉSÉRŐL.

felfedezte ezeket a ritkaságokat, s a ki talán még többet is találhatna ott. Költségkimélés szempontjából Miller saját kocsiját ajánlotta fel a szállításra.[1]

[1] Igazgatósági irattár. A. 1812. Nro 72.

Időközben Kovachich Márton is értesült a káptalan ajándékáról s úgy nyilatkozott a nádor főudvarmestere előtt, hogy ő nagy örömmel vállalkoznék az átvételre. A Múzeum igazgatója — úgymond — bizonyára csak azon okból nem gondolt reá, mert azt hitte, hogy mostanában érkezvén meg hosszabb útjáról, ki van fáradva, és tekintettel lévén korára, valamint a téli időjárásra, nem akarta őt nyugalmában háborgatni. Ő azonban teljesen a haza javára kívánja magát szentelni, és erre a megbízásra a téli időben is elegendő erőt érez magában. Annál kevésbé érti, miért kellene mást kiküldeni, miután ő semmiféle útiköltségre nem tart igényt, és a káptalan, valamint a város előtt is jól ismert egyéniség.[1]

A nádor ennek daczára Horvát Istvánt bízta meg november 29-én a kódexek átvételével, egyrészt hogy alkalmat szolgáltasson neki a Nemzeti Múzeum körül szerzett érdemeit gyarapítani, másrészt pedig hogy arra buzdítsa őt, miszerint újabb dolgokat is igyekezzék itt felfedezni.

Horvát már csak a következő évben szabadulhatott el az országbíró mellől, hogy küldetésének eleget tegyen.

Megérkezvén január 4-én Pozsonyba, azzal a kéréssel mutatta be másnap a káptalannak a nádor megbízólevelét, részesítse még több nagylelkű adományban is a Nemzeti Múzeumot. A káptalan azonban vonakodott a már hozott határozattól eltérni, és a kanonokok a betegeskedő préposthoz, ez pedig a kanonokokhoz utasította Horvátot. Végre január 7-én abban állapodtak meg, hogy néhány kötettel többet is kikereshet Horvát, mint a mennyi a jegyzékben foglaltatik.

A Múzeum iránt a többinél is több jóindulatot mutató Melczer kanonok kíséretében járt fel Horvát több napon keresztül a székesegyház tornyába, a hol a könyvtár őriztetett. A zord hidegben alig voltak képesek naponkint egy-két órát itt eltölteni. Végre a kanonok megbetegedett. És így Horvát nem volt képes száz kötetnél több kéziratot átnézni. Azt ígérte azonban Melczer, hogy alkalmasabb időben szívesen fog segítségére lenni, csakhogy a Nemzeti Múzeum minél több ajándékhoz jusson.

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro. 1964.

Miller feljegyzései szerint Horvát István a következő kéziratokat és nyomtatványokat szállította Pestre, mint a pozsonyi káptalan megbecsülhetlen értékű, fejedelmi ajándékát.

I. Kéziratok.

[387. Qu. Hung.] Missale Hungaricum. XII—XIII. század. Az úgynevezett Pray-kódex, a mely a halotti beszédet, a legrégibb magyar nyelvemléket őrizte meg számunkra.

[C. L. M. Ae. 220.] Missale secundum ritum ecclesiae Strigonienis. XIV. század. 2-r. Hártyán.

[C. L. M. Ae. 222.] Missale Strigoniense. XIV. század közepe. 2-r. Hártyán.

[C. L. M. Ae. 214.] Missale Strigoniense. XIV. század. 2-r. Hártyán.

[C. L. M. Ae. 95.] Missale Strigoniense. XIV. század. 2-r. Hártyán.

[C. L. M. Ae. 215.] Missale Strigoniense. XV. század eleje 2-r. Hártyán.

[C. L. M. Ae. 216.] Missale Strigoniense. Per manus Michaelis de Tyrnstain (=Tyrnau, Nagy Szombat). XV. század eleje. 2-r. Hártyán.

[C. L. M. Ae. 218.] Missale Strigoniense. XV. század első fele. 2-r. Hártyán.

[C. L. M. Ae. 94.] Missale Strigoniense. XV. század. 2-r. Hártyán.

[C. L. M. Ae. 219.] Missale Strigoniense. Anni 1488. 2-r. Hártyán.

Ezen felül egy Missale 2-r., hártyán, melynek azonosságát nem voltunk képesek megállapítani.

[C. L. M. Ae. 128.] Breviarium Blasii canonici Posoniensis. XIV. század. 2-r. Hártyán.

[C. L. M. Ae. 126.] Biblia. Per manus Udalrici Turrificis de Mistelbach. Anno 1424. 2-r. Papiron.

[C. L. M. Ae. 89.] Martyrologium. XIV. század vége. 2-r. Papiron. [Miller szerint hártyán.]

[C. L. M. Ae. 50.] Biblia. XIII. század. Hártyán 2-r.

[C. L. M. Ae. 78.] Biblia Venceslai Ganois canonici Posoniensis. XIV. század eleje. Hártyán. 2-r.

[C. L. M. Ae. 196.] Vegyes tárgyú kézirat: tartalmát bibliamagyarázó jegyzetek, Psalterium cum glossa és Livius első könyve teszik 2-r. XIV. század. Hártyán és papiron.

[311. Qu. Hung.] Pápay János. Az oltári szentségben a Christus jelenlétének igazságáról. Klagenfurt, 1608. 4-r. Papirkézirat.

II. Nyomtatványok.

Missale Strigoniense. Nürnberg, Ant. Koburger, 1484. 2-r.
» » Velencze, Erhard Ratdolt, 1486. 2-r.
» » Brünn, Stahel és Preinlin, 1491. 2-r.
» » Velencze, Joh. Emer. de Spira, 1495. 4-r.
» » Velencze, Joh. Em. de Spira, 1498. 2-r.
» » Velencze, ny. n. n. 1503. 4-r.
» » Velencze, Lucas Antonius de Giunta, 1507. 8-r. (Millernél tévesen 1501.)
» » Velencze, Nicol. de Francfordia, 1511. 4-r.

Missale Ordinis Sancti Pauli primi Heremitae. H. és é. n. 2-r. Hártyára nyomva.

Missale Strigoniense. H. és é. n. 4-r. (Igy meghatározhatatlan.)

Missale Quinqueecclesiense. Velencze, ny. n. n. 1499. 4-r.

Missale Zagrabiense. Velencze (1511. Évszám nélküli péld.) 2-r.
» » Velencze, 1511. 2-r.

Ordinarius Strigoniensis. Nürnberg, Geor. Stucho, 1496. 8-r.

Ordinarium Strigoniense. Velencze, Lit. Giunta, 1520. 8-r.

Telegdi Nicolaus. Ordinarium officii Divini. Tyrnaviae. 1580. 8-r.

Psalterium ecclesiae Strigoniensis. Velencze, Lucas Antonius de Giunta, 1515. 4-r.

Breviarium Strigoniense. Velencze, Petrus Liechtenstein, 1524. 8-r.

Breviarium Zagrabiense. Bécs, Leopoldus Voigt 1687. (Helyesebben: 1688.) 8-r.

Liber ordinarius Strigoniensis. 8. Viennae, 1588.« (Ilyen czim és évszám alatt nem ismeretes. Valószinüleg össze van tévesztve az 1558-iki esztergomi Breviariummal, a mely a pozsonyi káptalantól került a M. N. Muzeumba.)

Ordo et ritus ecclesiae Strigoniensis. Viennae, typographia Societatis Jesu. 1560. 8-r.

Directorium ecclesiasticum. Nagy-Szombat, typis Academicis, 1674. 8-r.

Johannes de Thwrocz. Chronica Hungarorum. Augsburg, Erhardus Ratdolt, 1488. 4-r. (Miller jegyzékében hibásan: 1483 van.)

Jacobus de Voragine. Historia Lombardica. Ulm, 1488. 4-r.

Pelbartus de Temesvár. Sermones de tempore. Strassburg, Johannes Knoblauch, 1506. 2-r.

Pelbartus de Temesvár. Sermones de Sanctis. Hagenau (Millernél tévesen: Argentorati), 1509. 4-r. 2 kötet.

Pelbartus de Temesvár. (Helyesen: Osvaldus de Laskó), Quadragesimale bigae salutis. Hagenau (Millernél rosszul: Argentorati) 1498.

Pelbartus de Temesvar. Stellarium coronae benedictae Mariae Virginis. Hely és é. n. 4-r.

Pelbartus de Temesvár. Sermones. H. n. 1489. 4-r.

Bornemissza Péter. Prédikácziók. Detrekő, 1584. 2-r.

» » Postilla. I. rész. Komjáthi és Szempte, 1573. 4-r.

Erdősi Sylvester János. Új testamentom. Sárvár, 1541. 4-r.

Telegdi Miklós. Evangeliumok magyarázatja. I. rész, Bécs, 1577. II. rész. Nagy Szombat, 1578. 4-r.

Telegdi Miklós. Evangeliumok magyarázatja. Bécs, 1638. 4-r.

Historia columnae Traiani cum Iconibus. Fol. (E czim alatt nem lehetett feltalálni.)

Thalassus Ferdinando III. oblatus. Bécs, 1631. 2-r.

Draskovich György. Philosophia. Grácz, 1618. 2-r.

Sebacher Johannes. Der zum vierten Erbaute Tempel Salomon. Nagy Szombat, 1703. 2-r.

Monoszlai András. A képek tiszteletéről. N. Szombat, 1588. 4-r.

Monoszlai András. A Szentek segítségéről. N. Szombat, 1589. 4-r.

Monoszlai András. Apologia religionis Christianae. Nagy Szombat, 1588. 4-r.

Monoszlai András. Az Isten malasztjáról s a szabadakaratról. Nagy Szombat, 1600.

Agendarius liber (magyarúl). Nagy Szombat, 1596. 4-r.

Zvonarics Mihály. Magyar postilla. Csepreg, 1627—28. 4-r.

Evangeliumok és Epistolák. Bécs, 1616. 8-r.

Keresztúry Pál. Csecsemő kerestyén. Gyulafejérvár, 1638. 4-r.

Pázmány Péter. Az setét hajnalcsillag után búdosó Lutheristák vezetője. Bécs, 1627. 4-r.

Viszocsányi Franciscus. Hecatombe sacra. Nagy Szombat, 1690.

Okleveleket egyáltalában nem engedett át a káptalan, abból indulván ki, hogy magánlevéltárában csakis a káptalan jogaira vonatkozó iratokat őriz; a hiteleshelyi okiratokból pedig csak abban az esetben adhatna ki valamit, ha az országgyűlés őket esküjök alól feloldaná.[1]

[1] Horvát István által a nádorhoz beterjesztett jelentés másolata a könyvtári irattárban. A. 1812. Mátray Gábornak Horvát István felett tartott emlékbeszédében azt olvassuk, hogy 1813 június 22-én ismét Pozsonyba küldetett a káptalan által újabban átengedett kéziratok átvételére. Sőt Vass Bertalan (Horvát István életrajza p. 227.) tudni véli, hogy ezúttal is sok misés könyvet és egyéb régiséget hozott magával, bár fáradozásainak nem volt oly eredménye mint első ízben. Tény, hogy a nádor júniusban újból megbízta Horvát Istvánt, hogy Pozsonyba utazzék. »Juniusban vettem

Bármily hálátlannak mutatta magát Miller Széchényivel szemben, midőn a könyvtár őrének kinevezése szóba került, nem tagadhatjuk, hogy mint a Nemzeti Múzeum igazgatója sem fordít kevesebb gondot a könyvtárra, mint annakelőtte. Folytonosan kutat a becsesebb nyomtatványok és kéziratok után, igyekszik ezeket — rendesen a nádor hathatós közbenjárásának felhasználásával — megszerezni, állandóan sürgeti a köteles példányok pontos beszolgáltatását stb.

Midőn József nádor Prágába utazik, felkéri őt, hasson oda, hogy a Budai Krónikának a prágai egyetemi könyvtárban őrzött példányát a csehek vagy adják el, vagy ajándékozzák oda a Nemzeti Múzeumnak.[1]

Már régebben kereste Werbőczy horvát fordítását is; míg végre arról értesült, hogy Verhovácz zágrábi püspök könyvtárában van egy példány. Azonnal felkérte a nádort, vesse magát közbe, hogy a püspök a Múzeumnak átengedje. Úgyszintén, hogy szerezze meg a nagyváradi káptalan birtokában lévő Forgách Pál-féle, 5—6 kötetből álló kéziratgyűjteményt, valamint a szintén itt őrzött és igen ritka Historia Lombardicát, mely a

Nádor Ispánynak parancsát, hogy ismét Pozsonyba induljak — irja 1813 október 8-án Horvát Endrének. Menni akartam: az öreg (az országbiró) hetenként bíztatott az eleresztéssel, azonban hetenként itt tartoztatott, azt felelvén végre, hogy én az ő szolgálatában és nem a Nádor Ispányéban vagyok.« November 23-én ismét panaszkodik barátjának, hogy a szolgaság terhei, nagy kedvetlenségére akadályozzák pozsonyi útját. Nem is fordult meg Pozsonyban, csak 1814 június 15—július 15-ike közt, még pedig az országbiró kíséretében átutazóban, a mikor aligha volt érkezése a könyvtárban kutatgatni. Bizonyára e miatt nem találjuk sem a hivatalos iratokban, sem a Múzeum gyarapodási naplójában nyomát annak, hogy másodízben is hozott volna kéziratokat Pozsonyból.

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 968. A Krónikát ezalatt Tibolth is folytonosan kereste Széchényi számára. Legutóbb Kott Jakabnak a müncheni udvari könyvtár első titkárának írt ennek megszerzése ügyében. Ez azonban november 2-án kelt levelében azt válaszolta neki, hogy végtelenül sajnálja, de a Budai Krónika nincsen birtokában; már többekkel levelezett annak megszerzése ügyében, sőt 1000 forintot is ígért érte, de hasztalan. Augsburgban — mint mondják — lett volna egy példány, a melyet a württembergi király vett meg. Nincs meg a 300,000 kötetből álló müncheni udvari könyvtárban sem. Őneki megérne 1000 aranyat is, csakhogy természetesen elsősorban az ő könyvtáruknak kellene megszereznie, ha alkalom nyilnék rá. Széchényi-levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 81. szám.

magyar szentek életrajzait tartalmazta, s a melyet a tudósok már nem egyszer kerestek az országos könyvtárban.[1]

A nádor írt mindkét helyre, s közbenjárásának meg is lett a kívánt eredménye, mert a zágrábi püspök elküldötte Werbőczyt; Csáky László nagyváradi nagyprépost és a káptalan pedig átengedte úgy a Forgách-féle kéziratokat, mint a Historia Lombardicát.[2]

Ugyanígy jutott a könyvtár, Fischer István báró egri püspök és káptalanának ajándékából, Veranchich Antal kéziratainak birtokába.

Koller József pécsi nagyprépost pedig, Kovachich útján, 7 oklevelet küldvén be a könyvtárnak, kinyilatkoztatta, hogy Veranchichnak 5 kötetre terjedő kéziratait, a melyeket Jankovics Miklósnak engedett át használatra, szintén a könyvtárnak adományozza. Eljárván Kovachich megbízatásában, arra a körülményre hívta fel még Miller figyelmét, hogy ő, évekkel ezelőtt, több oly Veranchich-féle másolatot kölcsönzött ki Jankovicsnak, a melyek a Széchényivel kötött szerződés értelmében a könyvtárt illetnék meg; tegye meg tehát a szükséges lépéseket, hogy ezeket Jankovics mielőbb beszolgáltassa.

Midőn Miller Kovachich értesítése alapján felszólította Jankovicsot, küldje meg a Múzeumnak a Veranchich-féle kéziratokat, ez azt válaszolta neki, hogy csak abban az esetben hajlandó eleget tenni a felhívásnak, ha látni fogja Koller átengedési nyilatkozatát. Miller tehát arra kérte Kollert, küldje ezt meg neki, vagy Kovachichnak.

Erre azonban már nem volt szükség, mert időközben — Miller kérelmére — a nádor is felhívta Jankovicsot a kéziratok átengedésére; mire Jankovics deczember 15-én a Koller-féle kéziratok haladéktalan beszolgáltatását megígérte; Kovachich másolataira vonatkozólag azonban azt válaszolta, hogy ezek, a mint ez Millernek 1804 április 10-én kiállított elismervényből is kitetszik, már nincsenek nála.[3]

Jankovics nyilatkozata arra bírta Millert, hogy közelebbről tájékozza magát e másolatokat illetőleg. Miután abban a véleny-

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 999.
[2] U. ott. Nro 1445, 1619.
[3] U. ott. Nro 1541.

ben volt, hogy Kovachich is, Jankovics is egyformán üzérkedvén a kéziratokkal, egyiknek szaván sem lehet elindulni, s csak az a kérdés, hogy melyik szedte rá a másikat, Tibolthhoz fordult felvilágosításért, a ki ekkor Széchényi jószágigazgatója volt.

Tibolth válaszában elmondotta, milyen szerződés állott fenn grófja és Kovachich közt, és miként kötelezte magát ez utóbbi nem csak a már birtokában lévő kéziratok átengedésére, hanem arra is, hogy a jövőben megvásárlandó dolgokat szintén a grófnak fogja első sorban felajánlani. A midőn azonban Széchényi arról értesült, hogy Kovachich valóságos kereskedést űz kéziratgyűjteményével, hogy egy dolgot több példányban is lemásoltat, s míg az eredeti okleveleket és kéziratokat a többet igérőnek adja el, addig neki csak az értéktelen másolatokat juttatja, megszakított vele minden összeköttetést, fentartván magának a jogot azokra nézve, a mikre Kovachich szerződésileg kötelezve volt.

Így történt, hogy Kovachich magához váltván 100 forintért Bujanovich Ágoston bécsi udvari ágenstől hét darab Veranchich-féle iratot, ezeket felajánlotta 200 forintért Széchényinek. A gróf sokalta az összeget, és beleegyezett, hogy Kovachich másnak adhassa el, azzal a kikötéssel mégis, hogy ezek másolatait helyezze el az országos könyvtárban. Később megbánta, hogy elmulasztotta a vételt, de már nem változtathatott a dolgon, miután Jankovics, a ki túl akart tenni Széchényin és csak is eredeti okleveleket és kéziratokat gyűjtött, kifizette Kovachichnak a 200 forintot. Nehogy azonban az iratok veszítsenek értékükből az által, hogy másolataik megvannak az országos könyvtárban, Jankovics azon ürügy alatt, hogy a saját költségén, de Kovachich neve alatt ki akarja adni az iratokat, a másolatokat elkérte Kovachichtól, a ki ezeket neki át is szolgáltatta. Látván azután Kovachich, hogy a kiadásból nem lesz semmi, Széchényi pedig nem szünik meg sürgetni a másolatok visszaszolgáltatását, az ügy elintézését rábízta a Múzeumra. Így jutott a másolatok sorsa Miller kezeibe, a ki még azt is megállapította, hogy Jankovics nyilatkozata, mintha ő az iratokat már visszaadta volna, nem felelt meg a valóságnak, mert abban az elismervényben, a melyre ő hivatkozott, nem a Veranchich-féle iratok átvétele igazoltatott, hanem más egyebeké. Nem lehet cso-

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1812. Nro 2115.

dálni, ha ilyenek után nagyon rossz véleményt alkotott magának Miller Jankovics felől.[1]

A köteles példányok beszolgáltatása miatt is még mindig sok volt a panasza Millernek. Miután a pozsonyi újságok és országgyűlési iratok kiadóját, Weber Simont, minden eredmény nélkül szólította fel több ízben nyomtatványai beküldésére, sőt választ sem kapott leveleire, azzal az indokolással, hogy a könyvtárnak nincsen pénzalapja az ily munkák megszerzésére, e gyakran keresett nyomtatványok hiánya pedig nem válik az intézet dicsőségére, folyamodott a nádorhoz, hogy a mondott köteles példányok a helytartótanács útján szereztessenek be a könyvtár részére. A nádor által a helytartótanácshoz intézett felszólításnak lett is annyi foganatja, hogy Weber — már a következő évben — megküldötte az 1811—12. évi országgyűlés naplóját: az Aktákra vonatkozólag azonban azt jelentette, hogy ezek nem nála nyomattak. Miller újból kérte a nádort, sürgesse meg a hiány pótlását. Mire a nádor Pozsony város hatóságát hívta fel, hasson oda, hogy ez megtörténjék.[2]

Október 19-én meglátogatván a nádor, a német lovagrend nagymesterének, Antal főherczegnek kíséretében az intézetet, Miller kérésére megengedte, hogy Kyss Sándor táblabíró a könyvtár termében előadást tartson az általa összeállított és minden nyelven egyaránt használható írásjegyekről.

Kyss a felolvasást 21-én csakugyan megtartotta, a tudományos világ élénk érdeklődése mellett. Rendszerének ismertetését azzal fejezte be, hogy leírta módszere szerint az egyik hallgatója által először angol, azután görög nyelven elmondott Miatyánkot, azután pedig leolvasta. A jelenlevőket nagyon meglepte a dolog újdonsága, gyakorlati hasznot azonban nem mertek jósolni a kísérletnek.[3]

Tudomásunk szerint ez volt az első tudományos előadás a könyvtár helyiségeiben.

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nro 671.

[2] U. ott. A. 1812. Nro 2114. A. 1813. Nro 465.

[3] Vereinigte Ofner und Pester Zeitung. 1812. p. 951. Acta Musaei Nationalis Hungariai. I. 145. Kyss munkája nyomtatásban is megjelent e czím alatt: Elementare Universale totius generis humani Alphabetum. Logometria, Orthographia, Logosophia scriptum item diplomatica et currens, in perpetuis legibus naturae fundata. Pesthini, 1813. 4. 82.

Míg intézetünk napról-napra örvendetesen fejlödött, gyarapodott, újabb meg újabb eredményeket mutatott fel, Miller nagymérvü elfoglaltsága közepette sem volt képes elfojtani lelkében azt a rég érzett keserüséget, hogy az udvar nem méltányolja eléggé szolgálatait.

Ismét egy munkában, küzdelemben gazdag esztendő végéhez jutott, a nélkül, hogy a várva várt kitüntetéshez közelebb látta volna magát. Pedig napról napra jobban érezte a kor terhét vállain, sőt az utóbbi időben egészségi állapota sem volt kielégitő.

Mindez ónsúlylyal nehezedik lelkére, midőn 1812 deczember 29-én tollához nyúl, hogy a közeledő újév alkalmából a maga és tisztviselőtársai jókivánatait tolmácsolja a nádor előtt. Nem képes erőt venni mélységes lehangoltságán s panaszosan említi, hogy ő már nem fog többé az intézetnek hasznos szolgálatokat tehetni. A szükséges munkaerők hiányában annyira kimerült, hogy ötödik hete kénytelen szobáját őrizni. Azonban — a mint ezt megígérte ő fenségének — buzgalma nem fog csökkenni végső lehelletéig. Ámbár most lép be 41. szolgálati évébe, mely idő alatt ősei példájára ő is igyekezett hűségét a haza és a felséges uralkodóház iránt többféleképen tanusitani, ennek daczára keserüen tapasztalta a két év előtti mellőztetésből, midőn a királyi udvarnokság iránt benyújtott kérvénye visszautasittatott, hogy mindez nem vétetik figyelembe, noha kevesebbet, tekintve származását és őseinek érdemeit, igazán nem kérhetett. Nem keresi ugyan a kitüntetéseket, de restelli, hogy igy, e vigasztalódás nélkül kell életét befejeznie. Nem tagadja, ez fáj neki. Igy, bánkódva zárja le ezt az esztendőt, abban a reményben, hogy talán a jövő mégis meghozza a várt enyhülést.[1]

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nro 156.

VI.

Bármennyire rosszul esett Széchényi grófnak az az eljárás, a mit Miller a könyvtárőri állás betöltése ügyében vele szemben követett, ha lelke mélyén érzett is ebből kifolyólag némi elhidegülést iránta, az intézet érdekeire való tekintetből még csak hosszabb hallgatása által sem árulta el ezt.

A feledés fátyolát borítván a történtekre, úgy tett, mintha mi sem történt volna köztük, és már 1812 október 14-én felkeresi őt soraival, értésére adván, hogy André Keresztély Károly morvaországi gazdasági tanácsos, a Hesperus czímű újság szerkesztője, lapjában a Nemzeti Múzeum alapítását, fejlődését kívánná ismertetni. Miután nem tartja illendőnek, hogy az általa felajánlott ajándékot maga dicsérje ki, Millert kéri fel az ismertetés megírására, a ki egyaránt jól ismeri az intézet multját és jelen állapotát.

Hat nap mulva, be sem várva válaszát, ismét ír neki, megküldvén — a könyvtárban való elhelyezés czéljából — azon köszönőleveleket, a melyeket a katalogusok fejében legutóbb kapott.

Miller — ha hihetünk szavának — azonnal hozzáfogott az adatok összeállításához. Miután azonban hivatalos elfoglaltsága miatt több ízben is kénytelen volt munkáját megszakítani, csak november második felében készült el vele. Minthogy pedig a múzeumi tisztviselőknek tiltva volt akár a hazai, akár a külföldi lapokba, a nádor előzetes jóváhagyása nélkül, közleményeket írni, ő is bemutatta a kéziratot ő fenségének.

A nádor erre magához hivatta őt, és úgy nyilatkozott, hogy

tanácsosabb lenne a dolgot mindaddig függőben tartani, míg a Múzeumi Akták I. kötete, a hol úgy is közölve lesz az intézet története, megjelenik.

Miller november 25-én értesíti erről Széchényit, azon megjegyzés kíséretében, hogy a mint a régiségek katalogusa elhagyja a sajtót, azonnal hozzáfognak az Akták nyomásához. Akkor azután az illető újságíró mindazt felhasználhatja ebből, a mit csak jónak lát. Egyébiránt már két évvel előbb is hasonló kéréssel fordult hozzá — a gróf nevében — Mednyánszky Alajos báró: ennek megkeresését azonban, tekintettel a nádori utasításra, egyszerűen hallgatással mellőzte. Ha azonban a gróf mindezek daczára ragaszkodnék kívánságához, forduljon egyenesen a nádorhoz, s ha ő fensége engedélyezi, ő a kész dolgot azonnal el fogja küldeni. Addig is nézze át André a budai lapokat, a melyek minden félévben közlik a gyarapodást.[1]

Millernek — legalább utólag — magának is be kellett látnia, hogy sem oka, sem joga nem volt Széchényivel szemben oly bántó és kevéssé őszinte eljárást követni. Most hogy legutóbbi óhajának sem tett eleget, úgy érezte, saját lelkiismeretén fog könnyíteni, ha egyszer már valamit kedve szerint is tesz. Ámbár az új esztendő nem köszöntött be hozzá jó egészséggel, — január 8-án azt írja a nádornak, hogy esténkint láz gyötri, s az álmatlanul töltött éjszakák annyira elgyengítették, hogy hatodik hete nem lépett ki szobájából — megfeszített erővel lát hozzá a kéziratkatalogus befejezéséhez, úgy, hogy február 20-ika táján elküldhette a grófnak az első kötet kéziratát.

Széchényi nagy örömmel veszi a küldeményt és azonnal czenzúra alá adja, hogy mielőbb ki lehessen nyomatni. Millernek pedig, hogy hálás elismerését tanusítsa, s még inkább — mint levelében olvassuk — hogy iránta való őszinte barátságának némi jelét adja, egy arany szelenczét küld ajándékba, kérvén őt, ne tekintse az ajándék csekély voltát, hanem inkább az ő szándékát. Munkájával az irodalommal foglalkozók rég táplált óhaját teljesítette: ő a maga részéről, a nyomtatásra vonatkozólag mindent elkövet. Nagyon kedves dolgot fog cselekedni, ha a metszetek, föld-

[1] Miller levelezése. XII. Széchényi levéltár. I. kötet. 13. szám. II. csomag, 82. szám.

abroszok katalogusát is mielőbb elkészítteti és neki kiadásra megküldi.[1]

Az egyébként száraz Miller bizonyos elérzékenyüléssel köszöni meg az emléktárgyat. Ha nem tudná — úgymond — hogy a grófnak veleszületett tulajdonsága mindent megjutalmazni, azt kellene gondolnia, hogy nem remélt nagylelkűségével zavarba akarja ejteni! Ennyi jótéteménynyel elhalmozva, hálás köszönettel fogadja az ajándékot és nem csak életében fogja megőrizni, hanem gondja lesz rá, hogy halála után a Múzeum cimeliothecajában nyerjen helyet,[2] hogy ekként az utókor, a grófnak hazájával szemben szerzett halhatatlan érdemei mellett, az iránta tanusitott jóakaratot is lássa és csodálja.

De minden ajándéknál becsesebb előtte az a tudat, hogy a kéziratkatalogussal kedveskedhetett. A tudós világ bámulattal fogja látni a kötetet, a melyben nincs egy levél sem, a mi nem a gróf áldozatkészségét hirdetné.

Foglalkozott azzal a gondolattal is, hogy a nagybecsű gyűjtemény katalogusa elé méltó ismertetést kellene irni, de nem találván helyesnek saját munkájának hirdetésére vállalkozni, arra a nézetre jutott, hogy legczélszerűbb lenne úgy eljárni, a mint a gróf rendelkezéséből a többi katalogusnál is történt. Véleménye szerint a munka hasznáról, általános szempontokból, legjobban Hormayer vagy Schwartner tanár irhatna.

A gróf által 5 évvel előbb, Marienburger brassói tanártól vásárolt kéziratok eddig elkerülték figyelmét. Most lajstromozza ezeket és a legközelebb elküldi Tiboldnak. Bárcsak visszanyerné egészségét, hogy a gróf kivánságát a metszetek stb. katalogusára vonatkozólag is teljesithetné. Három év előtt ehhez is hozzákezdett; de miután azt látta, hogy a gyűjtemény nagyon hiányos, a munkát ismét abbanhagyta. Értésére esvén azonban, hogy a gróf ezt is kiadni óhajtaná, újból hozzálát a munkához, ha ugyan nem fogják ebben megakadályozni rheumatikus bántalmai, a melyek immár a negyedik hónapja szobafogságra kárhoztatják. Csak arra kéri a grófot, hogy a gyűjteményt gondosabb megőrzés czéljából köttesse be; ez által a feldolgozás is könnyebbé válik. Próbát tett

[1] Széchényinek 1813 február 27-én kelt, Millerhez intézett levele. Miller levelezése. XIII.

[2] Kerestük, de nem találtuk a Múzeum birtokában.

az arczképekkel és néhány látóképpel, minden kötet végén adván a tartalomjegyzéket is, úgy hogy most ezeket minden nagyobb fáradság nélkül lehet katalogizálni. A könyvkötő számlája nem fog nagy összegre rúgni.[1]

Széchényi megfogadta Miller tanácsát és Schwartner Mártont, a pesti egyetemen a diplomatika tanárát és egyetemi könyvtárigazgatót kérte fel az előszó megírására.

Miután nem kapott azonnal választ levelére, márczius 9-én felkéri Millert, kézdezze meg Schwartnert, kézhez vette-e sorait? Egyúttal újólag megemlíti, hogy a metszetek, földabroszok stb. katalogusát is mielőbb szeretné közre adni. Ámde ennek szerkesztését sem tudná nyugodtan másra bízni mint Millerre, a kinek e téren való jártassága, fáradhatlan szorgalma közismert dolog. Ha tehát egészségi állapota megengedi, ajánlja figyelmébe a munkát. Hogy pedig a gyűjtemény jobban megőrizhető legyen, örömmel teljesíti kérelmét és utalványozza a kötésre szükséges összeget. A Binz antiquarius birtokában lévő és Izdenczy hagyatékából származó kéziratoknak itt küldött jegyzékéből pedig válaszsza ki a mit a könyvtár részére érdemesnek tart megszerezni, s ő majd megvásárolja ezeket.[2]

Alig hogy elküldötte Széchényi Millerhez intézett e levelét, kézhez vette Schwartner válaszát is, a ki nagy örömmel fogadta ugyan — mint irta — a megtisztelő felszólítást, azonban jobban meggondolván a dolgot, kénytelen volt belátni, hogy ennek megvalósítása leküzdhetlen nehézségekbe ütközik, a melyeket kötelességének tartja a gróf előtt is tartózkodás nélkül feltárni.

Minden előszónak fel kell ölelnie röviden, de összefoglalólag, az egész anyagot és mintegy visszatükrözni ezt. Már pedig ő mindezideig nem volt képes átnézni a rengeteg kéziratot, a katalogus szerkesztésének módját pedig egyáltalában nem ismeri. Nagy szerénytelenség lenne tehát tőle így fogni a munka kritikai méltatásához, és az olvasót a gyűjtemény tömkelegébe bevezetni akarni. Igaz, hogy az úgynevezett közhelyekből bővebben meríthetne, a mint ezt mások is teszik. Ő azonban megfelelőbbnek tartja

[1] Millernek 1813 márczius 1-jén kelt levele. Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag. 56. szám.

[2] Miller levelezése. XIII.

mindaddig, míg valamely mű természete ezt meg nem követeli, az előszót a munka czéljaihoz mérni és alkalmazni.

Ehhez járul, hogy a dícséretes szokás az irodalom terén szinte törvényül állította fel, miszerint az oly könyv elé, melynek szerzője kezdő ember, vagy kevésbé ismert egyéniség, hírnevesebb író bocsásson ajánló sorokat, hogy ezzel mintegy bevezesse a tudósok társaságába s jóindulatukba ajánlja őt. Ez elfogadott dolog lévén, méltán felkeltené az előszó megírásával a vele barátságos viszonyban élő Miller irigységét, a ki, látván hogy neki, a régi, hírneves szerzőnek egy kevésbé jeles író szerkeszti meg az előszót, még arra a következtetésre juthatna, hogy kiesett a gróf kegyeiből. Éppen ez okból nem is szólt halandó embernek ajánlatáról.[1]

Miller olyankor kapta meg Széchényinek márczius 9-éről keltezett levelét, a mikor Schwartner történetesen nála volt. Kérdezvén tőle, felelt-e már a gróf felszólítására, azt a választ nyerte, hogy már 6-án Sopronba küldötte levelét, melynek tartalmát is közölte vele.

Erre Miller kinyilatkoztatta, hogy teljesen távol áll a tudósok minden szélhámoskodásától és kevés súlyt helyez arra, hogy valaki nevezetes embernek tartja-e vagy sem? Sohasem törekedett hírnévre szert tenni, hanem mindig az lebegett szeme előtt, hogy királyának és hazájának készséges szolgája legyen, s hogy az utókor is elismerje, miszerint ő hű alattvaló, munkás honpolgár, szóval tisztességes, igaz ember volt.

Schwartnert megzavarta e fellépés, és sietett kijelenteni, hogy legnagyobb szerencséjének tartja, ha a gróf az ő ajánlatára bízta meg az előszó megírásával.

Minderről hűségesen beszámol Miller márczius 13-án Széchényinek, megnyugtatván őt az iránt is, hogy bár gyengélkedő állapota mellett legfeljebb arra számíthat, hogy hátralévő napjait betegeskedve fogja eltölteni, mégis hozzálát a metszetek stb. katalogusának összeállításához, hogy ez által is igazolja, mily lelkes tisztelője volt végső lehelletéig a grófnak. Míg a nyomda elkészül a kéziratkatalogussal, hiszi hogy ő is befejezheti a metszetek, czímerek lajstromozását; egyelőre igyekezni fog az anyagot csoportok szerint felosztani és az egészet beköttetni, mert ezzel

[1] Széchényi levéltár. I. kötet. 9. szám, III. csomag, 56. szám.

a munkát is meg fogja könnyíteni. Az új katalogus tervezetét már legközelebb a gróf elé terjeszti, hogy ha meg találna halni is időközben, más valaki akadály nélkül folytathassa a munkát.

Nehogy az Izdenczy-féle kéziratok megszerzése ez által is halasztást szenvedjen, a gróf által vele közölt jegyzéket nem másoltatta le, hanem megjelölte benne a könyvtárban meglévő dolgokat és így küldötte vissza. A többit mind, kivétel nélkül, tanácsos lenne a könyvtár részére megszerezni. A gróf is meg fog győződni róla, hogy sok olyan van a gyűjteményben, a mit az esetleges visszaélések elkerülése czéljából nem tanácsos magánkézben hagyni, hanem valamely közintézet őrizetére kell bízni. Ha jónak látná a gyűjteményt megvásárolni, legczélszerűbb lenne a kéziratokat még ott Bécsben czéduláztatni és a kéziratkatalogusba pótlólag felvenni.

Koppi ötkötetes munkáját a királynék jogairól, a mit Esterházy József gróf vásárolt meg a könyvtár részére, a nádor még nem juttatta el rendeltetési helyére; hanem azzal az üzenettel küldötte le hozzá Privitzer elnöki titkárt, hogy ne próbáljon a Dunán átmenni; tartózkodjék csak nyugodtan odahaza, ő fensége majd személyesen fogja őt lakásán felkeresni, mert az ajándékokkal telt ládák felbontásánál személyesen kíván jelen lenni.[1]

Széchényi úgy értette Miller leveléből, hogy ha erről nyíltan nem szólt is, bizonyos nehéztelést érez, a miért nem őt, hanem Schwartnert kérte fel az előszó megírására. Siet tehát őt megbékíteni.

Mindenesetre leginkább kedve szerint történt volna — írja neki márczius 25-én — ha Miller maga vállalja el az előszóírást is. Barátainktól azonban csakis méltányos dolgokat szabad kívánni. Miután pedig Miller egészsége az utóbbi időben nem mindig volt kielégítő, annál kevésbé akarta őt még ezzel is terhelni, mert hisz maga is Schwartnert, a hírneves tudóst és írót ajánlotta erre. Schwartner azonban arra kérte őt márczius 6-iki levelében, mentse fel őt a megbizatás alól. Ezzel ellentétben Miller 13-án arról értesíti, hogy Schwartner örömmel elvállalta az előszó megszerkesztését. Írja meg, vajjon jól értette-e ez utóbbit, hogy újból megkereshesse őt ez iránt.

[1] Széchényi levéltár. I. kötet. 9. szám. III. csomag, 56. szám.

Kéri a mindenható Istent, tartsa meg Millert továbbra is jó egészségben az intézet javára, az irodalomnak pedig, a melynek dísze és jelessége, hasznára. Örömmel beleegyezik, hogy a könyvkötési munkálatokra szükséges összeget Szentiványi kifizesse. Az Izdenczy-féle kéziratokat mind megszerezte a könyvtárnak. A kéziratkatalogus már kikerült a czenzúra alól, s ő rögtön nyomdába is adta. A könyveket és kéziratokat a legközelebbi alkalommal fogja Pestre küldeni. Nagy örömére fog szolgálni, ha Miller a többi katalogust is elkészíti, mert így teljesen beválthatja ígéretét. Csak ügyeljen egészségére, a mely annyira drága barátjainak, és az irodalom művelőinek. Kéri számítsa őt is mindenkor az előbbiek közé.[1]

Miller április 4-én felel a gróf levelére, meglehetős kesernyés hangon, mint már szokása volt, ha az elmaradt kitüntetés ügyére terelte a szót.

Ő exja jól értette, hogy Schwartner tanár készséggel vállalkozott az előszó megírására, miután nem tudott ellentállani az általa felhozott érveknek. Ezt talán maga is be fogja ismerni, ha legközelebb ír. Még most is nevetnie kell, ha eszébe jut, hogy ez a különben igen kiváló ember csak megerősítette őt abban a véleményében, hogy az oly egyének, a kik tudósoknak képzelik magukat, bár tudásuk alig haladja meg azt, a mit az iskolában elsajátítottak, inkább indulnak képtelenségek, mint a józan ész szava után.

A mi önmagát illeti, őt nem a munkától való irtózás, hanem politika vitte arra, hogy felkérje a grófot, miszerint mást tiszteljen meg a megbízással. Feltette ugyan magában, hogy inkább hal meg foglalatosságai közben, mint hogy dologtalanságban kelljen elsenyvednie: mégis, inkább marad egész életén át rejtekben, úgy hogy semmiféle munka czímlapján ne szerepeljen neve, mint hogy a darazsakat ingerelje.

Úgy látszik a Gondviselés úgy rendelkezett felőle, hogy a jó ügy áldozata legyen. Találkoznak ugyanis Bécsben olyanok is, a kiknek nincs ínyükre a nemzeti művelődés munkálásának megkezdése, s a kik rossz néven veszik tőle, hogy annak az intézetnek a szolgálatában áll, a melynek fejlődését hasztalan akarták megakasztani. S minthogy a nádor ő fenségét nem merészelik

[1] Miller levelezése. XIII.

megtámadni, az ő csekélységét ütik. Őt azonban ilyesmi már nem sebezheti meg, s nem is zavarja ki bölcs egykedvűségéből; hanem a haza boldogsága érdekében rettenthetlenül halad tovább a megkezdett úton.

Nemzetsége, mely 1606 óta mindenkor hűségesen szolgálta a felséges udvart és a hazát, nemsokára kihal. Kedvezőtlen egészségi állapota is mutatván, hogy élte alkonyához jutott, nem tudnak másként ártalmára lenni, mint az által, hogy nem jutalmazzák meg érdemeit. Ez azonban nem az ő szégyene, hanem a kormányzaté. Belépvén legközelebb negyvenedik szolgálati évébe, ha életben marad is, érdemes megfontolnia, vajjon szükséges-e tovább viselni a jármot?

Bármi történjék azonban, mindenkor és minden alkalommal kötelességének tartandja tőle telhető szolgálatokkal tanusítani a gróf iránt való tiszteletét, és éppen ez okból, a mappák, metszetek, czímerek katalogusának összeállitását sem háritja el magától. Ha másra akarná is bizni e munkát, nincs senkije, a kire átruházhatná terveinek végrehajtását. A vele együtt szolgáló néhány ember annyira el van foglalva, hogy alig képesek a vendégeket fogadni, nem hogy hivatalos időn belül még katalogusokat irhatnának. Hogy pedig szabad idejét szentelje erre, nem kivánhatja senkitől. A gépies hivatalnokoskodás már mindenhol meghonosodott. Ha a tisztviselők a hivatalos órákon kivül bizatnak meg valamely munka elvégzésével, nemcsak külön díjazást kivánnak ennek fejében, hanem azt akarják, hogy még mielőtt a tollat a kezükbe vették volna, már is jutalomban részesüljenek. Ezeket ugyan nem lelkesíti az intézet iránt való szeretet, az önbecsülés, a haza érdeke. Csak egy van reájuk hatással, a pénz. Sőt még őt is kinevetik, ha munkára serkenti őket, azt mondván neki, mutassa meg hát, micsoda gyümölcse van az ő fáradhatlan tevékenységének?

Ismervén e mellékkörülményeket, a metszetek stb. katalogizálására tervezetet dolgozott ki, a melyet ezennel a gróf elé terjeszt.[1] A mint az első részszel elkészül, azonnal el fogja neki kül-

[1] A tervezet az egész munkát 6 részre osztotta. Az első részbe, 7 fejezetben, a czímerek, pecsétek, rendjelek, pénzek lenyomatai jöttek volna. A másodikba, 12 fejezetben, a vezérek, királyok, herczegek, fejedelmek, vajdák, egyházi személyek, hadvezérek, mágnások, tudósok, a Magyarország ellen küzdő török császárok, basák és más jelesebb egyének arczképei. A harma-

deni Bécsbe, vagy Sopronba. Ekként, ha a munka befejezése előtt kellene is búcsút vennie ez árnyékvilágtól, gondoskodva lesz arról hogy más, esetleg kevésbé tanult ember is befejezhesse a megkezdett munkát. A gróf engedelmével hozzáfogtak a gyűjtemény beköttetéséhez, úgy hogy legközelebb 60 kötet már kész is lesz. Szentiványi Pétertől örömmel hallotta, hogy utasítva van a könyvkötő számlájának kiegyenlítésére.

A kéziratkatalogust már nyomdába adta. Kiváló örömére szolgál, hogy csekély munkájával szerencsés lehetett hozzájárulni a gróf nevének megörökítéséhez. Az Izdenczy-féle gyűjtemény megvásárlását annál inkább örömmel üdvözli, mert méltatlan dolog lett volna egy államtanácsos titkos jelentéseit a könyvárus boltjában látni. Kétségkivül a legmegfelelőbb, ha a kiváló, hírneves emberek iratait az országos könyvtár őrizetére bízzák. A gróf ezen ajándékával ismét örök emléket emelt magának.[1]

Miller tervezete teljesen megnyerte Széchényi tetszését s most már csak azt kívánta neki, hogy egészsége legyen, miszerint ezzel a katalogussal is megfelelhessen a tudósok várakozásának.

A bécsi áskálódások, a mikről Miller írt, bizonyára nem hagyták hidegen Széchényit sem, de nem sokat törődött velük. Május 1-jén is arról értesíti Millert, hogy legközelebb ismét több nyomtatványt és kéziratot fog küldeni a könyvtár részére, egyebek közt a Moniteur Universel egy teljes példányát. Sőt néhány ritkább munka megszerzésére is kilátása van, a melyek a magyar irodalomban még ismeretlenek. Elég drágára tartják ugyan, de élni kell az alkalommal. Ekként akar egész életén át megfelelni azon fogadalmának, hogy a könyvtárt mindig újabb és újabb szerzeményekkel fogja gyarapítani, ha mindjárt kisebbíteni iparkodnak is fáradozásainak csekély eredményét. A míg azt látja, hogy polgártársai és az utódok kellő haszonnal kereshetik fel az inté-

dikba — 4 fejezetben — a várak, városok, templomok, kastélyok és középületek látképei. A negyedikbe — 6 fejezetre osztva — a királyi koronázásokat és egyéb történelmi nevezetességű mozzanatokat feltüntető metszetek, csataképek stb. Az ötödikbe — öt fejezetben — mindenféle szentképek, allegóriák, kosztümök, természetrajzi és fizikai vonatkozású rajzok, zene stb. Végre a hatodikba — 12 fejezetben — az összes földabroszok.

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 89. szám.

zetet, addig nem lankad, még ha nehézségekkel kell is megküzdenie.[1]

Miller szintén meghajlik Széchényi e nemes, önzetlen felfogása előtt, és — legalább válaszában — igyekszik követni példáját.

A gróf iránt viseltető mély tiszteletnél fogva, nem érhette volna — úgymond — nagyobb öröm, mint hogy az ország nádorával együtt ő is helyesli a katalogus tervezetét. Bármennyi munkájába kerüljön, rajta lesz, hogy a tudományos körök várakozását kielégítse, a míg a Gondviselés erre elegendő erőt ad neki. A rheumától úgy látszik megszabadult, ha ugyan az őszszel megint vissza nem tér: azonban lábfeje — főleg éjjel — még mindig hideg s fülzúgása is megvan, daczára hogy 6 hónapon át gyógyszerrel élt. Az orvosok szerint mindez az erők gyengeségének következménye: ennélfogva tiltják neki a sok ülést és a szabad levegőn való tartózkodást, sétákat, fürdők használatát ajánlják. Csakhogy elfoglaltsága miatt nem fogadhatja meg tanácsukat.

Már hozzászokott a szerencsétlenséghez és türelemmel tud mindent elviselni; s a míg lelki és testi épségének birtokában lesz, nem szünik meg a haza javára szentelni idejét. Dicsőségesebb dolognak tartja munkában és nem tétlenségben várni be a végső órát, mely mindenkinek ütni fog. Az olyan ember, a ki fáradozásai fejében semmiféle jutalmat nem vár, nem remél, könnyű szívvel türi el a kellemetlenségeket és túlteszi magát a rosszakaratú támadásokon. Ő ugyan édes keveset gondol vele, bármennyit lármázzanak is Almássy Ignácz, Aczél, Lányi, Mednyánszky és egész táboruk, hogy ez szabadkőmüves intézet, hogy mindent összegyüjt, a mit fegyverül lehet felhasználni az uralkodó jogai ellen: neki elég tudnia, hogy az intézet fennállásának biztosítására semmiből alapot hozott létre, és megalkotta azt, a mit sok más, eredménytelenül akart létesíteni. Mindig vigasztalódást fog találni abban a tudatban, hogy az utókor ítélete kedvezőbb leend és mintegy tükörből látja, mint fogják a hálás utódok úgy az ő csekély igyekezeteit, mint a gróf példanélküli bőkezűségét mindaddig ünnepelni, a míg az ország lakosainak szívéből a haza szeretete ki nem hal.

Ebben a böles megnyugvásban fogott hozzá a metszetek

[1] Miller levelezése XIII.

katalogusának összeállításához. A mint az első részt befejezte, azonnal elküldi a grófnak, hogy késedelem nélkül czenzúra alá lehessen adni, majd utóbb nyomatni. Így egy időben készül a kézirat a nyomással. Néhány kéziratczímet is küld a kéziratkatalogusba való utólagos beillesztés czéljából, a melyet talán már nyomnak is.

Nem titkolhatja el azon gyengeséget, hogy hihetetlenül vágyódik látni a Moniteur Universelt. A napokban alkalma nyílt a nádor ő fenségének tudomására hozni a gróf e bőkezűségét, valamint az Izdenczy-féle kéziratok remélhető megérkezését is. Ő fensége rendkívül örült e híreknek, s meghagyta, hogy a mint ez bekövetkezik, jelentse neki.[1]

Néhány nap mulva Tibolthnak is ír Miller, értesítvén őt, hogy a metszetek, térképek katalogusához, miután a könyvkötő elkészült munkájával, hozzáfogott. Azt tapasztalta azonban, hogy Görög munkájából[2] több térkép hiányzik, a melyeket Eggenberger csupán az előző évben szerzett meg. Az a kérdés már most, megveheti-e ezeket, vagy így hiányosan vegye fel a munkát. Az egyes vármegyei térképekről kimutatást mellékel, a miből megállapíthatók a hiányok. A somogyi térkép sincs meg, bár kilátásba helyezték, hogy egy szép példányt küldenek belőle, a mit azonban még nem kapott meg. Gróf Festetich György arczképét eddig még egyetlen könyvkereskedésben sem sikerült megtalálnia. Úgy látszik Kultsár szántszándékkal tartja vissza ezeket. Talán Tibolth kérésére átengedne egy példányt. A czímergyűjteményt legkevesebb 200 darabbal gyarapította. Néhány újabb darabot az udvari kanczelláriában is lehetne szerezni. A káptalani jelvények közül eddig csak az esztergomi és nagyváradi van meg: az egri, kalocsai, zágrábi stb. mind hiányzanak.

Hallotta, hogy a kéziratkatalogust már nyomják Sopronban. Schwartner szeretné a sajtó alól kikerült íveket átnézni, nehogy olyan munkálatról kelljen szólania, a mi kezében sem volt. Alkalomadtán el lehetne neki (Millernek) küldeni, és ő majd közölné vele. Nyilvánítsa nézetét, vajjon tárgymutatót készítsen-e ehhez is, mint a könyvek katalogusához, avagy csupán betűrendes név-

[1] Millernek 1813 május 21-én kelt levele. Széchényi levéltár. I. kötet. 13. szám, II. csomag, 89. szám.

[2] Görög Demeter udvaritanácsos »Magyar átlás« czímű munkájáról lehet szó.

mutatót? A maga részéről a tárgymutató mellett van s ha a kinyomott íveket megkapta, azonnal hozzá fog a munkához.

Mellékeli azon görög és latin írók jegyzékét, a kiknek munkái a hún-szkita történet, valamint Pannonia földrajzának ismeretéhez szükségesek. Úgy véli, a soproni könyvtárban megvannak. Ezenfelül felsorolja azon munkákat is, a melyeket a gróf megrendelt, de csonkaságuk miatt nem használhatók. Óhajtaná továbbá, hogy a könyvtár részére még azon segédkönyvek is átengedtetnének, a melyeknek czímei a mellékelt jegyzéken láthatók. Bízik jóságában, hogy ha nem is mindannyit, valamit ezekből mégis kieszközlend.

Erdélyben az elhunyt Eders helyére ismét két jó ügynököt szerzett. Az egyik Kenderessy kormánytanácsos, a másik Horváth piarista tanár. Mindkettő gyarapította már a könyvtárt. Az első a kiadott Széchényi-leveleket, a másik a könyvtár katalogusait óhajtaná megkapni. Ő már kérte a gróftól ezeket, de azért most neki is figyelmébe ajánlja.

A mi egészségi állapotát illeti, ez annyira javult, hogy láza csak ritkán van; a fülzúgás és a lábhidegsége azonban még mindig nem akar szünni, úgy hogy éjjelre mindig meleg lábbelit kell felhúznia, nappal pedig Cortex Peruvianussal (kinafa) táplálkozik. Orvosai néhány heti falusi levegőt ajánlanak neki. De hová menjen? Ha Nagyvárad vagy Czenk közelebb lenne, tudná mit tegyen. Az ily hosszú út azonban nagyon igénybe venné erszényét.[1]

Széchényi június 10-én már abban a helyzetben volt, hogy elküldhette Millernek a kéziratkatalogus első kiszedett ívét azon kéréssel, hogy ha esetleg a betűket nem találná megfelelőknek, tegye meg észrevételeit és küldje el neki Marczalibá, a hol több hetet szándékozik tölteni. A betűk hasonlóak az előbbi kötetek betűihez, s a papírnagyságot is meg kellene tartani.[2]

Miller — a mennyire kézirat nélkül képes volt — megtisztította a próbanyomást a sajtóhibáktól és megmutatta azt Schwartnernek is. A nyomásra csak az a megjegyzése volt, hogy úgy látszik a nyomdának kevés a betűje; már pedig ez nagyon késleltetné a szedést.

Visszaküldvén az ívet Széchényinek, ismét hangoztatja, mennyire örvend, hogy munkájával bizonyos mértékben hozzá-

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 88. szám.

[2] Miller levelezése XIII.

járulhat azon emlékmű létesítéséhez, a melyet a gróf a katalogus kiadásával önmagának emelt. Miután elvégződött a cimeliotheca katalogusának összeállításával, s már át is adta a nádor ő fenségének, a magyar metszetgyűjtemény feldolgozása lesz első teendője. Feltette magában, hogy sietni fog a munkával, mert annyira elgyengült testi ereje, hogy minden időváltozás hatással van egészségi állapotára.[1]

Széchényi azonnal intézkedett, hogy a nyomda szerezze be a netalán szükséges betűket. A korrektura gondjától pedig egyszerűen felmentette Millert és Tibolthtot bízta meg ezzel, csak hogy minél kevésbé terhelje a betegeskedő embert. Sőt másként is igyekszik őt vigasztalni, erősíteni. Én csak úgy érzem — írja hozzá június 26-án kelt levelében — a közeledő öregség alkalmatlanságait nap-nap után, mint Ön. Ez azonban nem fog bennünket visszatartani attól, hogy az együtt kezdett munkát együtt is fejezzük be. S hogy Uraságod erejét felfrissíthesse, utasítottam inspektoromat, küldjön czímére 10 vödör marczali bort, csak azt közölje vele előbb, hogy vöröset kíván-e inkább, vagy fehéret.[2]

Miller azzal igyekezett meghálálni a gróf figyelmét, hogy lehetőleg mindent elkövetett arra nézve, miszerint semmiféle Széchényitől származó kézirat ki ne maradjon a készülő katalogusból. E végből átnézte az összes szekrényeket, s a mi pótolni valót talált, sietett Tibolthhoz eljuttatni, a katalogusba való beiktatás czéljából.

Nagyon kedve szerint történt, hogy a korrekturát Tibolthra bízta a gróf, mert tudta, hogy így lehetőleg kevés sajtóhiba marad benn a munkában.

Nem volt azonban megelégedve Tibolthtal, hogy még mindig nem kapta meg a kért könyveket, sem pedig nem nyilvánította véleményét az indexre vonatkozólag.

S főleg elégedetlen volt saját egészségi állapotával. Gyakran volt éjjel láza, fülzúgása stb. Csupán főfájása vált ritkábbá; a téltől azonban már a nyár derekán előre rettegett.[3]

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

[2] Miller levelezése XIII.

[3] Millernek julius 8-án és augusztus 5-én Tibolthhoz intézett levelei. Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám. II. csomag, 88. szám.

Június elején egyéb körülmények is merültek fel, a melyek alkalmasak voltak arra, hogy betegségéből eredő kedvetlenségét fokozzák. Egy lelet lett volna átveendő Szőnyben, a tulajdonos Zichy gróftól s Millernek nem volt az intézetben embere, a kit a kiküldetésre a nádornál javaslatba hozhatott volna. Tehel, a természetrajzi gyűjtemények őre már régebben távol volt hivatalától; Haliczky pedig folyton betegeskedett, úgy hogy minden teher a másik kanczellistára, Kutserára nehezedett, ő maga pedig annyira el volt foglalva a könyv- és régiségtár ügyeivel, hogy — mint a nádornak jelentette — még arra sem ér rá, hogy egészségét gondozza. Azt ajánlotta tehát, hogy ismét Horvát István küldessék ki a lelet átvételére. A nádor azonban — nem tudjuk mi okból — Tehelt bízta meg ezzel.[1]

Ugyancsak június első napjaiban történt, hogy a Múzeum előtt eddig őrködő katonaságot, a katonai helyőrség létszámának csekély voltára való hivatkozással, minden előzetes értesítés nélkül, egyszerűen beszüntették. Ennek legközvetlenebb következménye az volt, hogy mindjárt az első éjjel 1—2 óra közt be akartak törni az intézetbe, a hol — Miller szerint — nagyobb érték őriztetett, mint az összes pesti közpénztárakban. Sőt e gonosz szándékú kísérletezések ismétlődtek még akkor is, a mikor Miller elrendelte, hogy a könyvtári szolga és a háziszolga felváltva őrködjenek éjjelenkint a folyosón.

Miller, hogy a felelősséget magáról elhárítsa, jelentést tett a történtekről a nádornak, a kitől június 22-én azt az értesítést vette, hogy megkeresésére a hadparancsnokság intézkedett, miszerint a helyőrség létszámának emelésével a Múzeum ismét visszakapja az őrséget.[2]

Augusztus havában Horvát István több becses régiséget szerzett az intézetnek. Midőn Miller ezek jegyzékét a nádorhoz augusztus 26-án felterjeszti, újból alkalmat vesz magának elpanaszolni a tisztviselők elégtelenségét és Horvát István kinevezését kérelmezni. Hivatkozik arra a buzgalomra, a melyet Horvát a Nemzeti Múzeum érdekében mindenkor kifejtett, a saját előhaladott korára, 40 éves hűséges szolgálataira és kéri ő fen-

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nr. 890.
[2] Igazgatósági irattár. A. 1813. Nr. 33—39.

ségét, adja végre melléje segítségül, mint a könyvtár őrét. Oly szerencsétlen helyzetbe jutott a kellő munkaerő hiányában, hogy immár képtelen a vállaira nehezedő terhet elviselni. Ha Haliczky kanczellista nem lenne oldala mellett, kétségbe kellene esnie. Reggeltől estig vendégeket fogadnak a könyv-, érem- és régiségtárban és néha még a természetrajzi osztály embereit is ők kénytelenek helyettesíteni. Ez által halasztást szenvednek az oly munkálatok, a melyeket az intézet érdekében már meg kellene kezdeni. Ide számítandó első sorban a katalogusok megszerkesztése, a melyeket a közönség türelmetlenül vár s a melyek a szükséges rend szempontjából is nélkülözhetlenek. A mi ebből megvan, azt ő készítette. Ő neki kell ezenfelül minden ajándékot, vételt, cserét jegyzékbe vennie. Többre már nem képes. Ő nem egyéb, mint czímzetes igazgató, a ki miben sem különbözik a többi tisztviselőtől. Ennek daczára nem merészkednék a nehéz viszonyok miatt panaszkodni, és továbbra is minden segítség nélkül viselné az egész intézet összes ügyeit, ha nem érezné, hogy a nyár folyamán helyreállott egészsége nem bírja ki a túlfeszített munkát. Ez az egyedüli oka, hogy Horvát kinevezése érdekében ismét kéréssel járul ő fensége elé. Szorgalma, képzettsége még az ő egészségi állapotára is kedvező hatással lenne: első sorban azonban az intézetnek válnék javára és díszére. Ha netalán a pénzalap elégtelensége akadályozná a kinevezést, biztosíthatja a nádort — éppen a tegnapi postával értesült effelől — hogy úgy az esztergomi, mint a nagyváradi káptalan rövid időn belül tekintélyes összegű alapítványt készül tenni az intézet czéljaira.[1]

Miller panaszait a munkaerők elégtelensége miatt annálinkább teljes mértékben indokoltnak látjuk, mert tagadhatatlanul nagymérvű elfoglaltsága mellett még a múzeumi építkezéssel kapcsolatos nagy fontosságú tárgyalások is sok idejét emésztették fel.

E tárgyalások főleg az 1813. év nyarán vették igénybe, a mikor a telek kérdése végre szerencsés megoldást nyert.

Amann János császári királyi udvari építész felsőbb meghagyásból még az 1812. év január havában lenn járt Pesten, hogy megtekintvén a Nemzeti Múzeum telkét, ennek megfelelő

[1] Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1813. Nr. 47.

voltáról véleményt mondjon. Felmérvén a herczeg Grassalkovich által ajándékozott régi füvészkert területét, Amann nem késett kijelenteni, hogy ezt egyáltalában nem tartja alkalmasnak nagyobb szabású épitkezésre; mert ha a tűzveszedelem elhárítása czéljából mindkét oldalon legalább 9 öl széles utczát nyitnának, nem maradna elegendő hely a gyüjtemények és a tisztviselői lakások számára, sőt az ablakoknak is folyosóra kellene nyilniok. Azt ajánlotta tehát, adják el a területet és más alkalmas telket vásároljanak az intézet czéljaira.

Nem sokkal ezután történt, hogy Batthyáni Antal gróf a Királyúton, a Hatvani és Kecskeméti kapuk közt fekvő, elől 100 öl és befelé ugyanily nagyságú telket, a melyet mind a négy oldalról utcza szegélyezett, s a mely Batthyáni József gróf bíbornok primás után örökség útján szállott reá, a rajta levő kerti házzal együtt áruba bocsátotta. A telek egyes részei már vevőre is találtak 43.850 forintért, midőn József nádor közbelépett és az egész területet, összes épületeivel, megvásárolta a Múzeum czéljaira. Mindenekelőtt visszaváltotta a már eladott részeket és miután a közalapitványi ügyigazgatóság is hozzájárult, megköttetett a szerződés, a melynek értelmében az intézet a 43.850 forinton felül lefizetett még 56.150 frtot, 120.000 forint után pedig 6 százalékos kamat fizetésére kötelezte magát. A Grassalkovich herczeg ajándékából nyert hatvani-utczai telket pedig, a város szépitészeti bizottságának tanácsára, 8 háztelekre osztva adták el október 11-én nyilvános árverés útján 94.670 frt és $35^2/_5$ krajczárért oly kikötéssel, hogy a vevők tartozzanak a telkekre egy, vagy kétemeletes házakat épiteni, a vételárt pedig egyharmad részben azonnal, kétharmad részben pedig 10 év alatt törleszteni.

November 17-én Pest város hatósága számos vendég jelenlétében ünnepélyesen bevezette a Múzeum igazgatóját az újonnan vásárolt telek birtokába. November 22-én pedig elrendelte a nádor, hogy a természetrajzi gyüjtemények, a kézmüvek tára és a köemlékek eddigi helyükről az új telek megfelelően átalakitott épületébe vitessenek át, a tisztviselők pedig a számukra ugyanitt kijelölt lakásokba költözzenek.[1]

Miller egyik, október 5-én kelt, s a nádorhoz intézett fel-

[1] Az Acta Musaei Nationalis II. kötetének kézirata. Múzeumi kézirattár, Quart. Lat. 18.

terjesztésében panaszosan említi, hogy öneki csak egy használható embere van, Haliczky, miután van úgy, hogy a többieket egy hétig sincs szerencséje látni.[1]

Úgy látszik, ennek a panasznak az éle első sorban Tehel, a természetrajzi osztály őre ellen irányult, a kivel már régebben feszült viszonyban élt.

A kölcsönös nehezteles oka a hatáskör feletti versengésre vezethető vissza. Tehel több önállóságot akart magának biztositani, mint a mennyit Miller mint igazgató megengedhetőnek tartott.

Millert legutóbb az is bántotta, hogy a nádor a szőnyi lelet átvételére az ő javaslata ellenére nem Horvát Istvánt, hanem Tehelt küldötte ki. Annyira nem titkolta ezt, hogy midőn a nádor jelentéstételre szólitotta fel, mi történt a lelettel, azt válaszolta, hogy Tehel közvetlen utasitást nyervén erre nézve ő fenségétől, ő mitsem tud az egészről.

Az 1814. év elején Miller újabb panaszszal állott elő. Tehel, a nádorra való hivatkozással, Miller tudtán kivül, több szekrényt rendelt meg a természetrajzi osztály részére, a melyeket Miller teljesen feleslegeseknek tartott. Miller az igazgatói tekintély megalázását látta e háta megetti intézkedésben, és január 30-án a nádor előtt is szóvá teszi az ügyet, nem hallgatván el, hogy a városban már úgy is el van terjedve a hir, hogy a természetrajzi tár legközelebb különválik az intézettől, és ennek élére, mint igazgató, Tehel jön, úgy hogy kettőjük közt minden hivatalos összeköttetés megszakad.

A nádor azonban nem adott igazat Millernek, bár utasitotta Tehelt, hogy felterjesztéseit a jövőben az igazgatóság útján eszközölje. Ellenkezőleg, kijelentette, hogy Tehel az ő parancsára járt el a megrendelésben: Millernek pedig azt ajánlotta, hogy ne hallgasson holmi alaptalan mende-mondákra, mert ez nem válik állása tekintélyének öregbitésére.[2]

Miller a leiratot nagyon szivére vette: annyira, hogy lemondott hivataláról. A nádor azonban nem fogadta el lemondását, hanem — igy mondja el Miller az esetet Széchényinek — a

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nr. 2361.
[2] U. o. A. 1814. Nr. 305. Igazgatósági irattár. A. 1814. Nr. 18. 24.

következőket válaszolta neki. Uraságod lemondását nem fogadom el, ha mindjárt elveszíti is, a mitől óvja meg a Mindenható, látását, hallását. Nekem szükségem van arra a képzettségre, okosságra, szakbeli jártasságra, a melylyel oly nagy mértékben rendelkezik. A jutalmazás az én gondomat képezi. Igérem, hogy tetszése szerinti kitüntetésben lehet része, csak egy kis béketűréssel legyen és elnyeri jutalmát.

Ennek a nyilatkozatnak, természetes dolog, nem szegülhetett ellen és saját akaratával szemben kénytelen volt az ő jó főherczegének óhaját teljesíteni, bár a czenki Tusculanumot, Széchényi társaságában, mindezen igéreteknél többre tartotta volna.[1]

Sőt a nádori kegy ezen megnyilatkozása oly nagy életkedvet öntött belé, hogy másodszor is megnősült, elvevén Appanauer Ferencz özvegyét.

A küldött marczali bort — kissé későn — akkor köszöni meg, a mikor házasságáról értesíti Széchényit, hálásan említvén, hogy semmi sem hatott rá oly jótékonyan, mint a jó bor. Már közel volt a kétségbeeséshez, látván, hogy semmiféle orvosság nem képes visszaadni egészségét, midőn végre a tokaji és marczali bor megtette hatását. Beteljesedett rajta a közmondás: »vina parant animos, faciuntque caloribus aptos.« Feleségét, a kit a gróf is pártfogol, magával együtt további kegyeibe ajánlja. Annál kevésbé akarta e váratlan eseményt a gróf előtt eltitkolni, mert mindjárt kezdetben azzal a kéréssel kénytelen nála alkalmatlankodni, hogy az iránta és felesége iránt tanusított jóindulatából kifolyólag, türje meg nejét sz. Györgyig házában, mert az ő mostani lakásában nem képesek mindketten elhelyezkedni. A nádor jóságából az új múzeumi épületben 10 szoba van részére fenntartva, de két hónapba is beletelik, míg ezek kiszikkadnak és berendeztetnek. A metszetek katalogusához már hozzáfogott és reméli, hogy mire a kéziratkatalogus megjelenik, ezzel is elkészül. Nagyon örül, hogy a Batthyáni-féle telek megvásárlásával a grófnak is kedve szerint cselekedett.

A mit a gróf kiván, hogy t. i. könyvtára elkülönittessék a többi adományoktól, azt ő már rég tervbe vette és szentül igéri,

[1] Millernek 1814 márczius 4-én Széchényihez intézett leveléből. Széchényi levéltár I. kötet, 13. szám, II. csomag, 89. szám.

hogy keresztül is viszi. Ha megengedi, a nyár folyamán nejével együtt tiszteletét fogja tenni.[1]

Széchényi örömmel üdvözölte őt egészségének helyreállta és házasságának megkötése alkalmából, Isten áldását kívánván mindkettőjükre és szives készséggel adta beleegyezését, hogy új lakása elkészültéig házában a már egykor használt helyiségeket igénybe vegye. Nagy megnyugvással vette a hírt a metszetek stb. katalogusának készültéről. Ő is értesíti Millert, hogy a kéziratkatalogusból 10 ív már ki van szedve. Biztosítja, hogy nem fogadván el ő fensége az igazgatóságról történt lemondását, az ő kívánságának is eleget tett. Reméli, hogy a felség kellő jutalomban fogja részesíteni kiváló érdemeit. Abbéli biztosítását, hogy az ő adománya a többi ajándékoktól különválasztatik, hálás köszönettel veszi. A kilátásba helyezett czenki látogatást pedig örömmel várja.[2]

A nyár derekán újból négy láda kéziratot és nyomtatványt küldött Széchényi a könyvtárnak, kérvén Millert, hogy ezeknek lajstromát aláírva küldje vissza neki. A Moniteur megküldését, részint mert a néhány' hiányzó számot még be akarta szerezni és az 1814-iki emlékezetes, eseményekben gazdag év ujságait is össze akarta gyüjteni és a könyvtárnak ajándékozni, a jövő év tavaszára halasztotta. E helyett a kéziratkatalogus eddig kinyomtatott íveit küldi meg használatra Millernek, azzal a kijelentéssel, hogy rajta lesz, miszerint a munka még ennek az évnek a folyamán megjelenhessék.[3]

Miller viszont egy általa irt és a kéziratkatalogus elé szánt értekezését küldötte el július 24-én Széchényinek, megjegyezvén, hogy nem akart a grófról ebben dicséreteket zengeni, nehogy hízelegni látszassék. Ezt az előszó írójának engedi át. Különben ha nem felelne meg dolgozata a czélnak, küldje neki vissza. Egyuttal kénytelen arra kérni a grófot, értesítse őt, hogy mit határozott a könyvtári katalogus példányaira vonatkozólag. Némelyek azzal gyanúsítják, hogy a gróf által számukra már 3 évvel ezelőtt kilátásba helyezett példányokat elsikkasztotta. Ő ugyan mindenkit

[1] Széchényi levéltár I. kötet. 13. szám. II. csomag, 89. szám.
[2] Széchényinek 1814. április 7-én kelt levele. Miller levelezése XIII.
[3] Széchényinek július 22-iki levele. U. ott.

a grófhoz utasított, ennek daczára még is tőle várják a könyveket. Könnyű belátni, mennyire kellemetlen ez reá nézve.[1]

Az értekezést Széchényi köszönettel fogadta és gondoskodott róla, hogy mielőbb kinyomassék. De mint rendesen, most is felemlíti Millernek a metszetkatalogust. Tartsa meg őt — úgymond — a Mindenható, hogy ennek megjelenését is megérhessék.[2]

Miller a kézirattár katalogusának megküldött íveit átnézte és a talált sajtóhibákat kijavította. Nem volt azonban megelégedve a kötetek beosztásával. Jobb szerette volna, ha az első kötet már a B. betűvel bezáródik, mert czélszerűbbnek látta a munkát több *kisebb kötetben megjelentetni, mint megfordítva.*

Midőn ezt szeptember 2-án kelt levelében megírja Széchényinek, nem állhatja meg, hogy a következő dolgot is ne közölje vele. Elhalálozván a beszterczei egyházmegye főpásztora, a püspökség javainak átvételére Fridmanszky kamarai titkár küldetett ki. Ez az elhunyt püspök hagyatékában Bocskay István elég számos levelére akadt, a miről nem mulasztotta el Millert értesíteni. Miller jelentésére a nádor felhívta Semsey kamarai elnököt, hogy engedje át a leveleket az országos könyvtár czéljaira. Semsey ennek megfelelően intézkedett, hogy a leveleket küldjék Budára. Közbejövén azonban halála, az ügy elintézése Majláth gróf kamarai alelnökre háramlott, a ki nem törődvén a kamarai tanácsosoknak a nemzeti könyvtár érdekében leadott szavazataival, az okleveleket felküldötte Bécsbe. Miller nem késett erről a nádornak jelentést tenni, s kíváncsian várta a fejleményeket.[3]

Az ősz folyamán igen magas látogatói voltak a Magyar Nemzeti Múzeumnak.

József nádor október 5-én kelt leiratában értesítette Millert, hogy a bécsi kongresszuson tanácskozó fejedelmi személyek 20-ika táján Budára készülnek és nincs kizárva annak lehetősége, hogy a Múzeum gyűjteményeit is meg fogják tekinteni; gondoskodjék tehát róla, hogy minden olyan állapotban legyen, miszerint a magas vendégek megtekinthessék. Készítsen egyúttal az összes gyűjteményekről táblázatos kimutatást és ezt terjessze fel hozzá.[4]

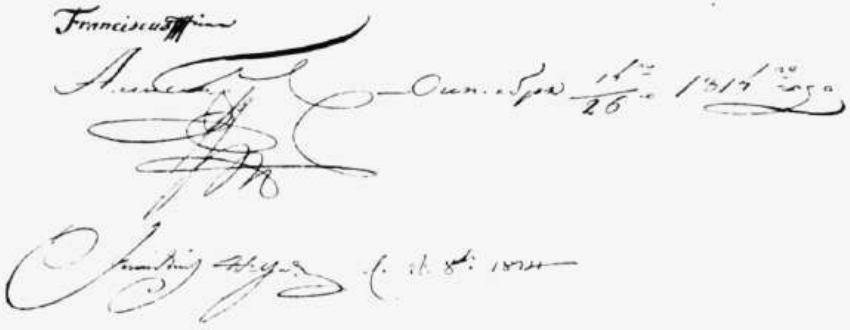
[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 91. szám.
[2] Széchényi augusztus 10-iki levele. Miller levelezése XIII.
[3] Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 93. szám.
[4] Igazgatósági irattár. A. 1814. Nr. 116.

Millernek első teendője volt egy kis üdvözletet szerkeszteni és a nádornál kieszközölni, hogy ezt kinyomathassa, nehogy — úgymond — valaki mulasztással vádolhassa az intézetet.

Október 25-én érkezett meg Budára I. Ferencz király, Sándor orosz czár és Frigyes Vilmos porosz király. Még a nap folyamán utasította a nádor Millert, az uralkodóknak a Múzeumban történő fogadtatására vonatkozólag.

Október 26-án reggel 8 óra tájban Ferencz király, a nádor és különféle udvari és katonai méltóságok kíséretében, lehajtatott a várból az egykori József-féle papnevelő épületéhez, a hol a kapuban Miller által fogadtatott. Az ő kalauzolása mellett ment a felség a könyvtár helyiségeibe, a hol mindent megszemlélvén, elismerését nyilvánította a hét év alatt elért fejlődés felett.

Tíz óra tájban érkezett meg az orosz czár és porosz király nagy kísérettel, a kik szintén megtekintették a fegyvergyűjteményt, az éremgyűjteményt és a könyvtárt. Beírván az uralkodók neveiket a vendégkönyvbe, a Kecskeméti-utczán keresztül az újonnan

A HÁROM URALKODÓ NÉVALÁIRÁSA A KÖNYVTÁR VENDÉGKÖNYVÉBEN.

vásárolt múzeumi épülethez hajtattak, a hol a természetrajzi tárgyakat vették szemügyre. Mielőtt a felségek az intézetből távoztak volna, Miller az általa szerkesztett üdvözlet egy-egy nyomtatott példányát ajánlotta fel nekik.[1]

József nádor november 6-án értesítette Millert, hogy ő felsége az intézetben tapasztalt rend felett legteljesebb megelégedését nyilvánította és megbízta, hozza ezt az igazgató tudomására.

[1] Az Acta Musaei II. kötetének kézirata, p. 77.

A nádor a maga részéről is hozzájárult ehhez, meghagyván Millernek, hogy ezt a többi tisztviselővel is közölje.[1]

Nem kapván vissza Széchényi még három hónap mulva sem a július 22-én elküldött könyvek aláírt jegyzékét, már október 21-én felkérte Millert, hogy miután azóta mindenesetre elhelyezte szokott gondosságával a küldeményt, a jegyzéket juttassa el hozzá, nehogy újból megvásároljon már meglévő könyveket.[2]

Miller azzal menti magát november 26-án, hogy sokkal jobban el van halmozva teendőivel, mintsem hogy szándéka szerint azonnal eleget tehetett volna a gróf kívánságának. Ritkán tér nyugodni éjfél előtt. Azért reméli, meg fogja neki bocsájtani a gróf, hogy a küldött könyvek jegyzékét csak most adhatta postára. Ily munkára csak akkor marad ideje, ha nagyon is ráér. Levelezése ebben az évben meghaladja a 248 számot: a nádori leiratok, saját felterjesztései és jelentései pedig elérték a 297-iket, eltekintve a hatóságokkal váltott hivatalos iratoktól, a mi szintén nem lesz kevesebb. Sokszor maga is csodálkozik, hogy egymagában képes ennyi munkának megfelelni, és hogy betegsége, mely két évig kinozta, még ki nem újult. Azonban a kit erre szánt a Gondviselés, annak a bajt el is kell viselnie. Már mint gyermek megtanulta, hogy míg az utókor hálás elismeréssel fogja hasznát venni a király és haza érdekében kifejtett fáradozásainak, addig az életben elesik minden dicsőségtől. Ez volt az oka annak is, hogy nem ért rá a jegyzékben megjelölni a könyvtár részére megtartott munkák címeit: de abban bizakodott, hogy Tibolth a visszaküldött munkákból ezt is megtudja állapítani.[3]

Ennek a nagymérvű elfoglaltságnak kell kétségkívül tulajdonitanunk, hogy Miller az 1815. év kezdetével egyszerüen beszüntette a gyarapodási napló vezetését. A legutolsó bejegyzés 1814 deczember 28-áról keltezve, ekként szól: »comes Széchényi misit MSSta Izdencziana«.

Ebből kitünik, hogy Miller az utóbbi időben nem iktatta be azonnal a naplóba az egyes szerzeményeket. De ha e tekintetben engedett is az öregedő ember a régi pontosságból, az 1813. és 1814. év eseményei a mellett tanuskodnak, hogy az egyes becse-

[1] Igazgatósági irattár. A. 1814. Nr. 129.
[2] Miller levelezése XIII.
[3] Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag. 56. szám.

sebb nyomtatványok, kéziratok megszerzése, a köteles példányok beküldése még mindig régi gondját képezték.

Tagadhatatlanul az ő érdeme, hogy József nádor tudomást szerez arról, miszerint Hartvic püspöknek sz. István életéről írt XII. századbeli legendája Frankfurt városában, a sz. Bertalan apátság könyvtárában őriztetik, s hogy a nádor kérdést intéztet a város polgármesteréhez, nem lennének-e hajlandók a nagybecsű kéziratot a pesti magyar nemzeti könyvtárnak átengedni? A városi hatóság erre 1814 február 7-én kelt levelében nemcsak elismerte, hogy a kódex legméltóbb helye a magyar nemzeti könyvtárban lenne, hanem azt a nádornak nagylelkűen rendelkezésére is bocsátotta. Mire a nádor márczius 21-én személyesen vitte el a kódexet a könyvtárba.[1]

Miller jelentette a nádornak azt is, hogy a beszterczebányai káptalan az elhalt püspök hagyatékából egy XIX. századból származó és sz. Domonkos életét tárgyaló kéziratnak van birtokában. S a nádor, bár a királyi kamara emberei mint fundus instructust tekintik ezt, miután a megboldogult püspök könyveit utódjára hagyományozta, kieszközli a királynál, hogy a könyvtár ne csak sz. Domonkos életét kapja meg, hanem a Bocskay-féle okleveleket is.[2]

Kovachich Márton György még 1811-ben megígérte Millernek, hogy megküldi neki az esztergomi káptalan régi és új könyvtárában őrzött kéziratok lajstromát. Ígéretét azonban csak két év mulva válthatta be, mert csak ekkor kapta meg ő is Palkovich György könyvtárostól (a későbbi esztergomi kanonoktól) a lajstromot. Miller azonnal jelentést tett a dologról a nádornak, elmondván, hogy átvizsgálta gondosan a jegyzéket s bár azt tapasztalta, hogy a könyvek nagyobbrészt hittudományi munkák, mégis kiválasztott a régi könyvtárból 22, az újból pedig 32 kéziratot, mint a

[1] Az Acta Musaei II. kötete kéziratban. Fol. 65. Bécs tudományos köreiben az a hír volt elterjedve, hogy a könyvtár a névtelen jegyző egy kódexéhez jutott és rendeletet eszközöltek ki a királynál, hogy ez küldessék fel Bécsbe, az udvari könyvtár példányával való összehasonlítás czéljából. A nádor azonban november 10-én felvilágosította a kanczelláriát, hogy tévedés van a dologban. Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1814. Nr. 1709.

[2] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1813. Nr. 2455. 2771. A. 1814. Nr. 154. 1957.

melyeket meg kellene szerezni a könyvtár részére. József nádor két ízben is írt ez ügyben a káptalannak. Ez azonban 1814-ben azt felelte a nádori leiratra, hogy a megjelölt kéziratokat nem engedheti át a Múzeumnak, miután nincs abban a helyzetben, hogy az érseki szék üresedése idején valamit elidegeníthessen a káptalan tulajdonából.[1]

Miller Tibolth útján lépéseket tett Sopron városánál, hogy az itt először 1726-ban megjelent névtárból a még hiányzó évfolyamokat, a melyeket sehol sem bírt megszerezni, küldjék meg az intézetnek. A városi hatóság azonban úgy nyilatkozott Tibolth előtt, hogy csakis a nádor felszólítására engedhetnék át a schematismusokat. Miller kérésére a nádor csakugyan elküldötte a felhívást, mire a város is beszolgáltatta a névtárt.[2]

Hasonlóképen az ő javaslatára hívta fel József nádor Fehérvármegye alispánját, hogy Andrássy Ignácz alezredest, szentpéteri lakost bírja rá, miszerint a kezei közt lévő Biblia Pauperumot ajándékozza a Múzeumnak. Az alispán nem sokára jelentette, hogy Andrassy ünnepélyesen megígérte, miszerint ezt legközelebb személyesen fogja az intézetbe elhozni.[3]

Ugyancsak Miller buzgólkodásából jutott a könyvtár az ágostai hitvallású evangélikus egyház soproni konventjének ajándékából 7, a besztercebányai városi levéltárból ugyanennyi kézirat birtokába stb.[4]

De figyelemmel kísérte Miller a köteles példányok ügyét is. Még 1813 február 11-én jelentette a nádornak, hogy 1807-ben abban egyezett meg Trattner pesti nyomdatulajdonossal és az egyetem budai nyomdájával, hogy ezek minden félév elején jegyzék kíséretében elküldik a Múzeumba a nyomtatványokat, ő pedig az aláírt jegyzéket felterjeszti a helytartótanácshoz. Így volt ez évekig, a nélkül, hogy a helytartótanácsnak valami kifogása lett volna az ellen. Most egyszerre azt akarja a helytartótanács, hogy a nyomdák ne a könyvtárba, hanem közvetlenül hozzá küldjék fel a köteles példányokat. Így azután nemcsak későn kapják meg a könyvtárban a nyomtatványokat, de az ellenőrzést sem képesek

[1] Országos levéltár, Acta Musaei. A. 1813. Nr. 656. 2771. A. 1814. Nr. 351.
[2] U. ott. A. 1813. Nr. 2946. A. 1815. Nr. 495.
[3] U. ott. Nr. 505.
[4] U. ott. Nr. 8. 140.

— a jegyzék hiányában — teljesíteni. Nem volt elég, hogy nem fogadták el az ő javaslatát a köteles példányok ügyének rendezésére vonatkozólag, hanem még ezen az úton is akadályozzák az intézet fejlődését.

A nádor erre június 20-án leirt a helytartótanácshoz, hogy miután Miller jelentéséből arról értesült, hogy a köteles példányok egy idő óta nem érkeznek be az országos könyvtárba, intézkedjék, miszerint ez a jövőben pontosan megtörténjék.[1]

A helytartótanács nem tudott egyebet tenni, mint ismételte, hogy a mint a nádor 1811 junius 19-iki felszólítására 1812. márczius 17-én 4057. szám alatt jelentette, az összes censoroknak újból és külön meghagyta, hogy minden, az ország területén megjelent nyomtatványból négy példányt küldjenek fel hozzá, hogy ebből kettőt a legfelsőbb helyre lehessen felterjeszteni, a másik kettőt pedig az országos könyvtár és az egyetemi könyvtár közt megosztani. S e rendeletnek meg volt a hatása, mert nem volt úgyszólván helytartótanácsi ülés, a melyre ne érkezett volna be egy, vagy más köteles példány, a miből egyet az országos könyvtár szokott megkapni. Minthogy azonban a múzeumi igazgató panaszos jelentéséből az tünik ki, hogy talán a censorok figyelmetlenségéből, vagy pedig a nyomdák mulasztásából még mindig elmaradnak egyes köteles nyomtatványok, hogy ezen rendetlenségnek eleje vétessék, az látszanék legczélszerűbbnek, ha a Múzeum igazgatója esetről-esetre bejelentené a helytartótanácsnak, hogy az ország területén megjelent nyomtatványok közül mi nem érkezett be az országos könyvtárba, hogy az illető censor, vagy esetleg a mulasztást elkövető nyomdász ellen érdem szerint eljárni lehessen.[2]

Miller, a kit a nádor 1813 július 19-én kelt leiratában ily értelmű utasítással látott el, átnézte a könyvtári anyagot, és a mennyire ez lehetséges volt, megállapította, mely munkák azok, a melyek az utóbbi évek köteles példányai közül nem érkeztek be az intézethez. Ebből, a mit tudott, megszerezte maga. Volt azonban olyan 41 munka is, az 1803—1814. évekből, a melyeket hasztalan keresett a könyvkereskedésekben, vagy egyes magánosoknál. Ezeknek czimeit összeírta és 1814. márczius 22-én fel-

[1] Országos levéltár. Acta Musaei A. 1813. Nr. 659.
[2] U. ott. Nr. 1123.

terjesztette a nádorhoz, hogy beszerzésükről a helytartótanács intézkedjék.[1]

Fáradozásainak volt némi sikere. A helytartótanács június 7-én több oly könyvet küldött meg a nádornak, a melyeket a pozsonyi tankerületi igazgatótól kapott, mint olyanokat, a melyek még nem lettek beszolgáltatva a könyvtárba. Azt is jelentette azonban az igazgató, hogy a Kis Tátos című munka már nem volt megkapható az időközben elhalt nyomdász özvegyétől.[2]

Nem feledkezett meg Miller a könyvkötés ügyéről sem. Kétségkivül az ő befolyásának kell tulajdonitanunk, hogy Valero Tamás az 1810-ben tett 1666 frt 40 kr. alapitványt, a mely a devalvatio következtében fele értékre szállott le, 1814 márczius 6-án 1000 frtra egészitette ki, oly kikötéssel, hogy ezen összeg kamatai könyvkötésre és könyvvásárlásra fordittassanak. Valero István és Antal testvérek pedig ugyanezen napon, ugyanezen rendeltetéssel 833 frt 20 kr. alapitványt tettek le.[3] 1814-ben pedig azt jelenti Miller a nádornak, hogy az Illésházy gróf által rendelkezésére bocsátott 100 frtból 70 frtot könyvek és kéziratok köttetésére fordított, mert már 2 éve elmúlt, hogy a Pruzsinszky-féle alapitvány kamatait irószerekre, a Valero Tamás-féléét pedig kötési czélokra nem vette fel, a meddig csak lehet a pénztárban akarván hagyni a pénzt.[4]

E szigorú takarékoskodást teljesen érthetőnek fogjuk találni, ha tudjuk, hogy midőn egy izben Rajtsányiné több kötetnyi kéziratot ajánlott fel vételre a könyvtárnak, a nádor azt irta Millernek, hogy ez időszerint minden nem feltétlenül szükséges kiadástól tartózkodni kell.[5]

Az 1815. év elején Miller ismét kisérletet tesz a Széchényi gróf soproni könyvtárában meglévő régészeti és érmészeti munkák megszerzésére. Azt irja a nádornak, hogy Tibolth közölte vele, miszerint a gróf, ő fensége egy szavára a legnagyobb készséggel

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1814. Nr. 573. Igazgatósági irattár. A. 1814. Nr. 33.

[2] U. ott. N. 1229.

[3] Protocollum Donationalium et Fundationalium Literarum Musei Nationalis Hung. Igazgatósági irattár. p. 37.

[4] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 75.

[5] U. ott. A. 1814. Nr. 920.

átengedné e munkákat a Múzeumnak; kéri ennélfogva a nádort, járjon közbe e czélból Széchényinél.[1]

József nádor azonban ezúttal — talán egyetlen ily eset — nem teljesítette Miller kérelmét. Bizonyára nem találta megengedhetőnek oly embertől kívánni újabb áldozatot, a ki önszántából, minden felszólítás, ösztönzés nélkül, évek óta nem szünt meg az intézet érdekében minden lehetőt megtenni. A nádor inkább azzal a gondolattal foglalkozott, hogyan lehetne a fontosabb külföldi magyar vonatkozású dolgokat megszerezni a könyvtár részére, és február 28-án meghagyta Millernek, hogy írja össze a Németországban található, Magyarországot érdeklő kéziratok és nyomtatványok jegyzékét.[2]

Még el sem járt Miller e megbízatásban, s a nádornak már is újabb alkalma nyílt az intézet iránt való nagy jóakaratát tanusítani.

1814. márczius 29-én elhalt Bécsben az első magyar bibliografus, Sándor István, a *Könyvesház*, a *Sokfélé* érdemes szerzője. 1793. aug. 12-én írt végrendeletében »az egész ország és minden jó Hazafiak Kívánsága szerént a Hazánk Nyelvének kimüvelésére erigálandó Akadémiának vagyis Társaságnak, melynek Pesten a széke lenne, előbb való felállítására s felsegéllésére« 10.000 frtot hagyományozott, valamint könyveit, régi pénzeit, mappáit, képeit.[3]

A Tudományos Akadémia azonban még mindig nem létesülhetett. Mi történjék tehát a hagyománnyal? Ez volt a kérdés.

József nádor abból kiindulva, hogy a végrendelkező által örökösül megjelelt Tudós Társaság nem létezik, a Nemzeti Múzeum czéljai pedig teljesen azonosak az Akadémiáéval, május 6-án folyamodott a királyhoz, hogy addig is, míg az Akadémia létrejön, engedje át a hagyományt ideiglenesen a Múzeum czéljaira. A mihez a felség hozzájárulván, a 10.000 frt kamatja a tisztviselők fizetésére rendeltetett, a könyvek stb. pedig a könyvtár őrizetére bizattak.[4]

[1] Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 20.

[2] U. ott. Nr. 27.

[3] Id. Szinnyei József. Az első magyar bibliografus. Bpest, 1901. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XVII. kötet, 10. szám.

[4] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 620, 880. Az Acta Musaei II. kötetének kézirata p. 92.

Egy másik, körülbelül ugyanezen időből származó alapítvány még ennél is közelebbről érdekelte az intézetet.

Az 1810-ben elhunyt Marczibányi István végrendeletében megbízta testvérét, Imrét, hogy halála után az egész család nevében 70.000 forintot tegyen le alapítványként. Imre 1815 április 20-án adta ki az alapítólevelet, melyet 29-én a nádorhoz felterjesztett.

Ennek második pontja a következőleg hangzik: »Nemzeti Múzeumnak, mely országunk ékessége, illendő fent maradására, úgy édes hazánk született nyelvének gyarapítására rendelek esztendőnként a szerént ezer forintot, hogy ezekből ötszáz forint a felséges nádor ispány ő császári és királyi főherczegségének, úgy mind ezen intézet főigazgatójának kegyes rendeléséhez képest ezen summa pénz vagy a felvigyázóságoknak jobb tartására, vagy a megkivántató műveknek megszerzésére, vagy egyébb tőkepénzre fordíttasson; nemkülönben dicső nyelvünk nagyobb virágzására kívánom, hogy azon Nemzeti Múzeum minden esztendőben három kérdést vagy a hibás szóknak javítására, vagy kétséges némely állításoknak megfejezésére anyai nyelven közre bocsásson, s a ki tekintetes nemes Pesth vármegyének kinevezendő biztossága által megvizsgálandó kinyilatkoztatását anyai nyelven legjobban beadja, jutalmul kapjon száz forintot. A ki továbbá legbecsebb s jó erkölcsöket tárgyazó, vagy históriákban, vagy törvényes s orvostudományokban, vagy classicusok fordításában hazai nyelven készült munkát ki fog adni, annak szintén tekintetes nemes Pesth vármegyének biztosságának, a szükséges tudósok egyetértésével való ítélete szerint adattasson négyszáz forint.«[1]

Az alapítvány gondnoka Millerrel is közölte az alapítólevélnek a Múzeumot érdeklő részét, hogy esetleges megjegyzéseit erre megtegye.

Millernek többféle kifogása volt az alapítólevél szövegezése és rendelkezése ellen. Először is nem találta ebben határozottan kifejezve, hogy az kapja-e meg a 100 frtos pályadíjat, a ki a Múzeum által kitűzött mind a három pályakérdést megoldja, vagy ha az egyik kérdést is más, meg a másodikat, harmadikat is másmás egyén fejti meg a legjobban, megosztandó-e a pályadíj

[1] Acta Musaei II. kötetének kézirata. p. 90. Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1264.

ezek között? Másodszor, az sem volt az alapítólevélben világosan kimondva, hogy a négyszáz forintos díjjal jutalmazandó fordított munka megválasztása az írók tetszésére bizassék-e, avagy a Múzeum jelölje ki ezt is? És végre harmadszor, sérelmesnek tartotta, hogy egy tisztán tudományos kérdés elbírálásában a pályabírák közt Pest vármegye megbizottja vigye az elnöki tisztet.

Miller ezen észrevételeit június 13-án a nádornak is bejelentette, a ki közölte ezeket Marczibányi Imrével, mint István végakaratának végrehajtójával.

Ez abban a véleményben volt, hogy annak kellene kiadni a 100 frtnyi jutalmat, a ki valamennyi kérdést megoldotta, nem véve figyelembe, hogy más ezek közül egyiket vagy másikat szintén jól feldolgozta. A négyszáz forintot pedig az kapja meg, a ki abban az évben a legkiválóbb magyar munkát írta, tekintet nélkül a tárgyra, a melyet feldolgozott, miután az alapítvány czélja a magyar nyelven irandó tudományos munkák megjutalmazása. Ha pedig megtörténnék, hogy valamelyik évben nem jelennék meg ily jutalomra érdemes munka, a következő évben a megjutalmazandó mű után viszonylag legjobb munka szerzője is kaphat jutalmat. A mi a birálóbizottság elnökét illeti, nem volt kifogása az ellen, hogy annak kinevezése az ország nádorára bizassék.

Marczibányi ezen nyilatkozatát azzal az utasítással küldötte le a nádor október 17-én Millernek, hogy a pályakérdések kihirdetésének és megbirálásának módozataira nézve tegye meg javaslatait.

Miller a következő eljárást ajánlotta. A pályakérdéseket a budai, pesti, bécsi magyar lapokban és — ha meg fognak jelenni — a Múzeumi Aktákban kell kihirdetni, miután a nádor ezeket megelőzőleg jóváhagyta. A határidő egy év legyen. A dolgozatok a szerző nevét, lakását rejtő jeligés levél kíséretében küldendők be a Nemzeti Múzeum igazgatóságához. Az igazgató jelöli ki a birálókat, a kik közt az alapító akaratának megfelelően Pest vármegye alispánja is szerepeljen, ezek neveit tudomására hozza a nádornak, a ki az elnökléssel valamely előkelő állású egyént fog megbizni.

A pályadolgozatok megbirálása a nyilvánosság előtt történjék, akként, hogy a Múzeum egyik őre felolvassa a kitűzött pálya-

kérdéseket s az ezekre beérkezett dolgozatokat. A bírálók szótöbbséggel döntenek. A legtöbb szavazatot nyert dolgozat jeligés levélkéje felbontatik és a szerző neve kihirdettetik. A Múzeum igazgatója az egész ülésről jelentést tesz a nádornak, a pályanyertes szerző nevét közli a hírlapokkal és felszólítja az országos pénztárt a 100 frt kiutalványozására. Ugyanezen ülésen történik megállapodás a jövő évre kitüzendő pályakérdésekre vonatkozólag is, a melyek kell hogy a csekély jutalomdíjnak megfelelőek legyenek; pl. a magyar helyesirás köréből, vagy kivántassék 12 új szó oly fogalmakra, a melyeket nyelvünk még nem tud kifejezni.

A négyszáz forint odaitélését illetőleg mindenekelőtt azt kellene megállapitani, vajjon a magyar nyelven irt legjobb eredeti munka, vagy pedig a legsikerültebb fordítás lenne-e megmegjutalmazandó? Valamelyik római mesét vagy szinjátékot nagyon szépen át lehet ültetni a magyar irodalomba a nélkül, hogy ebből valakire haszon háramlanék. De a nemzeti intézethez sem lenne méltó, ha tréfás tárgyú irodalmi termékeknek itéltetnék oda a jutalom. A legigazságosabb, a leghasznosabb eljárás lenne a görög, római remekirók, vagy a franczia, angol, német irodalom elsőrangú tudományos termékeinek fordításait megjutalmazni. És ekkor is a Múzeumra kellene bizni a fordítandó munkák megválasztását, mert csak igy lehetne elérni, hogy a kiválóbb külföldi irodalmi termékek magyar nyelven megjelenjenek. Minthogy azonban az alapitó nem a tudományos értéket, hanem a nyelvet tartotta első sorban szem előtt, nem lehet egyebet tenni, mint a szerzőket a hirlapok útján felhivni, hogy munkáikat küldjék be a Nemzeti Múzeum igazgatójához, a ki ezeket egyes tudósoknak fogja bírálatra szétosztani és a nádornak az eredményről jelentést tenni.

A nádor mindezt elfogadta, jóváhagyta és megbizta Millert, hogy ez értelemben járjon el.[1]

Nemcsak a Sándor István-, hanem a Marczibányi-féle alapitványnál is jóval nagyobb jelentőségünek kell tartanunk azonban könyvtárunk szempontjából — a későbbi fejlemények miatt — egy magánember irodalmi vállalkozását, a melyet ő maga hozzákapcsolt az intézet érdekköréhez, József nádor jóakarata, támo-

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1692. Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 63, 98, 112.

gatása pedig valósággal beillesztett a könyvtár által megoldandó feladatok sorozatába.

Az eperjesi származású Kriebel János, kerületi kapitány és kormányszéki tanácsos Galiciában, a nyár derekán Przemislből felkereste soraival a nádort és előadta, hogy a mellékelt tervezet alapján összeállítja a magyar nemzet évkönyveit, ősrégi emlékeit és a Nemzeti Múzeum javára kiadja, ha sikerül ő fensége magas támogatását megnyernie.

A nyomtatott tervezet czímlapján ez állott: Prospectus operis sub titulo Historia Hungariae ad annales universos adstructa, serie monumentorum in ordine chronologico illustrata. In emolumentum Musaei Hungarici consecrati.

A 14 ivrétü oldalra terjedő Prospectus sok és nagy dolgot igért. Az ország olyan történetét, a milyen eddig még nem volt. A vezérek és katonák tettei helyett a nép életének rajzát; az öldöklés és vér helyett a közmüvelödés képét.

Szerzője azzal indokolta meg a hatalmas vállalatot, hogy a legközelebbi múltban történt óriási rázkódtatások, a melyek az általános európai szerencsétlenségben úgyszólván egyedül hazánkat kiméltek meg minden nagyobb változástól, figyelmeztetésül kell hogy szolgáljanak arra, miszerint unokáink számára minden történelmi emlékünket összegyüjtsük. Ezeket az emlékeket a következő módon akarta tiz kötetben elrendezni, feldolgozni. Az I. kötetben hazánk földjének történetét adta volna Herodottól Augusztusig. A II-ban Krisztus Urunk születésétől a római császárság megoszlásáig. A III-ban az V—IX., a IV-ben IX—X. századok eseményeit. Az V-ben jött volna a magyarok története sz. István királytól a tatárdúlásig. A VI-ban a tatárdúlástól a hitujitásig. A VII-ben a reformáczió kezdetétől a karloviczi békéig. A VIII-ban a karloviczi békekötéstől a XVIII. század végéig. A IX. kötet a betürendes, a X. az időrendi tárgymutatót foglalta volna magában. Minden kötet végén az illető korból fenmaradt kő- stb. emlékek rajzai, képei lettek volna feltüntetve.

A munkából négyféle kiadást tervezett. A folió-kiadás előfizetési ára 10 arany, a negyedrétüé 5 arany, a nyolczadrétüé kötetenkint $^1/_2$ arany lett volna. Az összes előfizetési díjak a Nemzeti Múzeum pénztárába folytak volna be; és a költségek levonása után fenmaradt összeget az intézet czéljaira fordították volna.

A nádor Kriebel ajánlatát, a melytől egyrészt tudományos eredményt, másrészt anyagi előnyöket várt az intézetre, a legnagyobb jóakarattal karolta fel, és kívánságához képest felhivta a hatóságokat, hogy az országban található összes történelmi és műemlékeket irassák össze. Hasonló felszólítást küldött Millerhez is, meghagyván neki, hogy a múzeumi tisztviselők közremunkálásával kövessen el mindent, a mivel az intézet a munka tökéletessé tételéhez hozzájárulhat, és kikeresvén a gyűjteményekből a felhasználandó anyagot, terjeszsze fel ezt hozzá, a ki a vállalatot pártfogásába vette.[1]

Millert éppen nem örvendeztette meg a nádori parancs. A reárakott újabb terhet csakugyan nem bírták már meg az ő öreg vállai. Azután meg a vállalat pénzügyi oldala sem tünt fel előtte oly rózsás színben. A munka nagy arányai, a melyeket a Prospectus ígért, nemcsak nem lelkesitették, hanem valósággal bizalmatlanná tették. Mindezt tartózkodás nélkül feltárja a nádor előtt, 1815 szeptember 10-iki felterjesztésében.

Meg lévén róla győződve — irja — hogy alig van Európában nemzet, mely hasonló méretekben megirt történelemmel dicsekedhetnék, gondosan latra vetve Kriebel terveit, megjövendölheti, hogy az ily széles alapokra fektetett feladat megoldására egy emberélet nem elegendő.

A mennyire 42 évi szolgálata alatt elkoptatott testi ereje és kora engedi, ő készségesen közre fog működni, egyrészt, mert ő fensége védnöksége alá fogadta a munkát, másrészt pedig, mert esetleg anyagi haszon származhatik belőle az intézetre. Pest vármegye szeptember 4-én már bizottságot is küldött ki ez ügyben, a melyre kivüle meghivattak Schwartner, Schedius és Jankovics Miklós.

Úgy látja azonban, hogy ha a szerző kívánságait és ő fensége parancsait teljesiteni akarják, nem csekély terhet kell a Múzeum tisztviselőinek magukra vállalni. Erre nemcsak nem érzi magát képesnek, hanem az igazat megvallva, oly helyzetbe jutott, hogy Haliczky kivételével senkinek a segitségére nem számithat. Ez a körülmény arra indítja őt, hogy, ha a hazának és az intézetnek még valamely szolgálatokat akar tenni, alázattal kérje ő fenségét,

[1] Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 91.

adjon melléje egy tudós, munkás és a magyar történelemben kellő jártassággal rendelkező segítőtársat, nehogy ennek hiányában minden igyekezete hiábavaló legyen. Hogy tehát a czélt nagyobb időveszteség nélkül el lehessen érni, kegyeskedjék ő fensége Horvát Istvánt, a kit már régebben javaslatba hozott, s a kit igen előkelő egyének ajánlanak, és a ki nagyon jóhangzású irodalmi névvel bír, kinevezni a könyvtár őrévé, a hová egyedül vágyódik, azon szolgálatok jutalma fejében, a melyeket alkalmaztatás a reményében az intézetnél eddig teljesített. Fizetésének egy részére már meglenne a szükséges pénzforrás. A Marczibányi-féle alapítvány kamatai július 1-jétől az intézetet illetik. Azt az évi 500 forintot tehát, a mely ő fensége szabad rendelkezésére bocsátatott, ideiglenes fizetés gyanánt azonnal megkaphatná. A mi pedig Horvátot illeti, már nem egyszer kinyilatkoztatta, hogy a múzeumi alap megnövekedtéig csekélyebb fizetéssel is kész lenne beérni. Jót áll érte, hogy ez a kinevezés a Múzeumnak nemcsak hasznára, hanem dicsőségére is válnék. A kor, a balsors már annyira ránehezedett, hogy érzi végét közeledni; és ha az Ég úgy akarja, meg fog történni, hogy minden jutalom nélkül hagyja oda állását.[1]

Miller csakugyan megkérdezte Horvátot még a nyár elején, hogy elfogadná-e az állást — legalább egy ideig — kisebb fizetéssel, eddigi állásainak megtartásával?

Erre a kérdésre Horvát István július 10-én a következő hálálkodó sorokban válaszolt: »Visszajövén a napokban Nyitra vármegyéből, hol uraságommal három hétig tartózkodtam, kezembe adatott a Tettes Úrnak kegyességgel tellyes levele. Újra tapasztaltam ebből, a miről már régóta meg valék győződve, hogy a Tettes Úr érdemetlen létemre is igen szívén viseli jövendő állapotomat, és semmit el nem mulat, a mi engemet boldogíthat, vagy a Tudományoknak, mellyektől régóta elszakasztva vagyok, újra vissza adhat. Az illyen nemesszívű jótételnek magában bent vagyon érdeme s jutalma, de engedje meg mégis a Tettes Úr, hogy azt részemről azon kinyilatkoztatással megköszönhessem, hogy míg élek, a hozzám viseltető kegyességnek emlékezete keblemből soha ki nem fog enyészni. Egyebet a hálánál nem adhatok, ezt pedig vegye a Tettes Úr tőlem olly érzékenyen, a milyen indult szívvel

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1448.

nyujtom. Első kimíveltetésemben a Tekéntetes Úrnak tudományos oktatásai és közlései leginkább kormányoztak, vigyen utóbb is a Tettes Úrnak jó szive és ápolgatása egyetlen egy óhajtásomnak nyugvó helyére!

Örömest elfogadom én a Tettes Úr javaslását a Museum Custosságnak felvállalásában, örömest elfogadnám azt az Actuariusi és Secretariusi hivatal megtartása nélkül is, ha feleséges állapotom és a mostani éktelen drágaság komor gondokkal nem ijesztenének a tsupa ötszáz forint füzetés mellett. Úgy azonban, mint a Tettes Úr gondolkodik előmenetelemről nem lészen helyek a gondoknak, én pedig a Tudomány szeretetéből örömest félre vetek minden vármegyebéli vagy egyéb hivatalt, melyre sokan erőltetve erőltetni akarnak! De különösen az Ország Bíráját, mint régi Jóltevőmet sem fogom öregségében elhagyni, a Tettes Úr gondoskodása szerént, míg magam helyett alkalmas embert melléje nem készítendek. Igaz, hogy a Secretarius Custossal egy ideig nagy békeséges tűrésének köll lenni a Tekéntetes Úrnak, mert az Ország Bírája igen eltudja foglalni embereit; de a Tettes Úr ebben is fog nagylelkűséggel — reménylem — lenni egy ideig erántam. Mihelyest egyéb hivatalaimtól megmenekedhettem és rendes fizetésem kijár, örömest elhagyom azokat, és egészen a Nemzeti Múzeumnak szentelem éltemet. Méltóztassék tehát a Tettes Úr úgy elintézi ügyemet, a mint legjobbnak tartani fogja. Én megnyugszom jószivűségének eszközlésein.« [1]

Azonban hasztalan volt Miller sürgetése, Horvát István önzetlen vállalkozása, a nádor még mindig nem mutatkozott hajlandónak a könyvtárőri állás betöltésére. Pedig más részről minden nehézség nélkül szokta teljesiteni Miller ily természetű kérelmeit. Igy pl. az 1814. év folyamán három embert hozott a Múzeumhoz. Április 29-én kinevezi Jónás Józsefet adjunctussá a természetrajzi osztályhoz, a február 28-án délután 6 óra tájban szélhüdés következtében hirtelen elhalt Kutsera János helyére; július 8-án Jany Pál áldozárt az állattár gondnokává, és végre november 25-én Haliczky Antalt a régiségtár őrévé.[2] Igaz, hogy csak Jany alkalmaztatása jelentett újabb kiadást, és ez sem volt sok, hisz mind-

[1] Miller levelezése XIV.

[2] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1814. Nr. 785, 1223, 1870.

össze 365 frtot kapott: Jónás megkapta Kutsera fizetését, Haliczky pedig régi fizetése mellett lépett előre őrré.

A nádornak a jövedelem fokozása képezte ez idő szerint legfőbb gondját. Ez a czél vezeti őt akkor is, a midőn 1815 július 27-én jelentést kiván Millertől, miként lehetne a Múzeumi Aktákat mielőbb kiadni.

Miller szeptember 2-án részletes javaslatot készit erre nézve. Azt akarta volna, hogy a Múzeumi Akták egyrészt — mint külföldön történik — a múzeumi alap növelésére szolgáljanak, másrészt pedig a létesitendő Tudós Társaságnak mintegy előhírnökei legyenek. Bemutatta az első kötet tervezetét, beosztását, czikkeit stb. Hogy pedig a közönség érdeklődése a munka iránt felkeltessék, azt ajánlotta, hogy köriratilag szólittassanak fel a hatóságok, káptalanok, intézetek az előfizetésre. A munka terjesztését az alispánokra kellene bízni, a kik minden 10 előfizető után egy tiszteletpéldányt kapnának. Az összes kiadások levonása után fenmaradt összeg a Múzeumé maradna. Miután Miller ezt körülbelül évi 1000 forintra tette, a nádor természetesen jóváhagyta az egész tervezetet, sőt az I. kötet beosztását is, csupán azt jegyezte meg, hogy az előfizetők gyűjtésére, miután az alispánok és tankerületi igazgatók úgy is túl vannak terhelve egyéb hivatalos teendőkkel, másokat kellene megnyerni.[1]

Sőt Millernek mindjárt egy másik javaslata is volt az intézet pénzerejének gyarapitására. Szeptember 15-én azt ajánlotta ugyanis a nádornak, hogy adjon ki a Múzeum évenkint valamit a könyvtár gazdag kéziratgyüjteményéből. Itt lenne pl. Pray György két kötetnyi kézirata, mely Bethlen Gábor korára vonatkozó okleveleket tartalmaz. A kéziratot még Pray czenzura alá adta, és igy már ez sem lenne szükséges. A nádor természetesen ebbe is örömmel beleegyezett.[2]

Hogy azonban a túlhajtott takarékoskodás és a rendelkezésre álló anyagi eszközök folytonos aggodalmas mérlegelése, nem képezheti az intézet egyetlen és legfőbb érdekét és 500 frtos fizetésekre nem lehet tanult és egyúttal megelégedett egyéneket kapni, erre nézve igen üdvös figyelmeztetésül szolgált József nádornak Jónás adjunctus esete.

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1444.
[2] U. ott. A. 1815. Nr. 1449, Igazgatósági irattár. 1815. Nr. 96.

Ez az 1815. év őszének elején folyamodott hozzá, hogy engedélyezzen neki egy évi Selmeczen töltendő szabadságidőt. A nádor természetesen kiadta a folyamodványt Millernek, véleményadás czéljából; a ki nem késett a leghatározottabban állást foglalni Jónás kívánságával szemben, tekintettel arra, hogy az ily szokatlan kérelem teljesítése oly színben tüntetné fel az intézetet, mintha ott a tisztviselőknek egyáltalában semmi dolguk nem lenne. Jónás különben is többet volt Selmeczen, mint Pesten. De Jónás hosszas csűrés-csavarás után végre megvallotta neki, hogy nem is ezt akarta ő voltaképen elérni, hanem, nem lévén képes 500 frtos fizetéséből megélni, és nem tűrhetvén tovább Tehel őrnek tudatlanságát, fenhéjázó modorát, haza akart menni Selmeczre és onnan lemondását beküldeni. Miller nagyon sajnálta volna, ha ily kiváló erőt elveszit az intézet; és abban a nézetben volt, hogy ha ez bekövetkeznék, nem maradna egyéb hátra, mint a természetrajzi osztályt bezárni. A megélhetés nehézségeivel valamennyien küzködnek. Sőt ő is kénytelen volt már régebben elnézni Tehel hatalmaskodó fellépését és hálátlanságát. Azt ajánlotta ennélfogva a nádornak, ne adja meg a kért egy évet, hanem helyezzen neki kilátásba a tavaszra hat heti szabadságidőt.[1]

Mialatt a nádor mindent megkisérlett, hogy az intézet pénzügyeiben kedvezőbb helyzetet teremtsen, Széchényi szorgalmasan nyomatta a kéziratkatalogus íveit Sopronban. Oly szépen haladt a nyomás előre, hogy abban reménykedett, miszerint a kész munkát még ez év folyamán szétküldheti, és azonnal hozzáfoghat a metszetek katalogusának nyomatásához. Abban a hiszemben, hogy Miller úgyis szorgalmasan dolgozgat ezen, nem sürgeti őt. Sőt egyáltalában nem is ir neki, sem az 1814. év telén, sem a rá következő tavaszon. Csak az 1815. év augusztus második felében szólal meg, midőn arról értesíti Millert, hogy a könyvtárbejárat fölé szánt s a királyi diplomában engedélyezett márványtábla elkészült ugyan, de nem felel meg teljesen az általa küldött méreteknek, a menyiben hossza 4 láb és 8 hüvely, szélessége pedig 2 láb és 7 hüvely; kéri ennélfogva, értesítse őt, nem kell-e esetleg új táblát készíttetnie![2]

[1] Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 100, 111.

[2] Miller levelezése XIV.

Miller megnyugtatta őt, hogy ámbár szerette volna ha a márványtábla a küldött méretek szerint készül, nehogy aránytalan legyen, mégis, ha egyébként megfelel a czélnak, és mindaz rajta van, a mi hivatva lesz kifejezésre juttatni a grófnak minden magyar ember előtt örökké felejthetlen nagylelkűségét, egyre megy, kisebb vagy nagyobb alakban hirdeti-e az örök időkre szánt emlékmű az utódoknak a hazaszeretet ritka példáját.[1]

A Széchényi-könyvtár jelenlegi emléktáblája.

Az 1812. évi kellemetlen levélváltás óta sem Széchényi, sem Miller nem hozta szóba többé a könyvtárőri állás betöltését; mindketten gondosan kerülték a kényes tárgy érintését. Legalább egymás előtt. Mert Miller — mint láttuk — a nádornál nem szünt meg sürgetni Horvát kinevezését.

De nemcsak Széchényi hallgat mélységesen a dologról, hanem József nádor is, a ki sem a gróf három év előtt írt, s emlékezete előtt már jóformán elmosódott levelére nem felelt mindezideig, sem Miller kérelmére vonatkozólag nem nyilatkozott. Pedig kétségtelen, hogy foglalkozott a többé már alig odázható kérdés megoldásával.

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

Végre — úgy látszik — egy teljesen jelentéktelen és alárendelt kérdésből kifolyólag nyert lökést a kinevezés ügye.

A tél közeledtével Kámánházy László váczi püspök nagyobb mennyiségű tűzifát ajánlott fel a Múzeum czéljaira, azon ígérettel, hogy ez adományt minden évben megismétli. Miller, felosztván a fát az intézet egyes osztályai és tisztviselői között, négy ölet szánt az olvasóterem, négyet pedig a könyvtárőr használatára. A nádor azonban, hivatkozva arra, hogy a könyvtárőr nincs kinevezve és az olvasóteremben is kevés ember szokott megfordulni, november 21-én számonkérte Millertől, mi történik a 8 öl fával, és nem lehetne-e — legalább részben — az intézet javára értékesíteni? Mire Miller november 25-én azt jelentette ő fenségének, hogy a fát Haliczky gondjaira bízta, miután már napok óta kénytelen a szobát őrizni rheumatikus fájdalmai miatt, sőt úgy látja, ezen a télen már nem is látogathat el a könyvtárba.[1]

József nádort gondolkozóba ejtette ez a kilátás a jövőre. A régiségtár ügyeivel nagy mértékben elfoglalt Haliczky, a ki gyakran végzett kiküldetéseket is, alig szentelhetett időt a könyvtárra. S ha most még Miller sem foglalkozik hónapokon keresztül a könyvtári teendőkkel, akkor csakugyan nem marad más hátra, mint az egész gyűjteményt elzárni a közönség elől, az ügykezelést pedig a legnagyobb zavarnak kitenni.

Belátta a nádor, hogy a könyvtárőr kinevezését, ily körülmények közt, még tovább is halogatni, vétkes mulasztás lenne. Félretevén tehát minden takarékoskodási elvet, annyira, hogy még a Miller által ajánlott 500 frtos ideiglenes fizetést sem fogadta el, 1815 deczember 7-én értesíti a Nemzeti Múzeum igazgatóját, hogy Horvát Istvánt, a kit nemcsak több előkelő állású egyén, hanem maga az országos könyvtár alapítója, gróf Széchényi is különösen ajánlott neki, kinevezi a könyvtár őrévé, és addig is, míg idővel a tisztviselők fizetése rendezve lesz, fizetését évi 1000 forintban állapítja meg, a mit 1816 január 1-jétől a Magyar Nemzeti Múzeum alapjából kiutal.

Miután ez által Miller buzgó és a magyar történelmi kérdésekben teljesen jártas segítséget nyer, az ő kívánságának is elég lesz téve. Most már csak az van hátra, hogy Horvátot értesítse a kineve-

[1] Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 113.

zésről és a nádori hivatalban leteendő eskü idejéről. Tekintettel azonban Horvát István kinevezésére, újból felhívja őt a Kriebel-féle munka támogatására. A hatóságoktól beérkező anyagot is hozzá fogja időnkint leküldeni, hogy ezeket összegyűjtve juttassa el Kriebelhez.[1]

A kinevezés általános megelégedéssel találkozott az egész országban.

Az örvendezők közt a legelső sorban Miller állott, a kinek régi óhajtása teljesült: Horvát István a könyvtár élére jutott, és nem Széchényi helyezte őt ide. Ez mindenképen az ő győzelmét jelentette.

Midőn a nádornak köszönetet mond a kinevezésért, egyszersmind affeletti fájdalmának is kifejezést ad, hogy Horváttal már nem fog sokáig együtt működhetni. Szeptember 2-án belépett 43. szolgálati évébe, a mikor e sorokat irja, deczember 15-én pedig életének 68. évébe. Mindazonáltal örvend, hogy öreg napjaira ily kitünő munkaerőt kapott, és az intézetnek is szerencsét kíván a tanult, munkás, képzett tisztviselőhöz, a kivel legalább közölheti a Múzeum javát czélzó eszméit, s a kinek személyében nem kellett csalódnia. A könyvtár kulcsait azonnal átadta neki, s a könyvek, kéziratok átadását is befejezte már. Nincs tehát egyéb hátra, mint hogy ő fensége az ő és többi ör szolgálati szabályzatát kiadassa.[2]

Maga Horvát István bizonyos nyugodt megelégedettséggel fogadta a kinevezést. »A napokban — irja deczember 14-én Horváth Endrének — anélkül hogy eránta legkisebb lépést tettem volna, a nádor ispány a Nemzeti Múzeum mellett ország bibliothecariusává tett. Miért cselekedte ezt a jó herczeg, azt csak maga tudja. Én annyit mondhatok neked, hogy Fehérvárott már 7 darab földet, Pátkán pedig egy szőlőt vevén, gazdává lenni s egy hajlékot szerezni iparkodtam, hogy csendességben dolgozhassam nemzeti nyelvünk esméreteit. Az új hivatal czélaimat egészen megváltoztatta. Viszem azt, míg úgy mint hazafiúhoz és becsületes emberhez illik vihetem, de egy perczentésig sem tovább.«[3]

[1] Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 117.
[2] U. ott. Nr. 117.
[3] Irodalmi levelezések a Múzeum kézirattárában.

Csak Széchényi lelke nem nyílik meg előttünk, hogy egy pillantást vethetnénk az ő érzelmeibe.

A rideg valóság, hogy a nádor megfeledkezve ígéretéről, nem vévén figyelembe a királyi kiváltságlevelet, hallgatással mellőzvén felterjesztéseit, kinevezte Horvátot, fagyos keménységre váltotta szíve finom érzékenységét. Nem szól többé a dologról. Nem panaszkodik a rajta esett sérelem miatt és nem keresi a maga igazát. De hallgatása minden szónál ékesszólóbban hirdeti nekünk, mennyire föléje tudta helyezni minden személyes érdekének a köz javát.

Az ő nemes szívében valóban nem volt szenvedély, nem gyűlölség, nem bizalmatlanság. Minden cselekvését az a kiapadhatlan vágy vezette, hogy használni tudjon másoknak, az országnak.

Ha ő veszített is most jogaiból, a könyvtár kétségkívül nyert a kinevezéssel.

Ez elég volt neki.

VII.

Horvát István kineveztetésével három őre volt immár a Magyar Nemzeti Múzeumnak: Tehel a természetrajzi osztály élén, Haliczky a régiségtárban és Horvát a könyvtárnál. A kinevezés sorrendjében Tehelt illette köztük az elsőség, míg Horvát az utolsó helyre jutott.

Az a meleg rokonszenv, majdnem atyai jóakarat, a melyet Miller Horvát István iránt mindenkor érzett, s talán egy kissé a Tehel iránt való ellenszenv is, mások által is ösztönöztetvén erre, arra az elhatározásra birta, hogy ha lehetséges, megváltoztatja a sorrendet Horvát javára.

1815 deczember 28-án felterjesztést intéz a nádorhoz, a melyben előadja, hogy néhány kuriai tanácsos és több más előkelő társadalmi állású, tudományos férfiú arra buzdították őt, hogy tekintettel arra, miszerint most már három őr is van a Múzeumnál, eszközölje ki ő fenségénél a rangsorozati elsőséget Horvát István részére a hivatalos névtárban, nemcsak, mert a könyvtár az intézet legjelentékenyebb részét képezi, nemcsak, mert állása is úgy hozza magával, hogy tudományos készültség dolgában a többit meg kell haladnia, a mint tényleg meg is haladja, nemcsak, mert tiz éven át szolgálván az országbiró mellett titkári minőségben, a többinél nagyobb számú szolgálati évet tud felmutatni, hanem mert a Széchényi-féle alapítvány sérelme nélkül sem lehet őt mások után tenni. Ámbár ő, Miller t. i. maga is beismeri ennek igazságát, még sem meri véleményét nyilvánítani, hanem meg fogja várni, milyen helyet jelöl ki Horvát részére

ő fensége a névtárban. Nem hallgathatja el azonban, hogy távolléte esetében, vagy ha megtalálna halni, vagy lemondana hivataláról, valakinek kéznél kellene lenni, hogy a hivatalos levelezéseket vigye, miután az egyik teljesen jaratlan a latin nyelvben, a másik pedig nem ismeri ki magát az ügykezelésben.

A nádor azonban nem vette figyelembe a Miller által felhozott okokat, és 1816 január 3-án kelt leiratában azt válaszolta felterjesztésére, hogy az egyenlő állásban lévők mindenkor a hivatalbalépés sorrendje szerint következnek egymásután, ennélfogva bár Horvát István mint köztisztviselő azelőtt is teljesített szolgálatot, a múzeumi örök közt csak a hivatalbalépés szerinti sorrend illeti meg őt.[1]

Horvát az első években meglehetős sokat volt távol hivatalától. Mindjárt az 1816 év tavaszán hosszadalmas, súlyos betegségbe esett. »Május óta — irja augusztus 4-én Horvát Endrének — veszedelmes betegségben, hol harmad-, hol mindennapi hideglelésben kinlóttam. Ebből csak két napja, hogy háromszori recidivám után kiláboltam. Barátaim féltettek a haláltól, mert hidegem (hideglelése) nem hideg, hanem idegrángatás vala. Oda most kövérségem, alig birom tollamat.«[2] A mikor pedig visszanyerte egészségét, kénytelen volt az országbiró meghagyásából utazásokat tenni, egészen a tél kezdetéig. A rákövetkező esztendő április havában ismét elhagyja Pestet és az országbiró parancsára megjárja Tolna, Baranya, Bács, Torontál, Temes és Pest vármegyét stb.

E gyakori és rendesen hetekre, sőt hónapokra terjedő elmaradásai nem okoztak nagyobb fennakadást a könyvtárnál, a mely egy 1815. évi kimutatás szerint a következő gyűjteményeket foglalta ekkor magában: 1. a magyarországi és külföldi magyar vonatkozású nyomtatványoknak, földabroszoknak stb. gyűjteményét 7577 kötetben; 2. a magyar történelmi, érmészeti, régészeti munkák kézikönyvtárát 2222 kötetben, és 3. 2121 darab kéziratot.[3]

Most, hogy régi kivánsága teljesült, Miller is szivesebben látogatott el a könyvtárba, a hol sem a néhány kutató kiszolgálása, sem a csekély gyarapodás feldolgozása nem járt sok teen-

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1976. Igazgatósági iratár. A. 1816. Nr. 1.

[2] Irodalmi levelezések a múzeumi kézirattárban.

[3] Museum Nationale Hungaricum. Budae, 1815. p. 9.

dővel; úgy hogy az ügyes, megbizható könyvtári szolga, Cseronka András buzgólkodása mellett szinte észrevétlen csendben, nyugodalmas egyhangúsággal dolgozott tovább a könyvtár őrének távollétében is a szerény gépezet.

Az 1816. év tavaszán megjelent végre a Széchényi-féle kéziratok évek óta készülő katalogusa is.

Széchényi gróf még a mult év deczemberében azt a kérést intézte József nádorhoz, hogy miután a három kötetre terjedő kéziratkatalogust kiadta, közölje vele Miller útján, hány példányban kellene ezt a különböző hatóságoknak megküldeni. A nádor, különös tetszésének adván kifejezést azon lankadatlan buzgalom felett, a melyet a gróf a könyvtár fényének emelése czéljából kifejt, meghagyta a Múzeum igazgatójának, hogy a kért adatokat bocsássa a gróf rendelkezésére.

Miller, a nádor utasitására, a nyomtatványoknak régebben szétküldött katalogusai fejében beérkezett köszönölevelekből és egyéb feljegyzésekből megállapította, hogy a kéziratkatalogus összesen 364 példányban lenne szétküldendő: és pedig, különféle társadalmú állású magánembereknek 198, a megyéknek 52, káptalanoknak 22, szabad királyi városoknak 49, kerületeknek 2, irodalmi társulatoknak 7, levéltáraknak 2, Erdélybe 32 példányban. Midőn erről Széchényit értesitette, kijelentette, hogy ezek szétküldésére készséggel vállalkozik. Intézkedjék azonban a gróf, hogy annak idején a munka megjelenéséről a lapok is megemlékezzenek. Tudatja egyuttal vele azt is, hogy a nádor végre megtette (constitutum haberi) Horvát Istvánt a Széchényi-könyvtár őrévé. Abban a reményben, hogy ezentúl valamivel több szabad idővel rendelkezik, ismét hozzáfog a már megkezdett metszetkatalogus összeállításához, és ha a Gondviselés engedi, be is fejezi azt.[1]

A kéziratkatalogus megjelenése azonban, az utolsó pillanatban, némi halasztást szenvedett. Az a rézmetsző, a kit Széchényi megbizott a czimlap elkészitésével, oly rossz munkát adott, hogy a gróf kénytelen volt azt visszautasitani és máshoz fordulni.

Széchényi nem mulasztotta el ezt Millerrel is közölni, kérvén őt, hogy miután reméli, miszerint a katalogus ennek daczára már a legközelebb mégis meg fog jelenni, s miután a magára vállalt

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 95. 96. szám.

kötelezettség értelmében az összes katalogusokat szeretné még életében kiadni, küldje el neki a metszetek, czimerek stb. katalogusát, a mely talán már készen is van, hogy szintén nyomdába adhassa. Az előszót irja meg maga, vagy kérjen fel erre valakit. Egyikük kora és gyenge egészségi állapota sem engedi a késedelmeskedést; ellenkezőleg, arra figyelmezteti őket, hogy a mi még hátra van, mielőbb befejezzék.[1]

Minden más ember belenyugodott volna az elkerülhetlen és jelentéktelen halasztásba, hiszen alig egy—két hétről volt szó. Csak Miller tekintette ezt saját személye ellen való merényletnek, a melyet minél érzékenyebb módon igyekezett a grófon megtorolni.

Nagyon fájlalja, — irja márczius 8-án Széchényinek — hogy a kéziratkatalogus oly szerencsétlen helyzetbe jutott, hogy három esztendei huza-vona után ismét újabb halasztás előtt áll. Folytonosan zaklatják már a példányokért, sőt némelyek annyira mennek türelmetlenségükben, hogy a nádort kérik, parancsolja meg neki a gróf által igért katalogusok megküldését. Könnyü megítélni, mennyire kellemetlen egy tisztességes emberre nézve, ha neve közszájon forog. Kénytelen elpanaszolni azt is, hogy néhány ivet leszámítva, daczára Sopronba küldött leveleinek, még ő sem volt képes a maga használatára egy példányt a katalogusból kieszközölni.

Most azonban már ő is beletörődött ebbe és nem kivánja munkájának, a melyre annyi időt és fáradságot szentelt, gyümölcsét látni.

Hogy a gróf Kriebel tanácsosnak hajlandó megküldeni a katalogusok egy példányát, köszönettel veszi. Ők oly szoros irodalmi összeköttetésben állanak vele, hogy kénytelenek kéthetenkint igen sok könyvet küldeni neki Lengyelországba.

A mi a mappák, metszetek stb. katalogusát illeti, nagyon szeretné a már félig kész munkát még életében a sajtó alól kikerülve látni, de nem tudja a módját, miként lehetne ezt a nem csekély feladatot siettetni. Ehhez ugyanis oly emberre lenne szükség, a ki nincs más oldalról igénybevéve, mint ő, hanem kizárólag ennek áldozza idejét. Ő neki a nádorral, a hatóságokkal

[1] Miller levelezése XIV.

való hivatalos levelezésen felül, felügyelnie kell az összes gyüjteményekre, intéznie kell az egész épület gazdasági ügyeit, vezetnie kell az intézetet stb. Most is két munkát kell egyidejüleg sajtó alá rendeznie: úgymint a Múzeumi Aktákat, a melynek 60 ívnyi terjedelemben sz. István napjáig okvetlenül meg kell jelennie, és Praynak Bethlen Gábor fejedelemségéről szóló munkáját. Ennyi teendő megrendíti egészségét, a mely négy év óta úgy sem a legjobb. A mult télen is két hónapon át őrizte a szobát, sőt jelenleg is orvosi kezelés alatt áll. Ámbár a gróffal közölt tervezet alapján már belefogott a munkába, tovább nem folytathatja, mert előre látja, hogy nem éri meg megjelenését.

Mindezeknél fogva kénytelen arra kérni, hogy a katalogus összeállítását bizza más valakire. De hogy ki legyen ez, azt nem tudná megmondani. Az ő őreit a nádor elhalmozza munkával. Horvátnak 500 oklevelet kell lemásolnia és 40 darab XII—XIII. századbeli kódexet ismertetni. Sőt ezen felül még értekezést is kell irnia. Haliczkynak annyi érmet kell meghatározni, leirni, hogy két évig sem készül el ezzel. Tehel ő fensége rendeletére a magyar köszenet irja le. Mindegyik halaszthatlan teendőire hivatkozik, ő pedig a maga hatalmából egyikre sem rakhatja rá ezt az újabb terhet.

Már többeket felszólított a pesti tudósok közül is, hogy utmutatása mellett vállalják el a katalogus szerkesztését. Azonban senki sem vágyódik e tisztességre. Igaz, hogy a munka is nagyon száraz: és ha nem járul hozzá itt-ott egy-egy jegyzet, tudományos kitérés, teljesen élvezhetlenné válik. Még a kik nem rendelkeznek is nagyobb irodalmi képzettséggel, oly nagy árt kivánnak a munka fejében, hogy ezt megirni sem meri. Mindazonáltal, ha tudná, hogy a katalogus Pesten lesz kinyomatva, mégis szakítana rá időt, de csak oly feltétel mellett, hogy ha valami elkészült a kéziratból, azt azonnal kinyomják. Mert a gróf is beláthatja, hogy más teendők félretevésével valamit sietve megirni, azután pedig mindig csak a nyomást sürgetni, nem érdemes. Legyen kegyes tehát értesiteni, mit határozott erre vonatkozólag.[1]

Hogy mennyire nem volt oka Millernek e levél megirására, legjobban kitünik abból, hogy Széchényi már márczius 20-án,

[1] Széchényi levéltár. I. kötet. 13. szám. II. csomag. 98. szám.

tehát alig 12 napra rá, megküldötte neki, szétosztás czéljából, a kéziratkatalogus kész példányait. Éppen ez okból nem csodálhatjuk, ha Széchényit is elhagyja a béketürés és szemrehányásokat tesz Millernek magatartása miatt.

Midőn a kéziratkatalogus kiadásával is igyekeztem az országnak és irodalomnak tett fogadásomat beváltani, — olvassuk levelében — lehetetlen meg nem ütköznöm Uraságod márczius 8-án hozzám intézett levelének tartalma felett. Egyébiránt hozzá lévén már szokva, hogy Uraságod részéről ilyen, s még ennél is nagyobb dolgokat tapasztaljak, és halljak, s nyugodt lévén lelkiismeretemben, hogy hazaszeretetemnek és a magamra vállalt kötelességeknek eleget tettem, egyedül az a gondolat szolgál örömömre, hogy én hoztam be Uraságodat, sok más hatalmas ember akarata ellenére, mostani díszes állásába.

Ámbár Uraságod levele szerint attól kellene tartanom, hogy ő fensége nehezteléset vontam magamra, miután azonban ismerem az ő igazságos lelkületét, feltételezhetem, hogy a katalogus megjelenésében beállott késedelemért nem fog hibáztatni. S így az Uraságod levelében foglalt ijesztgetéseket, a melyekkel reám hatni próbált, nem veszem semmibe.

A mi pedig a metszetek, földabroszok stb. katalogusának szerkesztését illeti, miután Uraságod erre nem ér rá, és tapasztalásból tudom, mily zokon vette tőlem, hogy a kéziratkatalogus elkészítésére Schwartnert szólítottam fel, nem fogok senkit javaslatba hozni, hanem elmegyek és megkérem ő fenségét a nádort, hogy valamely alkalmas egyénnek e czélból való kinevezésével tegye lehetővé számomra, miszerint e magamra vállalt kötelességnek is eleget tehessek még életemben, s a mit az országnak megígértem, azt teljes mértékben be is válthassam.[1]

Néhány nappal később, márczius 28-án, Tibolth is válaszol Millernek, a ki őt sem kímélte meg a Széchényi elleni kifakadásoktól. A levél jellemző mindkettőjükre nézve. Az előző évben — írja Tibolth — teljes hét hónapot töltöttem ágyban, úgy hogy nagyon kevés remény volt felépülésemhez. Mindazonáltal meggyógyultam, mert hat szegény gyermekemnek atyára van szükségük. Ez volt oka, hogy két leveledre nem válaszolhattam. A harmadikra

[1] Miller levelezése XIV.

CATALOGUS

MANUSCRIPTORUM

BIBLIOTHECÆ

Nationalis Hungaricæ

SZÉCHÉNYIANO-REGNICOLARIS.

SOPRONII

Typis Haeredum Siessianorum

1815.

A Széchényi-kéziratok katalogusának címképe.

azonban nem is akartam felelni, mert ok nélkül lassúsággal, barátságtalansággal vádoltál és a gróf ellen is kikeltél. Ez mindig fájdalmasan esik nekem, mert ő jóltevőm és barátom, s a világ minden kincseért sem tenném ki magamat a szemrehányásnak, hogy háladatlan voltam iránta. Széchényi irigyeinek és ellenségeinek minden törekvése daczára is mindig igaz marad, hogy ő vetette meg azon irodalmi intézet alapját, a melyen most nagyobb épületet törekesznek emelni. Nagy fáradságot, kitartást és anyagi áldozatot kivánt vállalkozása, és csak sok nehézség árán koronázta azt siker. Ezt a csekély érdemét, ámbár néhány kortársa, a kik mindent maguknak vagy másoknak szeretnének tulajdonítani, kissebbíteni törekszik, az utókor mégis hálásan fogja elismerni.

A negyedik számú kis ládában küldök egy teljes példányt a katalogusokból, Kriebel számára, és egy velinpapirra nyomott kéziratkatalogust neked. Most majd meggyőződhetel róla, hogy a három kötetre osztás egészen jól sikerült, csak az értekezést kellett a munka végére tenni. Az A. és B. betü az első kötetben nagyon vékony lett volna, a C-t pedig szétválasztani nem lett volna czélszerű, ennélfogva mind a három betüt össze kellett foglalni egy kötetbe. A papirossal és nyomással azt hiszem meg lész elégedve, de szép kis összegbe is került. Ha a gróf ezt a Múzeumnak ajándékozza, mindenesetre nagyobb dicséretet nyer, mint így, bár a katalogus ugyanazt a pénzt emésztette fel.[1]

A három vaskos kötetre terjedő munka valóban megérdemelte a dicséretet, nem csak az anyag feldolgozását, hanem a külső kiállítást illetőleg is, és a lapok méltán fogadták egyhangú lelkesedéssel megjelenését.[2] Az előszót végre is Miller, és nem Schwartner irta meg hozzá. Illetőleg, az előszó helyére Tibolth azokat a sorokat tette, a melyeket Miller még 1813 február havában irt meg Széchényihez intézve, s a melyekben következőleg számol be a katalogus létrejöttéről.

Ha szabad kérkedés nélkül dicsekedni, úgymond, kénytelen bevallani, hogy mindenkor szerencséjének tartandja, miszerint ő biza-

[1] Miller levelezése XIV.

[2] Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae Széchényiano — Regnicolaris. Sopronii, Typis Haeredum Siessianorum. 1814. Vol. I. A—C. 18+749. Vol. II. 1815. D—M. 2+607. Vol. III. 1815. N—Z. 2+489+LXIII.

tott meg azon gazdag könyvtár rendezésével, melyet Széchényi gróf az uralkodó iránt való hűségből, hazája iránti szeretetből, oly czélból ajándékozott az országnak, hogy a többi európai művelt nép példájára a magyar nemzetnek is meglegyen a maga könyvtára. Ha jól emlékszik, már hivatalának elfoglalásakor igéretet tett arra nézve, hogy a gróf által kiadott könyvtári katalogust rövid időn belül követni fogja a kéziratok katalogusa. Nem is szünt meg azóta ezen dolgozni. A kedvezőtlen viszonyok azonban nem engedték zavartalanul ennek szentelni idejét. Alighogy elhelyezték a gyűjteményt, már Temesvárra kellett menekülnie. Majd felsőbb rendeletre más helyiségbe költöztette át a könyvtárt. Ekkor ismét Váradra kellett az ellenség elől futamodniok. A mikor pedig innen visszatért, boldogult nejének halála annyira megtörte erejét, hogy fájdalmas veszteségét még most sem sikerült elfelednie. Végre ennyi viszontagság után megélte azt az örömet, hogy beválthatta igéretét. Szabályul tüzte ki azonban maga elé, hogy a katalogus csakis azt foglalja magában, a mit a gróf gyűjtött össze, nagy utánjárással és költséggel. Nem vette fel sem azon kéziratokat, a melyeket mások ajándékoztak az intézetnek, sem pedig a melyeket a Múzeum vásárolt, nehogy azt mondhassa valaki, hogy idegen dolgok szerepelnek a gróf ajándéka gyanánt. A gróf csodálatraméltó áldozatkészsége megkívánta volna ugyan, hogy az előszó is méltó legyen az áldozathoz; csak is elfoglaltságának és korával járó elnehezedésének tulajdonítsa tehát, hogy nem foglalkozik tüzetesebben azzal a példával, a melyet romlott korának adott.

De másrészről a szerénység is tiltja, hogy véleményt mondjon es beszéljen a saját jelentéktelen tollából kikerült munkáról. Mindezt sokkal inkább tudja a gróf, mintsem hogy több mentséget is kellene erre nézve felhoznia. Ha nagy vigasztalással tölti el, hogy megengedtetett neki a közönség által oly rég várt katalogust jókor elkészíteni, még nagyobb örömére fog szolgálni, ha szerény igyekezete a gróf tetszésével találkozik. Fogadja tehát éjjelezéseinek e gyümölcsét, mint végtelen nagyrabecsülésének bizonyítékát, és legyen kegyes őt továbbra is tisztelői közé számítani.

Miller 1814-ben egy értekezést irt e czímmel: »Dissertatio critica de collectionibus Manuscriptorum ac eorumdem usu et utilitate« oly czélból, hogy ez is a katalogus elé jöjjön. Széchényi

és Tibolth azonban czélszerűbbnek látták ezt a harmadik kötet végén, mintegy befejezésül adni.

Ebben Miller 63 oldalon, 20 fejezetben sok mindenféle szempontból szól a kéziratokról. Elmondja, hogy valamely ország történetének megismeréséhez mennyire szükségesek. A Széchényi-féle igen gazdag kéziratgyüjtemény már át van adva a közhasználatnak. Hazánk régebbi könyvtárai általában gazdagok voltak kéziratokban; az ország könyvtárában ma is szép számmal vannak ugyan, de ez még nem elegendő. Külföldön már rég elkezdték a kéziratok katalogusait kiadni; ezt kellene nekünk is tennünk. Az eddig megjelent katalogusok közt kiválik a Széchényi-féle. Vannak, a kik nem barátjai a kéziratok gyüjtésének. A legkiválóbb magyar írók azonban mindig használták ezeket. Még a nyomtatásban megjelent munkák kéziratait sem felesleges megőrizni. A kéziratokat azonban kellő óvatossággal kell használni. Az oly kéziratok is összegyüjtendők, a melyeknek kinyomatását a czenzura nem engedélyezte. A XVI. és XVII. században sok oly dolgot leirtak hazánkban, a mi soha sem látott napvilágot. A kéziratok a magyar történelem, a köz- és magánjog, statisztika forrásaiul tekintendők. Főleg elmondható ez az oklevelekről. Nyelvészeinknek pedig első sorban ajánlhatók a régi, magyar nyelvű kéziratok tanulmányozása. Gyüjteni kell az orvostudományi, fizikai, hittudományi, bölcsészeti kéziratokat is. Nagy kényelem az írókra, ha különféle tárgyú kéziratok őriztetnek egy helyen. A ki nem foglalkozik a kéziratokkal, annak ismeretei rendszerint nagyon hiányosak. A bőkezű alapitóról elnevezett katalogus a lehető legjobban igyekszik e bajon segiteni. Valóban — ezzel fejezi be Miller értekezését — Széchényi az a jó és böles férfiú, a kiről Virgil irja:

»— — — — qualem vix reperit ullum
Millibus e cunctis hominum, consultus Apollo.«

Még jóformán meg sem fürdött eléggé Miller az elismerés azon jóleső sugaraiban, a melyek a kéziratkatalogus megjelenéséből neki is osztályrészül jutottak, már egy újabb kiadványra gyüjt előfizetőket. Tudomására hozza az összes hatóságoknak, hogy a nádor parancsára az országos könyvtárban őrzött gazdag kéziratgyüjteményből, főleg a melyek a hazai történelem megvilágitását hivatvák előmozditani, időnkint bizonyos kiadványok fognak megjelenni.

A folyó, 1816. évben a Pray György által összegyüjtött Bethlen-féle iratok látnak napvilágot 3 kötetben. Az első már meg is jelent; a többi azonnal következni fog, a mint elegendő számú előfizető jelentkezik. Felkéri tehát az alispánokat, hassanak oda, hogy a munka minél szélesebb körben elterjedjen.[1]

Valamivel csekélyebb buzgalommal foglalkozott Miller a Kriebel-féle vállalat ügyével.

Kriebel még a mult év október 18-án tudatta vele, hogy személyesen is eljön Pestre, ha arról értesül, hogy a hatóságok kellő támogatásban részesitik.

A hatósági támogatás azonban nem mutatkozott eredményesnek, bár a jóakarat részükről éppen nem hiányzott. A megyék bizottságokat küldöttek ki, felszólitották a megyei főnemeseket, földesurakat stb., hogy a nádor kivánságának eleget tegyenek és a megyében található emlékek összeirassanak. Azonban meglehetős sürün érkeztek vissza az oly jelentések, mint Fehérmegyéjé is volt, hogy t. i. még semmiféle emléket nem találtak, sem előfizető nem akadt a munkára.

Miller erre való tekintettel is szükségesnek látta még 1815 deczember 11-én a nádornak a következőket figyelmébe ajánlani.

A szerző, a mint ez a munka tervezetéből kivehető, nemcsak a magyar nemzet történetét akarja megirni, hanem a hazai földterület történetét is, kezdettől fogva. A mi a szent István utáni kort illeti, ezt nem a vármegyei, hanem a káptalani, városi és családi levéltárak segitségével lehet megvilágitani, a melyekben tömén-telen anyag őriztetik ebből az időből. A Herodottól Nagy-Károlyig terjedő eseményekre az egyes kőfeliratok, márványtöredékek, régi pénzek derítenek némi fényt. Ily emlékekkel azonban alig rendelkezik a Nemzeti Múzeum. Erre nézve ismét a görög és római irókat kellene átnézni. Az ő magánkönyvtárában sok ily munka meg van ugyan, de nem a legjobb kiadásban. Ellenben az egyetemi könyvtárban minden feltalálható, sőt megvannak ott a Hevenessy- és Kaprinay-féle kéziratok is. Minthogy azonban az egyetemi könyvtár őre azt állitja, hogy ezeket nem adhatja ki, arra kéri ő fenségét, hasson oda az országbiró útján, hogy a

[1] Az iratokból két kötet jelent meg e czim alatt: Gabrielis Bethlenii Principatus Transilvaniae Coaevis Documentis Illustratus. Collegit Georgius Pray. Edidit Jac. Ferdin. Miller. Pestini, 1816. I. II.

Múzeum mindazon könyveket és kéziratokat megkapja, a melyeket a Kriebel-féle munka czéljaira felhasználni kíván. Hasonlóképen óhajtandó lenne, ha a primási könyvtár kiadná a Bél-féle kéziratokat, a melyekben vármegyénkint vannak történelmi emlékeink feldolgozva, s a melyekből a Nemzeti Múzeum csak a négy nyomtatásban megjelent kötetet, és kéziratban Abauj és Trencsén megyéket bírja.[1]

A nádor 1816 július 26-án arról értesítette Millert, hogy kívánsága szerint felkérte Ürményi országbírót, mint az egyetem elnökét, hogy az egyetemi könyvtár anyagát bocsássák Kriebel rendelkezésére; valamint az esztergomi káptalant is felhívta, tegye lehetővé Kriebelnek Pozsonyban Bél Mátyás kéziratainak használatát. De egyúttal arra is utasította Millert, hogy ha Kriebel megjön, a Múzeum részéről is mindenben kezére járjanak.[2]

A nyár folyamán megérkezett Budára az a két láda könyv, mappa és régipénz, a mit Sándor István az Akadémiára hagyott. A nádor azzal értesítette erről Millert, hogy a ládákat vegye át, az ezekben foglalt tárgyakat a Múzeumban őrzött irodalmi gyűjteményektől elkülönítve helyezze el, az átvett tárgyakról pedig adjon elismervényt.

A gyűjtemény sokkal jelentéktelenebb volt, mint várni lehetett. A könyvek vagy olyanok voltak, a melyeket már a Széchényi-könyvtár is bírt, vagy pedig a melyeket a kézikönyvtárba kellett volna elhelyezni; de még ezek közt is több csonka találtatott. Miller mindössze 9 munkát választott ki; ebből 3-at a természetrajzi osztály őrének adott át használatra, 6-ot a könyvtárban helyezett el. A többit pedig ládába rakta és lepecsételte.

Horvát István úgy nyilatkozott, hogy Sándor István könyvtárának tizedrészét sem teszi ez a két láda könyv. A többi közt hiányzott szerinte egy nagyon értékes biblia, valamint Pesti Gábortól Aesop meséi magyarul, a miből még csak a bécsi császári könyvtárnak volt egy példánya; valamint a megboldogult tulajdonosnak több kötetre terjedő sajtókész kézirata. Sőt az is közismert dolog volt, hogy Sándor Istvánnak Lukán is volt könyvtára.

A nádor, a kinek Miller minderről kötelességszerűen jelentést

[1] Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 118.
[2] U. ott. A. 1816. Nr. 41.

tett, meghagyta neki, tudakozódjék a nógrádi alispánnál a lukai könyvtár sorsa felől.

Időközben azonban József nádor a végrendeleti végrehajtótól azt az értesítést nyerte, hogy a rokonok viszálykodása következtében nem képes a hagyatéki ügyet lebonyolítani. Mire a nádor újból leírt Millernek, hogy Rakovszky ügyvéddel lépjen érintkezésbe, a ki talán keresztül tudja vinni az intézetet érdeklő hagyományok kiadatását.[1]

Nincs róla biztos tudomásunk, mert sehol nem leltük semmi legcsekélyebb nyomát, de azt kell hinnünk, hogy Széchényi gróf csakugyan beváltotta ama ígéretét, hogy elmegy a nádorhoz, és ki fogja nála eszközölni, miszerint egy alkalmas egyénnek kinevezésével tegye lehetővé a metszetek, födabroszok és czímerek katalogusának kiadását, mert József nádor 1816. június 27-én, minden más előzmény nélkül, leiratot intéz Millerhez, a melyben értesíti, hogy Kovachich József Miklóst, Márton György fiát, bölcsészet-tudort, tekintettel atyjának bokros érdemeire, de saját képességeire, valamint a magyar irodalom és diplomatika terén való jártasságára is, kinevezi a Széchényi-országos-könyvtár őre mellé adjunctusnak, július 1-jétől esedékes évi 500 forint fizetéssel, meghagyván Millernek, hogy a kinevezettet erről értesítse és az eskü letevése iránt intézkedjék.[2]

Elolvasván Miller a nádori leiratot, szokása szerint sietett a kinevezés megtörténtét a budai lapokkal közölni, még pedig úgy, a hogy az okirat hangzott, hogy t. i. ő fensége a fiúban az apa érdemeit is jutalmazni kívánta. Értesülvén erről az öreg Kovachich, levelet intézett Millerhez, a melyben tiltakozott a kinevezésnek ily módon való közzététele ellen, miután nemcsak az ő érdemeivel nem áll arányban ez a jutalom, hanem a fiáéival sem. Miller a levelet felolvasta a többi múzeumi tisztviselő előtt, a kik szintén nagyon megütköztek tartalmán és kérték őt, eszközölje ki a nádornál a szolgálati szabályzat kiadatását, mert ha az apa ily módon felbiztatja a fiát, nem sok jót lehet tőle várni. Miller, a kit mindenesetre bántott az a körülmény, hogy a nádor az ő megkérdezése nélkül hozott egy új tisztviselőt az intézethez, kapott

[1] Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 28, 46, 56.
[2] U. ott. Nr. 30.

az alkalmon és az esetet július 31-én a nádor elé vitte, a ki azonban nem tartotta szükségesnek felterjesztésére válaszolni.[1]

Az új könyvtári tisztviselő kinevezése lehetővé tette, hogy Széchényi július 9-én egy kéréssel forduljon Millerhez.

Abból a határtalan buzgalomból kifolyólag, a melylyel semmiféle áldozattól vissza nem riadva, minden lehető módon igyekezett a könyvtárt gyarapítani, megtörtént, hogy megfeledkezve a saját és családja érdekeiről, oly okleveleket is átengedett az intézetnek, a melyeknek okvetetlenül a családi levéltárban lett volna a helyük, s a melyek hiányából, a mennyiben a Széchényiekkel szorosabb összeköttetesben álló Tököli, Gyulafi, Rozgonyi és Bánffi családokra vonatkoztak, esetleg érzékeny anyagi károsodást szenvedhettek volna utódai. Arra kérte tehát Millert, hogy a mellékelt jegyzéken feltüntetett iratokat kerestesse ki a könyvtárból és a mennyiben ezek eredetiek lennének, hiteles másolatot tartson vissza felőlük, az eredetieket pedig küldje vissza neki. Ha azonban ez nem lenne keresztülvihető, úgy legalább a másolatokat juttassa el hozzá. Nemcsak a felmerülő költségeket viseli szivesen, hanem az ő készségét is meg fogja hálálni.[2]

Miller a jegyzék alapján megállapítván, hogy eredeti oklevél ezekből nincs a könyvtárnál, július 13-án megírta ezt a grófnak, valamint az is, hogy a másolatokat újból leiratja. Egyúttal kilátásba helyezte, hogy a jövő hó végén esetleg személyesen is tisztelheti őt, miután ő felségéhez egy folyamodványt akar benyújtani, mostoha fia örökbe fogadása ügyében. Azt hiszi, 42 esztendei szolgálat után ezt megteheti. Azonban ennek daczára sem merte volna magát erre határozni, ha a felség 1814. október 26-án meg nem parancsolja neki, hogy Bécsbe menjen, és ha teljesen a saját legmagasabb elhatározásából nem igéri neki, hogy megjutalmazandja érdemeit.[3]

Széchényi, addig is, mig tettekkel bizonyíthatja be háláját, levélben köszöni meg készségét, hogy a családi levéltárba tartozó iratok kikeresésére vállalkozott. Újból kéri, irassa le számára ezeket, hitelesittesse a másolatokat a nádori kanczelláriánál és küldje el neki. Nagy örömmel értesült arról, hogy legközelebb

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1816. Nr. 1230.
[2] Miller levelezése XIV.
[3] Széchényi levéltár. I. kötet, 9 szám, III. csomag, 56. szám.

Bécsbe jön és láthatja őt. Kívánja, hogy szerencsével járjon, és kérvénye kedvező elintézést nyerjen.[1]

Miller nem annyira tisztelegni kívánt Széchényinél, mint inkább nála megszállani. Ezt kerülő úton, Tibolth közvetítésével, tudomására is hozta Széchényinek, a ki azonnal meghívta őt magához, feleségével együtt. Így legalább alkalma lesz — úgymond — iránta érzett őszinte vonzalmát valamiképen tanusítani. Egyszersmind egy újabb jegyzéket is küld, a családi levéltár részére készítendő másolatokról. Ezenfelül egy csomó könyvet vásároltat vele, a maga használatára, Trattnernél.[2]

Miller augusztus 2-án bejelenti a nádornál, hogy a metszetek, földabroszok stb. katalogusának ügyében több megbeszélni valója lévén Széchényivel, s hogy némileg kipihenje magát, Sopronba kell mennie. E végből augusztus végétől számítandó négy heti szabadságidő engedélyezését kéri, annál inkább, mert a mióta az intézetnél működik, pihenés czéljából egy éjszakát sem töltött távol Pesttől. Megnyervén az engedélyt,[3] augusztus 18-án válaszol Széchényi levelére.

Örömmel elvállalja az iratok lemásolását, és szerette volna, ha a munka rövid idő alatt elkészül. A mai romlott fiatalság azonban még pénzért sem akar dolgozni; vagy ha elvállal is valamely munkát, legyen ez még oly csekélység, oly árt követel érte, hogy tisztességes ember bosszankodás nélkül nem hallgathatja. A törvényszünet idején több juratust hivatott magához, a kiket felszólított a másolásra. A nebulók azonban nem szégyenlették magukat minden ívért 2, egy nemzetségtábláért pedig 5 frtot kérni. Ezen a követelésen annyira felindult, hogy kikergette őket szobájából. Majd elvégzi a munkát a könyvtári szolga, a kinek olvasható írását Tibolth nagyon jól ismeri. Ez szorgalmasan másolgat és semmit sem kér, hanem teljesen a gróf nagylelkűségére bizza a díjazást.

Nem talál szavakat annak kifejezésére, mennyire lekötelezte őt a gróf váratlan kegyességével, a melyet reményleni sem mert volna, annál kevésbé kérni, ha Tibolth meg nem előzi szégyenlős voltát.

[1] Széchényinek 1816. július 18-án kelt levele. Miller levelezése. XIV.

[2] Széchényi 1816. aug. 6-iki levele. U. ott.

[3] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1816. Nr. 1229. Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 43.

Szeptemberben élni fog jóságával. A nádortól éppen ma kapott négy heti szabadságot. Erre az útra nem a maga érdekében vállalkozik, hiszen reá nézve már minden késő, hanem hogy mostohafiával jót tegyen. Kevés vagyonát már ráruházta, szeretné tehát nevét is ráhagyni. Ha tehet valamit érdekében ebben a dologban, ne mulaszsza el. Nem hiszi, hogy valaki emiatt azzal a gyengeséggel vádolhatná, mintha még halála után is élni akarna nevében; egyetlen czélja, hogy mint tisztességes ember, kötelességeit élte végéig teljesíthesse. A Gondviselés úgy akarta, hogy másodszor is megnősüljön; ez a végzete arra inti, hogy lelkén viselje azok sorsát, a kiknek gondozását magára vállalta. Nagyon szeretné ugyanis, ha a gyermek, a ki atyját nem ismerte, benne találná fel azt.[1]

Miller egyuttal könyveket is küldött a grófnak Bécsbe, a melyekért Széchényi augusztus 24-én mond köszönetet. P. Albert könyveért annál nagyobb a köszönete, minél sürgősebb volt reá nézve ennek kézhez vétele. A költségeket majd bécsi találkozásuk alkalmával fogja megtéríteni. Nagy vigasztalására szolgált nagybecsü soraiban olvashatni, hogy elfogadván ajánlatát a lakást illetőleg, nemsokára szerencséltetni fogja. Megtudván, hogy Sopronnak jön, akként intézkedett, hogy itt is házában szálljon meg, nejével együtt és méltó fogadtatásban részesüljön.[2]

Az ősz folyamán Miller csakugyan megjárta Sopront és Bécset, a hol jóval több ideig élvezte Széchényi vendégszeretetét, mint a mennyire tervezte. Valamikor október végén kerülhetett vissza Pestre; mert csak november 4-én köszöni meg hálálkodó szavakban a gróf jóságát. Biztosítja őt, hogy örök hálájának bebizonyítására minden alkalmat örömmel fog megragadni, hogy kegyeit még jobban kiérdemelhesse. Ez — úgymond — csak szó és beszéd, de szívből fakad. Kéri további támogatását, és főleg pártfogolja ügyét a kanczellárnál s a tanácsosoknál. Reményli, az ő támogatása mellett czélt ér, a mikor nem a maga, hanem más javát akarja. Feleségével és gyermekeivel együtt csókolja kezeit. Ne feledkezzék meg róluk s ők is igérik, hogy soha sem szünnek meg a Széchényi-ház tisztelői közé tartozni.[3]

Négy nappal e levél megírása után történt, hogy a természet-

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.
[2] Miller levelezése XIV.
[3] Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

rajzi tár őrét, Tehel Lajost, szélhüdés érte, a ki ennek következtében november 19-én elhalálozott.

A mint a nádor hirét vette a halálesetnek, azonnal intézkedett, hogy Miller vegye magához a természetrajzi osztály kulcsait és ügyeljen, hogy a hagyaték leltározása alkalmából az intézet tulajdonát képező dolgok gondosan elkülönittessenek a boldogult magántulajdonától.

Miller deczember 6-án számol be eljárásáról. Az osztály kézi könyvtárát, a melyet részint a Széchényi-országos-könyvtár anyagából, részint egyéb ajándékokból válogatott össze, az elhalt őr nem hivatalos helyiségében, hanem magánlakásán tartotta, minek következtében nem egy munka elveszett, a melyeket újból be kell szerezni. Más dolgokban is sok volt a hiányosság, rendetlenség. Átvizsgálván a hagyatékban lévő kéziratokat, semmit sem talált, a mi a boldogult tudásáról, szorgalmáról tanuskodott volna. Mindent más által végeztetett, a mivel életében mint saját munkájával dicsekedett. Sajátkezű irása mindössze 2 ivre terjed, s ez sem egyéb, mint a Múzeum tulajdonát képező ásványok puszta névsora. A magyarországi kőszénről irt munkálat kézirata Haberle munkája, a ki oly feltétel alatt engedte át ezt Tehelnek, hogy 100 arany fejében a saját neve alatt kiadhatja.[1]

Miller érezte, hogy a természetrajzi osztályban tapasztalt rendetlenség miatt, bizonyos mértékben, őt is felelősség terheli. Nehogy tehát esetleg a mulasztás vádja érje, deczember 29-én ezt a felterjesztést intézi a nádorhoz.

A mult napokban gondosabban megvizsgálván a könyvtárt, régiségtárt és a természetrajzi tárgyak osztályát, bizonyos mulasztások ötlöttek szemébe, a melyeket mindjárt kezdetben ki kell irtani, nehogy elhatalmasodjanak. A tárgyak körül tapasztalható rendetlenség, a késedelmes feldolgozás, a tisztviselők hanyagsága, az értelmesebb látogatók szemében nem ajánlja az illető közintézetet. Nehogy az a szokás, a mely eddig a természetrajzi osztályban uralkodott, a többi osztályban is lábra kapjon, indíttatva érzi magát, az általa már számtalanszor kérelmezett szolgálati szabályzat hiányában, esedezni, kegyeskedjék ő fensége a mellékletben beterjesztett javaslatot megvizsgálni, és ha jóváhagyásával találkozik

[1] Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 96.

küldje le neki rendelet alakjában, utasítván felelősség terhe alatt, hogy ezt közölje az illető őrökkel, ellenőrizze szigorú végrehajtását és a munkálatok haladéktalan megkezdését. Ha ez nem történik, kárba vész minden törekvése. Mert ugyan mi haszna van abból az intézetnek, ha a tárgyak összegyüjtetnek, de sem nem katalogizáltatnak, sem le nem iratnak? Horvát István talált egy jótevőt, a kinek pénzén erre a czélra három jegyzőkönyvet szerzett be, egyet a könyvtár, egyet a régiségtár, egyet a természetrajzi osztály részére. Ezentúl tehát mindent be fognak ezekbe vezetni, akár ajándék, akár vétel útján jut valami az intézet birtokába. Azonban hasztalan buzdíttatnak az őrök nagyobb pontosságra, ha nem ismerik kötelességeiket. Mindezt nem panaszként mondja, hanem elővigyázatból javasolja, nehogy a mi eddig rosszul volt téve, az a jövőben megengedettnek látszassék. Ő már az új év kezdetén be akarja hozni az új rendet, addig is, míg mindenki megkapja az erre vonatkozó hivatalos utasításokat. Nyugodt lélekkel meri állítani, hogy mindig elkövetett mindent az intézet érdekében, és a jövőben sem fog semmit e tekintetben elmulasztani, de szüksége van az őrök közremunkálására. Az ő napjai már meg vannak számlálva, és nem akar rendetlenségeket hagyni utódjára.

A mellékelt javaslat a következő intézkedéseket foglalta magában.

Minekutána az egyes osztályok őreinél lévő könyvek mind az országos könyvtár tulajdonát képezik, a könyvtár őrének pedig tudomással kell bírnia az összes könyvek hollétéről, hogy ha keresik valamelyiket, ahhoz tudja utasítani az illetőt, a kinél a könyv található, ennélfogva a régiségtár és természetrajzi osztály őrei pontos jegyzéket állítsanak össze az átvett munkákról, ezt írják le három példányban, írják alá, üssék rá pecsétjüket, és egyet maguknál tartván, a másik kettőt adják át a könyvtár őrének és az igazgatósági levéltárnak. A könyveket nem lakásaikon, hanem hivatalos helyiségeikben tartoznak gondosan megőrizni; az intézeten kívül álló egyéneknek nem szabad ezeket kikölcsönözniök, a melyek pedig megrongálódnak, vagy elvesznek, kötelesek sajátjukból megtéríteni.

Minden újabb tárgy, legyen az nyomtatvány, vagy kézirat, ásvány, gépezet, régipénz, fegyver vagy más drágaság, akár ajándék, akár vétel útján jutott a Múzeumba, megmutatandó az igazgatónak, azután pedig bevezetendő az illető osztály naplójába, szép, tiszta

és nem elsietett irással, annak feltüntetésével, hol találták, kitől származik, van-e valami benső értéke: továbbá az év, hó és nap, a melyen a bejegyzés történik.

A mint a természetrajzi osztály őrének az ásványok, növények, csontok stb. összeírásával kell foglalkoznia, úgy a régiségtári őr az érmek, szobrok s más régiségek jegyzékét készítse el. A könyvtár őre pedig a könyveket, kéziratokat, földabroszokat, czímereket, metszeteket, szóval mindazt, a mi nem foglaltatik a Széchényi-féle nyomtatott katalogusokban, igyekezzék összeírni.

Ezen munkálatok elvégzésére elegendő idővel rendelkeznek, ha a hivatalos órákat 9—12-ig délelőtt, és télen 2—$^1/_2$5-ig, nyáron pedig 3—6-ig délután, pontosan betartják. Tartsák mindig szem előtt, hogy azért van hetenkint két nap a látogatók fogadására kijelölve, hogy a többi napon zavartalanul foglalkozhassanak irodalmi teendőikkel, nem pedig, hogy tétlenségben töltsék el az időt, vagy tetszésük szerint elmaradjanak a hivatalból.

Mindenkinek hat heti szabadságidő jár az igazgató tudtával, pihenés czéljából és hogy magánügyeit elintézhesse; kölcsönösen tartoznak azonban egymást a vendégek fogadtatásánál helyettesíteni.

A közönséges látogatóktól meg lehet ugyan kívánni, hogy a kitüzött időben keressék fel a gyüjteményeket; a mágnásoknak, előkelő állású egyéneknek, tudósoknak, külföldieknek azonban, máskor is, a hivatalos időn belül, készséges szivességgel, és nem tunyán, kedvetlenül kell szolgálatukra állaniok. A gondjaikra bizott tárgyakat ne a szolga által mutattassák meg ilyeneknek, hanem a szolga kiséretében ők maguk adják meg a szükséges felvilágosításokat.

És miután mindnyájan egy közös czél elérésére törekesznek, szükséges, hogy az őrök kellő barátságban, egyetértésben éljenek egymással; irodalmi dolgozataikat egymással közöljék, egymás véleményét kikérjék és az intézet érdekeinek előmozditása felől az igazgatóval gyakrabban tanácskozzanak; mondják el neki, mit kellene beszerezni, kijavítani stb. és igyekezzenek a nyilvánosság előtt bizonyságot tenni arról, hogy a hazának nem annyira fizetett munkásai, mint inkább buzgó gyermekei, a kiknek szorgalmától, tudományától függ az intézet jó hirneve és fejlődése.[1]

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 343. Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 124.

Körülbelül ebben az időtájban történt, hogy Bécsben döntöttek, Millernek az Appenauer-fiú örökbefogadását illetőleg benyujtott kérvénye felett. A válasz elutasító volt. E helyett I. Ferencz király, tekintettel sok évi hűséges szolgálatára, királyi tanácsossá nevezte ki őt.[1]

Széchényi 1817 január 2-án ír neki, a kitüntetéssel kapcsolatban. A megkésett jókivánatokat — olvassuk levelében — nem szokás rossz néven venni, főleg ha a késedelem oka nem hanyagság. Az iránta érzett őszinte jóindulat követelményeinek már előbb eleget tett volna, ha csak, amennyiben nagy vigasztalására szolgált a vele szemben tanusított igazságosság, épp annyira el nem tölti őt fájdalommal és megütközéssel a sors gonoszsága. Rosszul esett ugyanis neki, hogy jogos kérelmét csak részben teljesitették. De bízva abban, hogy a mi halad, el nem marad, elhatározta, megtöri hosszas hallgatását és legújabb kitüntetése felett kifejezi jókivánatait, szivből óhajtván, hogy ezután még több is következzék, s nem kételkedvén, hogy érdemeinél fogva még az is teljesülni fog, a mit most nem nyert meg. Bár mindazt meghozná az új év, a mi őt és nejét megelégedetté, boldoggá tenné!

Mellékeli azon könyvek jegyzékét, a melyekkel Mocsy pápai postamester újabban ismét gazdagítja a Múzeumot, kérvén hasson oda a nádor ő fenségénél, hogy Mocsynak már oly sok alkalommal tanusitott buzgalma figyelembe vétessék, ha valami üresedés nyílik az intézetnél.[2]

Miller január 18-án hosszabb levélben köszöni meg a gróf figyelmét. Bizonyára csodálkozik — írja — hogy ő, mindhalálig hálás tisztelője, három levelére csak most válaszol. Ennek oka nem elfoglaltsága volt, hanem a veszedelem, a melyben forgott. Az történt ugyanis, hogy midőn Tehel halála után a nádor által elrendelt felülvizsgálatot megtartotta, november 25-én, két nagy szekrényt helyéről elmozditván, jobb karja oly szerencsétlenül szorult ezek közé, hogy hét héten keresztül nem vehetett kezébe tollat.

Nem lát maga előtt más utat soha nem szünő tiszteletének tanusitására, mint ha a gróf kivánságának megfelelően minél előbb elkészíti a földabroszok, czimerek stb. katalogusát. Az első kötetet

[1] A kinevezési okirat február 26-áról van keltezve. Múzeumi kézirattár. Fol. Lat. Nr. 2442.

[2] Miller levelezése XV.

902 negyedrétű oldalra írva, már elküldötte Tibolthnak; sőt már a II-ból is 2 ívet. Mialatt az első kötetet kinyomják, a II. és III. is elkészül.

A midőn e hó 8-án a nádor megtekintette a Múzeumot, és lakásán őt is meglátogatni méltóztatott, beszéd közben a gróf nevében Mocsy ő fensége figyelmébe ajánlotta. A nádor kinyilatkoztatta, hogy a pénzalap megnövekedtével, ha elérkezik a három kanczellista kinevezésének ideje, a gróf által ajánlatba hozott egyének különös figyelemben fognak részesülni. A maga részéről sem fog semmit elmulasztani, csak jó írása legyen, birja a hazai nyelveket és ne legyen valamely nyilvánvaló hibája. Előtte mindeddig teljesen ismeretlen.

Jól tudván, hogy a mit a gróf oly szerencsésen kezdeményezett, azt nem szünik meg további támogatásában részesíteni nem restell a haza érdekében koldulni. Most első sorban oda irányozza törekvését, hogy a régiségtár részére szükséges kézikönyveket beszerezze. Már több görög szerzőt megszerzett a könyvtárnak, de hiányzik még Strabo munkája, a melynek amsterdami kiadását látta a soproni könyvtárban. Ezt azért bátorkodik elkérni, mert tudja, hogy a legfényesebb kiadást most kapta meg nemrég Angliából. Azzal a reménynyel kecsegteti tehát magát vagy inkább a könyvtárt, hogy kívánsága teljesül.

A gróf teljesen zavarba hozta őt jóságával, kifejezvén jókívánatait királyi tanácsossá történt kineveztetése alkalmából. Nem talál megfelelő szavakat köszönete tolmácsolására; s így nem marad más hátra számára, mint hogy kérje Istent, hallgassa meg azon fohászait, a melyeket nemcsak az új év alkalmából, hanem naponta küld az egek Urához a gróf és egész családja boldogságáért, hogy még számos éven át élvezzék jóságát pártfogoltjai.

A királyi tanácsosság őt egyáltalában nem vigasztalja meg; kénytelen ugyanis bevallani, hogy a hír, miszerint az örökbefogadás nem engedélyeztetett, oly mélyen lesujtotta őt, hogy azóta nem képes ezt a hamisságot elfelejteni. A nyilvánosság előtt méltatlannak ítéltetett arra, hogy emléke fenmaradjon. Bárki kénytelen beismerni, hogy a kinevezéssel csakis az intézetet érte kitüntetés; ő azonban elesett a jutalomtól. Eltökélt szándéka volt, megtagadtatván kérelmének azon része, a melyre legtöbb súlyt helyezett, lemondani a hiábavaló czímről. Ezt azonban megtiltotta

neki a nádor, abban a hiedelemben, hogy az igazságtalanság csak is az előadó rosszakaratának tulajdonítható. Reá nézve elég, hogy újból meggyőződött róla, miszerint jobban kell tartani az emberi gonoszságtól, mint az Isten büntetésétől.

Miután a dolog teljesen másként sikerült, mint ahogy reménylette és várta, ügyeit, mint mindig úgy most is az isteni gondviselésre bizza. Csak arra kéri a grófot, tetézze meg iránta való jóságát még azzal az egygyel, hogy sürgesse meg a magyar udvari kanczelláriánál a kinevezési okirat elküldését, nehogy szokás szerint egy éven át is elhuzódjék: ugyszintén, fizesse ki nevében a szokásos díjakat, a melyeket azután ő meg fog téríteni. Oesterreicher orvos vállalkozott ugyan ezek kiegyenlítésére, de az igazat megvallva, szégyenli a zsidó szolgálatát igénybe venni és neki bármiként lekötelezettjévé válni.[1]

Széchényi január 25-én felel Miller levelére. Megköszöni neki azon buzgalmát, hogy a földabroszok stb. katalogusának kiadását sietteti. Miután azonban úgy vélekedik, hogy a munkát csak mint befejezett egészet lehet czenzura alá adni, inkább megvárja a hátralévő ivek elkészülését, mintsem hogy kénytelen legyen többször elmenni a felfuvalkodott czenzorokhoz. Mocsy buzgóságának fokozására azt óhajtaná, írja meg neki is Miller azt, a mit vele közölt alkalmaztatására vonatkozólag. Hogy azonban még életében megfoszsza magát a soproni könyvtárban lévő könyveitől, bizonyára nem fogja tőle kívánni, ha ismeri szeretetét ezen kis gyüjteménye iránt, és ha összehasonlitja ezt azzal a gyönyörrel, a mit neki naponkint szereznek a Nemzeti Múzeum kincsei. Majd ki fog tetszeni már elkészitett végrendeletéből, mit határozott erre vonatkozólag halála esetére. A kinevezési okmány sürgetése és a díjak lefizetésére vonatkozólag előbb tájékozódni kiván és Oesterreicherrel tárgyalni, miután azóta hogy birtokait átadta gyermekeinek, legjobb emereit sem képes pénzbeli segélyben részesiteni.[2]

Az 1817. év márczius havában elhalálozott Vitéz József magyar és erdélyországi udvari ágens végrendeleti végrehajtója, gróf Festetich György, a megboldogult akaratának megfelelően, az

[1] Széchényi levéltár. I. kötet. 9 szám, III. csomag, 56 szám.
[2] Miller levelezése XV.

örökösök hozzájárulásával, két 1000 frtos alapítványt tett a Nemzeti Múzeumnál. A nádor márczius 24-én értesítette erről az igazgatót, leküldvén hozzá az alapítólevelek szövegének másolatát.

Miller a szövegezésben több kifogásolni valót talált. Az egyik alapítólevél szerint az 1000 frt 6 százalékos kamatain, tehát évi 60 frton oly könyvek, kéziratok lettek volna vásárlandók, a melyek a magyar és erdélyi kanczellária ismertetésével foglalkoznak. A pénz kezelésére az alapítólevél a múzeumi igazgatót jelölte ki. A másik alapítólevélben pedig az állott, hogy 1000 frt 6-os kamatai valamely Magyar- vagy Erdélyország történelmére, földrajzára, statisztikájára vonatkozó értekezés kinyomatására fordíttassék, melynek tárgyát a Nemzeti Múzeum igazgatója válaszsza meg. A példányokból tíz darabot a főhivataloknak, tizet pedig a református iskoláknak kell megküldeni. Az elárusítás után befolyt összeget a tőkéhez kell csatolni, hogy idővel nagyobb munkák is kiadhatók legyenek. Az egész eljárás eredményéről az igazgató tartozzék beszámolni az örökösöknek.

Miller mindenekelőtt nem tartotta helyesnek az első alapítólevél azon intézkedését, hogy a pénz a magyar- és erdélyországi kanczelláriák ismertetésével foglalkozó munkák vásárlására fordíttassék. E helyett azt szerette volna, ha a végrendeleti végrehajtók úgy intézkednek, hogy a kamatokon külföldön megjelenő magyar vonatkozású könyvek szereztessenek be, az országos könyvtár czéljaira. De nem értett egyet azzal sem, hogy a pénz kezelése a Múzeum igazgatóját terhelje; hanem ezt is az országos pénztárba kívánta beutalni.

A mi pedig a második alapítólevélben foglalt intézkedéseket illeti, azokat egyszerűen kivihetetleneknek tartotta. Hiszen az ő számításai szerint egy ív nyomdaköltsége, mindent beleévé, meghaladta a 116 forintot. Hogyan lehetne ily körülmények közt a 60 forintból akár a 20 példányt előállítani, akár valami haszonra szert tenni. Emellett nem tartotta elfogadhatónak azt sem, hogy az igazgató magánszemélyeknek tartozzék beszámolni. Azt ajánlotta tehát, hogy vagy várjanak addig, míg az 1000 frt a kamatok hozzácsatolásával 2000-re növekszik fel, vagy pedig fordítsák a 60 frtot, mint a Marczibányi-alapítványnál történik, jutalmazásra.[1]

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 1818.

A nádor Miller észrevételeit megküldötte a végrendeleti végrehajtónak; mire Festetich György magán úton is felhívta Millert az ügy elintézésére. De Miller nem volt hajlandó engedni álláspontjából, hogy az alapítólevelek, úgy a hogy vannak, sérelmesek nemcsak az intézetre, hanem annak védnökére is; mert szerinte a nádor csak oly alapítványt fogadhat el, a mi a Múzeumnak valamely anyagi, vagy erkölcsi előnyt biztosít. Itt azonban egyik sem volt várható. Azt javasolta tehát Festetichnek, semmisítsék meg az alapítóleveleket és írjanak ezek helyett újakat, oly tartalommal, hogy a 2000 frt évi kamataiból az országos könyvtár 20 frtot kapjon kötésre, vagy kéziratok s nyomtatványok vásárlására, 100 frt pedig a Múzeum igazgatója által kitűzött pályakérdések megjutalmazására fordíttassék.[1]

Festetich György halálával az ügy a másik végrendeleti végrehajtó, Szűts István udvari ágens kezébe került, a ki az összes kamatokat valamely pályakérdés megjutalmazására szerette volna szánni. A nádor azonban csak azon feltétel alatt akarta az alapítványt elfogadni, ha a Múzeum is részesül az alapítvány valamely javában. Mire Szűts is meghajolt a nádor akarata előtt, és oly értelemben állította ki az alapítólevelet, a mint azt Miller Festetichnek ajánlotta.[2]

Több időn keresztül nem írván Miller a metszetkatalogus felől, Széchényi május 16-án néhány, a kinyomtatott katalogus példányainak átvételét elismerő köszönő levelet, a többi közt a római pápáét is, megküldvén az irattárban való megőrzés czéljából, értesítést kér Millertől az iránt, hogy mennyire haladt már a katalogus szerkesztésével.[3] Majd június 21-én arra kéri, küldje meg neki haladéktalanul II. Lipót 1790/1. évi és I. Ferencz 1792. évi articulusait német fordításban, miután erre elkerülhetlenül szüksége van.[4]

Miller sietett a gróf kívánságának eleget tenni, sőt hogy fokozza örömét, megküldötte neki a munkában lévő katalogus elé szánt előszót is.

Széchényi annál inkább lekötelezve érezte magát Miller

[1] Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 16.
[2] U. ott. A. 1819. Nr. 95, 103. A. 1820. Nr. 7, 13, 28, 59.
[3] Miller levelezése XV.
[4] U. ott.

készsége által, mert ismerte elfoglaltságát. Hálásan elismeri, hogy az irányában tanusitandó barátságban nem ismer akadályt. Most arra kéri, a küldött articulusok helyébe szerezzen az ő költségére a könyvtárnak egy példányt és küldje meg neki a többi articulusokat szintén.

Nem csekély vigaszszal töltötte el a metszetek, földabroszok stb. kiadandó katalogusához irt előszava, a melyet megköszönvén, abbeli örömének ad kifejezést, hogy ő — Miller — is megélhette a munka kiadását, sőt az előszót is megirhatta hozzá. Adja Isten, hogy még sokáig alkalma legyen növelni e téren érdemeit. Most már nincs egyéb hátra, mint hogy őneki, a ki annyira szeretné iránta való háláját tanusítani, irja meg őszintén, miben lehetne szolgálatára.[1]

Miller olyanformán válaszolt a gróf levelére, hogy mindent elkövet, csak hogy kívánságának eleget tehessen.

Midőn ezért Széchényi neki köszönetet mond, újból kéri, nyujtson neki alkalmat a viszonzásra. Egyúttal megkeresi az iránt, hogy a könyvárust, a ki az articulusok megszerzését magára vállalta, sürgesse meg, mert igen nagy szüksége lenne ezekre.[2]

Miller nem kérette magát többször, hogy igénybe vegye Széchényi készséges hajlandóságát.

Már régebben tervbe vette, hogy az egyetemi épületben lévő éremgyűjteményt és régiségtárt, a könyvtárral együtt, a legelső kedvező alkalommal áttelepíti a gróf Batthyánitól vásárolt épületbe. A nyár közeledtével hozzálátott a munkához, és mindenek előtt átalakittatta a régiségtár helyiségeit és a könyvtár befogadására szánt 7 szobát.

Hogy a költségeket erre honnan merítette, elbeszéli maga a július 18-án Széchényihez intézett levelében, a melyben értesíti, hogy eljárt Eggenberger könyvárusnál, a kért articulusok ügyében. Talán vigasztalására szolgáland a grófnak — irja, hogy nem a mágnásoktól, az egyháziaktól, hanem a szegény nemesektől három év alatt 1300 forintot koldult össze; hozzáadván ehhez a saját zsebéből még 89 forintot, a lakása alatt lévő, elég tágas boltivezett csarnokot átalakittatta és e tűz és tolvajoktól egyaránt

[1] Széchényinek 1817 június 30-án kelt levele. Miller levelezése XV.
[2] Széchényi 1817 július 14-én kelt levele. U. ott.

mentes helyen a gróf éremgyűjteményét elhelyezte. Még 865 forintot kell össze kéregetnie, hogy a papnevelőből a könyvtárt is biztonságba helyezze, ámbár jól tudja, hogy ezen buzgalmáért még jó szót sem remélhet legjelesebb honfitársaitól. De emlékében tartván Virgil szavait: »Sic vos non vobis etc.« minden ügyben és minden időben szolgálatára fog állani és szerencsésnek érzendi magát, ha valamiben kívánságát teljesítheti.[1]

Augusztus 16-án már arról értesíti Széchényit, hogy minekutána barátaitól összeszedett 315 forintot, a boltívezett igen tágas csarnoknak a könyvtár czéljaira szolgáló átalakítására, s reménye lévén a még hiányzó 500 forint összegyűjtésére is, a jövő héten munkába állítja a kőmíveseket. Felhívja azonban a gróf figyelmét a könyvtár bejárata fölé helyezendő emléktáblára. Ha a táblát, a melyről azt hallja, hogy már készen van, mielőbb megkapja, gondja lesz rá, hogy a gróf örökké emlékezetes áldozatának emlékére, méltó, szembeötlő helyre illesztessék. A dicsőség, ha ugyan szabad ezzel kérkednie, mindenesetre őt illeti, hogy a könyvtár és éremgyűjtemény, fáradhatlan buzgalmából megszabadult az állandóan fenyegető tűzveszélytől és megőriztetik az utókor számára.[2]

Széchényi sietett elismerését, köszönetét kifejezni azon hazafias buzgalom felett, a mit Miller a Nemzeti Múzeum fénye, biztonsága és fennállása ügyében fáradhatlan igyekezettel kifejtett. Tudomására hozza, hogy az emléktáblát még a napokban le fogja küldeni. És miután Tibolth a jövő hónap első napjaiban okvetlenül Pestre utazik, nem fogja elmulasztani általa a könyvtári átalakítás költségeihez is tehetségéhez mérten hozzájárulni.[3]

Miller nemcsak Széchényi előtt hangoztatta a szükséges költségek hiányát, hanem Csáky László gróf, a nagyváradi káptalan nagyprépostjának nagylelkűségére is igyekezett ily értelemben hatni s nem is eredmény nélkül, mert Csáky gróf szeptember 8-án arról értesítette, miszerint a Nemzeti Múzeumban eszközlendő átalakításokra szükséges 2973 frt 15 kr megfizetését magára vállalja. Csak azt kötötte ki feltételül, hogy a lapok ne közöljék ezen adományát; mert sokan fordulnak hozzá olyanok, a kik arra

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.
[2] U. ott.
[3] Miller levelezése XV.

hivatkoznak, hogy ismerik jótékonyságát a lapokból. Ha elengedhetlenül szükséges, hogy ez az ujságokba jöjjön, tegyék be névtelenül. Más okai is vannak ugyanis, a miért igy akar eljárni, de ezeket hosszadalmas lenne elsorolni.[1]

Tibolth szeptember elején csakugyan megfordult Pesten, de Millerrel nem találkozhatott, mert ez nejével együtt éppen Jászberényben volt két napig. Ennélfogva Sopronból értesíti őt szeptember 30-án, hogy a könyvtár áthelyezésére szükséges 993 frt 10 krajczárt Széchényi kiutalványozta. Tudatja egyúttal, hogy a gróf a Múzeumi Akták egy példányára, vele együtt, előfizet. Lajos grófot is fel fogja erre hívni, a mint Csehországból haza érkezik. A metszetek katalogusának kézirata még mindig Bécsben van, czenzura alatt. A mint innen kikerül, azonnal nyomdába fogja adni. Ujabban ismét becses kéziratokra tettek szert; a mint a könyvkötő elkészül velük, a nyomtatványokkal együtt elfogja küldeni.[2]

Miller végre október 28-án azt irhatta Széchényinek, hogy a könyvtár átvitele megtörténvén, az összes gyüjtemények ugyanazon tető alatt, tüzmentes, boltives helyiségekben, vasajtók megett őriztetnek.

Az éremgyüjtemény egy 44 láb hosszú csarnokban lett 20 szekrényben, középen elhelyezve. Oldalt, a falak mentében csinos szekrények állottak, telve régi fegyverekkel, szobrokkal, arany és ezüst régiségekkel.

A könyvtárterem 42 láb hosszú volt. A látogató a folyosóról először egy, a hirneves emberek arczképeivel diszített helyiségbe jutott, a melyben asztalok, székek állottak és olvasótermül szolgált. Itt még 6 képre lett volna hely s Miller arra kérte Széchényit, küldjön egy vagy két ide való képet pl. Kohárv herczegét, Teleky Sámuel grófét.

Az olvasószobából a könyvtárterembe nyilott az ajtó, a mely felett az alapitást hirdető emléktábla volt látható. Midőn József nádor első izben tekintette meg a helyiségeket, azt a megjegyzést tette a táblára, hogy ez, összehasonlítva a képek díszes kereteivel, túlságosan szegényesnek tünik fel, a min azáltal lehetne segiteni, ha a gróf a tábla széleit megaranyoztatná. Miller ezt is közölte

[1] Miller levelezése XV.
[2] U. ott.

Széchényivel kérvén, hagyja meg Szentiványinak, egyezzék meg a gróf házában lakó asztalossal, a ki úgyis dolgozik a Múzeumnak, a tábla körül alkalmazandó aranyozott keret költségeire nézve.

I. Ferencz király márványszobra a könyvtári helyiségben két ablak közt állott, kiválóan alkalmas helyen, úgy hogy már az olvasóteremből szembeötlött. A helyiség elég világos volt, mert két ablakkal az utczára, 6 ablakkal az udvarra nézett. A szekrények egészen a bolthajtásig érték. A terem hátsó része azonban üresen állott, nem a könyvek, hanem a szekrények hiánya miatt. Az ide még elhelyezhető 8 szekrénynyel várni kellett, a míg oly jótevők akadnak, a kik erre pénzt áldoznak. Miller a mennyezetet is szerette volna kifestetni, és erre a czélra felajánlott 100 frtot, Horvát István ugyanennyit. A még szükséges 400 frtra pedig gyűjtést rendeztek. Október végeig azonban nem jött be több 5 frtnál.

Azzal is eldicsekedett Miller Széchényinek, hogy a nádor, midőn eléje terjesztette a mesteremberek nyugtáit, elcsodálkozott, hogyan volt képes ennyi munkát elvégeztetni a gróf Csákytól kieszközölt 3523 frt 15 kron. A Széchényi által rendelkezésére bocsátott 993 frtot a gyűjtemények átszállítása, a képek, szekrények felállítása emésztette fel. Sőt még nem is fedezte e kiadásokat, úgy hogy még azt a 150 forintot is kénytelen volt a nádor hozzájárulásával felhasználni, a mit Kubinyi András a könyvtár czéljaira megajánlott. De legalább megszabadult az örökös rettegéstől, mert valahányszor égiháború volt, vagy tűz ütött ki valahol a városban, mindannyiszor attól félt, hogy valami szerencsétlenség éri a régi papnevelő épületét.[1]

József nádor, még midőn július 28-án visszatért Karlsbadból, megtekintette a Múzeumban megkezdett átalakításokat, és a július 1-jén itt elhelyezett éremgyűjteményt.

Miller sem annak előtte, sem azután, nem tett irásbeli jelentést a munkálatokról; csak október 18-án, a mikor úgyszólván már minden befejezés előtt állott, intézett ő fenségéhez felterjesztést, a melyben előadta, hogy sok gond és utánjárás után végre teljesülni fog azok vágya, a kik rég óhajtják az összes gyűjteményeket egy fedél alatt látni. Ő e közóhajt, május hóban, a mikor Csáky László gróf nagyprépost Homonnára igyekezvén

[1] Széchényi levéltár. I. köt. 9. szám, III. csomag, 56. szám.

Pesten átutazott, tudomására hozta neki, mire azonnal kiutalványozta a helyiségek átalakítására a m. udvari kamaránál számára esedékes 3523 frt 15 krt. A mi ezen felül költség felmerült, azt Széchényi gróf fedezte, s így összesen elköltött 4242 frtot. Hizeleg magának azzal, hogy az intézet érdekében kifejtett eme buzgalma ő fensége tetszésével fog találkozni. Csáky gróf pedig általa jelenti, hogy bármikor kész a Múzeum czéljaira áldozni.[1]

József nádor úgy Csáky, mint Széchényi gróf előtt különös megelégedésének adott kifejezést, hogy az átalakítási költségeket magukra vállalták. Sőt október 29-én Millerhez intézett leiratában elismerte, hogy Miller is kiérdemelte ezt buzgó tevékenységével. Mindazonáltal szükségesnek látta a jövendőre nézve a következőket előírni.

Miután az országgyűlés a Múzeum felett való legfőbb felügyeletet reá, a nádorra bízta, világos, hogy az ő külön engedélye nélkül itt semmiféle változtatást, a múzeumi épületen semmiféle javítást nem lehet eszközölni. Nem lehet e tekintetben mentségül felhozni azt sem, hogy a költségeket egyes jótevők viselvén, az intézet pénzalapjára ez megterheltetéssel nem járt; mert az ily közintézetben létesitendő minden változtatást nem csupán pénzügyi, hanem egyéb szempontból is mérlegelni kell; ellenkező esetben megtörténhetnék, hogy tudtán kívül oly átalakításokat végeznének, a melyek a Múzeum rendeltetésével, vagy az intézet fővédnökének későbbi terveivel nem egyeztethetők össze, a melyeket tehát újabb költséggel ismét vissza kellene állitani. Meghagyja ennélfogva Millernek, hogy a jövőben semmiféle átalakítást, javítást ne eszközöltessen, mielőtt a terveket és költségvetést nála be nem mutatta és hozzájárulását ki nem nyerte volna.

Ezen általános utasításon kívül, még néhány különös észrevétele is volt a nádornak.

Mindenek előtt hibáztatta Millert abban, hogy elnézte Tehelnek, miszerint ez, felsőbb engedély nélkül, átalakításokat eszközöljön a Múzeumban birt lakásán, és erről nem tett jelentést. Mert az nem hihető, hogy ugyanazon épületben lakván, e változtatásokról ne lett volna tudomása. De még inkább hibázott abban, hogy az ott végzett munkálatokat éveken át nem fizette ki. Hogy

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 1349.

ez ne ismétlődhessék, elvárja, hogy a jövőben minden hó 5-éig felterjessze a megelőző hó összes kiadásait feltüntető nyugtatványokat. Nem történhetett volna meg továbbá az sem, hogy a könyvtár részére átalakított 6 szoba, Miller saját szavai szerint, oly rettenetes elhanyagolt állapotba jusson, ha ő, mint igazgató, kötelességszerüen több gondot fordít az épület jókarban tartására is. Végül figyelmezteti, hogy csak azon régi közmondást fogja követni: »de mortuis non nisi bene loquendum« ha az elhunyt Tehel emlékének támadásától, a ki már nem védekezhetik, felterjesztéseiben tartozkodik.

A mi a könyvtár czéljaira szolgáló szobákat illeti, ha ezek falai netalán kormosak, füstösek lennének, a vakolatot le kell kapartatni és újból bemeszelni. Az ablakok pedig vasalt táblákkal, s a bejárat vasajtóval látandó el.[1]

Alig hogy beterjesztette Miller — minden mentegetődzés, vagy önigazolás nélkül a nádor által felhozottakkal szemben — a könyvtári ablakokra alkalmazandó vasalt táblák, vasajtók stb. költségvetését, a midőn újabb, a fentebbinél is szigorúbb rendreutasításban részesült.

Ezt a Múzeumi Akták kiadása ügyében tanusított eljárása által vonta magára.

Azóta, hogy 1815 szeptember 2-án a nádor elé terjesztette az I. kötet tervezetét, még csak egyszer volt szó az Aktákról, a mikor ugyanezen év november 20-án az ajánló sorokat is bemutatta ő fenségének. A nádor néhány szóból álló változtatást tevén a hozzá czímzett ajánláson, deczember 8-án kelt leiratában megengedte, hogy Miller az I. kötet kinyomatásáról gondoskodjék.[2]

Úgy látszik, Miller az egyes czikkek, dolgozatok összeállításával megkésett és ez volt az oka, hogy az előfizetési felhivásokat csak az 1817. év kezdetén küldhette szét az országban. Elég az ahhoz, hogy a nádornak 1815 deczember 8-iki kijelentésére támaszkodva, 1817 augusztus 1-jén a Múzeum nevében aláirta a pesti egyetemi könyvtár nyomdájával kötött szerződést, az Akták kinyomatására nézve. A szerződés értelmében a körülbelül 60 nyom-

[1] Igazgatósági irattár. A. 1817. Nr. 143.
[2] U. ott. A. 1815. Nr. 119.

tatott ivre számított munkát, 500 példányban, amelyből 150 hollandi, a többi irópapir lett volna, ivenkint 116 frtért lett volna köteles előállitani a nyomda.

Az aláirt szerződést Miller azután felterjesztette a nádorhoz megerősités czéljából. A nádor azonban augusztus 22-én kelt

35

Pro Tomo I. *Actorum Litterariorum Musei Nationalis Hungarici* Subscriptio recipitur:

Bvdae: In *Bibliopolio* Typographiae Regiae Vniuersitatis Hungaricae.

Pestini: In *Bibliotheca regnicolari* Musei Nationalis Hungarici.

In *Officina Libraria* Iosephi Eggenberger,

item

Georgii Kilian.

Terminato typo, pretium Libri cum adiectis Tabulis aeneis, per publicas Ephemerides annunciabitur, et pro diuersitate Chartae Velinae, Hollandicae, aut Scriptoriae, in praenotatis Locis numerandum erit.

Előfizetési felhivás a Múzeumi Aktákra.

leiratában kijelentette, hogy tekintettel a túlnagy pénzáldozatra, a mit a szerződés az intézetre ró, ezt jóvá nem hagyja, hanem utasitja öt, hogy a mellékelt költségvetés keretében Hartleben pesti könyvárussal kössön szerződést és ezt mielőbb terjeszsze fel hozzá. E költségvetés szerint Bécsben nyomták volna a művet, a papir minősége szerint 75, 85, 74 forintért ivenkint.

Millert teljesen megzavarta a nem remélt válasz. A szerződés kötelezettségei alól még ki tudott volna talán valahogy menekedni, de elviselhetetlennek tünt fel előtte a megszégyenités, a mely ez által érte. A legelszántabban igyekszik tehát a nádorhoz intézett, szeptember 1-jén kelt felterjesztésében eljárását igazolni, megvédelmezni, és a nádort elhatározásának megmásitására birni.

Bevallja, hogy a nádor intézkedése őt teljesen lesújtotta, mert önhibáján kivül az egész ország előtt elveszíti hitelét. Ő ugyanis az összes szétküldött előfizetési felhivásokban azt az igéretet tette, hogy a fényesen kiállított kiadvány hazai termék lesz; hogy lássa az ország, mily nagyot lendült a nyomdászat is hazánkban. Igaz ugyan, hogy az egy iv nyomására számított 116 frt soknak tünik fel, de elég magas a munka ára is, a mely 28—30 frtra van téve. Ezért a vevő méltán kivánhat fényes kiállitást. Mert a vételár és a könyv közt kell bizonyos arányosságnak lenni; különben uzoráskodásnak tünik fel az egész, a mit méltán szemére lehetne vetni a Múzeumnak, ha a bécsi nyomás fejében 30 frtot követelne példányonkint. S a budai nyomdát nem is lehet drágaságról vádolni, mert nem a nyomás drága, hanem a papiros; hiszen a nyomda kijelentette, hogy a nyomást 24 frtért is elvállalja ivenkint, ha a Múzeum magára veszi a papiros beszerzését. Különben, ha ő nem törekednék elsőrendü nyomdai kiállitásra, idehaza is ki lehetne nyomatni ivét 60 frtért; hanem akkor nem is lehetett volna a kiadvány árát 30 forintban megszabni. Ő az Akták kiadásában a nemzeti dicsőséget és az intézet hirnevét tartotta szem előtt, és csak legutoljára gondolt anyagi haszonra. Ha azt árulja el, hogy főczélja a nyerészkedés, igyekezetei mindjárt az első lépésnél csütörtököt mondanak. E helyett azt gondolta, jobb az évenkint várható csekélyebb nyereséggel beérni, mint egyszerre sokat nyerni, azután pedig semmit sem. Már pedig ez lenne az eredmény, ha a munkát Bécsben nyomnák. Ki adna 30 forintot, a melyet hazai nyomdatermékre szánt, egy bécsi nyomtatványért? És milyen szinben fog ő feltünni az ország lakosai előtt? Mindenki azzal fogja vádolni, hogy rászedte a közönséget, mert az előfizetési felhivásban hazai kiállitást igért, most pedig idegen terméket ad nekik. Az előfizetési felhivás nyomására olyan betükat használtak, hogy a mikor ezt Széchényi gróf Oxfordba elküldötte, az itteni könyvtár alkalmazottjai bevallották, hogy ennél tisztább

nyomást Angliában sem tudnak felmutatni. Az angolok ezen itélete után kételkedés nélkül belement a szerződés megkötésébe, sőt az első ivek már ki is vannak nyomva, nem hihetvén, hogy kimutatván a Múzeumra háramló hasznot, ő fensége meg ne adja jóváhagyását. A szerződés értelmében 500 példányt nyomnak, 200-at velin, 300-at hollandi papiroson. Mindkét minőségből 30—30 példányt számítva szétosztandó tisztelet példányokra, 170 velin példányért, à 30 frtot számítva, 4200, a 270 hollandi példányért, à 28 fttal 7560 forintot, vagyis összesen 11770 forintot lehet kapni. Levonván ebből az összegből a 8000 frtra számított nyomdai költséget, a múzeumi alapra maradna 3770 frt tiszta nyereség. Már pedig az a szerző, a ki a kiadások levonása után 6 százalékot nyer kiadványán, nagyon meg lehet elégedve az eredménynyel. Ő pedig a Múzeumnak 12%-ot biztosit, és a kiadott pénz is az országban marad. Vajjon, a magyar irodalom ellenségeinek nem nyilnék-e újabb alkalom bennünket ócsárolni, ha azt látnák, hogy annyira el vagyunk maradva, miszerint irodalmi termékeinket is kénytelenek vagyunk külföldön nyomatni?

De nem kévésbé fontos az a kérdés is, ki fogja Bécsben a korrekturát végezni? A korrektornak jól kell birnia a magyar, latin, német nyelvet; jól kell tudni olvasni a különféle kéziratokat; tanult, jóizlésü embernek kell lennie, külömben a munka telve lesz sajtóhibával. Mily kellemetlen dolog a szerzőre nézve a korrektúrát mással végeztetni, ő maga is tapasztalta, a mikor nem rég Sopronban kinyomták a Széchényi-féle kéziratkatalogust; annyi sajtóhiba maradt ugyanis ebben, hogy szégyenli szerző voltát. Ugyanez ismétlődnék az Aktáknál is. A bécsi nyomdák korrektorai tudatlan éhenkórászok, a kik anélkül hogy értenék a szöveget, háromszor felületesen átnézik a szedést, és nem az a fögondjuk, hogy ez hibátlan legyen, hanem hogy az első korektúráért 3, a másodikért 2, a harmadikért 1 frtot kapjanak. A budai egyetemi nyomdában az a dicséretes szokás divik, hogy az iveket csak akkor nyomják, ha a szerző ráirta az imprimaturt, és az ily korrektúráért mi fizetés sem jár. Az Aktákban körülbelül 10 különféle szerző dolgozata fog megjelenni, a kik bizonyára jobban elvégeznék idehaza a korrektúrát, mint egy ember Bécsben. Jól tudja, hogy nem egyeztethető össze ő fensége méltóságával, mindezen dolgok iránt érdeklődni, és hogy ezeket senki sem fejtette ki őszinten

előtte: de éppen ez okból bátorkodik alázattal kérni, álljon el azon szándékától, hogy a munkát a haza határain kivül nyomják. A mennyire megnyugtatja lelkiismerete, hogy minden törekvése az intézet javára irányul, annyira lesújtotta a váratlan intézkedés és azt a gondolatot ébresztette benne, hogy őfensége nem tételezi fel róla, miszerint a reá bizott ügyeket hiven és takarékosan tudja elvégezni, vagy pedig teljesen megvonta tőle bizalmát.

Ha oly szerencsétlen lenne, hogy ő fensége nem méltatná meghallgatásra a nemzeti intézet dicsősége érdekében eléje terjesztett kérelmét, kegyeskedjék őt a szerkesztés alól teljesen felmenteni és más valakit megbizni azzal, hogy Hartlebennel, a ki ért talán a regények kiadásához, de nem ért oly irodalmi dolgokéhoz, a melyekhez nem csak az intézetnek, hanem az egész nemzetnek a dicsősége füződik — a szerződést megkösse. Nagy örömére fog szolgálni, ha a dolog jól sikerül. Ha ugyanis a kezdet jó, az egész jó szokott lenni. Őneki tiltja a tisztesség, hogy mással kössön szerződést, mint a kivel már megkötötte.[1]

József nádor, a kit nejének szeptember 14-én bekövetkezett váratlan elhalálozása egy időre elvont a közügyek intézésétől, november 20-án válaszolt Miller felterjesztésére.

Szerinte a Múzeumi Akták kiadásának fő czélja az kell hogy legyen, hogy az ország lakosai közelebbi felvilágositást nyerjenek ezen irodalmi intézet állapotáról, a falai közt őrzött kincsekről, és hogy az intézet tulajdonát képező kiadatlan kéziratok közzététele által, valamint az érmészet, régészet és természettudomány köréből vett értekezések révén, a magyar irodalom újabb gyarapodást nyerjen. Minél nagyobb elterjedésnek örvend az ily mű, minél közismertebbekké válnak a benne foglaltak, annál hasznosabbnak bizonyul az országra és polgáraira. Az ily vállalat kiadásánál tehát első sorban azt kell szem előtt tartani, hogy annak ára ne legyen magasabb, mint a mennyit a jó, tiszta nyomás költsége megkiván. A mi tehát drágítja a könyvet, csökkenteni fogja a belőle származható hasznot, mert csekélyebb elterjedésre számíthat. Ezt a mindennapi tapasztalás is igazolja. Mert köztudomású dolog, hogy a fényes kiállítású munkák úgyszólván kizárólag csak a nagyobb könyvtárak díszítésére szol-

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 1433.

gálnak, és mint holt tőke hevernek ott. A nyomdászat története is azt bizonyítja, hogy az ily díszmunkákat nyomdászati hivalkodás, fejedelmi bőkezűség, vagy irodalmi társulatok áldozatkészsége hozza létre és osztja szét. És hogy ezek oly nemzeteknél szolgálnak közczélokra, a hol több a pénz, nagyobb az irodalom művelése, az összes művészetek, tehát a nyomdászat is a tökély magasabb fokán állanak, ugy hogy mindez jelentékenyen leszállítja az előállítás költségeit.

Ezen, a dolog természetéből folyó észrevételeket Millernek sem lett volna szabad szem elől tévesztenie, a mikor az Akták kiadására gondolt; mert igy nem javasolhatta volna egy közhasználatnak szánt munka fényes kiállítását, attól tartván, hogy azok a példányok, a melyek a hatóságok, vagy az előfizető magánosok könyvtáraiba jutnak, mint sok más irodalmi dolog, minden használat nélkül fognak ott heverni.

Ha Miller, a könyvészet terén szerzett hasznos tapasztalatai alapján, inkább az Akták kiadásának előnyeit, mint a kiállítás külső fényét tartotta volna szem előtt, nem jöhetett volna arra a gondolatra, hogy öneki — a nádornak — az lett volna a szándéka, miszerint az előfizetők, a magasabb előfizetési ár fejében is olcsóbb munkát kapjanak, és ekként — Miller kifejezésével élve — a Múzeum uzsorát üzzön; mert ha a kiadási költségek csekélyebbek lettek volna, az előfizetők is visszakapták volna pénzük egy részét, miután az ilyen irodalmi vállalattól nem az anyagi hasznot, hanem a tudományos czél, a nemzeti művelődés előmozdítását kell várni. És ha a kötet ára leszállíttatik, bizonnyára többen szerezték volna meg, mint most, a mikor 28—30 frtot kivánnak érte.

De nem vehető figyelembe az sem, a mit Miller a korrektúrára, a bécsi és budai betük közti különbségre nézve felhozott. Oly irodalmi központban mint Bécs, kétségkivül lehet kifogástalan korrekturáról is gondoskodni. A mi pedig a bécsi betüket illeti, ezek is minden kifogáson felül állanak, sőt ha Miller a mutatványul felterjesztéséhez mellékelt pár ivet gondosabban szemügyre veszi, látta volna hogy ez sincs azzal a figyelemmel, pontossággal nyomva, amit ily fényes kiállítású munkánál méltán elvárhatni. A betük pl. nincsenek egyenletesen elválasztva egymástól; a nyomdafesték szine nem kielégitő stb.

Mindezt csak azon czélból emliti fel, hogy meggyőzze őt,

miszerint az ily költséges kiállítás folytán mennyire eltért az Akták kiadásának valódi czéljától és hogy egyáltalában nem tartja méltóságán alólinak, valamivel, legyen az még annyira alárendelt dolog is, a részletekre kiterjedőleg foglalkozni, ha a nemzeti dicsőséget, vagy a közjót érdeklődő dologról van szó.

Minthogy azonban Miller az országban szétküldött előfizetési felhivásokban azt hirdette, hogy a Múzeumi Akták az egyetemi nyomdában fognak megjelenni, és jelentésében azt irta, hogy a nyomást már el is kezdték, a nyomdaköltségek pedig az előfizetési pénzekből fedezhetők, ezennel beleegyezését adja, hogy a nyomás az egyetemi nyomdára bizassék, a Miller által kötött szerződés erejénél fogva. Gondoskodjék azonban arról, hogy a munka megjelenése siettessék, és a nyomda nagyobb gonddal járjon el.

Mindazonáltal azon eljárását, hogy május 25-én 797. szám alatt kelt határozott parancsa daczára megkötötte a nyomdával a szerződést, mielőtt jóváhagyás végett neki bemutatta volna, rosszalja, és meghagyja, hogy a jövőben tartózkodjék felterjesztéseiben a dolog lényegére nem tartozó észrevételeinek nyilvánitásától, és maradjon meg mindenkor a köteles önmérséklet határai közt.[1]

Ez a leirat több tekintetben alkalmas volt arra, daczára hogy az ügy végleges elintézése akarata szerint történt, hogy elrontsa Miller örömét, a melylyel november 23-ára készült, a mikor első izben osztattak ki fényes ünnepség keretében, a Nemzeti Múzeum épületében, a Marczibányi-alapitvány jutalomdijai.

Emlékezhetünk rá, hogy Miller még az 1815. év őszén, felsőbb meghagyásra, a pályakérdések kihirdetésére, megbirálására nézve javaslatot dolgozott ki, a melyet a nádor el is fogadott. De nem fogadta el ezt Pest vármegye, a mely a biráló bizottság tagjainak kinevezését magának óhajtotta volna fentartani, sőt azt kivánta, hogy a Múzeum által kitűzött pályakérdések is megelőzőleg bemutattassanak az erre rendelt bizottságnak. Az ellen nem lett volna kifogása a megyének, hogy a bizottság elnökét a nádor nevezze ki; azonban hangsúlyozni óhajtotta, hogy ezt mint a vármegye főispánja, és nem mint a Múzeum védnöke teszi.

[1] Igazgatósági irattár. A. 1817. Nr. 155.

Miller nem késett tiltakozni a vármegye e követelései, és az intézet e lekicsinylése ellen és azt ajánlotta a nádornak, vagy alkalmazkodjék a megye az ő javaslatához, vagy pedig teljesen tartsa magát távol a Nemzeti Múzeum minden közreműködéstől, bármiként rendelkezett is a hagyományozó sok jó akarattal, de nem elegendő jártassággal az ilyen dolgokban; annál inkább szükséges ezt megtenni, mert a megye 1816 június 5-én tartott ülésében már oda is ítélte a 400 frtos jutalmat Beregszászy Pálnak, a nélkül, hogy könyvét a Múzeum megbírálta volna.

A nádor július 14-én értesítette Pest vármegyét, hogy ámbár nem kételkedik benne, miszerint Beregszászy irodalmi érdemei igen figyelemre méltóak, mindazonáltal a jutalom ily módon való odaítélését nem hagyhatja jóvá, mert az alapító akarata szerint a munkákat előbb egy bizottságnak kell megbírálnia, a melynek elnökét ő, mint a Múzeum védnöke, nevezi ki. Felhívta ennélfogva a megyét, hogy az alapító szándékának megfelelően, a Múzeum igazgatójával egyetértve, állapítsa meg a bíráló bizottság tagjait és ezek neveit jelentse be neki.

Miller, a kinek a nádor megküldötte a megyéhez intézett leiratának másolatát, július 27-én, nehogy a vármegye részéről holmi ismeretlen egyéniségek hozassanak javaslatba, s tekintettel arra, hogy a bírálóbizottság tagjainak nem különczködő, hanem békés hajlamú, irodalmi névvel bíró tudósoknak kell lenniök, Horvát Istvánnal tartott tanácskozás után, bemutatta a nádornak azok neveit, a kik legalkalmasabbak lennének e megbízásra, és a kiket ő fensége nyugodt lelkiismerettel kinevezhetne.

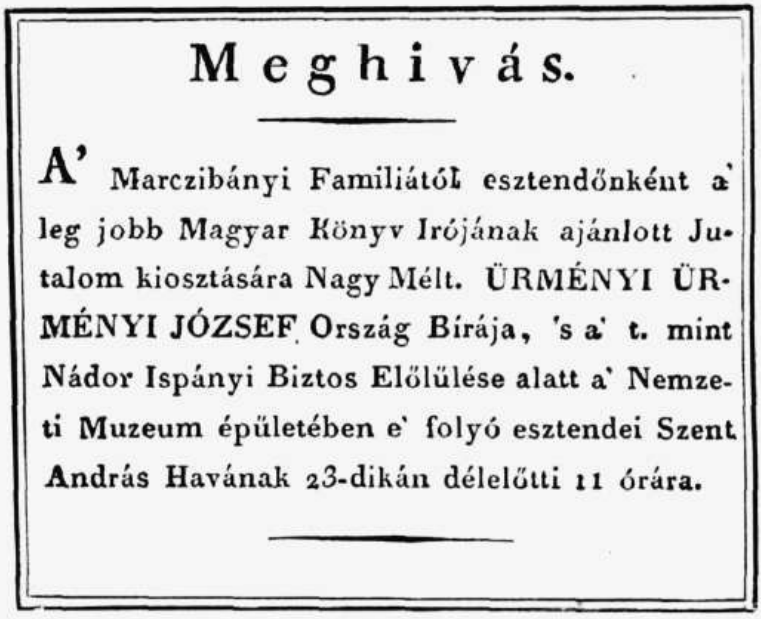
Ezek a következők voltak: 1. Báthory Gábor, dunántúli suprintendens, 2. Bene Ferencz, a pesti egyetemen az orvostan tanára, 3. Fejér György egyetemi tanár, 4. Horvát István könyvtárőr, 5. Kovács Mihály orvos, hírneves vegyész, 6. Kultsár István szerkesztő, 7. Verseghy Ferencz és 8. Virág Benedek.

Pestmegye természetesen másokat hozott javaslatba, úgymint: báró Prónay Sándort, császári királyi kamarást. 2. Szentkirályi László alispánt, 3. Jankovich Miklóst, 4. Glosius Dánielt, 5. Georch Illést, 6. Stettner Mátét, 7. Kovachich Márton Györgyöt és 8. Schedius Lajos táblabirákat.

A nádor nem akarta a vármegye jelöltjeit visszautasítani, hanem a Nemzeti Múzeum részéről Millert és Horvátot nevezvén

ki a bizottságba, azt e minőségben megerősítette, az elnökséget pedig gróf Teleky Lászlóra ruházta.[1]

A bizottság 1817 márczius 26-án tartotta első ülését. Kimondván, hogy üléseinek jegyzőkönyvét magyar nyelven kívánja megszerkesztetni, megbízta Millert, Georch Illést, Schedius Lajost és Horvát Istvánt, vizsgálják át az 1815. és 16. években magyar nyelven megjelent munkákat és jelöljenek ki ezekből kettőt, a kellő indokolással, a bizottságnak megjutalmazásra. Június 13-án újból

Meghivás.

A' Marczibányi Familiától esztendőnként a' leg jobb Magyar Könyv Irójának ajánlott Jutalom kiosztására Nagy Mélt. ÜRMÉNYI ÜRMÉNYI JÓZSEF Ország Bírája, 's a' t. mint Nádor Ispányi Biztos Előlülése alatt a' Nemzeti Muzeum épületében e' folyó esztendei Szent András Havának 23-dikán délelőtti 11 órára.

MEGHÍVÓ A MARCZIBÁNYI-JUTALOM KIOSZTÁSÁRA.

összejövén a bizottság, megállapodott a megjutalmazandó munkákban, és a múzeumi igazgató által bemutatott pályakérdések közül kijelölt hármat, az 1815. 1816. és 1817. esztendőkre.

Jóváhagyván a nádor a bizottság határozatait, személyesen szándékozott a jutalomkiosztás ünnepélyén elnökölni. Miután ebben nejének közbejött halála meggátolta, Ürményi József országbírót bízta meg képviseletével.

[1] Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 29, 37, 115.

Az ünnepély november 23-án délelőtt 11 órakor ment végbe, a Nemzeti Múzeum épületében, oly nagy és fényes közönség jelenlétében, hogy az intézet helyiségei alig voltak képesek az érdeklődöket mind befogadni.

Az 1815. évi jutalmat, Pethe Ferencz szabolcs vármegyei táblabíró Természet Historiája czímű munkája, az 1816. évit pedig Virág Benedek Magyar Századai nyerték el. Az ünnepély befejeztével, a melyen a három pályakérdés is kihirdettetett, az országbíró asztalánál gazdag lakoma volt, a melyen Teleky László grófon, az egész bizottságon, a Marczibányi család képviselőjén és a jutalmat nyert tudósokon kívül részt vettek az összes múzeumi tisztviselők is. Horvát István pedig megírta az ünnepély történetét és az ott elhangzott beszédekkel együtt kiadta, a nádor engedélyével, Szily József szeptemvir költségén.[1]

Valahányszor egy év alkonyához ért Miller, mindig bizonyos csüggedtség, balsejtelem vett erőt lelkén.

Így történt ez most is, az 1817. esztendő utolsó napjaiban, a mikor a közeledő újév alkalmából szokatlanul meleg hangon fejezi ki Széchényinek jókívánatait. Nem hiszi azonban, hogy még sokáig alkalma legyen ezt megismételni. Nagyon érzi, hogy 68 év terhe nehezedik vállaira; gyorsabban közeledik élte végéhez, mint elárulni szeretné. Ha nem lenne képes befejezni azt a munkát, a mit a jeles Széchényi név megörökítése czéljából megkezdett, ruházza át a gróf kegyes jóindulatát nejére és gyermekeire, és legyen meggyőződve, hogy nem érheti őt fájdalmasabb dolog, mint ha látását kénytelen nélkülözni.[2]

Megköszönvén Széchényi a megemlékezést, szívből viszonozza a jókívánatokat: tartsa meg a Mindenható egészségben neje, gyermekei örömére, az irodalom dicsőségére és a nemzeti hírnév díszére. Őneki pedig engedje meg az Isten, hogy ne csak írás útján, hanem személyesen is minél tovább élvezhesse kedves társaságát. Ha pedig megtörténnék, a mit legkevésbbé sem gondol,

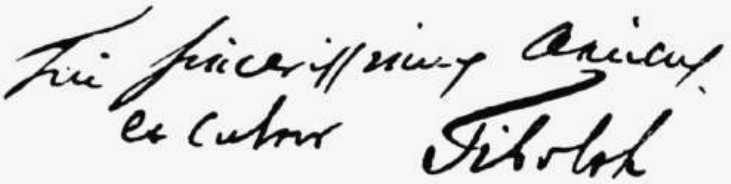
[1] A ditső Marczibányi familia, tudományos jutalom tétele s annak első fényes kiosztása a Nemzeti Múzeum épületében Szent András hava 23-án 1817-ben. Irta Horvát István a Széchényi Országos könyvház őrzője a Nemzeti Múzeum mellett. Kiadatott egy érzékeny részvevő méltóság költségén. Pest, 1817. 40 l.

[2] Széchényi levéltár, I. kötet, 9. szám, III. csomag. 56. szám.

hogy Miller korábban költöznék el az élők sorából, hálás szívvel megőrizvén emlékét, szent kötelességének fogja tekinteni mindazt megtenni, a mi gyermekei boldogságának előmozdítására szükséges.[1]

Ámbár a Múzeumi Aktáknak még az I. kötete sem került ki a sajtó alól, Miller máris a II. kötet előkészítésével foglalkozott. Sőt a Széchényihez czímzett s a kötet elé szánt ajánlósorokat is elkészítette és megküldötte Tibolthnak.

Tibolth azt írja neki erre vonatkozólag 1818 január 2-án, hogy az ajánlósorok oly szépen vannak megírva, hogy szebben már nem is lehetnének. De azt gondolja, bele kellene venni, hogy a gróf micsoda tisztségeket és méltóságokat viselt, mert máskülömben a későbbi nemzedék még azt gondolhatná, hogy Széchényi nem volt egyéb, mint gazdag ember. Közli tehát vele, hogy mi mindenféle hivatalos állása volt. Továbbá abban a véle-

Tibolth Mihály aláírása.

ményben van, hogy szükséges lenne a Múzeum alapítására vonatkozó iratok teljességéhez az is, hogy a gróf adománylevele a királyi jóváhagyással és az országgyűlési határozattal együtt felvétessék a második kötetbe. Ennek közzétételét méltán elvárhatni a könyvtár első őrétől és a Múzeum jeles igazgatójától.[2]

Miller figyelmét azonban egy időre más ügyek vették igénybe, úgy hogy aligha ért rá a második kötet anyagának összeállítását folytatni.

Január 4-én a nádor arról értesülvén, hogy az elmult év deczember 13-án elhunyt Kitaibel Pál egyetemi tanár hagyatékában jelentékeny ásványgyűjtemény, és az ezek összegyűjtése czéljából tett utazások rendszeres leírása maradt, a mit érdemes lenne a Múzeum részére megszerezni, felhívta Millert, lépjen érint-

[1] Széchényinek 1818 január 18-iki levele. Miller levelezése XV.
[2] U. ott.

kezésbe azokkal, a kiket az egyetem a hagyaték leltározásával megbízott és a leltár másolatát megszerezvén, tudakolja meg, hogy a kézirat befejezett, kész munka-e, érdemes-e a megszerzésre és az özvegy nem lenne-e hajlandó átengedni az egészet bizonyos évdíj fejében.

Miller eljárt a dologban, de január 9-én egyelőre csak annyit jelenthetett a nádornak, hogy az összeírás befejezte előtt nem mondhat véleményt a hagyaték felől.[1]

Pár nappal, vagy héttel utóbb, január vége felé, egy a szerb nemzetiség, irodalom fejlődéséért lelkesedő, szerb eredetű és anyanyelvű, de a magyar hazához szívből ragaszkodó, áldozatkész nemeslelkű férfiú: Tököly Sabbas, kereste fel igen érdekes ajánlattal az intézetben. Azt kívánta tőle, mint a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójától, eszközöljön ki számára a nádortól engedélyt arra, hogy a Széchényi-könyvtár mellett egy szláv-szerb nyelvű alkalmazott számára állást szervezhessen. Tököly elutazásával indokolta óhajtását, hogy Miller vegye kezébe a kezdeményezést. Miller azonban azt tanácsolta neki, halaszsza el útját, nyilvánítsa szándékát személyesen ő fensége előtt és írásban is adja elő ajánlatát neki, mint az intézet vezetőjének.

E felhívásra Tököly a következő fogalmazványt szerkesztette meg. A midőn ő felsége kegyelme, a jogara alatt élő népek nyelvének mivelésére különféle intézeteket létesített, ő is készségét tanúsítandó, tehetségéhez mérten segélyére kíván lenni ezen közhasznú intézményeknek. Legalkalmasabbnak látja erre a Nemzeti Múzeumot, a hol a Széchényi-országos-könyvtár sok régi és újabb szerb nyelvű kéziratot gyűjtött össze, azon nemzet irodalmából, a melyet a magyarok, bejövetelük idején már itt találtak, és a melylyel ettől fogva, ugyanazon törvények alatt élvén, közös egyetértéssel munkálkodtak az ország boldogságán. Nincs azonban a könyvtárban oly egyén, a ki ezt az irodalmat ismerné, a ki járatos lenne a glagol, a régi szláv és az új szerb nyelvekben, a ki tehát a már itt meglévő, valamint a jövőben összegyűjtendő iratokat megértené. Ő neki tehát, hogy ez irányban is fejlődjék a hazai irodalom, azon elhatározás fogant meg lelkében, hogy a Széchényi-országos-könyvtárban, a szláv-szerb nyelvek tolmácsa

[1] Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 3.

czímmel, egy adjunctusi állást szervez, a következő feltételek mellett.

A tolmács[1] kinevezése József nádort illesse, míg életben van; halála után e jog arra szálljon, a ki a Tököly-családban a legelőkelőbb polczot foglalja el.

Miután csakis a szerb nemzetiségből származók közül lehet alkalmas egyént reményleni, a kiket gyermekkoruktól fogva oktatnak e nyelvekre, a tolmács mindenkor a szerbek közül választassék.

A tolmács ugyanazon kötelezettségek mellett, ugyanazon jogokkal és kiváltságokkal bírjon, mint a könyvtár többi tisztviselője.

A tolmács javadalmazására Pest város pénztáránál 20.000 forintnyi alapitványt tesz, hogy ennek kamataiból évi 600 frt fizetést élvezzen. Miután pedig a Múzeumnak elsőrangú feladata a különféle levéltárakban található régi okleveleket felkutatni, s e czélból utazásokat tétetni, a mi költséggel jár, azt akarná, hogy a tolmács, ha ez lehetséges, minden három évben szabadságot kapjon ő fenségétől hogy az ország, s a benne lakó népek történetére vonatkozó eredeti vagy másolt okleveleket gyűjtsön az intézet részére. A másik 10.000 forint három évi kamata, vagyis 1800 forint szolgáljon ezen utazás költségeinek fedezésére, akként, hogy a nádor a tolmácsnak, visszatérte után, fáradozásaihoz mért jutalmat utalványozzon ebből. Ha majd a kinevezést a család gyakorolja, a jutalmat is ő adja ki, oly módon, hogy az utazás részleteit, valamint a nyújtandó jutalomösszeget a Múzeum igazgatója határozza meg, az intézet 2—3 kiválóbb tisztviselőjének meghallgatásával.

Nemcsak a kinevezés, a megjutalmazás joga, hanem ha a tolmács nem felelne meg hivatalának, a büntetés, súlyosabb esetben a hivatalvesztés kimondása is a nádort illesse. József nádor halála után csakis külön vizsgálat után legyen kimondható az elmozditás. A kisebb fegyelmi ügyek elintézése egyébként az igazgató jogköréhez tartozzék.

A Tököly-család esetleges kihalásával mindezen jogok arra

[1] Tököly irásában az alkalmazandó egyént adjunctusnak nevezi; Miller azonban ezt következetesen interpres-re, tolmácsra javitotta ki.

szálljanak, a ki a szerbek közül az országban, vagy a csatolt részekben, a legkimagaslóbb állást foglalja el.

Az alapítványi összeg csakis erre a czélra fordítható. Abban az esetben, ha a Nemzeti Múzeum bármely okból megszünnék létezni, a 20.000 frtot azon intézet kapja meg, a melyet még ezután szándékozik létesíteni. Ha ez nem jönne létre, azon családjabeli, vagy szerb nemzetiségű egyén, a kire a kinevezési jog száll, rendelkezzék 2—3 más szerb meghallgatásával, az alapítvány hovafordítására nézve.

Miller február 5-én bejelentvén Tököly ajánlatát a nádornak, több okból nem tartotta ezt visszautasítandónak. Először, mert a szerb nemzet, a magyar korona alatt, ugyanazon jogokat élvezi, mint a magyar. Másodszor, mert az alapítvány révén szorosabbá válhatnék a kapocs a magyar és szerb között. Harmadszor —, mert bár sokan ellene voltak, maga Széchényi gróf is a magyarhoz számította az illyr nemzetet, és gyűjtötte könyveiket. Végre negyedszer, mivel a tervbe vett utazások a Múzeum többi osztályainak, az éremtár, régiségtár gyarapítására is szolgálhatnának.

Még azt óhajtotta volna Tököly, hogy az illyr gyűjtemény külön helyiségben őriztessék. Miller erre is hajlandó lett volna, csak azt ajánlotta neki, hogy a tolmácsi állásra tanult embert hozzon javaslatba, és ha ő fensége engedélyezi a külön szobát, ezt saját költségén bútorozza be.

A nádor azonban nem tartotta elfogadhatónak Tököly ajánlatát, még Miller érvelése után sem. Abban a véleményben volt, hogy az oly irodalmi közintézetnek, mint a Magyar Nemzeti Múzeum, az elrendezkedés egyszerűsége és az anyag helyes beosztásának tekintetében is ki kell tűnnie: ennélfogva itt minden nem okvetlenül szükséges alosztályozást és a megállapított rendszer czéljaitól való eltérést kerülni szükséges. Igaz, hogy a Nemzeti Múzeum nem csak azon tárgyak gyűjtésére rendeltetett, a melyeket a szorosan vett Magyarország termelt, s nem kizárólag az oly irodalmi művek megőrzésére, a melyek magyar nyelven jelentek meg, vagy magyar ember által adattak ki; hanem fel kell ölelnie minden, a magyar korona országaiban létező természeti, művészeti, irodalmi dolgot, tekintet nélkül az ország lakosai közt fennálló nemzetiségi, vagy nyelvi választófalakra. Ezt a dolog természete s mutatja, de az eddigi gyakorlat is bizonyítja. Természetes

ennélfogva, hogy a Múzeum falai közt helyet kell nyerniök a szerb munkáknak is; de nem úgy, hogy a helyett, hogy az összekötő kapocs erősödjék, a szétválasztás mozdíttassék elő, a mi tagadhatlanul bekövetkeznék, ha az illyr nyelvű irodalmi termékek, nem mint eddig történt, a többivel vegyesen, hanem külön helyiségben gyűjtetnének, és kezelésükre külön szláv-szerb tolmács rendeltetnék.

Ha Tököly szándéka megvalósíttatnék, nem lenne rá mód, hogy az országban lakó erdélyiek, horvátok, tótok, németek hasonló követelései elutasíttassanak, az ügy nagy hátrányára és az intézet anyagi kárára. Sőt ha a szerb tolmács állása az előadott módozatok mellett szerveztetnék, attól is félni kellene, hogy az illető minden más oly dolog alól, a mely nem tartozik ugyan szorosan munkakörébe, de a Nemzeti Múzeumnál gyakran végzendő, kivonná magát, s így nem nagy hasznára válnék az intézetnek.

Mindezekre való tekintettel a nádor február 19-én meghagyta Millernek, fejezze ki nevében Tökölynek kiváló megelégedését azon buzgalom felett, a melylyel a szerb nemzeti művelődést előmozdítani kívánja, de hozza tudomására egyszersmind azt is, hogy a Nemzeti Múzeum egész rendszere ellenére, nagylelkű ajánlatát ily alakban nem fogadhatja el.[1]

Az 1817/18-iki télen Miller az új helyiségben három termet újonnan bebútoroztatott s a szekrényekbe a nyomtatványokat és kéziratokat elhelyezte. A mint ez a munka vége felé közeledett, a nádor beleegyezésével a többi három terem fokozatos bebútorozására is terveket és költségvetéseket készíttetett. A mikor azonban megkapta a már kész helyiségekben végzett munkákért a különféle számlákat, annyira megijedt az itt feltűntetett összegektől, hogy nem merte az újabb munkálatokat a nádor előtt javaslatba hozni, hanem ezekkel mindaddig várni akart, míg az eddigi tartozás kifizetve nem lesz. A nádornak csak annyit jelentett, április 15-én, hogy előbb be kell várni, mennyi könyvet lehet felállítani a negyedik számú szobában, a melynek berendezése 800 forintra számíttatott: mert csak ekkor lehet tudni, be kell-e rendezni az ötödik számú szobát is, a mi 998 forintba kerülne.

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 188. Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 14, 22.

A 886 forintra előirányzott hatodik számú teremre, egy ideig aligha lesz szükség. A nádornak nem volt kifogása az elhalasztás ellen; de azért elrendelte, hogy tekintettel a folytonosan hanyatló árakra, a még szükséges szekrényeket lassankint készíttesse el.[1]

A könyvtár átszállításával és újból való felállításával kapcsolatban, Miller úgy látszik nagyobb rendet is szeretett volna teremteni, és legalább a kikölcsönzött becsesebb kéziratokat bekérte.

Horvát István a felszólításra beszolgáltatta a nála lévő három nagybecsü kódexet, úgy mint: a Pray-kódexet, a nagyszombati, valamint beszterczebányai kéziratokat. Az elsőt — mint ezt Millerrel közölte — különösen nagy gonddal tanulmányozta, és arra az eredményre jutott, hogy a benne foglalt zsinati határozatok nem származhatnak Kálmán király idejéből, a mint eddig általában gondolták. De hogy mely kornak tulajdonitandó, nem volt képes pontosan meghatározni. Ezeken kivül még hat kötet nyomtatvány volt nála, a melyeket maga Miller adott ki neki. Ettől eltekintve, semmit sem kölcsönzött ki a Múzeumból. Nem tudta tehát megmondani, mi lett Bél, Stritter, vagy Peutinger munkáival. Ő is abban a véleményben volt, hogy legüdvösebb lenne reviziót tartani, és tudomására is adta Millernek, hogy már a legközelebbi napokban hozzá akar ehhez fogni, az ő vezetése alatt.[2]

Az időpont a revizióra minden tekintetben kiválóan alkalmas lett volna, mert folyó munka az egész idő alatt alig volt valami, lévén a használat csekély, a gyarapodás pedig még csekélyebb.

Április havában Miller felterjesztésére a nádor, Miller és Horvát István által kiválasztott 50 munkát vesz 100 forint értékben, az elhalt nagyváradi tanárnak, Varga Mártonnak özvegyétől.[3]

Ugyanezen időtájban Taynay Antal táblabiró 3 darab XIV. és XV. századbeli oklevelet helyez el a könyvtárban.[4]

Egy másik hazafi — nevét nem ismerjük — csak 24 órai használatra engedte át okleveleit, a melyeket azután Horvát István hamarosan lemásolt s a nádori kanczelláriában hitelesittetett.[5]

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 452. Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 70.

[2] Miller levelezése XV.

[3] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 423.

[4] U. ott. Nr. 422.

[5] U. ott. Nr. 424.

Máskor ismét a táblai ügyvédek küldöttek be 18 drb oklevelet a XIV. és XV. századokból, a melyek a kezeik közt lévő perekben szerepeltek. Horvát István ezekről is másolatokat vett, a melyeket Miller a nádori irodában hitelesíttetett.

Báró Podmaniczky József, párisi tartózkodása alatt, az állami levéltárakban lemásolt egy csomó Magyarországra vonatkozó okiratot, és azt elküldötte a Múzeumnak.[1]

Az ajándékozók közt leggyakrabban természetesen Széchényi nevével találkozunk, a ki készségesen vállalkozott arra is, hogy az emléktábla keretét, Miller kívánsága szerint, megaranyoztassa. A többi közt beküldi a kézirattár részére Dlugosch János egy XV. századbeli levelének másolatát, a melyet a krakkói könyvtárostól kapott. Intézkedett, hogy a krakkói egyetem anyakönyve leirassék a könyvtár részére. Lemásoltatja Bécsben ugyane czélból a János és Ferdinánd közti tárgyalások jegyzőkönyvét az 1530—1531. évekből. Majd intézkedik, hogy Tibolth elküldje Millernek a két ládában elhelyezett fagyűjteményt, a mely eddig soproni könyvtárában állott stb.

Az egész időszak legszámbavehetőbb, legjelentékenyebb gyarapodását azonban a Kitaibel-féle gyűjtemények képezték, ámbár ezek sem feleltek meg a hozzájuk fűzött várakozásnak.

Elkészülvén az egyetem kiküldöttei a hagyaték összeírásával, ezt megbecsülték és a Múzeumot érdeklő összes gyűjtemények, ásványok, növények, kéziratok értékét 7000 frtban állapították meg. Midőn Pfisterer András főorvos ezt a nádornak bejelentette, ő fensége tudatta Millerrel, hogy a gyűjteményeket az intézet részére megveszi, kösse meg ennélfogva az özvegygyel a szerződést. Miller betegeskedvén, Horváth Istvánt bízta meg képviseletével. Sőt miután Pfisterer oly értékesnek mondotta a kéziratokat, hogy ezek a kiadást is megérdemelnék, a nádor erre is örömmel hajlott.

A gyűjteményeket július közepén két kocsin beszállították a Múzeumba, a hol azokat Miller azonnal felülvizsgálta, és megállapította, hogy a vétel nem előnyös az intézetre. A 3000 ásvány közt egy sem volt, a mely már meg nem lett volna szebb példányban a Múzeumban. A 13.000 darabból álló növénygyűjteményben, 5000 duplum volt. A kéziratokat pedig hasznavehetetlen, irónnal

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1088.

tett, félig olvashatlan feljegyzéseknek minősítette és a midőn Széchényit értesíti a vétel megtörténtéről, örömének ad kifejezést, hogy betegeskedése következtében nem folyt be ebbe a szabadkőmives vásárlásba.[1]

Schuster János egyetemi tanár, a kit Miller szerkesztőül ajánlott a nádornak, így osztályozta a kéziratokat. Az első csoportba tartozott a boldogult jelentéktelen irodalmi becsű levelezése. A másodikba különféle vizek vegyelemzése, a melynek egy része ki volt már adva, más része befejezetlenül maradt. A harmadikba az előadásaira készült vegytani jegyzetek. A negyedikbe nagyobbrészt kiadott növénytani munkálatok. Az ötödikbe hiányos és csonka utirajzok. A hatodikba különféle szerzők műveiből készült kivonatok.[2]

1818 szeptember 6-án Pfisterer, Miller, Horvát István, továbbá Schuster János és Haberle Konstantin egyetemi tanárok tanácskozásra ültek össze a kéziratok kiadása ügyében. Hosszabb eszmecsere után abban állapodtak meg, hogy a kiadást ajánlani fogják a nádornak. Addig pedig, míg ez megtörténik, a kéziratokat Horvát István vegye gondos őrizet alá. Schuster tanár viszont készítse el a kiadandó munka vázlatát.

Miller a tanácskozás eredményéről október 3-án jelentést tett József nádornak; nem mulasztotta el azonban felhívni figyelmét, hogy egyrészt Schuster a szerkesztést aligha fogja díjtalanul elvállalni, másrészt pedig, ha nem jelenik meg a munka minél előbb, az újabb kutatások eredményei könnyen megfosztják minden értékétől.

A nádor erre úgy intézkedett, hogy csak azon esetben fogjanak a munka kiadásához, ha az előfizetések legalább a fele költséget fedezik.

Csakhamar egy másik munka kiadása is foglalkoztatja a nádort. Ugyanis Keesz István, a gyárak felügyeletével megbízott császári biztos Bécsben, nagybecsű technologiai gyűjteményét oly kikötéssel ajánlotta fel a Nemzeti Múzeum czéljaira, hogy ennek leírása eredeti német nyelven az ő, magyar fordítása pedig Márton Józsefnek, a bécsi egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanárának

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag 56. szám.
[2] Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 101.

tollából, kiadassék. A nádor elfogadta az ajánlatot; megengedte, hogy a munka neki ajánltassék, a helytartótanács útján felszólította a hatóságokat, fizessenek elő a kiadványra, s Millernek is meghagyta, gyűjtsön minél több előfizetőt.[1]

Mialatt mindez szépen lepergett az események egymásutánján, megérkezett az elsárgult levelet hullajtó, a természet haldoklását bejelentő késői ősz. A mikor oly közel férkőzik a mi lelkünkhöz is az elmulás szomorú gondolata. S a mikor úgy feltámad bennünk a vágy, valami maradandóbb alkotással ellenszegülni a mulandóság mindent megőrlő hatalmának.

A nádor az ősz folyamán Németországba készült. Miller szerette volna ezt az alkalmat arra felhasználni, hogy a magyar középkor egyik legbecsesebb alkotásának, a Mátyás király által alapított Korvin-könyvtárnak némi maradványai a Nemzeti Múzeum birtokába jussanak. E végből október 28-án azt az előterjesztést intézi a nádorhoz, hogy ő fensége közbenjárására talán meg lehetne szerezni néhány Korvin-kódexet a wolfenbütteli könyvtárból. Az ország ezt az eredményt várná — úgymond — a németországi úttól.[2]

Mig Miller így akarja hozzáfűzni nevét, a nemzeti intézetnek tett fontos szolgálat kapcsán, hazánk multjának legfényesebb emlékeihez, Széchényi gróf bécsi palotájában szintén azon tünődik, mit tehetne még a nemzeti könyvtár érdekében.

Soproni házában igen jelentékeny könyvgyűjteménye volt, a melyből Miller ismételten szeretett volna a pesti könyvtár részére bizonyos munkákat megszerezni. Széchényi azonban nem volt hajlandó megbolygatni e gyűjteményt, melyet nagyon szeretett.

1814 deczember 30-án kelt első végrendeletének tizennyolczadik pontjában, tekintettel arra, hogy a soproni könyvtárat alig lehetne fiai közt három részre felosztani, ha pedig egyre hagyná, ennek további gyarapítása tetemes költségeket róna az illetőre, úgy intézkedett e gyűjteményre vonatkozólag, hogy örökösei adják el «igaz betsü szerint vagy külömben« és a befolyt pénzből adják ki a nyomtatványok katalogusának III. kötetét, valamint a kéziratok, mappák, képek, czímerek katalogusát. A netalán fennmaradt összeget pedig bocsássák az országos könyvtár rendelke-

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 708. Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 115. 126.

[2] Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 122.

zésére. Arra az esetre pedig, ha a katalogusokat még életében maga kiadhatná, akként rendelkezett, hogy a könyvek eladásából befolyt összeg tőkésíttessék és az országos könyvtárnak adassék, miszerint ennek kamatjain évenkint régi pénzek, mappák, könyvek, kéziratok vásároltassanak és köttessenek be. Lelkére köti még fiainak, hogy gondosan megőrizzék »azon Beneficiumot, vagy királyi kegyelmet, mellyet ezen Bibliothékának fundatiója által nékik a királyi Diploma értelme szerint szerzett.«[1]

1818 szeptember 1-én kelt pótvégrendeletével hatályon kívül helyezvén a fentebbi intézkedést, következőleg rendelkezett könyvei felől.

»Ha a Sopronyi Bibliothecámat még éltemben el nem adattam volna, tehát ez iránt a következendőt rendelem, tudniillik: az akkori Nádor Ispánynak, vagy a Nemzeti Museum Protectorának kórmányzása alatt a' Bibliothecamban lévő könyvek, kéz Irások, mappák és egyébb gyüjtemények a többet igérőnek adattassanak el, és az eladásbul származó pénz ugyan a Palatinusnak, vagy akkori Protectornak rendelése szerint adattassék biztos kamatra, és ez (a mint a Nádor Ispány, vagy ha ennek széke üressen álna, az akkori feje a F. Helytartótanátsnak rendelni fogja) vagy azon három Individumok füzetésének jobbitására fordittassék, kiket az Ország Bibliotheca felállitása iránt nyert kegyes királyi diploma szerént fiaim candidálhatnak, vagy pedig olyasokra használtassék, mellyek az Országi Gyüjteménynek diszére, vagy nagyobb szaporitásokra szolgálnának. Ha pedig akár mely okbul ezen Országi Musaeum megszünne, vagy az országon kivül vitetne, avagy Nádor Ispányságnak vagy a F. Helytartótanáts fejének kormányától elvitetnék, tehát a most említett Capitalis fiaimra vissza essen és közöttük egyenlően felosztattassék, melyrül ők a Bibliothecának által adásakor kötelező levelet maguknak adatni el ne mulaszszák.

Vannak még ezen Sopronyi Bibliothecámban tartatott könyveimen kivül még számos könyveim, mellyek külön Catalogusok mellett rész szerént a Bétsi Házamban, rész szerént pedig egy általam és Feleségem és Báró Penkler József úr által Pássy György úr gondviselése és számadása alatt fel álléttatott és ezen Codicillusomnak készéttése alkalmatosságával a belső városban a

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 3. szám. II. csomag 115. szám.

Dorothai utzában helyheztetett kissebb Salezianus Házban 1174. nrus alatt földszint a költsönöző Bibliothecában (Leih Biblioth.) találtatni fognak. Mely könyvekkel, ha éltemben másként nem disponálnék és kedves Feleségem tovább is a közöttünk és Báró Penkler között megállapitott és alá irt Planum szerént azon szent Intézetet fentartani és folytatni is kivánná, mely után mink ezen költsönöző Bibliotheca által az Istenest és jót előlmozdittani igyekeztük, tehát maradjanak ezen esetben könyveim is mint addig ezen tzélra, az említett Bibliothecában, méglen vagy Feleségemnek akár mely okból tetszeni fogna ezen szándékunknak folytatásárul elállani, vagy őtet a halál annak további folytatásától elmozdéttaná. Mely Esetekben akarom, hogy minden, mint a fen nevezett Bétsi Házomban, mint pedig az említett Költsönöző Bibliothecában lévő könyveim a Jesuitáknak, (ha netalán azon üdőre Magyar Országban ismét vissza helyheztettek volna) adassanak nevelésemre fordétott Iparkodásinak megköszönő fejében, vagy ha ezek addig vissza nem álléttatnának, tehát száljanak akkor ezen könyveim közönségessen az országomban szorgalmatossan tanétó Fő Tisztelendő Piarista Atyák Rendére, oly hozzáadással, hogy ha netalán akármely okbul ezen Rend is Hazámban megszünne, tehát ezen esetben könyveim eladassanak, és a bé szédendő pénzel a Rendnek főbb Papjai szabadon disponálhassanak a szerzetbélieknek vagy közönséges vagy különös javaira.«[1]

Mint ezen intézkedésekből kitünik, Széchényi éveken át foglalkozott azzal a gondolattal, hogy soproni könyvtárát eladatja és árát a nemzeti könyvtár gyarapítására, vagy pedig a könyvtári tisztviselők fizetésének javítására rendeli. De még 1818 szeptember 1-jén sem volt tisztában azzal, megváljon-e életében e kedvencz gyűjteményétől, vagy csak halála után történjék az eladás.

Azonban, nem kora, hiszen alig élt 64 esztendőt, hanem egy kezdődő súlyos betegség tünetei arra figyelmeztették, hogy reá nézve az élet fokozottabb tevékenysége már megszünt, s az az arasznyi lét, mely a sírtól még elválasztja, csak azért engedtetett neki, hogy hátralévő ügyeit minél jobban elrendezze. Megértette az intő szózatot, és elhatározta, hogy soproni gyűjteményére vonatkozó terveit mielőbb végrehajtja.

[1] Széchényi levéltár. I. kötet. 3. szám. II. csomag, 116.

VIII.

Széchényi 1818 november 4-én 36 oklevelet és 2 XVI. századbeli nyomtatványt küld a nádornak, az országos könyvtár anyagának gyarapítására. Ugyanezen alkalommal bejelenti, hogy nagyobb részt klasszikus írók munkáiból álló soproni könyvtárát, melyet végrendeletében oly feltétel alatt hagyott a Nemzeti Múzeumra, hogy a könyvek elárusíttatván, a begyűlt pénz a tisztviselők fizetésének javítására fordíttassék, még életében szándékában lévén, ugyane czélból, az intézetre átruházni, azt óhajtaná, küldje ő fensége Horvát Istvánt Sopronba, hogy a könyvekről jegyzéket készítve, azokat megbecsülve, átvegye és elszállítsa.

A nádor hálás érzelemmel fogadta az újabb nagylelkű ajánlatot, és a grófnak a nemzeti kultura előmozdítására irányzott eme kiválóan hazafias törekvése és nagylelkű áldozatkészsége felett sietett különös tetszését és benső örömét nyilvánítani, értesítvén őt, hogy a könyvtár átvételére Horvát Istvánt Sopronba küldötte.[1] Egyidejűleg utasította Millert, hogy Horvát István a legelső kedvező alkalommal menjen Sopronba, a könyveket szállítsa Pestre, és kiválasztván az eladásra szánt munkákat s ezekről pontos jegyzéket készítvén, miután jó eleve tudomására hozták a közönségnek az árverés napját, a könyvek eladása a Nemzeti Múzeum épületében, a Széchényi-országos-könyvtár őrének vezetése alatt történjék, a befolyt pénzt pedig az országos pénztárba szállítsák be.[2]

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 101. szám.

[2] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 999. Igazgatósági irattár. A. 1818, Nr. 129.

Széchényi Millert is értesíti a történtekről, de csak november 20-án. Megígérte neki — úgymond, — hogy végrendeletében is meg fog emlékezni a Nemzeti Múzeumról. Midőn azon tanakodott, hogy a bizonytalan és kedvezőtlen pénzügyi viszonyok közt miként járhatna el, az intézetre való tekintettel, a legkedvezőbb módon, arra a meggyőződésre jutott, már mint bírónak is alkalma lévén tapasztalni, hogy a végrendelkezések értelmezése nem történik mindenkor a hagyományok előnyére, hogy tanácsosabb lenne még életében gondoskodni oly alapról, melyből a Múzeum azonnal bizonyos kedvezményekhez juthatna; ő és fiai pedig megszabadulnának a pénz értékének esetleges hullámzásából eredhető bonyodalmaktól. Elhatározta tehát magában, hogy soproni házában lévő könyvtárát, mely nagyobbrészt klasszikusokból, földabroszokból és képekből áll, felajánlja e czélra. A nádor már el is fogadta ezen újabb ajándékot és intézkedett, hogy Horvát István gondoskodjék a könyvek elszállításáról. A mint Horvát eljár megbizatásában, nem fogja elmulasztani az egész dolgot, további szándékaival együtt, Miller elé terjeszteni, és kérni őt, hogy a mint ezen újabb gyarapodásnak ő volt kezdeményezője, úgy legyen végrehajtója is.[1]

De Miller már meg volt bántva, hogy a gróf nem őt értesítette első sorban terveiről, elhatározásáról, és szokása szerint mellőztetésről panaszkodik, nyugalom után kivánkozik. Más valami kellemetlensége is lehetett azonban, mert Széchényi eljárása még nem hangolhatta olyan keserűségre, mint a melyet deczember 12-iki válaszából kiolvasunk.

Reményli — írja — hogy a késedelmes válaszolásért meg fog neki a gróf bocsájtani, ha őszintén megvallja, hogy a háládatlanság, melyet tapasztalni kénytelen, oly nagy mérvű kedvetlenséggel töltötte el, hogy egészsége is napról napra gyengülvén, erősen feltette magában, többé semmiféle múzeumi ügybe nem folyni be, hanem legközelebb lemond hivataláról, a melyben eddig az egész nemzet óhajára megmaradt és törekvéseit, a melyeket oly örömmel irányzott az intézet érdekeinek előmozditására, nyugalomban fogja megsiratni. Éppen ez okból, bármennyire akarná is, nem érzi magát többé hivatottnak, a gróf nagyszerű terveinek végrehajtására.

[1] Miller levelezése XV.

Mindazáltal, ha korábban tud ezen bámulatra méltó újabb áldozatról, és nem a nádor leiratából értesül erről, semmi esetre sem mulasztotta volna el nézetét erre vonatkozólag kifejteni. Ő ugyanis nincs megelégedve az elhamarkodott intézkedésekkel. Ilyenek sem a Múzeum érdekeivel, sem a gróf czéljaival nem egyeztethetők össze. Azt a parancsot vette, küldje ki Sopronba Horvátot a könyvtár átvételére, a nélkül, hogy az erre szükséges költség kiutalványoztatott volna. Továbbá, hogy tárgyaljon a soproni és győri alispánokkal a könyvek elszállítására nézve, és midőn ezek Pestre megérkeztek, árvereztesse el ezeket, a pénzt pedig szállítsa be az országos pénztárba. Hogy ennek a rendelkezésnek nem sok értelme van, mindenki be fogja látni; hiszen nem egy nehézség fog felmerülni, a mely csak a gróf megkérdezésével lesz elhárítható, ha azt akarják, hogy az üdvös szándék az áldozatkészséghez méltón hajtassék végre. Inkább akar tehát teljesen távol állani az egésztől, mint megvárni, hogy őt okolják, ha valami nem jól sikerül.

Több elökelő állású úr és tudós rábeszélése, és a gróf iránt mindenkor érzett köteles hála mégis arra birták őt, hogy a mit hálás lelke és elméje a Széchényi név dicsőségének megörökítésére sugalt, papirra vesse; ezt a mellékelt két javaslatban ezennel a gróf rendelkezésére bocsátja, sőt ha a régi bizalommal viseltetik irányában, a végrehajtásra is készséggel vállalkozik.

Ha a gróf átnézi az ő javaslatait és ezeket jóváhagyja, kéri jelezze a tárnokmesternek, a ki a nádort a Múzeumban helyettesíti, hogy kizárólag reá (Millerre), mint a ki legjobban ismeri terveit, kivánja bizni az összes intézkedéseket, és hogy a tárnokmester erről mielőbb értesítse őt. Ez ugyanis tisztán tőle függ, mint alapitótól. Ha esetleg politikai okok nem tanácsolnak más eljárást a grófnak, örömmel fogja megragadni az alkalmat annak tanusítására, hogy reá nézve boldogság kivánságait teljesithetni. Ez lenne utolsó ténykedése a Muzeumban, a mivel 47 éves hű szolgálatát befejezni óhajtja. Ha a gróf nem találná elfogadhatónak előterjesztését, ne vegye rossz néven, hogy nem avatkozik a dologba.

Bármint határozzon a gróf, ő nem fog késedelmeskedni Horvát Isván legközelebb útra kel és Bécsben meg fog előtte jelenni. Ez a kiváló ember, — előre tudja — ki fogja érdemelni jóindulatát, és utasításait pontosan teljesítendi. Ő maga pedig, a

mint senki kedveért nem fog többé semmit magára vállalni, úgy őszintén kijelentheti, hogy ha egyik lába a sírban lesz is már, kész leend a gróf parancsait teljesíteni és a legnagyobb terhet is buzgón, hiven vállaira venni.

Javaslataiban a következő intézkedéseket ajánlotta Miller

A Sopronba küldendő könyvtárőr válogassa ki már ott azokat a könyveket, földabroszokat, a melyeket az országos könyvtár is használhatna. Az eladásra szánt könyvekről is már ott kellene jegyzéket készíteni és a ládákra, a melyekbe berakatnak, rairni ezek sorszámait, ilyen formán: I. láda 1—30-ig. Mialatt a könyvtár őre Sopronban ezzel foglalatoskodik, az igazgató tárgyaljon a soproni alispánnal a ládák elszállítására nézve, hogy, ha az időjárás engedi, a könyveket még a tél folyamán Győrbe lehessen vitetni, és itt a megyeházán elhelyezni. Ugyancsak az igazgató keresse meg Győr vármegye alispánját, hogy fogadjon fel dunai hajókat a ládáknak Pestre való szállítására. Pesten azután, a tudósok és könyvkereskedők meghallgatásával és a külföldi könyvárusi katalogusok segítségével, minden egyes munkának megállapíttatnék az értéke. A könyvekről katalogus készíttetnék, a melyben benne lenne a szerző neve, a munka címe, a kiadás helye, éve, az alak és, ha szükségesnek látszanék, a nyomdász neve is. Ez a katalogus kinyomatnék és az egész országban szétosztatnék. Az ennek alapján történő rendelések elfogadására Eggenberger és Kilián könyvkereskedőket kellene felhatalmazni. A katalogusban azt is hirdetni kellene, hogy ha valaki az egész gyűjteményt meg akarná vásárolni, lépjen érintkezésbe a Múzeum igazgatójával. Az oly vevőtől, a ki ezer forinton felül vásárol, tekintettel a nagy pénzhiányra, ha elegendő biztosítékkal rendelkezik, ideiglenes kötelezvényt is el lehetne fogadni, ha ez után 6 százalékos kamatot fizetne. Azokat a könyveket, melyekre nem jelentkezett vevő, a könyvtár őre és adjunctusa árvereztesse el. Az elárverezett könyvekről szintén külön jegyzék lenne készítendő, a melybe a szerző neve, a munka címe, alakja, a kiadás helye és ideje, a becsérték, a vételár, valamint a vevő neve lenne beiktatandó. Becsértéken alól semmit sem lenne szabad eladni. A begyűlt pénzből mindenek előtt a könyvtárőr kiküldetésének és a könyvtár elszállításának költségeit kellene fedezni, a megmaradt összeget pedig az országos pénztárba beszállítani. A Múzeum igazgatójának kötelességében állana a befolyt pénzösszeg-

ről a grófot értesíteni, hogy szándékának megfelelően az alapítólevelet kiállíthassa.

A pénz felhasználására pedig a következőket ajánlotta.

A könyvek elárúsításából várható összeget, a legkedvezőtlenebb számítással, 25,000 forintra lehet tenni; ennek 6%-kal számított évi kamatjövedelmét, 1400 forintot, így kellene megosztani.

A könytárőr, a ki az egyetemi alapból, fizetés czímén, eddig 600 forintot kapott, a kamatokból is 600 frtot élvezne, úgy hogy fizetése 1200 frtban állapíttatnék meg.

A régiségtár őre, a kinek nem csak a régiségek gyüjteménye van gondjaira bízva, hanem első sorban a Széchényi-féle éremgyüjtemény is, s a ki jelenleg a Sándor- és Kiss-féle alapítványokból 1000 frtot kap, még 200 frt fizetésemelésben részesülne.

A könyvtárőr adjunctusának fizetése, a ki most az egyetemi alapból 400 frtot húz, 200 forinttal javittatnék meg.

A könyvtári szolga pedig az eddig ugyanezen alapból húzott 200 frthoz még 100 frtot kapna.

Mindezek után maradna még 300 frt, a mit vagy könyvkötési czélokra, vagy pedig külföldi magyar vonatkozású munkák vásárlására lehetne felhasználni.

Végül arra kérte Miller Széchényit, ha e javaslatokat elfogadná, küldje meg saját neve alatt a tárnokmesternek oly czélból, hogy a nádori kanczelláriá ezeket utasítás alakjában leküldhesse hozzá, mint az intézet igazgatójához.[1]

Miután Széchényi nem válaszolt azonnal levelére, Miller deczember 25-én újból felkeresi őt soraival és abban az esetben, ha netalán oly véleményt nyilvánított volna a gróf hihetetlen áldozatkészségének az intézet érdekeivel és a gróf méltóságával való összeegyeztetése czéljából, a mely nem nyerte volna meg tetszését, bocsánatot kér. Biztosítja a grófot, hogy ez tisztán jószándékból, és az irányában érzett rendkívüli tiszteletből, hálából, szolgálatkészségből eredt. Megmarad azonban a mellett, hogy ha javaslata nem fogadtatik el, semmi, vagy csak nagyon kevés eredmény várható a dologból. Reményli, hogy közben oly utasítással láthatja el Horvát Istvánt, hogy a gróf óhajtásait a legrövidebb idő alatt teljesítheti.[2]

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag. 56. szám.
[2] U. ott.

Bármily javaslatokkal állott is Miller Széchényi elé, legjobban szerette volna a soproni könyvtárt úgy ahogy volt, egyszerre eladni. S tett is erre nézve kisérletet, a mennyiben, teljesen a maga felelősségére, felajánlotta vételre a könyveket a zirczi apátnak. Az apát azonban nem volt hajlandó a vásárlásra; vonakodását azzal indokolta, hogy legutóbb is három házat kellett megújítania, 60 szerzetest kell nevelnie, úgy hogy minden jövedelmi forrása kiapadt.[1]

Széchényi 1819 január 4-én válaszolt Miller két rendbeli levelére, értesítvén őt, hogy, mint sok másban, úgy ebben a dologban is a legnagyobb részben követni kívánja tanácsait. A mint tehát Horvát István — a kit már nyugtalanul vár — előbb Sopronba s onnan hozzá Bécsbe megérkezik, azt a mit a tárnokmesternek írni készül, Millerrel is bizalmasan közölni fogja.[2]

Horvát István ekkor már útban volt Sopron felé. Deczember 30-án indult el a könyvtári szolga, Cseronka kiséretében. Nyergesújfalun meghálván, másnap Győrbe érkeztek, a hol Fejér György, a ki mint iskolai és tanulmányi királyi főigazgató élt itt, somlyai borral vendégelte meg Horvátot. A két jóbarát ivott Miller egészségére is — nem ugyan tokajit, mint Horvát István megirta neki — mert házigazdája még nem volt kanonok, hanem csak somlyait.

Győrtől, miután le kellett térniök a postaútról, sokkal lassabban haladtak. Ujév napján délután folytatták útjokat Tatára, innen Szili-Sárkányon, Czenken át, hetednapon érkeztek meg Sopronba. A késedelmet főleg az okozta, hogy nem mindig kaptak lovakat és hogy kevés pénzt szánhattak fuvarra. Cseronkát rendesen »magnificus dominus«-nak nevezték a kocsisok, de csak addig, míg fizetésre nem került a sor; akkor azután már csak »tekintetes úr«, vagy egyszerűen »az úr« járta részükről.

Sopronban, Tibolth távollétében, Pap fogadta a pestieket Széchényi nevében. Tibolth csak harmadnap jött meg Szombathelyről, és csak ekkor tekinthette meg Horvát István a könyvtárt. Elámult, a mikor a ritka és becses könyveket meglátta.[3]

Csodálkozása még növekedett, a mikor a gyüjteményt köze-

[1] Múzeumi kézirattár. Quart. Lat. 66. I.

[2] Miller levelezése XV.

[3] Múzeumi kézirattár. Irodalmi levelezések. Horvát Istvánnak 1819. január 6-án Millerhez intézett levele.

lebbről megismerte. Ugyszólván minden egyes kötetet kezébe vett, a földabroszokat is, képeket is stb. és arra a meggyőződésre jutott, hogy az egész igen becses, nagyon ritka, szerfölött értékes gyűjtemény, a mely — kérdés — nem múlja-e felül értékre nézve még a nemzeti könyvtárt is? Ha azt hálás szivvel fogadta mindenki, a kinek szivét a haza szeretete és a nemzeti tudományért való lelkesedés hevíti, úgy ezt szerinte minden igazi tudósnak mint a legkülönfélébb tudományok gazdag tárházát kellett megbecsülni, a melyet egyedül csak a gróf ritka szerénysége nevezhetett el klasszikusok-könyvtárának.

Mihelyt ezzel Horvát István tisztába jött, Bécsbe igyekezett, egyrészt, hogy az intézet hálaját tolmácsolja Széchényi előtt, másrészt pedig, hogy arra kérje őt, miszerint azon munkákból, a melyek még nincsenek meg a Széchényi-országos-könyvtárban, segéd-könyvtárt létesitsen e mellett, és csak a kettős példányokat adassa el.

Széchényit meggyőzte Horvát érvelése, a segéd-könyvtár szükséges voltáról, és beleegyezett ennek Horvát javasolta felállitásába, de csak azon feltétel alatt, ha a nádornak sem lesz ez ellen kifogása.

Horvát még Bécsből sietett Millert is megnyerni az eszmének, hogy ő viszont a nádor hozzájárulását eszközölje ki. Feltételezi, hogy Miller, a ki a gyüjteményt már régebben ismerte, egyetért erre vonatkozólag vele és igazat ad neki abban is, hogy az összes tudományok legszorosabb kapcsolatban vannak egymással. A maga részéről nagyon kivánatosnak tartja a hazai dolgok buvárlatát a nemzeti könyvtár anyagának segitségével, de nem kevésbé óhajtaná, hogy végre olyan magyar ember is legyen, a ki az összes tudományokban kitűnik munkáival. Ha az általános, szélesebb körü müveltség segédeszközeit kénytelenek leszünk nélkülözni, úgy nagyon kevés eredményt fogunk felmutatni a tudományos kutatás mezején. Saját tapasztalatai alapján mondhatja, hogy az egyetemi könyvtárnak az egyes megszüntetett szerzetházakból kikerült anyaga inkább növeli a tudomány-szomjat, mint sem kielégitené. És mit fognak a Nemzeti Múzeum tisztviselői abban az esetben cselekedni, ha az egyetemet, mely már kétszer változtatta helyét, valamikor ismét elviszik Pestről? Maga a Múzeum egész berendezettsége is arra utal, hogy a görög és római régi-

ségeknek, a természet hármas világának, az iparnak megismerésére törekedjünk. De eltekintve ettől, a régi klasszikus írók behatóbb ismerete nélkül, képes-e valaki valamely tudományszakot előbbre vinni? Hatszáz más érvet tudna még e mellett felhozni, de mindezt elhallgatja s csak arra kéri Millert, hogy ezen jelentését támogassa a nádor előtt. Hiszi, hogy ez esetben ő fensége is hozzájárul ahhoz, hogy honfitársaikkal egyetemben még nagyobb képzettségre tegyenek szert. Ő legalább erősen meg van róla győződve, hogy a magyarok tudományos előrehaladását, a Széchényi-országos-könyvtár létrejötte előtt sem az erre való tehetségnek, mint inkább a nélkülözhetlen segédeszközöknek hiánya gátolta.

A mint Sopronba visszaérkezik, hozzá fog a könyvtár átvételéhez, azután mindent ládákba rak és ezeket Győrbe szállítja, miután a győrmegyei alispán megígérte neki, hogy Győrött biztos helyet fog a könyveknek szerezni. Végül pedig jelenti Millernek, hogy Széchényi nemcsak a szükséges ládákról gondoskodik, hanem az utiköltség fedezését is nagylelkűen felajánlotta.[1]

Miller abban a véleményben volt, hogy nagyon nehéz dolog a soproni könyvtárt is megtartani, meg a Múzeum részére szükséges pénzt is előteremteni. Erre csak egy módot tudott: ha a könyvtár alapjára az országtól kérnek 40,000 forintot, mert így a soproni gyüjtemény is együtt maradhatott volna. De ki meri ezt — írja január 15-én Horvát Istvánnak — a vármegyék elé terjeszteni, a mikor az egyik ember csak a szinházban leli gyönyörűségét, a másik nem akar a grammatikánál többet tudni, a legtöbben pedig nem érdeklődnek az irodalom iránt! Magyar vonás, mindent akarni, de pénzt nem adni. A hazai intézetek csak az országgyűléstől remélhetnek valamit. Ő a jelen pénzszűk világban nem tud mást tanácsolni, miután a gróf előbb közölte szándékát a nádorral, mint vele. Vagy a könyvtárról kell lemondani, vagy a tisztviselők fizetését növelő alapról. Ha az ő ajánlata nem tetszik Széchényinek, mossa kezeit. Az ő szándéka mindig az volt, hogy ha távozása után az egész Múzeum megsemmisül is, az, a mi Széchényitől ered, fenmaradjon.[2]

Miller szűkkeblűsége azonban már nem akaszthatta meg a

[1] Horvát Istvánnak január 13-án kelt jelentése. Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 619.

[2] Múzeumi kézirattár. Irodalmi levelezések.

Serenissime Caesareo Regie Hereditarie Princeps
Archi Dux Austriæ &. Regni Palatine Domine Benemisime!

Relatione Officiosa Domini Custodis Stephani Horvát de Bibliotheca mea Comitiali ad Directionem Musei Nationalis nihil, ex iussu huius Serenitati Vestræ Cæsareo Regiæ prædebito subiungendo aliorum pergicere dignabitur Serenitas Vestra gratiam, ex qualem Librariam, ac Mappisarum Geographicarum Collectionem sine medijs dotandorum Musei Nationalis Individuorum obtulerim.

Idem D. Custos Viennam ex curru mihi reuelis se iusta benignas Serenitatis Vestræ Dispositiones Receptionis, Astimationis, ex in Certas Compositionis modicas Bibliotheca ad Alios post Suum Exponium ex Certum manus admaturum, illud nihil ominus ab exelso Serenitatis Vestræ Solidarum Scientiarum Cultorum promouendæ studio fundata cum Fidei norari posse, quod e Modicis partim a se exigendis additionibus vero per D. Consiliarium ex Musei Nationalis Bibliothecarium e Notitia post Instructionem Cathalogi haurienda fuerint Alto Serenitatis Vestræ obtutui proponendo, mazime Bibliotheca mea pars ex sub. Diaria Bibliotheca Musei Nationalis reseruanda sit Vtr. ex Fiducia hac animatus idem D. Custos impetrauit ne cessare, ut earum in illum ex Certa Distincta Subsidiarie ponat Museum Nationale Bibliothecæ benignam Serenitatis Vestræ Cæsareo Regiæ Adprobationem tulerit, ese quoque, qua oferens benevolum Assensum meum præbere velim.

Perpensis rationibus Erectionem hujusmodi Institutum ese Subsidiariæ Bibliothecæ studentibus, ac vniuersis eam primis ex gradibus ornandæ Serenitate Vestra Cæs-Regia

Placuum

SZÉCHÉNYI ÉRTESÍTI A NÁDORT A SEGÉDKÖNYVTÁR FELÁLLÍTÁSÁT CÉLZÓ TERVEIRŐL.

dolgot. Széchényi még Horvát Istvánnak bécsi tartózkodása idején megfogalmazta a nádorhoz intézendő értesítését, a segédkönyvtár felállítását célzó tervéről, és ezt január 15-én fel is terjesztette. Ebben előadja a gróf, hogy ő fensége Horvát Istvánnak az igazgatóhoz küldött és ez által hihetőleg már felterjesztett jelentéséből bizonyára bővebben értesült azon könyvtár felől, a mit ő a múzeumi tisztviselők fizetésének javítására felajánlott. Horvát Bécsben kifejtette előtte, hogy ő fenségének veleszületett tudományszeretete remélni engedi, miszerint az igazgató által bővebben elsorolandó okokból a gyűjtemény nagyobb része meg fog tartatni a Nemzeti Múzeum segédkönyvtára czéljaira. Ebben bizakodva arra kérte őt Horvát, hogy ha ez a terv megnyeri ő fensége jóváhagyását, ő is nyújtsa ehhez beleegyezését. Fontolóra vevén az ily segédkönyvtár felállítását javalló okokat, és meggondolván, hogy a Nemzeti Múzeum szervezete is nagyobb kört ölel fel, ha az igazgató és könyvtárőr javaslatát ő fensége jóváhagyja, nem fog késni a maga részéről sem ő fensége elhatározása előtt meghajolni.

Minthogy azonban egyrészről maga a terv is megkívánja, hogy a nemzeti könyvtár elkülönítése a segédkönyvtártól továbbra is fentartassék, másrészről pedig tapasztalásból tudja, hogy az alapítók legjobb intézkedései nem ritkán más czélok szolgálatába utaltatnak, adományához, akár eladatik az egész könyvtár, akár megtartják nagyobb részét, a következő feltételeket köti, remélvén hogy ő fensége is helyeselni fogja ezeket.

1. A Széchényi-országos-könyvtár anyaga ezzel a most átengedett gyűjteménynyel soha ne egyesíttessék; utóbbi mint segédkönyvtár állíttassék fel a nemzeti mellett, ha a nádor ezt jóváhagyja.

2. Azon munkák, a melyek már az országos könyvtárban is megvannak, a soproni gyűjteményből (elég szép számmal van itt ilyen) mint másodpéldányok elárvereztessenek.

3. A segédkönyvtár czéljaira megtartott munkák becsára állapíttassék meg.

4. Úgy az eladásból befolyt pénzről, valamint a segédkönyvtár részére megtartott munkák becsértékének megfelelő összegről állítson ki részére az országos pénztár nyugtatványt, csak úgy, mintha mindezt készpénzben tette volna le; és ha megtörténnék

valamikor, hogy a segédkönyvtár, valamint a nemzeti könyvtár a nádor, vagy a helytartótanács vezetése alól kivonatnék, vagy még inkább, ha ezek Magyarországból kivitetnének, családja seniorja jogosítva legyen ezen összeget szegény nemes gyermekek neveltetésére fordítani.

5. A nádor ő fensége közreműködésével eszközöltessék ki mindehhez ő felsége legmagasabb jóváhagyása, a melyet három példányban állítsanak ki részére.

6. Az elárusított könyvek után befolyt pénznek kamatai, valamint a segédkönyvtár részére megtartott munkák becsértékének megfelelő összeg után esedékes kamatok, a mikor és a mennyiben ezt a Nemzeti Múzeum pénzügyi viszonyai megengedik, első sorban azon három egyén fizetésének javítására fordíttassék, a nádor vagy a helytartótanács által megállapítandó arányban, a kiknek kinevezésére életében őt, halála után történő kijelölésére pedig utódait jogosítja fel az országos-könyvtár alapítólevele. A mi ezen felül a pénzből megmarad, könyvvásárlásra és kötésre használtassék fel.

És végre, ha a segédkönyvtár létesítésének terve nem nyerné meg ő fensége jóváhagyását, és az összes könyvek áruba bocsáttatnának, a 4., 5. és 6. pontban előadottakat még ez esetben is óhajtaná végrehajtatni.

Miután az általános pénzhiány sok embert visszatarthatna a könyvvásárlástól, és így az ő jó szándékának megvalósulását az egyébként becses munkák olcsó áron való elvesztegetése nagy mértékben meghiusítaná, azt gondolná legjobbnak, ha a könyvek elárverezése más alkalmasabb időre halasztatnék és a gyűjtemény mielőbb Pestre szállíttatnék ugyan, mindazonáltal a nádor visszatérteig, ládákba rakva, valami biztos helyen őriztetnének.

Egyébiránt, a mint eddig is mindig az volt törekvése, hogy szeretett hazájának és polgártársainak, tehetségéhez mérten megszerezze a nemzeti dicsőség előmozdítása érdekében szükséges segédeszközöket, úgy a jövőben sem fog egyetlen alkalmat sem elmulasztani, az országos, vagy pedig az esetleg létesítendő segédkönyvtár gyarapítására.[1]

Széchényi Millert is értesíteni óhajtotta, hogy, mint legutóbbi levelében irta is, követte tanácsait, és miután előbbeni tervét, a

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1288.

könyvtár eladását illetőleg, a nádorhoz benyújtott felterjesztésében teljesen ő fensége döntésére bízta, most arra kérte Millert, hogy a felterjesztésében előadott feltételeket a maga részéről is támogatni igyekezzék.[1]

Ugyanerre kérte Millert január 20-án Horvát István is, a midőn hivatalos jelentését megküldötte neki, és közölte vele, hogy mily nagy munkájába került a jó Tibolthnak rávenni a grófot elhatározásának megmásítására. Újból hangoztatta Horvát, hogy örök kár lenne a becses gyűjteményen, a czél elérése nélkül, olcsó áron túladni. Hogy micsoda kiváló munkákhoz jutna Haliczky, ha a könyvek el nem adatnának, azt el sem lehet mondani. Eddig a katalogus alapján átnézte a görög és római remekírók munkáit; nincs ugyan meg valamennyi, de kevés hiányzik, melyeket csekély költséggel meg lehetne szerezni. Négy napig volt Bécsben a gróf vendége; néhány látogatást tett és megtekintette a könyv- és régiségtárt. Színházban csak egyszer volt, de ezt is megbánta, mert 10 órakor tért lakására, holott a háziak 9 órakor szoktak vacsorázni és azután lefeküdni. Nem hiszi, hogy február 17-ike előtt visszatérhetne Pestre. Sajnálja Cseronkát, a ki már eddig is több száz mázsa könyvet czipelt át egyik szobából a másikba. Este alig tudja a kezét mozdítani. Kevés bort iszik és nagy hasznát veszi. De befejezi levelét, mert már 2 óra mult éjfél után.[2]

Miller azonban nem osztotta teljesen Horvát István nézetét a könyvek eladását illetőleg, és inkább többet óhajtott volna áruba bocsátani, mint kevesebbet. Erre az álláspontra helyezkedett a nádorhoz intézett január 28-iki felterjesztésében is, a melyben, soha meg nem irt levelekre való hivatkozásokkal, sajátságos világításban mutatta be József nádor előtt Széchényi tervének kialakulását.

Azzal kezdi, hogy ő már négy év előtt igéretet tett a grófnak, a ki sokat aggódott a felett, hogy az országnak ajándékozott könyv- és éremgyűjteménye, régi helyén, akár az épület összeroskadása, akár tűzvész folytán elpusztulhat, hogy mindent el fog követni, miszerint gyűjteményei boltives épületbe kerüljenek; és midőn Széchényi arról értesült, hogy szorgoskodása folytán ez valóban megtörtént, 1817 június 22-én hozzá intézett levelében

[1] Miller levelezése XV.
[2] U. ott. Quart. Lat. 66.

kijelentette, hogy a soproni, igen becses könyvtárról való gondoskodást is az ő szabad tetszésére fogja bizni, ha ennek ideje elkövetkezik. Talán ennek lehet tulajdonitani, hogy 1818 szeptember 8-án, 1802. évi alapitványának maradandóságát biztositandó, felkérte őt, dolgozzon ki számára tervezetet annak feltüntetésével, mekkora alap lenne szükséges a Széchényi-intézet tisztviselőinek megfelelő fizetésére és a könyvtár kiadásainak fedezésére. Ő ezt az összeget akkor 25,000 forintban állapitotta meg, a melynek 6%-os kamataiból a könyvtárőr fizetése 600 forintról 1200-ra, régiségtári őré 1000 frtról 1200-ra, a könyvtári irnoké 400-ról 600-ra s a szolgáé 300 forintra emeltetett volna fel. Ily módon maradt volna még a könyvtár egyéb kiadásaira a könyvtárőr rendelkezése alatt 200 frt. Széchényi 1818 október 27-én kelt levelében köszönettel vette e javaslatát és megigérte, sőt ezt évről évre megismételte, hogy végrendeletében gondoskodni fog ez alapról. Nem sokkal később, november 10-én pedig azt az értesitést vette tőle, hogy a gyűjteményt, a Múzeum javára történő értékesités czéljából, felajánlotta ő fenségének, a ki azt elfogadta.

A legnagyobb meglepetéssel értesült Széchényi ez újabb áldozatáról. Nagyon jól ismeri a könyvtárt s tudja hogy annak értéke megbecsülhetlen. Maga a gróf többször úgy nyilatkozott előtte, hogy legkevesebb 140,000 forintot költött rá.

Közben történt, hogy Széchényi több mindenféle érv által meggyőzetve, bele egyezett, hogy — ha ő fenségének sincs ez ellen kifogása — ne az egész könyvtár adassék el, hanem csak a másodpéldányok, vagy a melyeket a nemzeti könyvtár könnyebben nélkülözhet, azt remélvén, hogy a 25,000 frt ezek eladásából is befolyik. Ámbár ő fensége semmiféle működési kört nem jelölt ki számára e gyűjtemény eladása körül, ő előadja a gróf kivánságait. Vétek lenne az egész könyvtárt áruba bocsátani, a mikor ingyen lehet hozzájutni ahhoz, a mire a egyes őröknek feltétlenül szükségük van, s a mit később talán nagy áron kellene megvásárolni. De nem is lehetne a könyvtárt Pesten jól értékesiteni, a hol mindenki a pénzszüke miatt panaszkodik. Még a legszenvedélyesebb könyvgyűjtők is kénytelenek most kiadásaikat korlátozni. Ő tehát azt javasolná, hogy az alapító szándékának megfelelően a gyűjteményből tartsák meg azon munkákat, a melyekre az országos könyvtárban szükség van, akár a magyar érmészet,

műtörténelem, akár az ipar, természetrajz, jog, statisztika, politika, nyelvészet stb. szempontjából: továbbá az encyclopaediai, művészeti, történelmi, nyelvészeti lexikonokat, s a görög és római klasszikusok kritikai kiadásait, valamint az Ausztriára vonatkozó földabroszokat. Ellenben el lehetne adni: a másodpéldányokat, a külföldi theologiai, bölcsészeti, mathematikai munkákat; a klasszikusok díszkiadásait, a német, franczia, olasz remekírókat és a külföldi térképeket, festményeket stb.

Széchényi ezeknek becsértékét pengő pénzben óhajtaná megállapítani, miután a könyvárusoknál a könyveket csakis ezüstben fizetik. Reményli, hogy becsértéken alul semmit sem fognak eladni. A vásárlási kedv fokozása czéljából talán meg lehetne tenni, hogy a ki ezer forinton felül vásárol, annak — figyelembe véve az általános pénzhiányt — kellő biztosíték mellett, kötelezvény ellenében is át lehetne adni a példányokat.

Nem azon czélból akarta a Széchényi és közte történt tanácskozásokat a nádornak bejelenteni, hogy lássa ő fensége, miszerint ezen újabb gyarapodásnak is ő volt kezdeményezője, hanem hogy kitünjék, hogy ő meg kiván felelni a magyarok előtt örökre felejthetetlen főúr kérelmének, bizalmának és az iránta érzett régi, gyermekkori vonzalomnak.[1]

Miller kedvetlenségét, hogy nem adhatta el az egész könyvtárt, illetőleg ennek nagyobb részét, még jobban visszatükrözi az a levél, a melyet január 28-án Horvát Istvánnak irt, válaszul értesítéseire. Van tehát — mondja ebben — fényes könyvtárunk, de hogy honnan veszszük a fentartására és a tisztviselők fizetésére szükséges pénzt, azt nem tudom. Én a gróf első intézkedése értelmében azt az ajánlatot tettem, hogy tartsuk meg az országos könyvtár részére szükséges könyveket, a többit pedig adjuk el vagy 25,000 forintért, és ennek kamatját, vagyis 1400 pfrtot fordítsuk az őr, adjunctus és szolga fizetésére. Úgy látszik azonban, hogy ez a terv nem nyerte meg a gróf tetszését. Nekem tehát nem maradt más hátra, mint a te jelentésedet a nádor elé terjeszteni. Irtam Aspermont grófnak is, hogy váltsa be igéretét a Múzeum javára teendő alapítványt illetőleg. Azt felelte, hogy végrendeletében 24,000 forintot hagy e czélra. Ugyszintén lépéseket

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 617.

tettem, hogy herczeg Esterházy is adjon erre a czélra 10,000 frtot. Ha ez megtörténik, elmondhatom, hogy a Múzeum csakis Széchényinek és nekem köszönheti létét.[1]

Horvát István ez alatt lázasan dolgozott a könyvtár átvételén, csakhogy mielőbb elkészüljön ezzel.

Fáradt és reszkető kézzel nézte át a könyveket éjjeleken át, úgy hogy naponkint csak reggel 4 órakor tért pihenőre. Ez ugyan meglehetősen kimerítette, de legalább éltette a remény, hogy február 15-én Pesten lehet.

Lelkes buzgólkodását, munkakedvét nem engedte lohadni Széchényinek újabban és újabban megnyilatkozó nagylelkűsége sem. Legutóbb beleegyezett, hogy a soproni könyvtár könyvszekrényei is Pestre szállíttassanak, és így ezen a szükségleten is segítve legyen. Ha a gyűjteményekből kiválasztották volna a másodpéldányokat, ezekbe a szekrényekbe az összes könyveket el lehetett volna helyezni Pesten, és legalább nem kellett ezekért is kolduluiok. Csak az okozott Horvátnak gondot, hogyan fogja mindezt Győrbe szállítani, a mikor ehhez 40 szekér sem lett volna elég.

Ezen kívül átadott neki a gróf még Bécsben 15 vaskos kötetre terjedő oklevélgyűjteményt a XII—XVI. századból. Nem különben átengedte fa- és kristálygyűjteményét, ezek ládácskáival egyetemben. A csillagászati térképekre nézve még nem történt meg a döntés, de kilátás volt rá, hogy azt is megkapja a Múzeum.

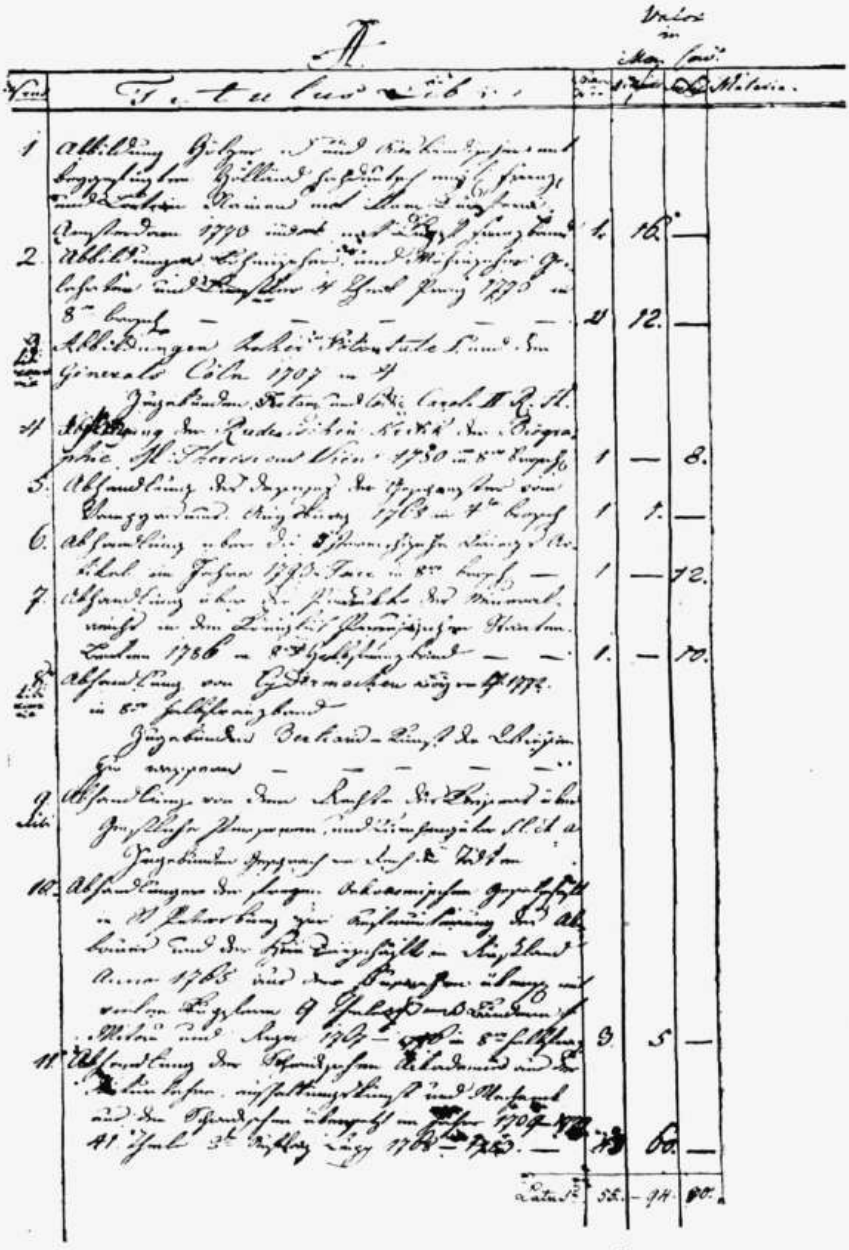
Horvát István meg volt róla győződve, hogy, ha valami el nem kedvetleníti Széchényit, és a nádor is ösztönzi egy kissé őt, a halhatatlan mecénás még többet is fog adni, a mit ezt nem egyszer ki is jelentette. Az ilyen dicsőség után való szomjat ápolni kell — írta január 30-án Millernek — és nem elfojtani. Bizonyára méltó a magasztalásra, tiszteletre, a ki annyit áldozott a hazáért, a ki annyit tett a közjóért.[2]

Végre február 19-én befejezte munkáját. A mint másnap újból köszönetet mondott Széchényi nagylelkű ajándékáért úgy az intézet, mint a maga nevében, egyuttal beszámolt az eredményről is.

Átvett 4632 munkát 9205 kötetben, melyek értékét, legjobb

[1] Múzeumi kézirattár. Horvát István levelezése.

[2] Miller levelezése. Quart. Lat. 66. I.

A SOPRONI KÖNYVTÁR KATALOGUSÁNAK ELSŐ LAPJA.

tudása és lelkiismerete szerint 26,002 frt és 8 krajczárban — pengő pénzben — állapította meg. A földabroszok és metszetek értékét pedig 8000 pftra tette. A becsérték meghatározásánál a középárt igyekezett venni, a vétel és az elárusitási ár között. Eszerint a gyűjtemény becsértéke meghaladta a 34,000 forintot, nem számítva bele a fagyűjteményt, könyvszekrényeket és a grófné tulajdonát képező kristályokat

A ládákat legjobb szerette volna mindjárt magával vinni. A soproni és győri alispánok azonban, a kik megyéik részéről ingyen fuvart ajánlottak fel, lebeszélték erről, nehogy a szegény szekereseket a legrosszabb utakban kelljen ezzel terhelni. De szentül megigérték, hogy a mint megjavulnak az utak, 6 hajdú kiséretében fogják a ládákat Győrbe szállítatni. Ebbe azután Horvát is kénytelen volt belenyugodni. Feltette azonban magában, hogy a ládáknak hajóra rakása alkalmával ő is Győrben lesz, nehogy a könyvek, mint egykor a Bél-féle kéziratokkal történt, valamikép vizbe kerüljenek.[1]

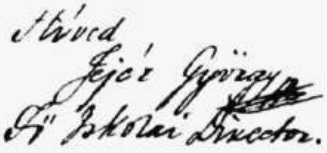
Tibolth, a ki a könyvtár átvételénél, a gróf megbizásából, mint átadó szerepelt, értesülvén Horvát Istvántól Miller terveiről a könyvtár nagyobb részének eladását illetőleg, nem állhatta meg, hogy egy nappal előbb, mintsem Horvát Sopronból elutazott, február 21-én, meg ne irja véleményét Millernek erre vonatkozólag. Úgy hallja — olvassuk levelében — hogy nincs megelégedve sorsával és le akar mondani igazgatói állásáról. Erről lebeszéli őt. A mit elkezdett, fejezze is be, míg a halál el nem mozdítja állásából. Horvát nagyobbnak találta a könyvtárt, mint képzelte. Kár lenne ezt szétszórni engedni. Kivált a földabroszok olyan gyűjteménye van itt együtt, a mi ritkaság. Bocsásson meg neki, de ő nem osztja azon véleményét, hogy a könyvek eladassanak, ellenkezőleg azt akarná, hogy a Múzeum számára megtartassanak. És vandalnak tartaná az illetőt, a ki a nádornak a könyvek eladását javasolná. Sőt azt kellene gondolnia, hogy az ilyen ember nem annyira a hazai irodalom gyarapítására, mint inkább csak a fizetésemelésre gondol. Különben történjék az Isten akarata szerint. Ő tartózkodás nélkül megmondotta véleményét.[2]

[1] Széchényihez írt levél. Széchényi-levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 104. szám.

[2] Miller levelezése. Quart. Lat. 66. I.

Hazaérkezvén Horvát István soproni küldetéséből, Miller, miután József nádor már hosszabb idő óta külföldön tartózkodott, márczius 10-én a helytartótanácsnak jelentette, hogy Tibolth értesítése szerint Sopron- és Győrvármegyék alispánjai a szolgabíró és 6 lovasember kiséretében díjtalanúl fogják a ládákat Győrbe szállíttatni, a Duna partjára, a honnan László János gabonakereskedő szintén ingyen fogja a ládákat egyik hajóján Pestre lehozni. Miután a 40 láda könyv részére valami biztos helyet kell kijelölni, a hol az egyes munkákat szét lehet választani, legjobb lenne e czélból a Múzeum épületében két szobát berendezni, a mi 327 frt 12 krajczár költséget igényelne. Kéri ennek az összegnek utalványozását, a mi a másodpéldányok eladásából úgy is meg fog térülni.[1]

A könyvek szállítása sokáig elhuzódott. Fejér György, a kit Horvát maga helyett a szállítás körüli felügyeletre és ellenőrzésre

Fejér György aláírása.

felkért, csak június 5-én értesíti őt, hogy a könyvek — mint a soproni alispán őt tudósítja — 7-én Győrbe érkeznek. Fejér hajót fogadott és reménylette, hogy a gyűjtemény a hét végével Pesten lesz.[2]

A Győrbe érkezett drága kincscsel — mint Fejér György nevezi — az alispán már nem sokat törődött és így Fejér vitette le győri taligásokkal a ládákat a hajóhoz. Ezért fizetett 18 váltó forintot; a 42 szekeresnek pedig, a kik a gyűjteményt Győrbe szállították, 5 forint borravalót adott. Ezt a magáéból fedezte, örvendvén, hogy valamennyire képes lehetett a drága áldozat átszállításában. A 18 forintot azonban »tudvalévő szűkölködésére nézve« visszakivánta. Úgyszintén azt a tiz forintot is, a mit a katonák kaptak tőle, a ki- és berakás fejében.

»Szörnyű baja volt« Fejérnek a hajóba való berakással is.

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 212.

[2] Múzeumi kézirattár. Irodalmi levelezések.

Az először felfogadott gazda másnap ismét kirakatta a ládákat, megijedvén a nagy tehertől. Ekkor a becsületes budai kereskedő, Gren Pál vette át hajójába a ládákat, a kivel a levitel bérét 60 forintban alkudta ki.[1]

Így érkezett le június 19-én, minden baj nélkül, Széchényi ajándéka Pestre, 35 nagyobb és 5 kisebb ládába csomagolva; a könyvszekrények pedig 258 darabban.[2]

Horvát István június 21-én tett hivatalos jelentést soproni útjának eredményéről a Múzeum igazgatójának.

Ebben elmondja, hogy a könyvtár átadásánál ez úttal is Tibolth működött közre, a ki az egész gyűjtemény katalogusát írta. A könyvtárral egyesítve voltak a gróf nejének válogatott könyvei is, a ki a maga részéről szintén hozzá akart járulni férje áldozatához. Nem kívánta könyveit a többiektől külön választani, hogy a mint férjével közösen, egyetértően ajánlották fel azokat az országnak, úgy együtt is adassanak át a közhasználatnak.

Eleivel az volt a terv, hogy Horvát már az átadásnál külön lajstromot készítsen a könyvekről az árverés czéljaira, a mit azután kinyomattak volna. Miután azonban a kész katalogus szerint való átvétel maga is sok időt vett igénybe, az új jegyzék készítése elmaradt. Külön volt lajstromozva a tömérdek földabrosz, csillagászati térkép és festmény is. Ez utóbbiakat nem is merte — a szükséges szakértelem híján — megbecsülni. A gyűjteményben több eredeti oklevél is volt, úgyszintén Pigay Antalnak, Széchényi magántitkárának több kötetre terjedő oklevélmásolata stb. Úgy hogy Horvát István becslése szerint a gróf ajándéka, mindent bele számítva, meghaladta a 100.000 forint értéket.

Horvát István jelentésében újból kérte Millert, eszközölje ki a nádornál, hogy a gyűjtemény — a kettős példányokat kiválogatván belőle — a nemzeti könyvtárral soha nem egyesítve, mint segédkönyvtár kezeltessék. Megfosztani a Múzeumot és a Széchényi-országos-könyvtárt nemzeti jellegétől, valóságos vétek és kegyeletlenség lenne. S ő sem akarja ezt. Hiszen a nemzeti jelleget tartja az egész intézet legnagyobb dicsőségének, a melyet mindenkor meg kell őrizni, fenn kell tartani. Kénytelen azonban azt is

[1] Múzeumi kézirattár. Irodalmi levelezések. Fejér Györgynek jún. 14-iki levele.

[2] Könyvtári irattár. A. 1819.

bevallani, hogy azok a munkák, a melyeket a magyarok Magyarországról irtak, bár igen becsesek, még sem nyújtanak eleget. Apáink munkái, a kik minden nagyobb irodalmi segédeszköz hijával dolgoztak, csupán töredékei a nemzeti törekvéseknek és csak a legritkábban szolgálnak forrásokul. Reánk az a feladat háramlott, hogy szilárdabb alapokra építsünk: nekünk a falakat, az egész hazai irodalom dicsőségének palotáját kell felemelnünk. Az ehhez szükséges anyagot, kivált a régebbi századokra vonatkozólag, számtalan külföldi munkából kell összegyűjtenünk, a melyekhez íróink csak a legritkábban tudnak hozzáférni. Főleg ebből a szempontból lenne szükség Széchényi gyűjteményére. A mi őt magát illeti, — mondja Horvát István befejezésül — inkább kivan mostani állásában nyomor és nélkülözéssel küzdeni, mint oly czélból, hogy jobb viszonyok közé jusson, a mit talán másként is el lehet érni, e kincsektől magát megfosztani. Végül arra kéri Millert, eszközöljön ki a nádornál valami segélyt Cseronka számára, a ki a könyvek ki- és berakása közben két rendbeli ruháját tette tönkre.[1]

E jelentés adatai nyomán szerkesztette meg június 25-én Miller a magáét, a melyben bejelentvén a gyűjtemény szerencsés megérkeztét, a nádor engedélyét kéri ahhoz, hogy 3 szobára való állványt készittethessen, miszerint a könyveket mielőbb osztályozni lehessen, nehogy a ládákban valami bajuk essék. Nem meri az egész gyűjtemény elárvereztetését javasolni, miután Széchényi is, bár először ez úton akart a tisztviselői fizetésekre alapot teremteni, belátván, hogy ez még sem lesz egészen helyes, az ügyet ő fensége elhatározására bizta. Bizonyára helyesen cselekedett. Ha ugyanis meg nem veszi valaki, megfelelő áron, az egész gyűjteményt, az alap úgy sem jön létre. Már pedig, tekintettel a kedvezőtlen viszonyokra, nem lehet reményleni, hogy találkozik valaki, a ki a 100.000 forintnál magasabbra becsült könyvtár megvételére vállalkozik. Ha pedig az egész árverés alá bocsátatik, ki lesz képes a nagy és igen értékes munkákért megfelelő árt igérni és adni? Bizonyára nem kerülhetné el a tudományos világ megrovását sem a gróf, sem a Múzeum, sőt az egész ország megbélyegzésének tennék ki magukat, ha a gyűjteményt értéken alul eltékozolnák. Ki kellene tehát választani az eladandó és a

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 618.

megtartandó munkákat, tekintetbe véve az egyes művek értékét, ritka, szükséges, vagy hasznos voltát. E czélból lajstromot kellene készíteni a kettős példányokról, a melyek természetesen értékesítendők lennének. Egy másikat az oly munkákról, a melyeket a Múzeum nélkülözhetne, vagy mert már más kiadásban meg vannak, vagy pedig mert úgy sem használtatnának. Egy harmadikat a régiségtár őrének szükséges segédkönyvekről. Egy negyediket a természetrajzi osztály részére kiválasztandó munkákról és végre egy ötödiket a klasszikusok és az újabb külföldi remekírók díszkiadású köteteiről, az akadémiai kiadványokról, ujságokról, történelmi, nyelvészeti lexikonokról stb.

Hogy ő fensége külföldi útjáról való visszaérkezte után azonnal megtekinthesse és megítélhesse az egyes osztályokba osztott könyveket, szekrényeket kellene készíttetni, a Múzem személyzetét pedig utasítani, hogy haladéktalanúl lássanak a könyvek osztályozásához és elhelyezéséhez.

Ha ez megtörtént, az eladásra szánt munkák lajstromára kerülne a sor. Ebben feltüntetendő lenne a sorszám, a czím, a becsár, vételár, a vevő neve. A becsérték pengő pénzben számíttatnék, fizetni azonban bankóban is lehetne, a mint ez a könyvkereskedésekben is szokás. Semmit sem szabadna eladni becsáron alul, hanem a meg nem vett munkák jegyzékét további intézkedés czéljából a nádor elé kellene terjeszteni.

Az árverés a Múzeumban lenne megejtendő, olyan időben, a mikor idegenek is szoktak Pesten tartózkodni. Az árverés alatt az egyik ör kiáltaná ki a könyv czímét és becsértékét, a másik bevezetné a lajstromba a könyv vevőjének nevét a vételárral, a harmadik átvenné a pénzt; a könyvtár irnoka pedig a könyvtári szolgának egyenkint kiadogatná az eladásra szánt munkákat. A ki 500 frton vásárolna, annak kellő biztosítékkal ellátott kötelezvény ellenében is ki kellene adni a könyveket.

A földabroszok, képek a Múzeum tulajdonában maradnának, valamint a kéziratokból sem kellene semmit árúba bocsátani.

Ilyformán a gyűjtemény legbecsesebb, legnagyobb része az ország tulajdona maradna; a többi után befolyt pénzből pedig oly alapot lehetne létesíteni, a melynek kamatai fedeznék a könyvkötési stb. kiadásokat.

A mit megtartanának, azt az alapító nevének megőrzése

czéljából külön kellene választani a nemzeti könyvtártól, és más termekben, Széchényi-könyvtár név alatt kezelni.

Miller beismeri, hogy javaslata részben eltér Széchényi terveitől, a ki a gyűjtemény eladása által a tisztviselők anyagi helyzetén is kivánt könnyíteni; miután azonban az örök a jobb jövő reményében készebbek lemondani a reájuk váró előnyökről, mint a tudományszakukba vágó munkákat nélkülözni, arra kéri a nádort, fogadja el az ő javaslatát. Annál inkább, mert mint más uton értesült, a gróf fiai már most gondolkoznak azon, hogy atyjuk szándékát a saját jövedelmeikből fogják megvalósítani, és a könyvtári alkalmazottak javára alapítványt tesznek le.[1]

Másnap Miller a helytartótanács elnökét is megkereste, hogy még a nádor visszatérése előtt rendelje el a könyvállványok elkészítését, mert igaz ugyan, hogy a könyvek a Múzeum pitvarában biztonságban vannak, de mégis attól lehet tartani, hogy ha a tél folyamán becsomagolva maradnak, a nedves levegőn megrongálódnak.

Az asztalos azonban, a kit erre Miller felhivott, oly költségvetést csinált, melyet lehetetlen volt elfogadni, mert 1325 frtot kért a Sopronból elhozott állványok átalakitása és befestéseért. A helytartótanács nem is fogadta el a költségvetést, hanem úgy intézkedett, hogy a könyvállványok készítését el kell halasztani a nádor hazaérkeztéig, a ládákat pedig vigyék oly helyiségbe, a hol a könyveket semmiféle veszedelem nem fenyegeti.[2]

Most egy kis szünet állott be a soproni könyvtár ügyében, mely alatt egy-két bennünket érdeklő más esemény merült fel.

Ilyen volt pl. a portomentesség ügyében leérkezett válasz.

Miller az 1819. év elején, február 8-án, felkérte a nádort, eszközölje ki a Múzeumnak a portomentességet. Kérelmét a többi közt azzal is támogatta, hogy a megyei és városi hatóságok igen sokszor kérnek használat czéljából oly nyomtatványokat és kéziratokat, a melyek a Széchényi-katalogusokban szerepelnek. Sőt nem ritkán kérdezősködnek olyanok után is, a melyek ezekben nincsenek felvéve. De nem válik a nemzetnek sem dicsőségére, ha e kedvezményben éppen az az intézet nem részesül, a mely

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 618.
[2] Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 68.

a kincstár minden megterheltetése nélkül jött létre a közjó előmozdítására.[1]

A nádor utasítására a helytartótanács tett is lépéseket a kedvezmény kieszközlése czéljából, azonban nem sok eredménynyel, mert legfelsőbb helyen azzal tagadták meg a kérelem teljesítését, hogy a nemzeti múzeumok az örökös tartományokban sem élvezik a portomentességet, és így ez a Magyar Nemzeti Múzeumnak sem engedélyezhető.[2]

Július második felében Brunszvick József gróf egyik levele keltett némi érdeklődést a nyári hőség békességes csendjében dolgozgató Millerben. A gróf ugyanis azt tudakolta tőle, meg van-e még birtokában gazdag czímergyűjteménye, avagy átengedte-e ezt a Nemzeti Múzeumnak? Ha ez még sajátja, és nem is szánta az intézetnek, nem lenne-e hajlandó átengedni a Ferdinánd trónörökös által létesítendő gyűjtemény czéljaira?

Miller július 25-én megírja a grófnak, hogy már a télen értesítette Bellegardeot, a trónörökös főkamarását, miszerint azt a czímergyűjteményt, a mit 34 év előtt Nagyváradon látott nála, összes könyveivel, kéziratával az országos könyvtárnak ajándékozta. Megküldi azonban neki a könyvtárban őrzött különféle czímergyüjtemények jegyzékét, és közli vele, hogy a czímerek katalogusát most nyomják Sopronban, a miből Széchényi bizonyára fog a trónörökösnek is egy példánynyal szolgálni. A Széchényi által legújabban a Múzeumnak ajándékozott nagybecsű gyüjteményben is van 508 magyar nemzetségczímer, a melyeket a Múzeum mint másodpéldányokat bátran nélkülözhetne. Ha a nádornak nincs ellene kifogása, ezeket át lehetne engedni a trónörökös számára stb.[3]

Augusztus vége felé Kriebel kapitány jár Pesten, hogy Millerrel munkája kiadása ügyében tárgyaljon. Az első kötetet sajtókészen adta át neki azzal a kérelemmel, hogy ezt a nádornak bemutassa; a II. és III. kötetet azonban, bizonyos pótlások eszközlése végett, visszavitte magával.[4]

Szeptember első napjaiban Miller és Horvát István megte-

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1819. Nr. 144.
[2] Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 64.
[3] U. ott. Nr. 65.
[4] U. ott. Nr. 77.

kintették a kúria irattárát, a hol szemükbe ötlöttek azok az elenchusok, a melyek József császár idejében készültek a hiteles helyi oklevelekről. A kerületi táblák megszüntével némely káptalan magához vette ezen elenchusokat, mások ellenben ott hagyták és ekkor más alkalmasabb hely hiányában a kúria irattárában nyertek elhelyezést. A két látogató elgondolta, mily haszonnal forgathatnák ezeket a Széchényi-országos-könyvtár kutatói: és Miller szeptember 4-én felterjesztést intéz a nádorhoz, hogy ezek itt helyeztessenek el.[1]

Szeptember 13-án a Marczibányi-bizottság tanácskozott a Múzeum által kitűzött pályakérdésekre beérkezett dolgozatok felett. Gróf Teleky József helytartótanácsi titkár két munkával vett részt a pályázatban, a melyek érdemeseknek találtattak a jutalomra. A jutalomdíjat azonban nem vette fel, hanem új kérdések megjutalmazására szánta a következő, 1820. esztendőre.

Miller attól félt, hogy ha ez többször is megismétlődik, és minden évben több és több kérdést tűznek ki, az egyébként is elfoglalt bírálók nem lesznek képesek a beérkezettt dolgozatokat tüzetesen átnézni, miután némelyik pályázó egész köteteket ir össze. Azt ajánlotta tehát a nádornak, hogy a kik nem hajlandók a jutalomdíjat felvenni, engedjék ezt át a többi pályanyertes dolgozatok szerzői közt való szétosztásra.[2]

Ugyancsak szeptember havában közli Miller Tiboltthal azokat az ajánló sorokat, a melyeket Széchényihez intézve, a Múzeumi Akták II. kötetébe akart felvenni, s melyért, köszönete fejében, Széchényi egy arany szelenczét küldött neki.[3]

Közeledvén a nádor külföldről való visszatérésének ideje, Miller újból foglalkozni kezd a soproni gyűjteménynyel.

Még a nyár folyamán kiiratta a soproni gyűjtemény katalogusából azon munkák jegyzékét, a melyek az országos könyvtárban is megvoltak. Ezt a jegyzéket azután szeptember 16-án felterjesztette a nádorhoz azzal az indokolással, hogy Széchényi már ismételten kérte őt, vegye gondozásába adományát, miután tudja, milyen jól ismeri a soproni gyűjteményt.[4]

[1] Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 74.
[2] U. ott. Nr. 76.
[3] Miller levelezése. Quart. Lat. 66. I.
[4] Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 79.

Október 3-án ismét tovább megy egy lépéssel. Már megelőzőleg összeiratta — mindig azzal, hogy Széchényi kívánta ezt tőle — a katalogus alapján az összes klasszikus munkákat. Ezekből kiválasztotta a legjobb és legszebb kiadásokat, mintegy 172 szerzőtől, mint a melyeket meg kellett volna tartani; 83 munkát 484 frt és 30 kr. értékben pedig mint olyanokat, a melyeket tanácsosabb lett volna eladni. Hasonlóképen kijelölt a régiségtári őr használatára 99, a természetrajzi tár kézikönyvtára részére 103 munkát. Mindezeket a lajstromokat felterjesztette azután a nádorhoz, jelentvén, hogy van ezen felül még rengeteg sok oly munka, a melyeket Széchényi bizonyos tőkealap létesítése czéljából elárvereztetni óhajtana, miután felvilágosította őt, hogy nem valók a könyvtárba; ezeket azonban nem lehet előbb összeírni, míg a ládákból ki nem szedetnek és nem osztályoztatnak, hogy ő fensége maga ítélhesse meg, melyek lennének ezekből elárusítandók és melyek megtartandók.[1]

Visszaérkezvén József nádor hosszú külföldi tartózkodásából Budára, sietett meglátogatni a Múzeumot. Gondosan átnézvén az utolsó másfél év gyarapodását, különösen Széchényi ajándéka keltette fel figyelmét: úgyannyira, hogy nem állhatta meg, miszerint addig is, míg az ő január 15-én kelt levelére vonatkozólag bővebben kifejti szándékait, ne válaszoljon soraira, és a nemzeti irodalom és tudomány érdekében tett ezen újabb adományáért különös elismerését és hálaját ki ne fejezze, a melylyel a magyar nemzet is mindenkor adósa lesz, a művelődése érdekében hozott ezen áldozatokért.[2]

Millert pedig utasította, hogy a könyveket mielőbb szedesse ki a ládákból, és külön helyiségekben állíttassa fel a könyvszekrényekbe. Sőt, miután Miller írásban és szóban azt jelentette neki, hogy Széchényi sürgeti a másodpéldányoknak, valamint a Múzeum czéljaira kevésbé szükséges egyéb munkáknak eladását, azt is elrendelte, hogy a gróf utasításait erre nézve kikérvén, megbecsültetvén előbb az egyes munkákat, nem árverés útján, hanem valamely könyvárus közvetítésével értékesítse ezeket, tekintettel arra a körülményre, hogy az árverésen, a pénztelen világban, rendesen értéken alúl szoktak elkelni a könyvek.

[1] Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 81.

[2] Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 105. szám.

Az őszi hónapokban ezzel a fáradságos, szaporátlan munkával voltak elfoglalva, élükön Horváttal, a könyvtári emberek, a midőn egyszer csak azzal lepte meg Horvát István az igazgatót, hogy lemondott állásáról.

Elhatározásának indító okait a következőkben adta elő.

A nádor kiváló jóakarata főleg azon czélból juttatta őt, a ki mint az országbíró titkára is nagyon elfoglalt ember volt, és csak elvétve juthatott az olvasáshoz, a Széchényi-országos-könyvtár őri állásába, hogy segédkezet nyújtson Kriebelnek, történelmi munkája megírásában. A mennyire hálára kötelezte ő fensége e jóakaratával, annyira aggodalomba ejtette, a reá rótt feladat miatt. Kivált ha meggondolta képességeinek korlátolt voltát, az elsajátítandó ismeretek óriási halmazát, és szemei elé idézte a Nemzeti Múzeum magasztos czéljait, s a nádor terveit, a nemzeti dicsőség előmozdítása érdekében. Azonban saját gyengeségeinek tudatában is biztatta az elérhető eredményre való kilátás, és a remény, hogy éjjeli-nappali szakadatlan munkásságával méltónak mutatja magát a tapasztalt kegyességre, a ráruházott hivatalra és az intézetre.

Hogy e czél elérésére a maga részéről semmit el nem mulasztott, világosan mutatja az a körülmény, hogy anyagi erején felül költött a szükséges irodalmi segédeszközök beszerzésére. S hogy nem csökkent tudományszomja sem, bizonyítja a Miller előtt is ismeretes azon áldozata, hogy többször visszautasította a neki felajánlott előnyös állásokat, csakhogy tudományos foglalkozása mellett megmaradhasson. Ez alatt, minél jobban elmerült tanulmányaiban, annál jobban növekedett szemei előtt a maga elé tűzött feladat nagysága. Ezeknek a megoldására pedig — ő is be fogja látni — jelen viszonyai között nem rendelkezik elegendő idővel. Az a néhány munka is, a mit eddig írt, éjjelezéseinek eredménye volt.

Hogy tehát kimondhatlan fáradságainak némi gyümölcsét szemeinek rongálása nélkül is élvezhesse, és a mit hazánk történelmére vonatkozólag irt, kiadhassa, szükségesnek látja visszatérni a magánéletbe, és mindazt az időt, a mi öreg jóltevőjének szolgálatán felül még rendelkezésére marad, magyar nyelven irt munkáinak közreadására szentelni, nehogy hazája — ha szabad e kifejezéssel élnie — a köz és magánjog, a történelem, diplomatika

terén elért tudományos eredményeket nélkülözni legyen kénytelen. Mindez oly természetű munkával jár, hogy közben a hivatalos órákat betartani, a vendégeknek magyarázatokkal szolgálni, és más hasonló dolgokkal foglalkozni alig lehetséges. Úgy hivataloskodni pedig, hogy a gépies hivatali teendőkben ne vegyen részt, nem tartja sem illőnek, sem megengedhetőnek.

Hogy ezt a lépést nem merő dicsekvésből, vagy állhatatlanságból teszi, tanulmányainak tárgyai, a melyek mélyreható fejtegetéseket kívánnak, fogják megmutatni és eljárását a nádor előtt igazolni. Reményli, hogy ő fensége, a kinek mihelyt teheti be fogja mutatni munkálatait, a Múzeum kötelékein kívül sem fogja megvonni tőle kegyes jóindulatát. Kéri ennélfogva Millert, hogy mindezt, a mi egyedül tanulmányainak gyümölcsöző eredményét van hivatva előmozdítani, ő fensége elé terjeszsze, és tőle állásától való felmentését kérelmezze.[1]

Nem akarjuk kétségbevonni, hogy Horvát István őszinte volt lemondása megokolásában, és égő tudományszomja csakugyan annyira erőt vett rajta, hogy szeretett volna néhány évre megszabadulni a hivatalos elfoglaltság lekötöttségétől és tisztán tudományos kutatásainak élni. Ámde nincs kétségünk az iránt sem, hogy nem kizárólag ez a vágy érlelte meg lelkében az elhatározást, hogy megválik az intézettől, a melyhez annyira ragaszkodott, hanem nagy része volt ebben annak a kelletlen, feszült viszonynak is, a mely közte és Miller közt a legutóbbi időben fennállott.

Az oly régóta szives, baráti viszonyban élő két ember egymástól való elidegenedését attól az időtől észleljük, a mikor Horvát István Bécsben rávette Széchényit, hogy a soproni könyvtárból segédkönyvtárt létesitsen. Ettől a pillanattól kezdve nem tudnak Millerrel egyetérteni. Horvát István minél több könyvet akar a gyüjteményből magtartani, Miller ellenben minél többet eladni. Nem lehetetlen, hogy Miller Horvát befolyásának tulajdonította Tibolth azon levelét is, a melyben ez őt vandalizmussal, önző czélokkal vádolta. Elég az ahhoz, hogy július elején már annyira kiélesedett köztük az ellentét, hogy már-már nyilvános botrányban tört ki.

Az összetüzés előzménye ez volt. Horvát Istvánnak Széchényi több kötetre terjedő oklevélgyüjteményt adott át Bécsben azzal

[1] Igazgatósági irattár. A. 1819. Nr. 100.

a szóbeli utasítással, a mit később irásban is megismételt, hogy ezeket egyenesen a nádor kezeihez juttassa. Ő tehát ezeket Pestre való visszatérte után magához vette és gondosan megőrizte.

A Vereinigte Ofner und Pester Zeitung július 8-iki számában kimutatást tett közzé azokról az adományokról, a melyekkel legújabban gazdagitották a Múzeumot, a nádor, Széchényi és Aspermont grófok, Saffert báró és mások. A kimutatás azzal a megjegyzéssel záródott, hogy Széchényi egyebek közt több eredeti oklevelet is ajándékozott az intézetnek, a melyek már Pesten vannak, sőt használva is lettek, daczára annak, hogy mindezideig nem lettek a Múzeum igazgatójának beszolgáltatva.[1]

Horvát Istvánt rendkivül kellemetlenül érintette Millernek — a kitől a hirlapi tudósitás származott — ezen alattomos támadása; s csak növelte felháborodását azon körülmény, hogy nem első izben történt, miszerint az igazgató a könyvtár embereit a nyilvánosság előtt pellengérre állitotta.

A Múzeumi akták I. kötetében a 191. oldalon ugyanis kiadta Miller Mátyás király 1463-iki Decretumát azon hitelesitett másolat alapján, a melyet Rhédey Ádám kamarás, családi levéltárában talált. Miller a közlés végén elmondotta, hogy ő még 1817-ben felvette ezt, mint eddig ismeretlen történelmi emléket a Múzeumi Aktákba, és nem mint pótlékot a Corpus Jurishoz. Ennek daczára, Kovachich József Miklós, az ő tudta és megkérdezése nélkül, kiadta 1818-ban a Syllogi Decretorum Comitialium Inclyti Regni Hungariae czimű munkában, czikkelyekre és pontozatokra való önkényes felosztással. Figyelmezteti erre az olvasóközönséget, nehogy valaki azt higyje, hogy ő már más által kiadott dolgokat hoz nyilvánosságra.

Most, hogy Miller őt is szabálytalan eljárással vádolta meg, Horvát István úgy érezte, tartozik magának és állása tekintélyének azzal, hogy Millertől e miatt valamely alakban elégtételt kérjen.

Már másodizben történik — irja hozzá július 10-én — hogy a Széchényi-országos-könyvtár tisztviselőit kötelességmulasztással vádolja a nyilvánosság előtt. Ha vádjai be lennének is bizonyitva, minthogy az ily súlyos kihágások megtorlása a nádor hatásköréhez tartozik, óvakodnia kellene a múzeumi alkalmazottakat az ujságokban, a nagyközönség előtt meggyanusitani, mert ily módon

[1] I. h. 733.

a tudományok e csarnoka mindjárt kezdetben nélkülözni fogja a közbizalmat.

Növeli az eljárás elhamarkodottságát, hogy mindkét esetben ártatlanokat ért a gyalázat. Kovachich József Miklós, a kit magában a Múzeumi Aktákban bélyegeztek meg, maga fedezte fel atyjával Mátyás király Decretumait és keresztülvitte, hogy ez az országos levéltárba kerüljön. Később azután, de jóval az előtt, hogy az országos könyvtárhoz került adjunctusnak, teljes joggal kiadta. Hogy a Decretum másolata, a mely csak ezután helyeztetett el a Múzeumban, kezében sem volt, onnan is kitetszik, hogy ő a Decretumot a Múzeumi Aktákban észlelhető hibák és kihagyások nélkül közölte. A mi pedig őt magát illeti, csakis Széchényi utasításaihoz tartotta magát, a mikor az oklevélgyüjteményt a nádor visszatértéig magánál tartotta; és sem a nagylelkű mecénás méltósága, sem a beléje helyezett bizalom tekintetéből nem volt szabad ettől eltérnie. Ugyanezen okból az okleveleket a papírtokokból sem szedette ki, annál kevésbé adta oda valakinek használatra. Legfeljebb ha látogatói közül valaki érdeklődött az ott lévő tokok iránt, mutatta meg ezeket az illetőnek együttesen, amint megmutatta Millernek is, a mikor nála járt, de sohasem bontotta szét azokat. És daczára ennek, a budai ujságokban most azt a vádat emelik ellene, hogy a gyüjteményt nem szolgáltatta be az igazgatónak, csak hogy mindenki hozzáférkőzhessék.

Miután ezen, kihallgatás nélkül való nyilvános megvádolás folytán, nem csekély folt esett jó hírnevén, és miután úgy tudja, hogy a nádor nem helyezte őt Miller önkényes rendelkezése alá, és Millernek az igazgatása alatt álló tisztviselőket súlyos gyanuok nélkül, hivatalos ügyekben, nyilvánosan megróni sem nem illő, sem nem szabad, azon tisztelettel, a melylyel irányában egyébként viseltetik, ezennel négyszemközt felszólítja őt, hogy a vádakat az újság legközelebbi számaiban, valamely alkalmas formában vonja vissza, nehogy ő is kényszerítve legyen megtámadott becsületét a nyilvánosság előtt megvédelmezni, és az ügyet a nádor elé vinni.

Ne vegye rossz néven nyiltságát, és kéri, rendezze a meggondolatlanságból eredő dolgot idejekorán s viseltessék irányában ezentúl is őszinte szivvel.[1]

[1] Másolat a könyvtári irattárban. A. 1819.

Úgy látszik, sikerült Millernek békességben, újabb hirlapi nyilatkozat nélkül rendezni az ügyet; mi legalább nem akadtunk ilyesminek nyomára. Nem sikerült azonban Horváttal teljesen elfeledtetni az esetet; annyira nem, hogy a midőn azt tapasztalta, miszerint Miller még Széchényi határozott akaratával szemben is el van határozva a soproni könyvtár nagyobb részét árúba bocsátani, elkedvetlenedése oly fokra hágott, hogy deczember 12-én — mint láttuk — benyújtotta lemondását.

Miller azonban nem terjesztette, mint ezt Horvát tőle kivánta, a lemondási nyilatkozatot József nádor elé; sőt mintha a lemondás egyáltaljában szóba sem jött volna, egyik felterjesztésében újabb munkálatokkal kivánta Horvátot megbizatni.

Midőn az 1819. év vége felé a nádornak jóváhagyás czéljából bemutatta a Marczibányi-bizottság által kitűzött új pályatételeket, a nádor elrendelvén ezeknek kihirdetését, utasította őt, tegyen javaslatot arra nézve, miként lehetne a Múzeumnak a pályanyertes dolgozatokat kiadni?

Miller 1820 január 22-én tesz eleget e meghagyásnak, kifejtvén, hogy ha kezdettől fogva megmaradnak az eredeti intézkedés mellett, most a kiadásról minden nehézség nélkül lehetne gondoskodni. Miután azonban egy kérdés helyett négyet tűznek ki, az így felnövekedett pályadolgozatok kiadása is igen tetemes költséget igényelne. Most már hat dolgozat vár kiadásra, összesen 107 irott ívnyi terjedelemben, a mit nyomtatásban 50 ívnek lehet számitani. Bármily silány papirost véve, ívét 30 frttal számítva, az egész költség 1660 forintot tenne. Gróf Teleky bizonyára kinyomatja fia két dolgozatát; de még így is marad négy. Pedig az előfizetésekből mit sem lehet várni.

Tekintettel mégis arra, hogy a Múzeum ez által némi pénzforráshoz juthatna, ezeket ajánlhatná. A munkát 600 példányban kellene kinyomatni, a miből 100 példányt szétosztásra szánva, a szerzőknek 10—10 példányt, a biráló bizottság tagjainak egyet-egyet, a helytartótanácsnak 4-et, a múzeumi könyvtárnak 10-et, a többi 23 a nádor rendelkezésére maradna. 500 példányt pedig a könyvpiaczra kellene adni. Ha példányonkint négy forintért adják, ez után 2000 frt jönne be, a miből a Múzeumnak 400 frt maradna. A munka kiadásáról a közönséget a hatóságok útján kellene értesíteni. Arra az esetre, ha ő fensége elfogadná a kiadás

e módozatát, a szerződés megkötésével, a korrektúra végzésével, s a példányok szétküldésével, kéri, bizza meg Horvát Istvánt.[1]

A nádor azonban nem fogadta el a javaslatot; mert, úgy mond, a Múzeum körülményei nem engedik meg az ily vállalkozást; hanem inkább azt akarta volna, hogy Miller vagy keressen mecénást a kiadás költségeinek fedezésére, vagy pedig előfizetés útján gyüjtse össze a szükséges összeget.

A szóban forgó eset kapcsán megemlékezett a nádor arról is, hogy bár Miller még a mult nyáron engedélyt kért és nyert arra, hogy a Múzeumi Akták II. kötetét Széchényinek ajánlhassa, ez még mindig nem jelent meg. Rosszalását fejezvén ki ezen mulasztás felett, felhívta őt, hogy az Akták kiadását mielőbb eszközölje.

Miller két felterjesztésben válaszolt a nádori leiratra.

Az elsőben — márczius 9-én — kijelenti, hogy javaslatának elvetését előre látta. Ismétli, ha a Marczibányi-bizottság megmaradt volna egy kérdés kitüzése mellett, sőt ha több kérdést tüzött volna is ki, de más más tudomány szakokból, a pályanyertes munkálatok a Múzeumi Aktákban is elhelyezhetők lettek volna. Úgy azonban, a hogy most van, ez nem lehetséges. Egyelőre biztosítva van öt jutalmazott dolgozat kiadása, a mennyiben Teleky József gróf dolgozatát atyja nyomatja ki, a többiről pedig Horvát és Schedius gondoskodtak. A jövőben megjutalmazandók kiadására azonban valamely állandó pénzalapot kellene teremteni. Némelyek mindent a Tudományos Gyüjteménybe szeretnének felvenni. Mások viszont a leghatározottabban ellenzik ezt, abból indulva ki, hogy nem válik a nemzet dicsőségére, ha az ő fensége által, a nyilvánosság előtt pályakoszorúzott tudományos értekezések, magánemberek kiadványaiként szerepelnek. A Marczibányi-családnak az lenne az óhajtása, hogy az alapitványából jutalmazott dolgozatok minden egyébtől elkülönittessenek. De találkoznak olyanok is, a kik külön alapot óhajtanának létesíteni, és a kiadás költségeit ennek évi kamataiból fedezni.

Ez az utolsó vélemény felkeltette az ő figyelmét is, és más hozzáértők meghallgatásával újabb javaslatot szerkesztett, a melyben előadja nézeteit a kiadásra vonatkozólag. Biráltassa meg ő fensége ezt bárki által. Ha maga az eszme tetszeni fog, a végrehajtás módjára is rá fog mutatni.

[1] Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 8.

Miller azzal vezeti be magyar nyelven szerkesztett javaslatát, hogy »nemzetünknek az honyi nyelv előmozdítása forró kívánsága sok érdemes férfjakat arra serkentette, hogy Tudos magyar Társaságnak felállításáról és annak állandó Fundusáról böles elmélkedéseket kinyilatkoztatni már több izben igyekeznének. De a mostoha üdőknek viszontagsága egyebet javasolván, a nemzeti óhajtásnak betelyesítése ekkorig meghátráltatott. A magyar nemzeti Múzeum ezen fogyatkozást tehetsége szerint kívánván kipótolni, semmit el nem mulatott, a mi ennek a dütsőséges szándéknak feleletére alkalmatos találtatott«. Ebben a Maczibányi- és Vitézféle alapítványok is segítették. Figyelmet érdemel azonban »azon környülállás, hogy az igaz nemes szívű Magyar az elveinek gyakorlására hazaszeretettül felbuzdíttatik, és inkább betsületért, mintsem pénzért pennáját forgatni szokott: fáradságának legdíszesebb jutalmát tartván, ha a tudós szüleménye egyenlő egyességgel kinyomtatásra érdemesnek megitéltetik. Az eddig szokásban lévő módok, mellyekkel efféle irások kiadattattak, igen kétségesek. Tapasztalásból tudjuk, hogy az előfizetés és aláirás csak bizonytalan utak. Ritka magyar író dicsekedik, hogy szorgalmatosságának gyümölcseit haszonnal, vagy minden kár nélkül sajtó alá bocsátotta volna. De ha lehetséges is sok tsavargásokkal és alkalmatlanságokkal annyi pénzt összegyűjteni, mennyi a nyomtatásnak költségére kivántatik, mindazonáltal ez csak ideig tartana, mert minden esztendőben a kiadandó munkához képest egyszer kisebb, máskor nagyobb árát kellene szabni és jelentésekkel széllyel küldeni: utoljára mégis csak az lenne a vége, hogy a Publicumnak unalmassá esvén a sok Hiradás, az Hazának dicsőségére, Polgári-Társaimnak hasznára igyekező szándékunk önképen megszünne«.

Alkalmas alapot kellene tehát létrehozni, akkorát, hogy ennek évi kamataiból legalább 600 frt folyjék be. Ebből ki lehetne adni a pályanyertes munkákat; az olvasók pedig olcsón, mondjuk, 5 frt helyett 1 forint 30 krajczárért évenkint egy tartalmas kötetet kapnának. Ha a nyomdai kiadások nem emésztenék fel az egész 600 forintot, a maradványt a Múzeum czéljaira lehetne fordítani. Az alap létesítéséhez szükséges pénzt a földbirtokosok, gazdatisztek, papok és mások adnák össze, a szolgabirák buzdítására. Adományát kiki vagy egy összegben, vagy kisebb részletekben fizethetné le. A jóltevők nevét és állását a Múzeum igazgatója egyik

kötethez mellékletül kinyomatná. A példányok kezelését és eladását pedig a Széchényi-könyvtár őre végezné.[1]

A nádor abban a véleményben lévén, hogy nem lenne időszerű ismét igénybe venni a közönség áldozatkészségét, miután más, szükségesebb czélok is támogatásra szorulnak, de meg remélni is lehet, hogy úgy mint ez most történt, a jövőben is lehetséges lesz a pályanyertes munkákat megjelentetni, nem fogadta el Miller javaslatát.[2]

Márczius 12-én, egy másik felterjesztésében előadta Miller a nádornak mentségeit arra nézve, hogy miért nem jelent meg mindezideig a Múzeumi Akták II. kötete. Nem titkolta, hogy a nádor megrovása nem hozta őt zavarba; ellenkezőleg, valósággal felemelő hatást gyakorolt rá. Most tapasztalta első izben, hogy igyekezetei, a melyek neki Angliában, Olaszországban, Dániában, Poroszországban és más egyebütt tiszteletet szereztek, ő fensége figyelmét sem kerülték el. Ámbár feltette magában, hogy semmiféle, a Múzeumot érdeklő ügyet nem vállal többé magára, ha csak határozott utasítást nem nyer erre, mégis, a mint értesült róla, hogy Széchényi várja az ajánlást, elküldötte neki. Ekkor mindenféle életrajzi adatokat kapott, hogy még ezeket is vegye fel az ajánló sorok szövegébe. Újból meg kellett tehát ezt szerkesztenie és elküldeni, a mit csak a mult őszön kapott vissza. Igy történt, hogy ezt még nem terjeszthette fel jóváhagyás végett. De az általános pénztelenség sem volt biztató; sőt előre látja, hogy egy esztendő is bele telik, mig a szükséges pénz összejön. A II. kötet anyaga különben készen áll, csak ő fensége jóváhagyása van hátra. Kéri tehát intézkedését, hogy a most bemutatott anyagból mit adjon sajtó alá.[3]

Miller még az ősz folyamán hozzáfogott a soproni könyvtár kiválasztásához, és az egyes munkák elárusításához, még pedig nem árverés útján, hanem, a mint József nádor akarta, Eggenberger könyvárus közvetítésével, a ki ezért tiz százalékot kötött ki magának.

Az év végével Miller kötelességszerűen beszámolt a könyvárusítás eredményével és deczember 31-én bejelentette a nádor-

[1] Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 21.
[2] U. ott. Nr. 30.
[3] U. ott. Nr. 25.

nak, hogy e napig eladatott 1177 frt 49 krajczár értékű könyv; levonván ebből az Eggenbergert illető százalék fejében 117 frt 46 krt. a Múzeum javára maradt 1060 frt 3 kr.

Eggenberger januárban folytatta az elárusítást, úgy hogy februárban már 2015 forint 20 krajczár gyűlt össze. Ezalatt azonban mindjobban elterjedt mindkét városban a hír, hogy a soproni könyvtár könyveit értéken alul adják el. E hír a nádori palotába is utat talált és József nádor, hogy meggyőződjék mi igaz e híresztelésekből, a Miller által az eladott könyvekről deczember 31-én felterjesztett jegyzék alapján összehasonlításokat tett néhány könyvárusi katalogussal. És csakugyan azt látta, hogy e katalogusok árai s az áruba bocsátott munkák vételára közt igen nagy különbség van. Igy pl. egy bécsi könyvárus katalogusában Lucretius De rerum natura, úgyszintén Catullus Tibullus czímű munkák — mindkettő birminghami kiadásban — 25 frton hirdettettek: Sallustiusnak egy 1772. évi spanyol-latin kiadása pedig 100 frt. volt pengőben. Holott Eggenberger a két elsőt összesen 30, az utóbbit 60 váltó forintért adta el. Tekintettel arra, hogy ebből a Múzeumot érzékeny veszteség érte, a nádor február 9-én meghagyta Millernek, hogy a könyvek elárusítását további rendelkezésig szüntesse be, az eddig eladott összes könyvek lajtsromát terjeszsze fel hozzá, feltüntetvén ebben minden egyes munka becsértékét és vételárát, úgyszintén azt is, mily szempontok vezették az árak megállapításánál, és vajjon minden egyes munkának árát ő határozta-e meg?[1]

Természetesen Széchényi is megtudta, hogy a soproni gyűjtemény elárusítása kezdetét vette, a mi annál kellemetlenebbül érintette, mert mindekkoráig teljesen tájékozatlan volt az iránt, hogyan fog intézkedni a nádor a gyűjtemény sorsa felől, és elfogadja-e az ő feltételeit? Véget akarván vetni a hosszas bizonytalanságnak, május 3-án megírja a nádornak, hogy minekutána ereje súlyos betegsége következtében napról-napra fogy, szeretné még halála előtt tudni, miként rendelkezett ő fensége a könyvtár felett. Ő ugyanis azt hallotta, bár nem tartja hihetőnek, hogy a pesti könyvkereskedők már több klasszikus írót eladtak belőle. Megvallja, ő kételkedve fogadta ezt a hírt. Arra kéri tehát újból a

[1] Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 12.

GRÓF SZÉCHÉNYI FERENCZ
ÉLETE UTOLSÓ ÉVEIBEN

KÖNYV·
TARA

nádort, méltóztassék tudomására hozni a könyvtárra vonatkozó határozatát, a melyet október 22-iki levelében is kilátásba helyezett, és értésére adatni, hogy a gyűjtemény a Nemzeti Múzeumba került-e, avagy az ő parancsára talán más czélra fordíttatott?[1]

Miller még mindig nem terjesztette fel a nádorhoz a kívánt jegyzéket, és május havában ismét 262 frt 11 kr. folyt be az országos pénztárba, a soproni könyvtár eladásából. Értesülvén erről a nádor, megrótta Millert, hogy február 9-iki rendeletének nem engedelmeskedett, és újból szigorúan megparancsolta neki, hogy 3 napon belül tegyen jelentést, mely napon szüntette be a könyvek elárusítását, számoljon le Eggenbergerrel, és adjon számot arról is, micsoda ekből küldötte be Eggenberger a 262 frtot közvetlenül az országos pénztárba, a nélkül, hogy ő — mint megelőzőleg is történt — ezzel egyidejűleg benyujtotta volna az eladott könyvek jegyzékét.[2]

Miller azonban makacsul hallgatott még ekkor is. Úgy hogy a nádor szeptember 29-én újból kénytelen volt rá írni, hogy haladéktalanal tegyen jelentést a már két izben megsürgetett ügyben.[3]

A mint nem sikerült a nádornak Millert megszólalásra bírni a soproni könyvtár ügyében, úgy hasztalan kopogtatott Széchényi is a nádornál az igért válaszért, hogy mi történik az ő könyvtárával?

Július 3-án ismét felkeresi a nádort soraival. Ne vegye rossz néven — úgymond — hogy újból alkalmatlankodik, de nagyfokú gyengesége, és betegségének fokonkint való elhatalmasodása, figyelmeztetik a közelgő halálra. Kéri ennélfogva, közölje vele a feltételeket, a melyeket kitüzött az általa odaajándékozott könyvtár rendeltetése ügyében, hogy, ha esetleg adománylevelet kellene kiállítania, vagy a felség jóváhagyását kieszközölnie, még életében megtehesse a szükséges intézkedéseket.[4] Hasonló értelemben ir a nádornak augusztus 30-án is. Végre e levelére kap választ Beckers gróftól, a nádor kamarásától, a ki értesíti őt, hogy fenkölt gondolkozását a főherczeg-nádor is igen nagyra becsüli, és szándékának megvalósításában minden erejével támogatni fogja. A felmerült

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1297.
[2] Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 48.
[3] U. ott. Nr. 88.
[4] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1298.

akadályok azonban bizonyos kellemetlen késedelmet szültek, a melyeket ő fenségének reménlhetőleg mielőbb sikerülend elhárítani, s nagy örömére fog szolgálni, ha ily módon várakozásainak megfelelhet.[1]

Miller csak a soproni könyvtárra vonatkozólag hallgatott oly megátalkodottan; ellenben a régi buzgósággal serénykedett, mihelyt arról volt szó, hogy javaslatot dolgozzon ki a szolgálati szabályzatra vonatkozólag.

A mikor 1820 június hóban tervbe vették, hogy Sadler József adjunctusnak neveztessék ki a természetrajzi osztályba, Miller oly kérelemmel fordult a nádorhoz, hogy a kinevezési okirattal egyidejűleg adja ki az általa már rég szorgalmazott szolgálati szabályzatot is. A nádor hajlandónak mutatkozott erre, és utasította Millert, hogy dolgozza ki a szabályzat pontjait és terjeszsze fel hozzá. Megfelelvén Miller a megbizatásnak, azon óhajának adott kifejezést, bár hasonló intézkedést tenne ő fensége a könyv- és régiségtárban is. A nádor ettől sem idegenkedett volna, és a midőn július 20-án a természetrajzi osztály szolgálati szabályzatát kiadta, felhivta Millert, dolgozzon ki hasonló szabályzatot a másik két osztály részére is, és ezeket hasonlóképen terjeszsze fel hozzá.

Erre Miller a következő 21 pontban foglalta össze a könyvtári szabályzat intézkedéseit.

A könyvtár berendezése, a nyomtatványok és kéziratoknak tudományszakok szerint való csoportosítását illetőleg, a jövőben is fentartandó.

A látogatókat körútjukban mindig kísérnie kell valakinek, udvariasan figyelmeztetvén őket, hogy a könyvekhez ne nyuljanak. Úgyszintén tilos ismeretlen egyéneknek a polczokról könyvet levenni.

Az érdeklődő közönségnek megmutatandók és megmagyarázandók a ritkább kéziratok, kódexek, oklevelek.

Nem szabad azonban az oly dolgokat mutogatni, a miket állami okokból tanácsosabb eltitkolni; annál kevésbé szabad ezeket használatra kiadni.

A kéziratokból meg van engedve kivonatokat készíteni: itt is ügyelni szükséges azonban arra, hogy le ne irassék olyasmi, a minek jobb örökre eltemetve maradni.

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 108. szám.

Az olvasók figyelemmel kisérendők, hogy a könyveket be ne piszkitsák, egyes lapokat azokból ki ne tépjenek.

A könyvtár, a vasár- és ünnepnapok kivételével egész éven át nyitva tartandó.

A látogatók fogadása, valamint a könyvtári teendők elvégzése czéljából a könyvtár őre és adjunctusa délelőtt 9—12-ig, délután 3—6-ig tartozik hivatalában tartózkodni.

Az ő legfontosabb teendőjüket, a mihez minél előbb fogjanak hozzá, a nyomtatványok, kéziratok, képek, czimerek, földabroszok katalogusának elkészítése képezze.

Mindenek előtt nézzék át a már kinyomtatott Széchényi-féle katalogusokat, és, a hol több munkát találnak ugyanazon egy kötetben, ezeket jegyezzék ki, hogy a keresés annál könnyebben történhessék.

Mindazon munkáknak, a melyek e katalogusokban nem szerepelnek, leirandók czimei, az alak nagyságával a nyomtatási helylyel és évvel, a lapszám feltüntetésével, a katalogusoknak folytatólag kiadandó pótkötetei részére.

A Széchényi-féle metszetek, földabroszok katalogusának — melyet most nyomnak Sopronban — kiadásával várni kell egy ideig, hogy ezek összeirásában a kellő rendet meg lehessen tartani.

Állitsák össze azon munkák jegyzékét is, a melyeket a helytartótanács útján kellett volna a könyvtárnak megkapnia, de nem kapott meg, hogy az igazgató a hiányok pótlásáról a maga hatáskörében gondoskodhassék.

E czélból jegyezzék ki gondosan az ujságokban hirdetett könyvek czimeit, hogy ezek beküldését akár a nyomdánál, akár a szerzőnél meg lehessen sürgetni.

Ugyanigy figyelemmel kisérendők a külföldön megjelent magyar nyomtatványok.

Külön jegyzék vezetendő az oly nyomtatványokról is, a melyek már régebben kerültek ki idehaza, vagy a külföldön, a sajtó alól, hogy a politikai vagy egyházi hatóságokkal, intézetekkel, tudósokkal érintkezésbe lehessen lépni ezek megszerzése érdekében.

Ne köttessenek több munkát egy kötetbe, hanem mindent külön-külön.

A Múzeum tisztviselőinek megengedhető, hogy a könyveket

pár napi használatra lakásukra vihessék; de csak úgy, ha ez a kölcsönzési naplóba bejegyeztetett.

A szükségesnek mutatkozó kiadások bejelentendők az igazgatónak.

A két tisztviselőnek legyen gondja arra, hogy a szolga mindent tisztán tartson, az asztalokat, székeket, szekrényeket naponkint letörülje, a termeket kiseperje, a könyveket pedig — sorba vevén a helyiségeket — leporolja.

Miután az igazgató hat heti szabadságidőt engedélyezhet a Múzeum összes tisztviselőinek, ehhez a könyvtár őrének és adjunctusának is joga van; egyikük azonban mindig tartozik a könyvtárnál lenni. A ki ezen felül akar szabadságidőt, annak a nádorhoz kell folyamodnia.

Felterjesztvén Miller augusztus 8-án a nádorhoz e pontozatokat, kisérő soraiban azt ajánlotta, ha ő fensége kiadja a szabályzatot, az igazgatónak tegye kötelességévé negyedévenkint jelentést tenni arról, hogy a tisztviselők pontosan járnak-e a hivatalba és egyébként is megtartják-e az előírt rendelkezéseket, mert ha ez meg nem történik, a távollévő tisztviselők helyettesítése továbbra is az igazgatót terhelné, a mit egy 70 éves embertől, a ki 48 esztendeje van szolgálatban, nem lehet kivánni.[1]

Horvát Istvánnak talán nem is volt tudomása az őt oly közelről érdeklő javaslatról. De ha volt is, nem hiszszük, hogy nagyobb érdeklődést keltett volna benne, minthogy anyagi gondjainak súlyosbodásával — a melybe főleg nagyszámú könyvvásárlásai sodorták őt — fokozatosan növekvő kedvetlensége mindinkább megerősítette elhatározásában, hogy bár lemondása még mindig nem fogadtatott el, az országbiró pedig, tekintettel a könyvtári teendők felszaporodására május havában felmentette őt a 18 éven át vitt titkári teendőktől, a legelső kedvező alkalommal megválik az intézettől, és más állás után néz.

Ismerősei, barátai, a kiknek baját elpanaszolta, mindenképen vissza akarják őt e lépéstől tartani. »Érzékenységgel teljes levele, — írja hozzá június 12-ikén Fejér György — melyet tegnap vettem, egészen szivemre hatott. Számos költséges áldozataiban tellett, háládatlan literaturánkat, melynek fő dísze és első bajnoka volt,

[1] Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 61.

méltán vádolhatja. Tudom igenis és megesmérem maga erőltetését, melylyel annak szolgálatjára szánta erejét, egészségét, és még pénzét is. S mi jutalmát vette s várhatja? egyéb ama lelkiesmeretének tanuságát, hogy hazájának hiv fia, a tudományoknak felszentelt papja lőn, s azon dicsőséget, melynek az utóbbi kor a megadója. Hogy magát érette értékeiből többről többre kiforgassa, se a haza, se a honyi literatura nem kivánhatja s nem is kivánja«. Fájdalmas sérelmeiben az látszatik neki is illendőnek s tanácsosnak lenni, hogy minden költséges áldozatoktól magát jövendőre tartóztassa, illetlennek és méltatlannak ellenben, hogy annak egészen ellene mondjon és minden becses hivatalától bucsút vegyen. Ha ezt tenné, magát nyilván megitéltetné s némi nemű kedvetlenségnek is kitenné. A bölcs pedig azon is van, hogy okot ne adjon rosszakaróinak és a gyáváknak kikaczagtatására. Úgy véli tehát, hogy custosi, actuariusi és tanácsosi tisztéről hirtelen le ne mondjon. A custosi hivatala, múzeumi prefektusságra és a nádorispányi kegyelemre mindinkább méltóvá és érdemessé fogja tenni: actuariusi tiszte, mint eddig, jövendőre is segedelmére szolgál: az országbirói consilliariusság, ha nagy hasznára nem is, de becsületére válik. Azért legalább esztendeig tapasztalja e szerencséjének változását is. Ez időközben a környülállások s önnön bölcsesége tanácsot és utat fognak mutatni állapotjának jobbulására. Meghiszi ő is, hogy Ürményi ő excellentiája távol se kivánta rövidségét szerzeni, hanem inkább becsületét. Próbával válik el a szerencse. Kéri ezen tanácsát meg ne vesse, a mint ő az övét soha meg nem vetette. Felhevültünkben az igaz barát tanácsa fontosabb, mint ennen magunké: ő pedig igaz barátjának érzi magát, és reményli annak is esméri őt. Ezen állásában is gondot viselhet szőllőire, fundusaira és házat is szerezhet. Ha kedve telik benne, mihelyt pénze jön vissza, segíteni fogja, hogy árát minnél előbb kifizethesse. Ha pedig az isteni Gondviselés kedvezőbb sorsba helyezteti, számot tarthat bővebben is barátságára.[1]

Horvát, az ekkor már súlyos beteg Széchényi gróf titkára, Pigay Antal előtt is feltárta helyzetét, a ki július 23-án ezeket írja neki: »A levelet nem bátorkodtam a grófnak felolvasni, tudván érzékeny szivét. Bizonyos vagyok benne, hogy annak foglalat-

[1] Irodalmi levelezések a múzeumi kézirattárban.

ján nagyon megilletődött, sőt meg is indult volna. Már két izben írtunk a Palatinusnak a könyveknek eladása miatt: meglehet, hogy talán ez is oka lehet, hogy annak további folytatása felfüggesztetett. Én részemről igaz szívbéli részt veszek a tettes úrnak nemes gondolkozása miatt való méltó elégedetlenségében és mostani méltatlan s meg nem érdemelt szomorú helyzetében. De egyszersmind előre sajnálom a Nemzeti Múzeumot is, ha oly becsületes s hasznát ápolgatva nevelő érdemes gondviselőjétől meg találá fosztatni. Ne hagyja a tettes úr aztat árvaságra jutni. Talán még jobb idők is következnek.« [1]

Horvát azonban szilárdul el volt határozva változtatni viszonyain, annál is inkább, mert legutóbb megjelent munkája a »Gyökeres nemzetségekről« bizonyos körök előtt nem talált kedvező fogadtatásra. Az emiatt érzett keserűségét elénk tárja az a levél, a melyet október 3-án ír Pap Ferencz táblabirónak: »Talán nemsokára elfordul sorsom — olvassuk ebben — s ismét csendes lélekkel vihetem tollamat. Most a jövendő aggodalmai egészen foglalva tartanak s a mindennapi kenyérre szükséges ügyelnem, némely gondatlanság miatt, melyet épen azért éreztettek velem súlyosan, hogy írtam s éreztem a hazáért. De hallgatok a kellemetlen tárgyról, mely könnyen kiragadhat az íróknak számokból. Megeshetik nem sokára az is, hogy pozsonyi lakos leszek. Itt látszik egy remény nyilni számomra. Nem örömest hagynám félbe literaturai pályámat, mert hízelkedés s önvakszeretet nélkül hiszem, hogy messze juthattam volna s juthatnék, ha szabad s gondtalan lélekkel dolgozhatnám. Fájdalmas vala észrevennem, hogy éppen azon munkácskámért nyertem büntetést, melyet a tekéntetes úr sok érzékeny hazafiakkal együtt becsül, tudniillik a Gyökeres régi Nemzetségekért. Azonban kedvetlen állapotomban is vigasztalásomul szolgál, hogy mások több nemzeti becsületérzéssel birnak, mint azok, kiknek ex officio a tudományokra ügyelniek kellene.« [2]

Fejér is értesült tervéről, hogy Pozsonyba megy (úgy látszik arról volt szó, hogy a primási könyvtár mellett nyerjen állást): ismét ír tehát neki október 30-án, hogy lebeszélje szándékáról. Ujonnan, barátságosan kérlek, — olvassuk levelében — hogy vak-

[1] Irodalmi levelezések.
[2] U. ott.

tában custosi hivatalodról le ne mondj. E nyilvánvaló hivatalod mellett a hazának fontosabb szolgálatot tehetsz. Megitélnek mindnyájan, ha fő pártfogódat, a nádor ispányt és dicső pályádot, a magyar literaturát elhagyod. Azért is már szóba vagy vétetve, hogy fennen igért Verbőczidet mindeddig közre nem bocsátottad. Tudod, hogy az előfizetés segedelme az ily hátramaradások által igen sokat veszt; ez az egy út szolgált eddig a szegény magyar íróknak boldogulására. Ezt tenéked becsben kell vala tartanod. Se német, se franczia, se tót betegség meg nem tartóztathatott volna szavamnak teljesítésétől. Kivántam volna, hogy te is úgy gondolkoztál volna e pontban, mint én.[1]

Midőn elkövetkezett október közepe, és Miller még mindig nem tett eleget a többszöri szigorú meghagyásnak, hogy a soproni könyvtárból eladott könyvekről tegyen jelentést, végre József nádor is kifogyott a türelemből és október 19-én kelt leiratában tudomására hozta, hogy ha 8 nap alatt fel nem terjeszti hozzá a jelentést, mulasztásának súlyos következményeit fogja tapasztalni. Miután pedig ugyanezen a napon azt a szóbeli értesitést nyerte tőle, hogy ő maga és az egyes osztályok örei is, úgy a gyarapodásról, mint a cserepéldányokról pontos jegyzéket vezetnek, tájékozódást akarván magának szerezni a könyvtár, régiségtár, természetrajzi tár két utolsó évi gyarapodásáról, felhívta őt, hogy ezen jegyzékeket hozzá benyujtsa.[2]

Miller október 25-iki felterjesztésében a valótlanságok egész halmazával igyekszik kimagyarázni és menteni mulasztását. Elmondja, hogy a mikor a nádor rendelete hozzá leérkezett, a könyvek eladásának beszüntetésére vonatkozólag, ő éppen tüdőgyuladásban feküdt. Ennek daczára alig 3 vagy 4 nap mulva már megirta Eggenbergernek, hogy az elárusitást szüntesse be, a begyült 2277 frt 31 xrt pedig szállitsa be az országos pénztárba. Miután pedig kizárólag és egyedül ő eszközölte ki a grófnál, hét esztendei könyörgés után, 1816-ban Eszterházy József gróf és Alagovich püspök jelenlétében, a könyvtár átengedését, Széchényi felhatalmazta őt, tegyen a könyvekkel a mit jónak lát. Természetesen nem az volt czélja, hogy mindent eladjanak, hanem az akkori megegyezés

[1] Irodalmi levelezések.

[2] Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 95.

szerint csak a másodpéldányokat, regényeket, az oly fordításokat, a melyek eredetiben is meg vannak, bizonyos munkák régebbi kiadásait, a csonka és teljesen felesleges műveket akarták árúba bocsátani, a melyeket az ily közkönyvtár bátran nélkülözhet.

Közölte a nádor rendeletét Széchényi jószágkormányzójával is, és átadta neki az eladásra szánt könyvek jegyzékét: ez, bár három izben is kérte vissza, még most is Bécsben van, mert a gróf állapotának súlyosbodásával növekvő zavarban nem volt, a ki visszaküldje. Elég az ahhoz, hogy Széchényinek semmi kifogása sincs eljárása ellen, sőt rosszul esik neki, hogy adományából kifolyólag, előre nem látott kellemetlenségek származtak reá nézve. A gróf azt akarta, hogy az eladott könyvek árán könyvszekrényeket készíttessen, a mi pedig ezen felül megmarad, tőkésitessék, és kamatai vagy könyvvásárlásra, vagy kötésre fordittassanak. Így értette ő a dotatiót. Széchényi ugyanis megvan arról győződve, hogy a magyar könyvtár nem lehet el segédkönyvtár nélkül. Értesült a gróf a városban keringő azon hirről is, hogy ő arra a vandalizmusra akarta rá venni a nádort, hogy a könyvek eladásából befolyó pénzt a tisztviselők fizetésének javítására fordítsa; holott Széchényi nem egyszer kinyilatkoztatta előtte, hogy ő felsége a részére kiadott legfelsőbb elhatározásban akként rendelkezett, hogy a két könyvtári tisztviselő és a szolga, az idők viszonyaihoz mért fizetésüket az egyetemi alapból nyerjék, ennélfogva itt kell ennek megjavítását is keresztülvinni. Ehhez járul, hogy felkérték őt, ne vonja meg gondosságát az új könyvtártól sem, hanem készítse el ennek a család költségén kiadandó katalógusát. Széchényi fiai a napokban is nagy gyönyörűséggel szemlélték meg a gyűjteményt, s azon óhajuknak adtak kifejezést, hogy ezt a magyar könyvtártól elkülönítve, más termekben őrizzék; kinyilatkoztatván, hogy annak idején ők is hozzájárulnak atyjuk nagylelkű adományához.

Két nappal előbb levelet kapott, a melyben néhány életrajzi adatot küldtek neki a Széchényi felett tartandó beszédhez, és ekkor arról is értesítették, hogy az ő jegyzékét Sopronba küldötték, megkisérlendők, ki lehetne-e egészíteni a csonka munkákat. A mint a jegyzék innen visszaérkezik, azonnal felterjeszti ő fenségéhez, hogy bölcs belátása szerint intézkedhessék.

Ez volt az oka annak, hogy mindeddig nem tett eleget a sürgető meghagyásoknak. Arra kell kérnie ő fenségét, legyen kegyes

vele szemben türelemmel lenni, ha valamely parancsát nem teljesíthetné haladéktalanul. Ő már fáradt ember, a ki elérte életének 71. és szolgálatainak 49. évét. Nappal a látogatók fogadásával van elfoglalva, az éjjeli írás- és olvasástól pedig az orvosok eltiltották: nem szólva arról, hogy pár hét óta szédülések is bántják.[1]

A gyarapodási és a cserepéldányokról vezetett naplókat egy szóval sem említvén Miller felterjesztésében, a nádor maga elé rendelte őt és magyarázatot kért tőle hallgatása miatt.

Miller kénytelen volt őszintén bevallani, hogy rendes naplókkal nem, hanem csak hiányos feljegyzésekkel rendelkezik.

A nádor szembeállítván egymással a két szóbeli jelentés között mutatkozó igen lényeges eltérést, október 30-án két rendeletet intéz Millerhez.

Az egyikben meghagyja, hogy folyó évi november 1-ső napjától kezdve minden egyes osztály őre pontos jegyzéket vezessen az összes gyarapodásról, cseréről, oly módon, hogy a gyarapodási naplóba pl. a könyvtár őre vezesse be a nyomtatvány vagy kézirat tartalmát, czimét, a szerző nevét, a könyv alakját, a kiadás helyét és idejét, az ajándékozó nevét, a történt cserét. A napló eredetijét az illető osztály őre gondozza, az igazgató pedig minden negyedévben készíttessen erről másolatot és azt terjeszsze fel hozzá, hogy az újságok útján közzé lehessen tenni.[2]

A másik leiratban pedig, abból kiindulva, hogy az intézet létrejötte óta, az ország lakosainak nagylelkű áldozatkészségéből, a Múzeum összes osztályaiban nagymérvű gyarapodás történt, a melynek katalogusait szükséges lenne pótlólag szintén egybe állítani és kiadni, elrendelte, hogy az összes osztályokban ejtsék meg a leltározást. Még pedig oly módon, hogy a Múzeum tisztviselői a pesti egyetemi könyvtár első őrével, Schwartner Mártonnal, Reisinger János, Veszerle János egyetemi tanárokkal együtt, mielőbb fogjanak a munkához, Miller és Tumpacher József egyetemi rektor vezetése alatt. A könyvtárnál a Széchényi-féle katalogusok, a soproni könyvtár jegyzéke, valamint a Sándor István hagyatékából kikerült munkák lajstroma szolgáljanak alapúl, és a leltározást is itt kezdjék meg. A leltározás alapján készítendő betüsoros kata-

[1] Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1820. Nr. 95.
[2] U. ott. Nr. 98.

logusba az is felveendő, mi ment időközben veszendőbe, mi van meg két példányban stb. Ezt a katalogust azután az összes közreműködők írják alá és terjeszszék fel hozzá. Utasította továbbá Millert, hogy a rendelet foganatosítása czéljából állapítsa meg Tumpacher rektorral a leltározás kezdetének idejét, s addig is tájékoztassa a tisztviselőket teendőik felől.[1]

A mint Miller kézhez vette a nádori leiratot, tanácskozásra hívta tisztviselőtársait, hogy megbeszéljék a követendő eljárást. A tanácskozók abban állapodtak meg, hogy feliratot intéznek a nádorhoz, a melyben felkérik, engedje meg nekik, hogy mielőtt a leltározásba fognának, az intézetben létesítendő rend érdekében előadhassák nézeteiket és javaslataikat, miután ekkorig nem volt hivatalosan megengedve, hogy a gondjaikra bizott gyüjteményeket illető eszméiket, terveiket ő fensége elé juttathatták volna. Fogadja kegyesen az intézet díszének előmozditását czélzó szándékukat, és ha előterjesztéseik megnyerik jóváhagyását, ezeket a jövőre szabályul felállítani méltóztassék.

A felterjesztést aláirták Haliczky, Horvát, Jónás, Kovachich és Sadler; Miller pedig november 3-án benyújtotta azt a nádorhoz.

Mig a nádor válasza leérkezett, Horvát István kidolgozta a leltározás keresztülvitelének, valamint a katalogus készítésének tervezetét.

Mindenekelőtt azt akarta volna, hogy a könyvtár kérje be a többi osztályokban lévő nyomtatványokat és kéziratokat, tekintet nélkül arra, hogy tisztviselőknél vannak-e ezek használatban, vagy másoknak vannak kikölcsönözve és helyezzék mindezt a könyvszekrényekbe.

A Széchényi-gyüjtemény leltározását kétféleképen is tudta volna végeztetni, úgymint a katalogusok alapján és a könyvek, kéziratok elhelyezése szerint. A *többi nyomtatványt és kéziratot* azonban csak azon irott lajstromok segitségével vélte leltározhatónak, a melyek vagy a könyvtárba bekebelezett gyüjteményekről készültek, vagy pedig az időközben ajándékul beérkezett összes munkákról irattak.

A katalogus szerinti leltározást, a mikor a katalogusban foglalt czim után kell a könyvet megtalálni, főleg a téli hideg alatt, úgy vélte Horvát keresztülvihetni, hogy az egyik teremből kihord-

[1] Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 97.

ták volna a könyveket egy másik fütött helyiségbe, abban a sorrendben, amint ott felállítva voltak, és itt minden egyes munka czimét megkeresték volna a betüsoros katalogusban. A meglévők czimei a katalogusban megjelöltettek volna, a könyvek pedig visszakerültek volna régi helyükre. Azokat a munkákat, a melyek nem szerepeltek a katalogusban, az illető szekrény elé, a hol előbb is állottak, a földre helyezték volna. Igy kellett volna az egyes szekrényeket, az egyes termeket átnézni egymás után. A mikor a könyvtári szolga a könyveket a könyvtári termekből ki- és oda vissza vitte volna, a könyvtári adjunctus kisérte volna, és ügyelt volna rá, hogy a katalogusban meg nem talált munkák a többiekkel össze ne kevertessenek. A mint a leltározásnak a hivatalos munkaidő leteltével végeszakadt, a könyvtári helyiség lezáratott volna, a kulcsokat pedig a bizottság elnöke vette volna magához, hogy tudtán kívül senki be ne léphessen a könyvtárba.

Az egész gyüjtemény átvizsgálása után azt kellett volna megállapitani, mely könyvek hiányzanak. Ez világosan kitünt volna a katalogusból, a hol ezek czimei jelzés nélkül maradtak. Ezek újból keresendők lettek volna a szekrények elé a földre helyezett könyvek közt, miután nem lehetetlen, hogy egyik-másik más betü, más rendszó alatt lett felvéve, mint a hogy első izben keresték. Ha valamelyik előkerült volna, czime megjelölendő lett volna a katalogusban, maga a könyv pedig az illető szekrénybe helyezendő. Igy tünt volna ki, hogy a mi a katalogusban jelet nem kapott, az a munka valóban hiányzik; a mi pedig a földön visszamaradt, mind olyan munka, a mi a katalogusban nincs felvéve, szóval, nem tartozik a Széchényi-gyüjteményhez, hanem más úton jutott az intézet birtokába.

Ha oly munkák is hiányzóknak tünteknek volna fel, a melyekről teljesen bizonyos volt, hogy megvannak, ez esetben az illető, a kinek hibájából a könyv elhányódott, kutatott volna tovább utána, mert a könyv a gyüjtemény valamely más részében lappanghatott.

A földön maradt könyvek czimeit az egyes gyarapodási naplókban kellett volna megkeresni és megjelölni. Igy meg lehetett volna állapitani, hogy mely könyvek nem szerepelnek sem a Széchényi-katalogusban, sem a többi gyarapodási naplókban, ezekről tehát új lajstrom lett volna készitendő.

Abban az esetben, ha valamely munkából Széchényin kívül

más is ajándékozott volna a könyvtárnak egy példányt, hálából, és az alapító nevének megörökítése czéljából, a gróf ajándéka ellátandó lett volna az ő bélyegzőjével, a másikat pedig a másodpéldányok közé kellett volna tenni, kivévén, ha valami ritka nyomtatványról volt szó, mely esetben ez két példányban is megőrzendő lett volna, a második példányt a Múzeum bélyegzőjével bélyegezvén le.

Ha minden egyes könyv be lett volna már vezetve a katalogusba, végül a földön elhelyezett munkák is a szekrényekbe lettek volna teendők.

Némi eltéréssel ugyanigy kellett volna leltározni a kéziratokat is.

A soproni könyvtárt a könyvtárőr által írt lajstrom alapján kellett volna átvizsgálni.

Az oklevelek, földabroszok, képek, pecsétek stb. amennyiben külön katalogussal bírtak, ennek alapján lettek volna leltározandók. Ha nem bírtak ilyennel, külön lajstromba lettek volna össze irandók.

Az összes leltárakat az igazgató, a könyvtár őre és adjunctusa által aláírva, a bizottság jegyzőkönyvéhez mellékelve fel kellett volna terjeszteni a nádorhoz.

Végül még azt óhajtotta volna Horvát István, hogy a jövőben a könyvtár kulcsai a könyvtár őrénél legyenek, és az ő tudta nélkül senki a gyűjteményekhez ne férhessen; kivévén az ő távollétében az intézet igazgatóját és a könyvtári adjunctust.

A leltározás igy az egész vonalon végrehajtatván, hozzá lehetett volna látni a katalogusok készítéséhez.

Horvát azonban, maga is anyagi gondokkal küzködvén s azon a ponton állván, hogy emiatt elhagyja a Múzeum szolgálatát, abban a véleményben volt, hogy ezt a hosszadalmas, nagy munkát nem végezhetik el a könyvtár alkalmazottjai eddigi fizetésük mellett. Előbb jobb anyagi viszonyok közé kellene őket helyezni, és özvegyeikre is kiterjesztendő nyugdíjigénynyel felruházni, hogy nyugodalmasan megélhessenek, és ne legyenek kénytelenek fizetésük nagyobb részét, vagy legalább is felét, állásukhoz mért lakásra elfizetni, és az élelemre, ruházatra szükséges pénzt vagy magánvagyonukból pótolni, vagy pedig szükséget szendvedni.

Nem lenne szabad annak megtörténni, a mint ezt most nem lehetett elkerülni, hogy a kik a kezdet nehézségein keresztül küz-

dötték magukat, még később is silány ellátásban részesüljenek; utódaik ellenben, a kik már mindent készen találnak, és kényelmesen hivataluknak élhetnek, az anyagiak tekintetében is előnyben részesüljenek felettük. Ez annál méltányosabb kívánság, mert a Múzeumnál nincs előléptetés, mint más hivatalokban, ámbár azoktól kevesebb tudást, készültséget kívánnak meg, mint a könyvtár alkalmazottjaitól.

Mielőtt a katalogusok összeállításához fogtak volna, Horvát az összes nyomtatványokat két részre akarta szétosztani, úgymint olyanokra, a melyek nem vonatkoztak hazánk viszonyaira, és a magyar vonatkozásuakra.

Az elsőkből külön könyvtárt szeretett volna létesíteni. Abból indult ki, hogy miután a halhatatlan Széchényi legutóbb a Múzeumnak ajándékozta minden tudományágra kiterjedő gazdag könyvtárát, a melyet nemcsak idehaza, de a külföldön sem ismernek, már a hála is megkövetelné, hogy ennek katalogusa kiadassék. A nemes gróf ezzel megvetette az országos könyvtár alapját, a melylyel hazánk eddig nem bírt, daczára annak, hogy külföldön egyes városok is el vannak látva ily tudományos intézetekkel.

A pesti egyetemi könyvtárt, bár különféle tudományos munkákat foglal magában, szintén nem lehet országosnak mondani. Ha Széchényi ajándékának katalogusát kinyomatnák, és a közönségnek tudomására hoznák, hogy a Múzeum ebből oly országos könyvtárt akar létesíteni, mely a magyar könyvtártól elkülönítve, külön személyzettel ellátva, kezeltetnék, remélni lehetne, hogy egyesek egész gyűjteményeket, mások egyes munkákat ajándékoznának e könyvtár gyarapítására; vagy pedig a tisztviselők fizetésére, és egyéb szükségletekre áldoznának. Ha Széchényi nem létesíti a magyar könyvtárt és éremgyűjteményt, ma nincs Múzeumunk. És miután az általános tudományos irodalom hasonlíthatlanúl gazdagabb, mint a magyar és magyar vonatkozású könyvek száma, semmi kétség az iránt, hogy ez a könyvtár is sokkal gyorsabb arányban növekednék, és az ország lakosainak szemében nagyban emelné a Múzeum becsét.

A katalogus-készítést Horvát a magyar könyvtárban óhajtotta volna megkezdeni, és pedig először a nyomtatványoknál, azután pedig a kéziratoknál.

A nyomtatványokat mindenekelőtt két részre kívánta volna

osztani, úgymint olyanokra, a melyek hazánk viszonyaira vonatkoznak, és olyan bölcsészeti, jogi, theologiai, orvostudományi, mennyiségtani munkákra, a melyeket magyar emberek irtak, vagy legalább Magyarországban nyomattak. Ugy az előbbi, mint az utóbbi osztályba sorolt munkák, tartalmukhoz képest ismét valamely alosztályba lettek volna osztandók, hogy az ugyanazon szakba tartozó munkákat azután egy szekrényben is lehessen felállitani. Miután pedig sem könyv, sem szekrény nem volt annyi, hogy túlságosan sok alosztályt lehetett volna megállapitani, csak bizonyos főbb szakokat akart szem előtt tartani, és ha még igy is kevésnek mutatkozott volna a szekrények száma, egy és ugyanazon szekrénybe több rokon szakot is behelyezni, pl. a magyar történelmi müvek mellé a magyar egyháztörténelmi munkákat. Közben a könyvtári tisztviselők az összes magyar munkákról egy részletes szakosztálytervezetet készitettek volna, minden lehető alosztálylyal. Ebből kitünt volna, mely szak van jobban, melyik kevésbé jól képviselve a gyüjteményben, hogy tehát mely hiányok lennének pótlandók. De arra is jó lett volna ez a tervezet, hogy a könyvtár tulajdonába jutott munkákról azonnal meg lehetett volna állapitani, mely osztályba sorolandók. Igy azután mindig szem előtt állott volna a könyvtár állapota, mint a hogy az ország földrajzi fekvése látható a térképekről.

A katalogizálás akként történt volna, hogy egyfelől az úgynevezett repertóriumot készitették volna el, másfelől pedig a szorosan vett katalogust.

A repertórium-készités előtt az összes könyvek, szakosztályok szerint, szekrényekbe lettek volna helyezendők. A szekrények római számokkal, a polczok — alulról felfelé haladva — betükkel lettek volna megjelölendők. Minden könyv kötési táblájába bele iratott volna a szekrény száma, a polcz betüje és hogy a polczon sorrendben hányadik helyen áll.

A magyar könyvtár repertoriumába minden munka a szerzők nevei, vagy ezek hiányában a rendszók szerint, betürendi sorban lett volna felveendő. A repertoriumba ezek az adatok lettek volna bejegyezve: a szerző vezeték- és keresztneve, vagy a rendszó: a könyv rövid czime, a nyomtatás helye, éve, a könyv nagysága, a kötetek száma, a szekrény száma, a polcz betüje, a sorrend száma és a nyomdász neve. Hogy a könyvek szignatúráját nem

kellett volna-e minden egyes kötet hátára is ráragasztani, nehogy a ki- és visszahelyezésnél mindig az egész sort végig kelljen számlálni, ez a megállapodástól függött volna és attól, hogy a nádor helyesli-e ezt.

A repertoriumot a következő módon készítették volna.

A könyveket az I. szekrény A. polczáról ugyanazon sorrendben, a hogy itt állottak, átvitték volna abba a helyiségbe, a hol az összeírást eszközölték. Ha többen dolgoztak volna a repertóriumon, mindenik külön szekrényt vett volna munkába. A szükséges adatok feljegyzésére közönséges fogalmazó papír lett volna használandó, a melyet hosszában négy egyenlő részre kellett volna vágni. Az egyes papírdarabok sorrendi számmal lettek volna ellátandók. Az első papírlapra az I. szekrényben, az A. polczon elsőnek elhelyezett munka szerzőjének neve, czíme stb. lett volna felirandó, és így tovább. Csak arra kellett volna ügyelni, hogy egy és ugyanazon munka czíme, szignatúrája stb. egy papírlapra kerüljön, és hogy az összes adatok a papiros egyik oldalára jöjjenek. Ha ugyanazon kötetbe több munka lett összekötve, úgy ezek szerzőik szerint külön lettek volna feljegyzendők; csak hogy ez esetben a szignatura mellett feltüntetendő lett volna az is, hogy az illető dolgozat mely gyüjteményes munka részét képezi. A könyvek a leírás megtörténte után ugyanazon sorrendben mint voltak, visszahelyezendők lettek volna a polczokra.

Az összeírás befejeztével az egyes papírlapokat annyi részre kellett volna feldarabolni, a hány könyvczím lett rávezetve. Ezt a feldarabolást időközben a könyvtári szolga eszközölhette volna. A papirszeleteket egy e czélra szolgáló asztal 24 rekeszébe kellett volna betűszerinti sorban beosztani. Az egyes rekeszekbe jutott lapok ismét szoros betűrendbe lettek volna szedendők és így fonálra fűzendők. A czédulákat azután erre a czélra külön vonalozott ívekre kellett volna lemásolni, külön mezőkbe iktatván az egyes adatokat, úgy azonban, hogy csakis ugyanazon szerző munkáinak czímei lettek volna közvetlenül egymás mellé írva, más-más szerzők nevei közt ellenben 3—4 újabb munka bejegyzésére elegendő hely maradt volna, nehogy az újabb gyarapodás következtében rövid időn belül újból le kelljen írni a repertóriumot. Ezen több kötetre terjedő repertórium leírására, miután az őröknek más természetű dolgaik voltak, írnokok lettek volna alkalmazandók. Megtörténvén a lemásolás, az

egészet be kellett volna köttetni, feltüntetvén az egyes kötetek hátán, mely betűk foglaltatnak bennük. A míg a kutatók és tisztviselők az olvasóteremben dolgoznak, ezeket a repertoriumokat is itt kellett volna elhelyezni: használatuk azonban csakis egyes tudósoknak lett volna megengedve, az őr külön felhatalmazásával. Az újabb gyarapodást pedig csak akkor lehetett volna a könyvtárban felállítani, ha ezt az őr, vagy adjunctus már bevezette a repertoriumba.

A repertoriumon kivül, mely első sorban a könyvek kikeresésére szolgált volna, még egy másikat, az úgynevezett czédula-katalogust is kellett volna készíteni, még pedig oly módon, hogy a repertoriumba bevezetett adatok negyedrétű, jóminőségű papirlapokra lettek volna leirandók: e papirlapokat, szoros betürendbe szedve, külön tokokban tartották volna, a melyekre rá lett volna irva, mely betűket tartalmaznak. E czédulák nemcsak ellenőrzésül szolgáltak volna, hogy a repertoriumban benn foglaltatik-e minden, hanem mivel nem sok olyan munka volt, a melynek czíme rá nem fért volna a papirlap egyik oldalára, a másik, tiszta oldalra a könyv szerzőjére, sorsára stb. vonatkozó feljegyzéseket lehetett volna rávezetni, úgy hogy ez Catalogue Raisonné gyanánt szolgált volna. A magyar könyvtár czédulàira főleg könyvészeti feljegyzéseket lehetett volna irni, de csak akkor, ha a könyvtári tisztviselők sem más könyvtári teendőkkel, sem irodalmilag elfoglalva nem voltak. Ezen felül a könyv teljesebb czíme, a nyomdász neve, a kiadás éve s más ilyen jött volna a czédulára.

A metszetgyüjtemenyről betürendi, az oklevelekről időrendi katalogus lett volna készítendő. A Széchényi által legújabban ajándékozott kéziratokat pedig a már nyomtatásban megjelent kéziratkatalogushoz pótlék gyanánt lehetett volna összeirni. A többi, a Kovachich,- Éder,- Kitaibel stb.-féle kéziratok katalogizálásánál, az egyes gyüjteményekről készült lajstromok szolgáltak volna alapul.

Miután nem válnék az intézetnek dicsőségére, ha a könyvtár tisztviselői eziránt megkérdeztetvén, nem tudnák megmondani, hány munkából, kötetből áll a könyvtár, ezt is össze kellett volna számlálni, és időnkint az újabb gyarapodást hozzáadni.

Ugyanily eljárás lett volna követendő a kéziratoknál és a többi gyüjteménynél is.

Hasonló repertoriumot és katalogust kellett volna készíteni a nem magyar vonatkozású munkákról is. Mivel azonban ez a gyüjte-

mény még nagy gyarapodás előtt állott, egyelőre elég lett volna a czédulakatalogust összeállítani.

E katalogusoknak alapján és segítségével kellett volna ellenőrizni azt is, hogy a Múzeumnak ajándékozott dolgok meg vannak-e valóban mind, kiterjesztvén az ellenőrzést arra is, a mi a Múzeumi Aktákban és újságban mint ajándék szerepelt; mert nagyon megingatná a Múzeumba vetett hitet és bizalmat, ha tudomásra jutna, hogy valami ezekből elveszett.[1]

Igy vélte Horvát István a legczélszerűbben keresztül vihetni a leltározást, és a katalogusok készítését.

Ezalatt leérkezett a nádornak a tisztviselők november 3-iki feliratára adott válasza, mely úgy hangzott: hogy szivesen veszi ugyan, ha javaslataikat előadják, nem tartja azonban szükségesnek, hogy e miatt a leltározás elodáztassék, miután ezúttal csak a betűrendes lajstromozást kivánja elvégeztetni. Újból meghagyja tehát, hogy lássanak a leltározáshoz, hogy még a nagyobb hidegek beállta előtt végződjenek vele: és tekintettel Jónás József ör beteges állapotára, kezdjék ezt el a természetrajzi osztályban.[2]

Kézhez vevén József nádor Miller jelentését, és elrendelvén az összes gyűjtemények újból történő leltározását, végre abba a helyzetbe jutott, hogy válaszolhatott Széchényinek 1819. január 15-iki felterjesztésére.

Minél nagyobbak azon érdemek, irja hozzá 1820 november 1-én, a melyeket a gróf az ő (a nádor) közéleti pályájának kezdete óta az ország hasznának és művelődésének előmozditása körül szerzett, minél nagyobb hálával fogja az utókor emliteni azt a nagy áldozatot, a melyet a hazai irodalom érdekében hozott, és ezzel honlitársainak követendő például szolgált, annál inkább szerette volna legutóbbi adományával is tanusitott készségét hasonlóval viszonozni, és leveleiben ismételten kifejezett óhajainak megfelelően, soraira válaszolni s véleményét vele közölni.

A nagy késedelmet, mely, nem tagadja, reá nézve is kellemetlen volt, részben másfélévi távolléte alatt felhalmozódott teendői, az ő felségeik fogadtatásával kapcsolatos előkészületek, részben pedig a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának ez ügyben tanusitott pontatlansága és a gróf előtt is ismeretes könnyelmüsége

[1] Könyvtári irattár. A. 1820.

[2] Igazgatósági irattár. A. 1820. Nr. 103.

okozták. Mindez ki fogja magyarázni hosszas hallgatását, és arra fogják a grófot indítani, hogy ezt rossz néven ne vegye. Most, hogy némileg felszabadult gondjaitól, nem akar tovább késni a válaszszal, hanem siet kívánságait teljesíteni.

Ámbár első rendelkezését, hogy a könyvtár eladásából befolyó pénzt a Múzeum tisztviselőinek fizetésére fordítsák, a jelen szűkös viszonyok közt kellő indokokkal lehetne támogatni, minthogy azonban remélni lehet, hogy az ország lakosainak az intézet iránt tanusított érdeklődése, és a haza dicsőségére irányzott buzgalma, idővel a tisztviselői fizetések megjavítását is lehetővé fogja tenni, ezt most elhatározásának megfelelően ő is elejti, és inkább a segédkönyvtár létesítésére vonatkozó másik ajánlatot véli felkarolandónak, annyival inkább, mert igen sok nehézséggel és fáradsággal jár az ily gyűjtemény létrehozása, a melyben oly munkák is vannak, a melyeket sem utánjárással, sem anyagi áldozatok árán nem lehet többé megszerezni. Véleménye szerint az ily gazdag, sok mindent felölelő közintézet érdekeit szolgáló segédkönyvtár felállítása, nem csak a tisztviselők irodalmi munkásságát, az egyes tárgyak meghatározását tekintve lenne szükséges, hanem az ismeretkörét itt bővíteni kívánó ifjuság szempontjából is kívánatosnak mutatkozik. Ezt jegyzi meg az ajánlat czéljaira, rendeltetésére vonatkozólag. A feltételekre nézve pedig, a melyekről szintén tudni óhajtja véleményét, a következőket mondhatja.

Az első pontra, hogy a segédkönyvtár a magyar gyűjteménynyel ne egyesíttessék, nincs semmi megjegyzése, miután ez a dolog természetéből folyik.

A másodikhoz azt véli hozzáadandónak, hogy a nemzeti könyvtárban is meglévő másodpéldányokon kívül még azon munkákat is értékesíteni kellene, akár árverésen, akár magánúton, a mint ez a létesítendő alap javára előnyösebben lenne eszközölhető, és természetesen a kellő ellenőrzés mellett, a melyek az igazgatónak és a könyvtár őrének általa jóváhagyandó kijelölése szerint, nem lennének felveendők a segédkönyvtárba.

Nincs kifogása a 3. és 4. pontban foglaltak ellen sem, miután az ily feltételek kitüzése az adományozótól függ, és ezek nincsenek ellentétben a fő czéllal; de a gróf családja is elegendő biztosítékot nyújt minden eshetőségre nézve.

A mi az 5. pontot illeti, a gróf adományát, azzal a különös

dicsérettel, a melyet nagylelkűségével kiérdemelt, a mai napon terjeszti fel a király elé legfelsőbb jóváhagyás czéljából, nem kételkedvén aziránt, hogy ő felsége az ajánlatot kegyesen fogadja, és legfelsőbb jóváhagyásával szentesíti.

A 6. pontra vonatkozólag egyetért vele abban, hogy igazságos és méltányos, miszerint azok az alkalmazottak, a kiket a gróf és családja kinevez, illetőleg kijelöl, élvezzék elsősorban az alapító nagylelkűségének gyümölcsét (a mikor és a mint ezt a Múzeum pénzereje megengedi). Ezt a könyvek elárusításából előálló tőkéből azonnal meg lehet valósítani, a mint az alapítólevél elkészült és a tőke a Múzeum rendelkezésére bocsáttatott. A segédkönyvtár czéljaira megtartott munkák becsértékének megfelelő kamatokat illetőleg pedig akkor lesz ez keresztülvihető, ha a Múzeum pénzügyi viszonyai megengedik.

A 7. pont — végre — miután a segédkönyvtár létesítésének javaslata elfogadtatott, feleslegessé vált.

Egyébiránt tudomására hozza, hogy a mint Magyarországba visszaérkezett, azonnal intézkedett az ujonnan ajándékozott könyvtár felállítása iránt, és hogy azt az ő szándékainak megfelelően kezeljék. A mikor a szekrényekbe már behelyezett könyveket első izben megtekintette, a múzeumi igazgató azt jelentette neki, hogy miután sürgeti a könyvtárra vonatkozó intézkedéseinek végrehajtását, az egymással váltott levelek kapcsán megállapodtak abban, hogy a másodpéldányokat és a kevésbé szükséges könyveket mielőbb el kell adni. Hitelt adván e szavaknak, úgy intézkedett, hogy az igazgató a nyert utasításokhoz tartván magát, az adományához kötött feltételekhez hiven járjon el a dologban, és miután tapasztalás szerint a könyveket árverésen nem lehet jól értékesíteni, megállapítván előbb az egyes munkák becsértékét, valamely könyvárus közvetítésével bocsássa áruba a könyveket. Nem tételezhette fel az irodalmi ügyekben járatos, a nemzeti intézet érdekeit szivén viselő emberről, hogy jelentésében nem mond igazat és minden igyekezetét nem irányítja oda, hogy a nagylelkű ajándékából nyert könyvek minél magasabb áron keljenek el. Bizodalmában azonban megcsalatkozott. Még jóval azelőtt, hogy figyelmeztetését vette volna, január hóban, feltünőnek találván, hogy a könyveket oly olcsón adják el, az elárusítást haladéktalanul beszüntette, az igazgatót pedig igazo-

lásra szólította fel. Miller ezt mindenféle ürügy alatt sokáig húztahalasztotta. Közben leveléből azt is megtudta, hogy arról a köztük állítólag létrejött megállapodásról szó sem volt. Végre Miller, most legutóbb, a maga megszokott könnyelmű modorában azt válaszolta felhivására, hogy a könyvnek mostanában nincs ára, s a mit eladott, azért nem is kérhetett többet; de nem is adott el olyasmit, a mi a segédkönyvtár czéljaira megtartandó lett volna. E nyilatkozata annál inkább felköltötte figyelmét, mert ennek a különben tudós férfinak következetlen, rendszertelen eljárását újabban más tekintetben is bő alkalma volt tapasztalni, és nem hallgathatja el azon talán nem is egészen indokolt aggodalmát sem, hogy az igazgató esetleg túl ment azon a határon, a melyet ő megvonni akart.

Miután szükséges, hogy a dolgok mostani állása minél jobban tisztába hozassék, elrendelte az egész könyvtárnak újból való leltározását, hogy ekként megállapítható legyen, mit adtak el, és mi történt a többivel. Egyúttal kiterjesztette e munkálatot a többi osztályra is, hogy így minden káros hiresztelésnek eleje vétessék.

A Múzeum igazgatója könnyelmüen és rendetlenül járt el; de reményli, hogy a vizsgálatból ki fog tünni, hogy az általa létesiteni szándékolt pénzalapot nem érte akkora veszteség, mint kezdetben félni lehetett tőle, mert az igazgatót mindig olyan embernek ismerte, a ki az intézet érdekeit szivén viseli.[1]

A nádor, a mint Széchényinek irta, még ugyanezen a napon felterjesztést intézett a királyhoz és ebben előadta, hogy Széchényi újabb tanúságot tett a haza és az irodalom iránt viseltető lángoló szeretetéről, midőn soproni könyvtárát részben a Nemzeti Múzeum mellett létesitendő segédkönyvtár czéljaira, részben pedig a tisztviselői fizetések megjavitására fordítandó pénzalapra ajánlotta fel. Ezt a nagylelkű adományt kötelességének véli bejelenteni, hogy ő felsége lássa, miszerint ez a kiváló hazafi szenvedésekkel teli öregségében is megemlékszik azon kötelmekről, a melyeket, míg ereje engedte, oly példásan, oly buzgón teljesitett, hogy valóban kiérdemelte, hogy a király hű alattvalójának, jó honpolgárnak, és az irodalom kiváló ápolójának neveztessék. Másrészről azon czélból is ő felsége legmagasabb tudomására hozza mindezt, hogy ha majd a gróf alapitólevelét legfelsőbb jóváhagyás

[1] Fogalmazvány az országos levéltárban. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1288.

végett felterjeszti, ő felsége a királyi megerősítést kegyesen megadni méltóztassék.[1]

Széchényit már egészségi állapota sem engedte késedelmeskedni, a már oly régóta húzódó ügyben. Elolvasván a nádor értesítését, sietett kiállítani az alapítóleveleť, a melyben kinyilatkoztatja, hogy gondosan megfontolván azon okokat, a melyek a Széchényi-országos-könyvtár mellett egy segédkönyvtár felállítását javallják: meggondolván főleg azt, hogy az ily segédkönyvtár, az oly nagykiterjedésű közintézetnél, mint a minővé a Nemzeti Múzeum, az ország nádorának előrelátó, böles gondosságából és ő felsége atyai kegyelméből fejlődött, egyrészt az intézet tisztviselőkarának irodalmi munkásságához, valamint az itt összegyűjtött tárgyak meghatározásához segédeszközül, másrészt az intézet falai közt ismereteit gyarapítani óhajtó ifjúság tanulmányaihoz forrásul szolgálna, e segédkönyvtár czéljaira felajánlja a már Pestre leszállított és a Múzeumban elhelyezett gyűjteményét, és ezt örök időkre, visszavonhatlanúl szeretett hazájának és a közjónak szenteli és adja.

Adományához ugyanazon feltételeket köti, a melyeket már 1819 január 15-iki nyilatkozatában is felsorolt. Eltérés a két szöveg közt csak abban mutatkozik, hogy itt most nem csupán a másodpéldányokat szánja eladásra, hanem azon munkákat is, a melyeket az igazgató és könyvtárőr nem tart szükségeseknek a segédkönyvtár czéljaira, továbbá a nádor leiratához alkalmazkodva, beleegyezik, miszerint a könyvek eladása ne szükségszerűen árverés útján történjék, hanem a mint ez előnyösebbnek mutatkozik. Nemkülömben elhagyta alapítóleveléből a nádor által feleslegesnek mondott 7. feltételt is.

Az alapítólevél befejező soraiban megismétli azon igéretét, hogy a mint eddig mindig arra irányozta minden törekvését, hogy tehetségéhez mérten rendelkezésére bocsássa hazájának és honfitársainak a nemzeti dicsőség előmozdítására szükséges kulturális segédeszközöket, úgy ezentúl sem fog egy alkalmat sem elmulasztani ezen segédkönyvtár gyarapítását elősegíteni.[2]

Az alapító levelet Széchényi november 30-án a következő sorok kíséretében — az utolsók, a melyeket a könyvtár ügyében

[1] Fogalmazvány az országos levéltárban. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1288

[2] Másolat az igazgatósági irattárban. A. 1820. Nr. 116.

és egyáltalában a nádorhoz intézett — küldötte meg az ország nádorának.

»Nem vagyok képes szavakba foglalni azt az örömet, hálát, a melyet Fenséged november 1-én kelt sorai bennem keltettek. Örvendek, hogy Fenséged, a szeretett hazám dicsőségére, polgártársaim javára és a tudomány előmozdítására felajánlott segédkönyvtárt nem csak kegyesen elfogadni, hanem legfelsőbb jóváhagyás végett ő felsége elé terjeszteni méltóztatott. Fogadja Fenséges Uram mindezekért hálás köszönetem nyilvánítását.

Ki akarván érdemelni Fenséged nagy jóságát a jövőre is, a segédkönyvtár alapító levelét, a melybe felvettem a Fenséged által jóváhagyott feltételeket is, Fenséged bölcs szándékához mérten elkészítettem, és ezennel mellékelem, alázattal esedezvén, hogy ha Fenséged helyeslésével találkozik, azt legfelsőbb jóváhagyás czéljából ő felsége elé vinni kegyeskedjék.

Őszintén megvallom, hogy én a soproni könyvtár eladását illetőleg a Múzeum igazgatójával levelezést nem folytattam, sőt nem is akartam vele levelezni, s nem is levelezhettem; mert hiszen az egész ügy Fenséged elhatározásától tétetett függővé, a mit az igazgató tartozott volna kieszközölni, még mielőtt a könyvek eladását megkezdette.

Elég jó forrásból tudom, hogy több oly munkát is eladtak, a mit meg kellett volna tartani a segédkönyvtár czéljaira; bízom azonban benne, hogy azok az irodalmi emberek, a kik ezeket megvásárolták, visszatéríttetvén pénzük, szívesen vissza fogják adni e könyveket.

Hogy Fenséged úgy az országos, mint a segédkönyvtár újból való leltározását bölcs előrelátással elrendelni méltóztatott, hálásan köszönöm.

Azon munkáknak, a melyek a magyar könyvtár nyomtatásban megjelent katalogusaiban foglaltatnak, s a melyeket én pontosan átadtam, meg kell lenniök. Azoknak a könyveknek a jegyzékét pedig, a melyek később jutottak az országos könyvtárba, ellátva az átvételt tanusító igazgató névaláírásával, valamint a földabroszok, képek, czímerek, sajtókész s a czenzúra által jóváhagyott katalogusát, a legközelebbi alkalommal meg fogom küldeni Horvát István őrnek, használatra, azon kérelemmel, hogy a leltározás befejeztével nekem visszaküldessenek«.[1]

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1820. Nr. 1384.

el rövidéczre is irnádkozzanak.

Utólyára vegyék szíves köszönetemet mind azok iránt, kikről e' Testamentumomban említést tettem, mint pedig eddig meg nem nevezett, ugyebb Barátim, Tisztyeim, és Cselédjeim, és mindenkor reájok nézve el követett vétkeimért, bocsánatot kérek, ajálom magamat emlékezetekbe és imádságokba. Költ Bécsben December hónapnak 10dik napján 1823dik esztendőben.

Előttünk

Gróf Széchényi Ferenc

Gróf Széchényi Károly

Gróf Almásy Ignácz

Gróf Esterházy Pál

Testamentum kivonat

SZÉCHÉNYI VÉGRENDELETE.

Széchényi, a ki már érezte arczán a halál lehelletét, nagy nyugtalanságtól szabadúlt meg, hogy az alapítólevelet végre elküldhette. Most még néhány ügyet kivánt elrendezni.

Deczember 10-én megsemmisíti 1814 évi végrendelkezését, valamint későbbi pótvégrendeleteit, és újból intézkedik javairól.

Magyar nyelven irt végrendeletének bevezető soraiban e megható szavakat olvassuk: »Bűnös lelkemet a mindenható Teremtőmnek, Megváltómnak és Megszentelőmnek mérték nélkül való irgalmába ajánlom, és teljesen bízván a szegény bűnösök iránt többször is megigért szánakodásában és engedelmében, de leginkább maga személyének a keresztfán ugyan a bűnösökért tett feláldozásában, köteles alázatossággal, és érdemetlenségemnek igaz megesmérésével, úgy nemkülömben számos és terhes bűneimnek töredelmes megbánásával kivánok bizodalmasan szent itélőszéke elejbe lépni, és ott nem érdemem, hanem csupán könyörületessége után irgalmasságért esedezni és feloldozásomat mindenhatóságától és vele öröktül fogva élő kegyességétől el is várni.«

A végrendelet 20—21. pontjaiban megemlékezik gyűjteményeiről is. »Kedves magyar hazámnak ajándékozott Bibliothecában külömbféle gyűjteményeknek, nevezetesen a könyveknek, kéziratoknak és pénzeknek Catalogusait nyomtatásban már kiadtam, a hátralévőknek kinyomtatását megigértem: ha ezeknek kiadatását már elkezdettem volna, fiaim végrehajtsák: ha pedig azt nem tehetném többé, tehát fiaim azokat holtam után kinyomattassák, activa capitalisaimból vetessenek az arra szükséges költségek. Továbbá fiaim szorgalmatosan figyelmezzenek azon jusnak fentartására, mely a Bibliotheca fundationalissa és a királyi diploma által familiámnak adatott, hogy az ország könyvtárja mellett szolgáló individuumoknak, ha hivataluk megüresedik, hármat candidálhasson.

A mult esztendőben a soproni második Bibliothecámat is szeretett hazámnak ajándékoztam oly conditióval, hogy annak becsübeli árából összveszerzett capitálisnak interesséből az Ország könyvtárja mellett szolgáló három individuumok fizetése javittasson. Hogy ezen szándékom teljesíttessen, ügyeljenek rá fiaim.«[1]

A szegény beteg életerejét a másfélévi súlyos betegség ekkor már teljesen fölemésztette.

[1] Széchényi levéltár. I. kötet, 3. szám, II. csomag, 120. szám.

Titkára, Pigay Antal, már augusztus 26-án megirta Horvát Istvánnak: »ő exja nagyon bágyadt,[1] tegnap este hetedszer csapoltatott meg, és ebben a hónapban már másodszor: semmi reménységünk sincs életének megtartásához, csak az bizonytalan még, hogy mennyi ideig fogja húzhatni ezen fatalis vizibetegségben nyomorult állapotját.« [1]

Október 6-án ismét ezeket irja neki: »ő exja napról napra gyengül; már nyolcz izben nyitották meg a lábát; a napokban a folytonosan növekedő nedvek miatt kilenczedszer lesz megcsapolva egész testében.« [2]

Deczember 10-én, a mikor végakaratát tollba mondja, ő maga így szól: »Istennek kegyelméből még ép észszel birok; ámbátor hosszabb nyavaláskodásom miatt az erőm lankadtabb.«

Attól fogva, hogy elrendezte földi ügyeit, már csak a halál gondolata foglalkoztatja. Intézkedik, hogy a haláláról kiadandó jelentést Bécsben német, Sopronban, Budán, Pesten magyar nyelven bocsássák szét. A legapróbb részletekre kiterjedőleg utasításokat ad a temetésre, a gyászbeszéd megtartására stb. vonatkozólag.

Így várja a halált, a hivő lélek Istenbe vetett erős bizodalmával, csendes megnyugvásával.

Deczember 12-én a nádor, ki időközben megkapta november 30-án irt sorait, felterjesztvén az alapitólevelet a királyhoz, s kérvén annak jóváhagyását, siet erről őt értesiteni, újólag köszönetet mondván nagylelkű adományaért s biztositván, hogy gondja lesz rá, miszerint az alapitólevélben kifejezett kivánságai teljesittessenek.[3]

Levele azonban már nem találta életben: deczember 13-án, délelőtt 9 órakor visszaadta áldozatkész lelkét Teremtőjének.

Voltak nála nagyobb embereink is, a lángész vakitóbb tulajdonságaival felruházva, nagyobb akaraterővel, merészebb elhatározásokkal, zajosabb tevékenységgel megáldva: de nem volt, a ki forróbban szerette volna a hazát, a ki önzetlenebbül szolgálta volna a közjót, a ki többet és szivesebben áldozott volna a magyar nemzeti művelődésért, mint ő.

Halálát fájdalmas veszteségnek tekintette az egész ország.

[1] Múzeumi kézirattár. Irodalmi levelezések.

[2] U. ott.

[3] Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 112. szám.

A lapok úgy emlékeznek meg kimulásáról, mint »a közszomorúság tárgyáról,« mint »nemzeti gyászról,« [1] és elmondják olvasóiknak, hogy a haza mint nagylelkű fiára mutathat rá; a főnemesség mint dicsőségének újabb alkotóját tisztelheti; a tudományok és szépművészetek pedig bőkezü gyámolitójukat magasztalhatják benne, a ki annyi s oly nagy szolgálatot tett hazájának, hogy neve egymaga méltó emléke lesz életének.[2]

Alig hogy lakóul fogadták a czenki sirbolt falai a Széchényi-országos-könyvtár legnagyobb halottját, Miller, a kinek deczember 12-én a nádor leküldötte az alapitólevél másolatát, már is változtatni kivánt volna az abban kikötött feltételeken.

Millernek ezen aggályoskodása, vagy talán inkább akadékoskodása, abban az elkeseredett lelki állapotában is lelheti magyarázatát, a melybe őt a soproni könyvtár ügyében kiadott nádori rendeletek és leiratok juttatták, s melynek minden tartózkodás nélkül kifejezést adott akkor, a mikor a nádor felhivására, hogy a Kriebel-féle munka kiadására kérjen fel valami mecenást, deczember 4-én válaszolt, kijelentvén, hogy erre nem vállalkozhatik. Mert ugyan milyen arczczal szólithatna fel ő, a nyilvánosság előtt tönkretett ember, gyanu nélkül valakit ily áldozatra? Az ő gyalázatának hire napról napra terjed az országban. Már mindkét városban kimondták rá az itéletet. Budán a hivatalokban, Pesten pedig a kúrián azt beszélik, hogy el fogják mozditani hivatalától, vagyonát pedig zár alá veszik. Sőt a tizenkét éves iskolásgyerekek is ezt ujságolják egymásnak. Restell az utczára kimenni; és fájdalmas szivvel várja szerencsétlenségének végét, mely merő félreértésből származott, hogy elhagyva a várost, valamely eldugott helyen fejezze be életét. Most saját magán volt alkalma tapasztalni, hogy hasztalan törekszik valaki a haza körül érdemeket szerezni magának.[3]

Nem lehetetlen, — mondjuk — hogy Miller e hangulata is hozzájárult ahhoz, hogy bizonyos nehézséget látott az alapitólevél kikötéseinek teljesithetésében.

Igy pl. a 2. pontra vonatkozólag abban a nézetben volt,

[1] Hazai s Külföldi Tudósitások. 1820. Nr. 50.
[2] Vereinigte Ofner und Pester Zeitung. Nr. 102.
[3] Fogalmazvány az igazgatósági irattárban. A. 1820. Nr. 111.

hogy mindaddig nem lehet a felség jóváhagyását az alapítványhoz kikérni, míg nem tudni, mily összeg folyik be a könyvek eladásából, miután ezt az összeget ki kell fejezni az alapítólevélben.

Kételyei voltak 3. pont iránt is. Azt méltányosnak találta, hogy a segédkönyvtár értékét megbecsüljék. De ki legyen a becsüs? A tudósok nem valók erre, mert sokszor annyira elragadja őket valamely könyv iránti előszeretetük, hogy 100 frtra is becsülnek olyasmit, a miért más 5 frtot sem adna. Erre tehát csak is valamelyik értelmes könyvkereskedőt lehetne felszólítani.

Bajos lett volna szerinte a 4. pont keresztülvitele is. Az eladásból befolyó összegről adhatna az országos pénztár nyugtatványt, de nem lehet ilyet kívánni tőle a segédkönyvtárról. Ez szükségtelen óvatosság, a mi valamikor még súlyos következményekkel járhatna az intézetre nézve: mert az alapítványokat rendszerint úgy teszik, hogy az intézet megszüntével a pénz visszatéríttessék, vagy pedig, ha csak a kamatokat fizették, ez beszüntettessék. Ebben az esetben pedig a Széchényi-család jogot nyerne arra, hogy a könyvek helyett azok értékét követelje vissza. Ugyanígy, ha a könyvtárt tűzvész találná elpusztítani, a veszteség ebben az esetben is a Múzeumot érné, és nem a családot.

Ezen észrevételeit — a nélkül, hogy a szakértők véleményét ezzel érinteni akarná — deczember 22-én, felterjesztette a nádorhoz.[1]

József nádor azonban nem vette figyelembe a felterjesztést, mert az alapítólevél ekkor már a felség előtt volt.

Széchényi Lajos gróf, a megboldogultnak legidősb fia, 1821 január 5-én értesítette a nádort a családját ért pótolhatlan veszteségről, jelentvén, hogy ő fensége deczember 12-iki levele már nem találta atyját életben. Ő mond tehát hálás köszönetet a segédkönyvtár adományozása alkalmából nyilvánított kegyes szavakért, testvérei nevében is, kérvén ő fenségét, hogy a felség elhatározását velük annak idején szintén közölni méltóztassék. Testvéreivel együtt igéri, hogy szeretett édes atyjuk akaratát, a földabroszok stb. katalogusának saját költségükön való kiadását illetőleg, szentül teljesíteni fogják, úgyszintén gondjuk lesz arra is,

[1] Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1821. Nr. 157.

hogy az a nagyobb mennyiségű könyv, a melyet atyjuk a magyar könyvtárnak vásárolt, mielőbb Pestre szállíttassék.[1]

A nádor február 16-án fejezte ki részvétét Széchényi halála felett, Lajos grófhoz intézett levelében. A mélyen sujtott család vigasztalására nem tudott egyebet mondani, mint hogy az ily érdemes, jeles férfiúnak, a kinek hazájával szemben tanusított nagylelkűségét, és a tudományok érdekében nagy áldozatok árán kifejtett hazafias buzgalmát, 1807-ben maguk az országgyűlési rendek is törvénybe iktatták és a haza polgárai elé követendő példaképül állították, az ilyen, hazája és királya körül annyi érdemet szerzett férfiunak emléke örökké élni fog. Egyébként pedig megnyugvással vevén tudomásul a katalogus kiadására vonatkozó igéretüket, magára vállalta, hogy mihelyt édes atyjuk alapítványának legfelsőbb jóváhagyása leérkezik, közölni fogja ezt velük.[2]

A nádort azonban ebben megelőzte herczeg Kohárv Ferencz kanczellár, a ki márczius 23-án, tudomására hozván ő fenségének, hogy a király minden pontjában jóváhagyta Széchényinek a segédkönyvtár czéljaira tett alapítványát, egyidejűleg Széchényi Lajos grófnak is megirta ezt, hozzá adván, hogy ő felsége kegyelmesen megengedni méltóztatott, miszerint a királyi kegy nagyobb bizonyságául, a melyre a megboldogult alapító ezen újabb bőkezűségével magát érdemesítette és a magyar könyvtár megalapítása körül már régebben szerzett érdemeire való tekintettel, utódainak legfelsőbb megelégedése nyilvánittassék.[3]

A Széchényi-országos-könyvtár történetének e minden tekintetben legérdekesebb korszaka azzal záródik, a mi 1802-ben megnyitotta: a halhatatlan Széchényi Ferencz grófnak fejedelmi alapítványával.

[1] Fogalmazvány a Széchényi levéltárban. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 115. szám.

[2] U. ott. 116. szám.

[3] U. ott. 117. szám.

TARTALOM.

I.

Széchényi Ferencz gróf összeköttetése az írókkal. Pártfogolja és segíti őket. 1—6. lap. Az írók véleménye Széchényiről. Széchényi könyvszeretete. Exlibrisei. Hajnóczy József rendezi Széchényi horpácsi könyvtárát. Széchényi kéziratokat és könyveket vásárol. 7—12. 1787-ben hosszabb külföldi útra megy. Érdeklődése a könyvtárak iránt. 12—13. Nagyobb erővel fog könyvtára gyarapításához. Főleg hungarikákat gyűjt. Munkatársai ebben az írók. 14—17. Széchényi megismerkedik Kovachich Márton Györgygyel. Kovachich tervei egy nyilvános nemzeti könyvtár létesítése ügyében, összeköttetésben egy irodalmi társasággal. Ezt külön iratban kifejti. József nádort megnyerni igyekszik ez eszmének. 18—26. Széchényi megvásárolja Kovachich irodalmi gyűjteményét. Az erre nézve köztük létrejött szerződés pontjai. Széchényi a szerződés aláírása előtt látni akarja a gyűjtemény pontos jegyzékét. Kovachich csak hiányos lajstromokkal rendelkezik. Széchényi aláírja a szerződést 1797 január 1-én. Kovachichnak aggályai a szerződés egyes pontjai ellen. 27—34. Széchényi megszerezni óhajtaná a Budai Krónikát. Egyéb vásárlások is foglalkoztatják. 35—38. A győztes Bonaparte előrenyomulása más irányban veszi igénybe erejét. Kovachich anyagi zavarokkal küzd és Széchényi segítségét kéri. Kovachich a nemzeti könyvtár felállítása érdekében József nádorhoz emlékiratot intéz. Ennek tartalma. A nyilvánosság előtt is kifejti újból az országos könyvtár létesítésének szükséges voltát. 39—47. Széchényi mindent elkövet, hogy megkapja Kovachichtól a megvásárolt kéziratokat. 48—49. Széchényi elkészíttetti Tibolth Mihálylyal könyvtárának katalogusát. Denis Mihály írja ehhez az előszót. 51—52. Széchényi a kéziratok katalogusát Kovachich-csal óhajtaná elkészíttetni. Kovachich először magára vállalja ezt, később azonban mindenféle kifogással él. Széchényi neheztelése Kovachichra. 53—56. Kovachich azt ajánlja Széchényinek, hogy könyvtárát Czenkről vitesse az ellenség elől Pestre. Széchényi lelkében megfogan az elhatározás, hogy gyűjteményét a nemzeti művelődés előmozdítására szenteli. 57—59. Széchényi folyamodványa a királyhoz. A helytartótanács véleménye erről. A kancellária csatlakozik ehhez. I. Ferencz legfelsőbb elhatározása. 60—68. Széchényi szétküldi az országban a könyvtár nyomtatott katalogusának 3 kötetét. A hazai és külföldi irodalom kedvezően fogadja. 69—70. Csokonai az újonnan létesített országos könyvtárnál kér alkalmazást. Széchényi

tagadó válasza. Kovachich is gondol az őri állásra. Széchényi 1802 november 25-én benyújtja a könyvtár alapítólevelét az udvari kanczelláriához. Bizonyos előjogokat köt ki a maga és utódai részére. I. Ferencz király az alapítólevelet megerősíti. 71—78.

II.

Széchényi alkalmas egyént keres a könyvtárőri állásra. Megállapodik Miller személyében. Miller pályája. Ismeretsége Széchényivel. Széchényi találkozik vele Pozsonyban. 1802 november végén kinevezi őt a nemzeti könyvtár őrévé. Miller a kinevezést örömmel elfogadja. Irnokká Petravich Ignáczot nevezi ki Széchényi. A kinevezéseket bejelenti a helytartótanácsnak. A helytartótanács rendezi a fizetéseket. Széchényi kinevezi a könyvtári szolgát is. 79—86. A könyvtári személyzet Czenkre utazik a könyvtár átvételére. A könyvtárt Pestre szállítják. Széchényi kifesteti a könyvtári terem mennyezetét. A gyűjtemény elhelyezése és szakok szerint való felállítása. Széchényi elkészíttetti a könyvtár részére I. Ferencz szobrát. Millernek kifogásai a felirat ellen. 87—90. A könyvtár megnyitását hátráltató huza-vonák és akadályok. Megkezdődnek az adományok az országos könyvtár javára a társadalom minden osztályából. Széchényi is folyton gazdagítja a gyűjteményt. Széchényi intézkedik, hogy az adományozók névsora a lapokban közöltessék. Miller buzgólkodása. Találkoznak olyanok is, a kik nem helyeslik, hogy mindent Pesten gyűjtsenek össze. 91—98. Tibolth elkészíti a könyvtár katalogusának I. pótkötetét. Engel Keresztély János írja ehhez az előszót. A szaklapok véleménye a katalogusról. Széchényi szétküldi a példányokat. 99—104. Ajándékok a könyvtár gyarapítására. József nádor ünnepélyesen megnyitja a könyvtárt 1803 deczember 10-én. A könyvtár állománya. 104—107. Széchényi a helytartótanácsnál szorgalmazza a köteles példányok beküldését. A helytartótanácsi rendelet 1804 február 28-áról a köteles példányokról. A könyvtárt azon veszély fenyegeti, hogy kiköltöztetik az eddig elfoglalt helyiségekből. A helytartótanács ezt megakadályozni igyekszik. Bärnkopf rektor szerint a könyvtárt nem lehet egy épületben hagyni a szemináriummal. Széchényi megbízza Millert, keressen helyiséget a könyvtár részére. Miller eredménytelenül fáradozik ez irányban. 108—112. Petravich könyvtári irnok lemondása. Széchényi a lemondást elfogadja és kinevezi helyére Gruber Károlyt 1805 junius 4-én. Miller a kinevezés ellen nyilatkozik. Széchényi éles hangon válaszol Miller kifogásaira. 113—116. Brunszvik és Eszterházy grófok megszerezni igyekeznek az intézetnek Giovane herczegné gyűjteményét. Teleki Sámuel gróf véleménye. Miller felhívást fogalmaz a törvényhatóságokhoz a szükséges pénz összegyűjtésére. Későn érkezik le a felség engedélye a pénzadományok gyűjtésére. 117—120. 1805 november 18-án a nádor elrendeli, hogy Miller a könyvtár kincseit az ellenség elől Temesvárra vigye. Temesvári viszonyok. Gruber értesítései Millerhez a pesti hírekről. Miller a gyűjteményt Temesvárról visszaszállítja Pestre. 121—126. Kovachich ajánlata a könyvtár elhelyezésére nézve. A király elrendeli, hogy a könyvtár a pálos kolostorból kihelyeztessék. Széchényi folyamodványában a rendelet visszavonását kéri. A felség ragaszkodik elhatározásához. A könyvtár átköltöztetése az egyetemi

épületbe. 127—135. A könyvtár örvendetes gyarapodása. A gyarapodási napló feljegyzései. Széchényi újabb adományai a könyvtár javára. Miller kicsinylőleg nyilatkozik ezekről. Tibolth e miatt több méltányosságra inti őt. 136—140. Tibolth elkészül a könyvtári katalogus II. pótkötetével. Szerdahelyi György Alajos előszava ehhez. A könyvtár vendégkönyve. Miller fizetésemelésben részesül. 141—146. Miller és Gruber egyenetlenkedése. Gruber lemond állásáról. Helyére Széchényi 1806 szeptember 17-én Strázsay Józsefet nevezi ki. Ferencz király látogatása a könyvtárban. Az olvasóterem berendezése. A kéziratok használatának módja. 147—152.

III.

A M. N. *Múzeum létesítésének eszméje*. Miller nézetei erre vonatkozólag. József nádor pártfogolja az eszmét és egy bizottságot bíz meg tanulmányozásával. A Nemzeti Múzeum tervezete. A nádor megküldi ezt a hatóságoknak 153—165. A vármegyék ajánlatai. Az 1807. XXIV. törvényczikk. Grassalkovich herczeg ajándéka. Adományok és alapítványok a Nemzeti Múzeum czéljaira. 166—169. Széchényi megküldi az éremgyűjtemény nyomtatott katalogusát a hatóságoknak. Az 1808-iki pozsonyi országgyűlés határozata a Nemzeti Múzeum létesítése ügyében. 170—171. Kovachich is hozzájárulni kíván a könyvtár gyarapításához. Végrendeletében felajánlja kéziratait a nádornak. József nádor megveszi a kéziratgyűjteményt a könyvtár czéljaira. Úgyszintén megveszi Éder Károly kéziratait is. Széchényi újabb vásárlásai. Mások is adományoznak a könyvtárnak. 172—176. A nyomdatulajdonosok mulasztásai a köteles példányok beküldése körül. Miller ez ellen a nádorhoz fordul. Széchényinek is panaszkodik e miatt és tudósítja a könyvtári és múzeumi ügyek állásáról. Széchényi válasza. 177—180. József nádor 1808 október 25-én kinevezi a Múzeum harmadik hivatalnokának Haliczky Antalt. Miller kitüntetéshez óhajt jutni. Elintézést nyer a Grassalkovich-féle telek ügye. Miller újabb állás szervezésére gondol. Majd a tisztviselők fizetésének javítását sürgeti. A nádor nagyobb fizetéseket állapít meg. 181—184. A nádor 1809 junius 10-én utasítja Millert, hogy az intézet becsesebb kéziratait, drágaságait a franczia háború veszélyei elől Temesvárra szállítsa. Miller kénytelen Nagyváradra menni és a magával vitt dolgokat itt elhelyezni. A könyvtár helyiségeit kórházzá akarják átalakítani. József nádor ezt megakadályozza. Millert november 21-én felhívja a nádor, hogy térjen vissza Pestre. Miller kénytelen útját elhalasztani. Végre 1810 márczius 4-én visszaérkezik. 185—190. Miller nagyváradi szerzeményei a könyvtár czéljaira. Az 1809. évi könyvtári gyarapodás. Miller értesíti Széchényit visszaérkeztéről. A szolgai állás megüresedése. József nádor 1810 április 24-én Cseronka Andrást könyvtári szolgává nevezi ki. Széchényi, hivatkozva jogaira, nem veszi tudomásul a kinevezést. 191—193. Az éremgyűjtemény átadása. József nádor érdeklődik a kéziratok használata iránt. Miller lemondást emleget. Ennek okai. A nádor ismét javítja a tisztviselői fizetéseket. 194—197. A nádor kinevezi a természetrajzi osztály őrét. Széchényi aggályai a kéziratkatalogus szerkesztését illetőleg. Szeretné a metszetek, térképek stb. katalogusát is kiadni. Miller hosszabb

válasza erre. A metszetek katalogusának kiadását nem ajánlja. Miller gyanus nyilatkozatai a tisztviselők kinevezésének jogát illetőleg. Széchényi féltékeny gonddal őrködik jogai felett. Az 1810. év alapítványai és gyarapodásai. A nádor fokozódó érdeklődése és támogatása. 198—209.

IV.

Miller munkakedve. A Múzeum katonai őrséget kap. Marczibányi István örökösei különféle régiségeket ajánlanak fel az intézetnek. Miller 1811 április 1-én a nádor elé terjeszti a szolgálati szabályzat tervezetét. Ennek általános és részleges intézkedései. Az igazgató és őrök hatásköre. A többi tisztviselő és a szolgák teendői. 210—222. Miller a szabályzathoz csatolja a tisztviselői fizetések költségelőirányzatát. A Múzeumi Akták kiadására vonatkozó javaslata. Az ország pénzügyi viszonyainak kedvezőtlen állapota. Az 1811 február 20-iki devalvatio. A Múzeum anyagi veszteségei. Miller egyelőre kénytelen lemondani javaslatainak megvalósulásáról. 223—225. A köteles példányok beküldése körül történő mulasztások. Miller javaslatot terjeszt a nádor elé a nyomdászok megrendszabályozása ügyében. E javaslat intézkedései. A nádor átteszi ezt a helytartótanácshoz. A helytartótanács kikéri erre vonatkozólag a hatóságok véleményét. József nádor kiadja a látogatások idejét szabályozó napirendet 1811 január 30-án. 226—229. A nádor szabályozza az egyetemi hallgatók látogatását. Intézkedik a könyvkötésre nézve. Hozzájárul a Múzeumi Akták kiadásához. Miller a gyűjteményeknek más épületbe való elhelyezését tervezi. E czélra a szervíták épületét óhajtaná megszerezni. Miller ajánlata a Nemzeti Múzeum elnevezésére vonatkozólag. 230—233. Széchényi szembaja következtében lemond hivatalairól. Elhatározása felől értesíti Millert. Miller válaszában szintén nyugalom után kivánkozik. Kimerítő jelentést terjeszt a nádor elé a Múzeum egyes osztályairól. A könyvtár ismertetése és állaga. A könyvtár bélyegzői. Miller külön pénzalapot óhajtana teremteni a külföldi magyar vonatkozású művek megszerzésére. A köteles példányok ügyén is törvényhozási úton kíván segíteni. 234—239. Széchényi levele Millerhez, a melyben állásában való maradásra bíztatja. Miller azonban azt válaszolja, hogy már benyújtotta lemondását a nádornak. Mielőtt a nádortól a felmentését kérné, két munkálatot terjeszt a nádor elé. Az egyiket a szolgálati szabályzat kibővítése czéljából állította össze, a tisztviselők kinevezésére, javadalmazására, az intézeti pénzalap kezelésére, a gyűjtemények gyarapítására s az ügykezelésre vonatkozólag. A másikat a Magyar Tudós Társaság felállítása ügyében. 240—245. Miller a Magyar Nemzeti Múzeumot és a Magyar Tudós Társaságot ugyanazon az alapon akarja létesíteni. Az eddig felmerült tervek keresztülvitelében nem bízik. A Tudós Társaság megvalósítását már előkészítette József nádor a Múzeum megalapításával. A Tudós Társaság czélja azonos a Múzeuméval. A pénzalap meg van erre. A tagok választása. A Nemzeti Múzeum választott tagjainak valamely megkülönböztető jelvény engedélyeztetnék. A jelvényt a nádor külön okmánynyal adományozná s általa az illető a Nemzeti Múzeum tagjává avattatnék. A tagok kötelezettségei. Előbbre jutna így a magyar nyelv művelése is. 246—254. Az 1811. évi pozsonyi országgyűlés. A nádor

benyújtja az országgyűlésnek a Nemzeti Múzeum állapotáról szóló jelentését. Úgyszintén Miller munkálatait, a szolgálati szabályzatot, esküminta, napirendet, az alapítók, adományozók névsorát. A nádor azt ajánlja, hogy az évi gyarapodás a Múzeumban közszemlére tétessék ki; hogy az intézet mellett Tudós Társaság létesíttessék; és az intézet czéljaira megfelelő épület emeltessék. 255—258. Széchényi eltéríteni igyekszik Millert lemondási szándékától. Miller ennek daczára benyújtja a nádorhoz lemondását. Elhatározását egyrészt a nagy drágasággal indokolja, a mely oka annak, hogy nem képes fizetéséből megélni, másrészt abból származó elkedvetlenedésével, hogy nem kapott kitüntetést. József nádor felemeli Miller fizetését és 1812 márczius 1-én kinevezi a Nemzeti Múzeum igazgatójává. Miller megköszöni a kinevezést és kijelenti, hogy megmarad az intézetnél. 259—265.

V.

Miller azzal kezdi meg igazgatói működését, hogy eltávolítja az intézettől Strázsay Józsefet. Strázsay hanyagsága, anyagi zavarai. A nádor elfogadja Strázsay lemondását. 266—269. A törvényhatóságok a köteles példányok kezelése ügyében. A helytartótanács az eddigi legfelsőbb intézkedések alapján kívánja rendezni a köteles példányok ügyét. Millert nem elégíti ki a helytartótanács intézkedése és ezt a nádorhoz intézett felterjesztésében is kifejti. 270—274. Széchényi üdvözli az új igazgatót és kéri, ajánljon neki alkalmas egyént a könyvtárőri állásra. Nem válaszolván levelére Miller, újból felkeresi őt soraival és megismétli kérését. 269—276. Miller Széchényit, kinevezési jogának kijátszásával, befejezett dolog elé óhajtaná állítani. Utódjául Horvát Istvánt szemeli ki. Horvát kineveztetésének híre Bécsben. 277—278. Miller 1812 május 16-án válaszol Széchényi levelére. Levelében még attól is meg akarja fosztani Széchényit, hogy az intézet alapítói közt szerepeljen. 279—284. A gróf 1812 julius 1-én nyugodt méltósággal czáfolja meg Miller bántó állításait és kijelenti, hogy a könyvtárőri kinevezéshez ragaszkodik. 285—288. Széchényi a nádornak is elpanaszolja a rajta esett méltatlanságot és kéri, támogassa őt bölcsességével a könyvtár őrének kinevezésében. Miller úgy igyekszik a nádor előtt feltüntetni a dolgot, mintha az intézet létérdeke kívánná, hogy a kinevezési jogot a fővédnök gyakorolja. Javaslatot tesz a többi állás betöltésére nézve is. 289—299. Miller javasolja, hogy a Múzeum igazgatója az ország történetírója czímet viselje. Pecsétet kér az intézet használatára. 294—295. Széchényi nem nyervén választ a nádortól, szeptember 8-án újabb felterjesztéssel él. Kéri, közölje vele őfensége a Miller helyére állítandó egyén nevét kinevezés czéljából. A nádor szóbeli nyilatkozata. Horvát István Széchényihez folyamodik a könyvtárőri állásért. Széchényi válasza. 296—299. A nádor Miller ajánlatára Horvát Istvánt bízza meg a pozsonyi káptalan könyvtárának átkutatásával. József nádor felhívja a káptalant, engedje át az országos könyvtárnak a Horvát István által jegyzékbe vett dolgokat. A káptalan fejedelmi ajándékának átvételére Horvát István megy Pozsonyba. Az átengedett kéziratok és nyomtatványok jegyzéke. 300—305. Miller buzgólkodása a könyvtár érdekében, a nádor hathatós közbenjárásának felhasználásával.

Koller József ajándéka Jankovich Miklósnál. Kovachich Márton György kéziratai Jankovichnál. Miller véleménye Jankovich felől. Miller panaszai a köteles példányok hiányos beküldése ügyében. Kyss Sándor előadást tart a könyvtár termében. Miller bánkódva zárja le az 1812. évet, hogy még mindig nem részesült kitüntetésben. 306—310.

VI.

Széchényi nem mutat neheztelést Miller iránt, a könyvtárőri állás betöltése ügyében vele szemben követett eljárás miatt. Felkéri őt, ismertesse a Nemzeti Múzeum alapítását a Hesperus című ujságban. Miller szerint a nádor megtiltotta ezt. Miller 1813 február 20-án elküldi Széchényinek a kéziratkatalogus I. kötetének kéziratát. Széchényi arany szelenczét küld ezért neki ajándékba. Miller elérzékenyülve köszöni ezt meg és értesíti a grófot, hogy hozzáfogott a metszetek katalogusának összeállításához. 311—313. Széchényi Schwartner Mártont kéri meg a kéziratkatalogus előszavának megírására. Schwartner előbb kitér ez elől, később mégis hajlandónak mutatkozik a megbizatás elfogadására. 314—316. Miller panaszkodik Széchényinek, hogy Bécsben rossz néven veszik tőle a nemzeti intézet szolgálatát. A metszetek, földabroszok stb. katologizálására tervezetet dolgozott ki és ezt megküldi Széchényinek. A tervezet megnyeri Széchényi tetszését. 317—318. Miller örömét fejezi ki efelett és írja a grófnak, hogy belekezdett a metszetek katalogusának írásába. Tibolthoz intézett levele. Széchényi mutatványul íveket küld Millernek a kéziratkatalogus nyomásából. 319—323. József nádor a szőnyi lelet átvételével nem Horváth Istvánt, hanem Tehel természetrajzi őrt bízza meg. A Múzeum előtti őrséget beszüntetik és ismét visszaállítják. Miller újból kérelmezi a nádortól Horvát István kinevezését. 324—325. Az 1813. év nyarán a múzeumi telek kérdése szerencsés megoldást nyer. Miller és Tehel kölcsönös neheztelésének okai. Miller újabb panasza Tehel ellen. A nádor nem ad neki igazat. Miller emiatt lemond hivataláról. A nádor nem fogadja el a lemondást. 326—328. Széchényi kéziratokat és nyomtatványokat küld a könyvtárnak. Miller viszont egy a kéziratkatalogus elé szánt értekezést küld a grófnak. 1814. október 26-án három uralkodó tekinti meg az intézetet. I. Ferencz király a tapasztaltak felett legnagyobb megelégedését nyilvánítja. 329—331. Miller nagymérvű elfoglaltságával menti Széchényinél, hogy az ajándékul küldött könyvek jegyzékét még nem származtatta vissza. A régi buzgósággal fárad azonban még mindig a becsesebb nyomtatványok, kéziratok megszerzésén. Frankfurt városa az intézetnek ajándékozza Hartvic püspök legendáját. Egyéb szerzemények. 332—334. Miller panaszt emel a nádornál, hogy a köteles példányok nem közvetlenül a könyvtárnak küldetnek be. A nádor leir ez ügyben a helytartótanácsnak. A helytartótanács azt ajánlja, hogy a Múzeum igazgatója esetről-esetre jelentse be nála az elmaradt nyomtatványokat. Miller összeirja az 1803—1814. évekből hiányzó munkákat és a jegyzéket felterjeszti a nádorhoz, 335—336. József nádor kieszközli, hogy míg a Tudományos Akadémia létrejön, Sándor István alapítványa a Múzeum czéljaira fordittassék. A Marczibányi-féle alapítvány. A pályakérdések kihirdetése és megbirálása. 337—340. Kriebel János munká-

jának tervezete. A nádor felkarolja Kriebel vállalkozását. Miller bizalmatlansága a siker iránt. Újból kéri a nádort, nevezze ki a könyvtárhoz Horvát Istvánt. Horvát kisebb fizetéssel is vállalkozik az állásra. A nádor még mindig vonakodik a kinevezéstől. 341—334. A Múzeumi Akták kiadása. Széchényi szorgalmasan nyomatja a kéziratkatalogust. A könyvtár emléktáblája. 345—346. Új lökést nyer a könyvtár őrének kinevezése. A nádor belátja, hogy a kinevezést tovább halogatni nem lehet. 1815. december 7-én József nádor kinevezi Horvát Istvánt a könyvtár őrévé, miután Széchényi is különösen ajánlotta neki. Miller öröme a kinevezés felett. Horvát István a kinevezésről. Széchényi nem nyilatkozik. 347—350.

VII.

Miller lépéseket tesz a nádornál, hogy a legutóbb kinevezett Horvát Istvánt illesse a rangsorozati elsőség a múzeumi örök közt. A nádor azonban a hivatalbalépés sorrendjét állapítja meg. Horvát István gyakori távolléte. Az 1816. év tavaszán megjelenhetik a kéziratkatalogus. Az utolsó pillanatban a rézmetsző munkája miatt némi akadály merül fel. Miller emiatt szemrehányásokkal illeti Széchényit és kijelenti, hogy a metszetkatalogust nem folytathatja. Széchényi válasza. Tibolth levele. 351—358. A kéziratkatalogust a lapok egyhangú lelkesedéssel fogadják. Az előszót Miller írta hozzá. Értekezése a kéziratgyűjteményekről. 359—360. Miller felterjesztése a nádorhoz Kriebel vállalata ügyében. Sándor István könyvei. József nádor Kovachich József Miklóst kinevezi 1816 junius 27-én könyvtári adjunctussá. Miller ezt a lapokban közzéteszi. Kovachich atyja tiltakozik a közlés módja ellen. 361—363. Széchényi a családi levéltárába tartozó iratok visszaküldésére kéri fel Millert. Miller Sopronban és Bécsben Széchényi vendége. Bécsi útjának czélja. Megköszöni Széchényi vendégszeretetét. 364—366. Miller kifakadásai az elhalt Tehel ellen. Felterjesztése a nádorhoz az egyes osztályokban tapasztalt mulasztások ügyében. Javaslatai erre nézve. 367—369. Miller kir. tanácsossá nevezletik ki. Miller elégületlensége. Vitéz József hagyománya a Nemzeti Múzeum javára. Miller kifogásolja az alapítólevél intézkedéseit. A metszetek katalogusa. 370—374. Miller átalakíttatja a Nemzeti Múzeum új telkén lévő épületet a régiségtár és könyvtár czéljaira. Széchényi hozzájárulása az átalakítási költségekhez. A könyvtár átszállítása az új helyiségbe. A gyüjtemények elhelyezése. 375—378. József nádor elismerését fejezi ki Miller tevékenysége felett. Megtiltja azonban, hogy a jövőben előzetes hozzájárulása nélkül ily átalakítások történjenek. A Múzeumi Akták kiadása. A nádor megtagadja a nyomdával kötött szerződés jóváhagyását. Miller zavara. A nádorhoz intézett felterjesztésben igazolni igyekszik eljárását, és a nádort elhatározásának megmásítására bírni. Kijelenti, hogy más szerződést nem köthet. 379—384. A nádor leirata Millerhez. Czáfolja Miller állításait. Beleegyezését adja, hogy a Miller által kötött szerződés végrehajtassék. Millert utasítja, hogy maradjon meg a köteles önmérséklet határai közt. 385—386. A Marczibányi-alapítvány jutalomdíjainak első kiosztása a Nemzeti Múzeum épületében. A biráló bizottság tagjai. Az első jutalmazottak. Az ünnepély története. 387—389. Miller csüggedtsége az 1817. év utolsó nap-

jaiban. A Múzeumi Akták II. kötetének előkészítésére gondol. Kitaibel Pál egyetemi tanár hagyatéka. Tököly Sabbas a könyvtár mellett egy szláv-szerb alkalmazott számára állást óhajt létesíteni. Alapítványának feltételei. Miller több okból elfogadandónak mondja az ajánlatot. A nádor visszautasító válasza. Ennek okai. Megelégedése Tököly áldozatkészsége felett. 390—394. A könyvtári helyiség bebutoroztatása. Visszakérik a kikölcsönzött becsesebb kéziratokat. Az idő alkalmas volta a revizióra. Újabb gyarapodások. Széchényi ajándékai. A Kitaibel-féle gyüjtemények megvétele. Kéziratainak kiadása. Keesz István technologiai gyüjteménye. 395—397. József nádor Németországba készül. Miller az ő közbenjárásával megszerezhetni reményli a wolfenbütteli Korvin-kódexeket. Széchényi soproni könyvtára. Erre vonatkozó tervei és végrendeleti intézkedései. Elhatározza, hogy terveit még életében megvalósítja. 398—400.

VIII.

Széchényi soproni könyvtárát felajánlja a Nemzeti Múzeum czéljaira. József nádor hálás érzelemmel fogadja a nagylelkű ajánlatot. Horvát Istvánt kiküldi a könyvtár átvételére. Széchényi értesíti Millert adományáról. Miller nem érzi magát hivatottnak a gróf terveinek végrehajtására. Nincs megelégedve a tett intézkedésekkel. Javaslata a könyvek eladására és a pénz felhasználására vonatkozólag. 401—405. Széchényi válasza Millerhez. Horvát István útja Sopronba. Véleménye a soproni könyvtárról. Széchényi meggyőzi a segédkönyvtár szükséges voltáról. Millert is meg akarja nyerni ez eszmének. Miller nem lelkesedik ezért. 406—409. Széchényi 1819. január 15-én értesíti József nádort a segédkönyvtár felállítását czélzó terveiről. Bizonyos feltételeket köt ki. Millert is felkéri, támogassa felterjesztését. Miller hamis világításban mutatja be a nádornak Széchényi tervének kialakulását. 410—414. Horvát István lázasan dolgozik a könyvtár átvételén. Beszámol a grófnak munkája eredményéről. Tibolth levele Millerhez a könyvtár ügyében. A könyvek elszállítása Pestre. Horváth István hivatalos jelentése soproni küldetéséről a Múzeum igazgatójához. Újból kéri Millert, eszközölje ki a nádornál a segédkönyvtár felállítását. Miller jelentése. Javaslatai a könyvek elárusítására nézve. 415—421. Miller portómentességet óhajt kieszközölni a Múzeumnak. A helytartótanács lépéseket tesz ez irányban. A portómentesség nem engedélyeztetik. Kriebel munkájának kiadása. A Marczibányi-bizottság odaitéli a pályadíjat. Miller véleménye a fel nem vett jutalomdíjak hovafordításáról. 422—424. Miller összeiratja a soproni könyvtár kettős példányainak jegyzékét. Majd összeiratja az összes klasszikus munkákat. József nádor visszaérkezvén külföldi útjáról, meglátogatja a Nemzeti Múzeumot. Miller jelentése alapján elrendeli a kevésbé szükséges munkák eladását. Horvát István lemond állásáról. Elhatározásának okai. A közte és Miller közt kiélesedett viszony. Ennek előzményei. Horvát István levele Millerhez. 425—430. Miller javaslatot tesz a Marczibányi-bizottság által megjutalmazott pályamunkák kiadására vonatkozólag. A nádor nem fogadja el a javaslatot. Utasítja őt a Múzeumi Akták II. kötetének kiadására. Miller újabb javaslatot terjeszt a nádor elé a jutalmazott pályamunkák kinyomatására vonatkozólag. A nádor ezt sem tartja keresztülvihetőnek. Miller

mentségei, miért nem jelent meg a Múzeumi Akták II. kötete. 431—433. Miller hozzákezd a soproni könyvtár könyveinek eladásához. A nádor arról értesül, hogy a könyveket értéken alul árusítják el. József nádor beszünteti a könyvek eladását és Millert jelentéstételre szólítja fel. Széchényi levelei a nádorhoz. 434—435. Miller kidolgozza a könyvtár szolgálati szabályzatát. Ennek 21 pontja. Horvát István megmarad lemondási szándéka mellett. Barátai vissza akarják ettől tartani. 436—440. József nádor újból szigorúan utasítja Millert, hogy a könyvek eladásáról mielőbb jelentést tegyen. Miller kimagyarázni igyekszik mulasztását. A nádor elrendeli, hogy az intézet őrei a gyarapodási naplót pontosan vezessék. Egy másik leiratában pedig intézkedik, hogy az erre kijelölt bizottság a Nemzeti Múzeum összes osztályaiban tartson leltározást. A tisztviselői kar tanácskozása és felirata a nádorhoz. 441—444. Horvát István tervezetet dolgoz ki a könyvtár leltározásának keresztülvitelére és a katalogusok összeállítására nézve. 445—450. József nádor válasza Széchényinek 1819 január 15-iki felterjesztésére. Megmagyarázza a késedelem okát. Elfogadja Széchényi feltételeit, és beleegyezik a segédkönyvtár felállításába. Nyilatkozata Miller eljárásáról. Felterjesztése a királyhoz Széchényi újabb adományára vonatkozólag. 451—454. Széchényi alapítólevele. Utolsó levele a nádorhoz. Végrendeletének intézkedései könyveire vonatkozólag. Betegsége. Halála. Halálát fájdalmas veszteségnek tekinti az egész ország. 455—460. Miller aggályoskodása Széchényi alapítványának némely pontját illetőleg. A nádor nem veszi figyelembe észrevételeit. Széchényi Lajos gróf értesíti a nádort atyja haláláról. A nádor részvétirata. A király jóváhagyja Széchényinek a segédkönyvtár czéljaira tett alapítványát és megengedi, hogy az alapító utódainak legfelsőbb megelégedése nyilváníttassék. 461—462.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

Rövidítések: cs. = család; kir. = király, királyi; kny. = könyvnyomda; ktár = könyvtár; ltár = levéltár; pk. = püspök; vm. = vármegye.

Abauj vm. 362.
Acta Musei Nationalis 211, 213, 215, 216, 220, 223—225, 231, 239, 245, 258, 281, 312, 339, 345, 355, 377, 380—386, 390, 424, 428, 429, 431, 433, 451.
Aczél 320.
Adjunctus l. Segédőr.
Adonyi ktár 300.
Aesop 362.
»Agendarius liber« 305.
Akadémia, Tudományos — 7, 22, 165, 242, 245—255, 337, 345, 432.
Akták, Múzeumi, l. Acta M. a.
Alagovich pk. 441.
Alapító levél, A Széchényi orsz. könyvtár —e 77, 78, 286—288; a segédkönyvtár —e 455, 456, 460, 461.
»Allgemeine Litteraturzeitung« 12, 70.
Almásy Antal 105; — Ignácz 320; — Pál 92, 194, 207.
Alvinczy József 188.
Amann János 325, 326.
Amanuensis v. ö. Iródeák.
Andrád Sámuel 4.
Andrássy Ignácz 334.
André Keresztély Károly 311, 312.
Anna királynő 397.
»Annales Ecclesiastici Regni Hungariae« 13.
Anonymus l. Névtelen jegyző.
Antal fhg. a német lovagrend nagymestere 198, 309.
Apáczai Csere János l. Csere János.
Appanauer Ferencz fia 370; — Ferencz özvegye 328.
Arad vm. 166.
Arad (város) 122, 187.
Aranka György 7, 137.
Argentoratum l. Strassburg.
Aspermont gr. 414, 428.
Augustus római császár 74, 341.
Árpád magy. fejedelem 71.
Árva vm. 166.
Ásványgyüjtemény, M. n. múzeumi — 117, 160, 161, 179.

Bacsányi János 5.
Baitay Antal 87.
Bajzáth József l. Bayzáth József.
Balázs pozsonyi kanonok breviariuma (XIV. sz.) 303.
Barabás alltáros 137.
Baranya vm. 166, 352.
Baróthi Szabó Dávid. l. Szabó Dávid.
Bars vm. 166.
Bartakovich László 207.
Bartsch bécsi könyvárus 14.
Batla Mihály 293.
Batthyáni Antal gr. 326, 375; — Ignácz gr. gyulafehérvári pk. 23, 51, 99; — József esztergomi érsek 23, 49, 80,

326; — József nógrádi főispán 114. 115. 148.
Bayzáth József veszprémi pk. 105. 107.
Bács vm. 166. 352.
Bácsi csatorna 99.
Bánffy cs. 364.
Bánffy György erdélyi kormányzó 46.
Báránd 189.
Báthory Gábor superintendens 17. 96. 387. — István 151.
Bärnknopf Ignácz 96. 111. 113. 127. 128. 131. 133.
Beckers gr. 435.
Beer orvos 234.
Beleznay tábornok özv. szül. Podmaniczky báróné 95. — Sámuel gr. 170.
Bellegarde főkamarás 423.
Belnay pozsonyi nyomdász 103. 126; — György pozsonyi akad. tan. 3.
Bene Ferencz 387.
Benkő Ferencz 96.
Beöthy László, bihari alispán 176.
Beregszászy Pál 387.
Berlin 13.
Berzeviczy Gergely 105. 151.
Bessenyei György 22.
Beszterczebánya 270; —i káptalan 333; —i városi ltár 334.
Bethlen Farkas 87; — »Historia Transsylvaniae« cz. munkája 13; — Gábor 98. 345. 355. 361.
Beythe András 87.
Bécs 4. 5. 14. 21. 26. 38. 39. 41. 56. 76. 77. 91. 94. 97. 117. 119. 120. 148. 159. 204. 234. 255. 277. 284. 287. 297. 299. 304. 305. 316. 317. 330. 364—366. 377. 381. 383. 385. 396. 397. 403. 406. 407. 410. 415. 427. 442. 459; —i jezsuita kny. 304; — udv. ktár 333.
Békés vm. 271.
Bél Mátyás 16. 87. 300. 362. 395. 417.
Bérczy János 94. 137.
»Biblia Pauperum« 334.
»Bibliotheha Hungarica universalis.« 26.
Bihar vm. 166. 176. 195. 280.
Binz bécsi antiquárius 13. 34. 314.
Bisztriczey József 176.
Blasius l. Balázs.
Blumauer Antal bécsi könyvkereskedő 13. 14.
Bocskay István 330.
Bod Péter 22.
Bogsch János 96.
Bolla Márton 12. 17.
Bonaparte l. Napoleon.
Born Ignácz 87.
Bornemissza Péter: »Postilla« (1573) cz. műve l. r. 305; — »Prédikácziók« (Detrekő, 1584) cz. műve 305.
Boros Lajos 194.
Borsod vm. 166.
Brettschneider Henrik 96.
»Breviarium Strigoniense« (Velencze 1524) 304.
»Breviarium Zagrabiense« (Bécs 1687) 304.
Bruckenthal-gyüjtemény 99.
Brunszwick József gr. 117—119. 120. 423.
Brünn 304.
Brüsszel 13.
Buda 4. 30. 57. 58. 112. 120. 127. 128. 165. 175. 178. 184. 186. 187. 195. 228. 258. 270. 287. 297. 330. 331. 352. 362. 425. 459; —i egyetemi kny. 201. 334. 380. 383. 386; —i ferencziek temploma 112. 130; —i gymnasium 112; —i karmeliták kolostora 113.
Budaházy szolgabíró 189.
Budai Ferencz 139.
»Budai Krónika« 17. 32—36. 97. 306.
Budapest 10. 22. 255. 276.
Bujanovich Ágoston 308; — Ede 37. 56.

Calvin János 16.
Campe nürnbergi könyvkereskedő 208.
Catullus 434.
Ceroni Péter 207.
Cicero 52. 156.
Cornides Dániel 87; — könyvtár 14. 110.
Corpus Juris 428.

Csanád vm. 166.
Csáky László gr. cz. pk. 207, 307, 376, 378, 379.
Csánki kegyesrendi atya 96.
Csekonics tábornok 121.
Csepreg 305.
Csere János. Apáczai — »Magyar Encyclopédia« (Ultrajecti 1653) 16.
Csergheő Ferencz 105, 137.
Cseronka András 192, 193, 196, 293, 297, 406, 412, 420.
Cservenka l. Cseronka.
Csokonai Vitéz Mihály 5, 70—75, 94, 96.
Csokonya 130.
Csongrád vm. 271.
Curia l. Kuria.
Czenk 13, 16, 26, 30, 36, 38, 49, 53, 76, 77, 79, 85, 86, 94, 116, 235, 259, 322, 406; —i könyvtár katalogusának czímlapja 50.
Czímergyűjtemény, M. N. Múz. — 321; — katalogusa l. Katalogus.
Czuppon György 105.
Czwittinger Dávid 87.

Dechy Sámuel 3, 4.
Debreczen 17, 70, 72, 74, 271.
Dellevaux Fülöp 105.
Demjén Antal 105; — Sámuel 137.
Denis Mihály 8, 51, 52.
Deschan adminisztrátor 121.
Detrekő 305.
Décsi Sámuel 177.
Dégen W. bécsi antiquarius 13.
Diószegi Sámuel »Magyar füvészkönyv« cz. munkája 177.
»Directorium ecclesiasticum« (N.-Szombat, 1674.) 304.
Dlobatz Gottfried 14.
Dlugosch János 396.
Doloviczényi Sándor 170, 178.
Domonkos, Sz. — 333.
Dőry Antal (jobbházai) 96.
Dragonics 37.
Draskovich György 151; — »Philosophia« (Grácz 1618.) cz. műve 305.
Drezda 13.
Dudich András 151.
Duna 126, 316, 418.
Durand Codex Nationalisa 13.

Ebersberg 185.
Eckmühl 185.
Eders ügynök 322.
Eger 189; —i káptalan 307; —i pki ktár 38.
Eggenberger József 96, 137, 176, 321, 375, 404, 434, 435, 441.
Emléktábla, A Széchényi ktár —ja 296, 346, 347, 376, 396.
Endrődy János 96.
Engel János Keresztély 54, 76, 99—103, 105, 116, 172, 201, 236, 278.
Engelné pécsi nyomdatulajdonosné 269.
Eperjes 270.
»Ephemerides Statistico-Politicae« 126.
Erdődy-féle ház Budán 127.
Erdősi Sylvester János »Új testamentom« (Sárvár, 1541.) cz. műve 305.
Ernszt József 96.
Esküminta, M. n. múzeumi — 257.
Eszék 121.
Esztergom 2; —i káptalani ktár 40, 333.
Eszterházy János gr. 96. — József gr. 82, 93, 96, 107, 117—119, 137, 146, 154, 176, 184, 316, 441. — Miklós gr. 151; — Pál gr. 151.
Eszterházy hg. 415.
Eszterházy-ezred 1.
Éder-kéziratok 450.
Építészeti hivatal 91, 128.
Éremgyűjtemény. M. n. múz. — 91, 93, 134, 144, 157, 160, 187, 193, 209, 256, 377, 405; — katalogusa l. Katalogus.
Érsekujvár 202.

Fabian József 96.
Faludi Ferencz 87.
Farkas András 236.
Fasser Ferencz 96.
Fábchich József 16, 208.

Fehér vm. 361.
Fehérvár 178.
Fejes János 183.
Fejér György 387, 406, 418, 419, 438, 440; »Egy Magyar Társaság legkönnyebb, leghelyesebb felállításáról« cz **műve 246.**
Fekete Ferencz gr. (galánthai) 105.
Ferdinánd (I.) m. kir. 38, 179, 396; — (III.) m. kir. 305; — (V.) m. kir. 88, 144, 149, 423; — fhg. 88.
Ferencz (I.) m. kir. 26, 38, 57, 63, 68, 78, 89*, 90, 108, 110—112, 117—119, 120, 128, 131—135, 144, 146, 149, 150, 164, 168, 171, 182, 187, 195, 204, 232, 241, 249, 259, 276, 280, 281, 283, 286, 288, 296, 331, 337, 364, 370, 374, 378, 461, 462.
Ferenczy János 277.
Festetich Antal 169; — György gr. 19, 321, 372, 374.
Fiala Ferencz 105.
Fischer Flórián 184, 196; — István br. egri pk. 307.
Forgách Ferencz 87; — Pál 306, 307.
Fraknói Vilmos cz. pk. 10, 86.
Francfordia, Nicolaus de — 304.
Frankfurti sz. Bertalan apátság 333.
Fridmanszky kamarai titkár 330.
Frigyes Vilmos porosz kir. 331.
Fuchs Sámuel 96.

Ganganelli levelei 1.
Genersich János 176, 236.
Georch Illés 387, 388.
Georgikon, Keszthelyi — 99.
Giovanne Julia hgnő 117—120.
Giunta, Lucas Antonius de — 304.
Glosius Dániel 104, 387.
Gottlieb váczi nyomdász 226.
Gotzigh Ignácz 96, 137.
Gömör vm. 166, 232.
Görög Demeter 4, 15; — »Magyar átlás« cz. műve 321.
Grassalkovich Antal hg. 167—169, 182, 231, 258, 326.
Grácz 55, 305.
Gräser Rudolf bécsi könyvárus 12.
Gren Pál 419.
Griff fogadó 168, 182.
Gruber Károly Antal 96, 114—116, 123, 137, 144, 146, 148, 149, 153.
Gustermann 236.
Gyöngyösi István 87.
Győr vm. 166, 418.
Győr (város) 2, 186, 187, 270, 404, 406, 408, 410, 417, 418.
Gyulafehérvár 305.
Gyulafi család 364.
Gyurikovits János 16.

Haberle Konstantin 367, 397.
»Hadi történetek« 4, 16.
Hadparancsnokság 210, 325.
Hagenau 304.
Hajnóczi József 10—12, 19.
Haliczky András 96, 125, 137, 176, 180; — Antal 181, 184, 188, 189, 196, 197, 210, 262, 293, 324, 325, 327, 344, 345, 348, 351, 355, 444.
Haller Ferencz gr. 190; — László 87; — Pál gr. 93, 95.
»Halotti beszéd« 303.
Hannulik János Dániel 94.
Hartleben könyvkereskedő 179, 180, 381, 384.
Hartvic pk. 333.
»Hazai s külföldi Tudósítások« 460.
Hámornik János 169.
Hell Miksa 87.
Helytartótanács, M. kir. 40, 43, 45, 65—68, 77, 82, 84—86, 91—93, 108—111, 114, 118, 119, 121, 126, 128, 130, 132, 134, 135, 139, 146, 187, 192, 195, 226—229, 262, 269, 271—275, 297, 309, 334—336, 399, 422, 423; —i irattár 173.
Henyei áldozár 96.
Herodotosz 341, 361.
»Hesperus« 311.
Hess András 97.

Hevenessy György 87; — féle kéziratok 23, 361.
Heves vm. 166, 176.
Hétszemélyes tábla 106.
Hild építész 154, 156.
»Historia columnae Traiani cum Iconibus« 305.
Historia Lombardica 306, 307.
Homeros 72.
Homonna 378.
Hont vm. 166.
Horatiusz 74.
Horányi Elek 16, 36.
Horkovich József 137.
Hormayer József 236, 313.
Horpács 13; —i ktár 10.
Horvát Endre 278—303, 306, 349, 351, 352; — István 176, 262, 269, 276—278, 283, 284, 293, 295, 298—303, 305, 324, 325, 327, 343, 344, 347—353, 355, 362, 368, 378, 388, 389, 395—397, 401—403, 405—408, 410, 412, 414, 415, 417—420, 423, 426—431, 438—440, 444—451, 457, 459.
Horváth piarista 322; — Ádám 7; — Jakab 96; — János 87.
Hunyady gr. 181.

Igazgató, M. nemz. múzeumi — 162, 214—217, 250, 257, 282, 283, 340, 373.
Igazgatóság, M. n. múzeumi — 152, 177, 181, 184, 191—193, 195, 206, 230, 231, 239, 264, 269, 294, 301, 325—327, 330, 336, 337, 339, 342, 345, 346, 348, 349, 362, 363, 365, 367, 374, 380, 386, 391, 394, 398, 422—425, 427, 428, 431, 433—435, 438, 441, 443, 444, 451, 455, 460.
Illésházy gr. 336.
Incze (III.) pápa 151. — (IV.) pápa 151.
Institutum Diplomatico-Hungaricum Regni Hungariae Regnorumque ac Provinciarum Sacrae Illius Coronae Juribus Obnoxiarum 23, 45.
Iródeák, könyvtári 163, 165, 179, 184.
Irnok, M. n. múzeumi igazgatósági — 162, 282; ktári — 39, 40, 42, 66, 77, 163, 169, 179, 180, 184, 206, 220, 221, 223, 282, 286, 293, 413, 421.
István (Sz.) m. kir. 341, 361; — legendája 333.
Istvánffy Miklós 87.
Ivanics Zsigmond 208.
Izdenczy-féle kéziratgyűjtemény 314, 316, 317, 319, 332.

Jakossich páter kapisztrán-tartományfőnök 96.
Jankovich Miklós 26, 35—37, 56, 307—309, 342, 387.
Janus Pannonius 87.
Jany Pál 344.
János m. kir. 396.
Jekelfalussy József 183.
Jena 70, 157.
Jezsuita-rend 400.
Jónás József 344—346, 444, 451.
Jordánszky Elek 105.
Josits Kosmos 137.
József (II.) császár 1, 13, 131, 231, 424; — flig kir. helytartó 26, 32, 40, 63; — nádor 87, 106—108, 111, 117, 121, 123—125, 128, 130, 132, 134, 143, 149—154, 161, 162, 165, 166, 168, 172—175, 177—191, 193—211, 225, 229—231, 233, 236, 237, 240—242, 246, 247, 255—258, 262—265, 267—269, 273—275, 278—280, 283—285, 289—300, 302, 306, 307, 309—311, 324—328, 330, 331, 333—346, 348—353, 355, 361—363, 365—367, 371—374, 378—382, 384—398, 402, 403, 407, 410, 412, 413, 415, 417—422, 424—431, 433—436, 438, 440—443, 451—456, 459—462.
Junker 10.
Juricskay László 207.
Justh György 96.

Kalmárffy Ignácz 96, 105.
Kalocsai káptalani ktár. 47.
Kamara, M. udv. — 66, 92, 121, 333, 379.

Kanczellária, Cs. udv. — 12, 321, 372; M. kir. — 40, 44, 65, 67, 77, 92, 110, 119, 128, 134, 146; levelezőkönyve 38; Nádori — 85, 206, 245, 282, 395.
Kanczellista l. Irnok.
Kaprinay-féle kéziratok 23, 361.
Kapus, Múzeumi — 163, 223, 282.
Karacs rézmetsző 156.
Karczag 176, 189.
Karlsbad 378.
Kassa 137, 178, 270.
Katalogus, M. n. múzeumi — általában 422, 437; czímer, metszet és térkép 199, 202, 204, 313—321, 329, 330, 346, 353—356, 370—372, 374, 375, 377, 398, 437, 456, 461, 462; érem — 170, 186; ennek pótkötete 198—201, 234, 235, 292; Széchényi-fele kézirat — 53—56, 180, 198—201, 204, 312—317, 319, 321—323, 329, 330, 346, 353—360, 398; Széchényi-féle nyomtatvány — 49—52, 62, 66—70, 353, 359, 456; I. pótköt. 99—104, 132, 158, 191; II. pótköt. 138, 139 141—144, 298; III. pótköt. 179, 192, 199, 202, 297, 298, 398.
Katona István 81.
Kazinczy Ferencz 7, 96.
Kálmán m. kir. 395.
Kálvin János l. Calvin.
Kámánházy László váczi pk. 348.
Károli Bibliájának 1612. kiadása 15.
Károly (Nagy) császár 361.
Károly fhg. 38, 185.
Károlyvár 17.
Keesz István 397.
Kegyesrendiek 400.
Kelemen-kollégium könyvtára 12.
Kenderessy tanácsos 322.
Kerchelich Boldizsár 87.
Kerekes Sámuel 4.
Keresztes 189.
»Keresztény Szeneka« 15.
Keresztúry Pál »Csecsemő keresztyén« (Gyulafehérvár 1638) cz. műve 305.
Keszthelyi Georgikon l. Georgikon.
Kettőspéldányok (duplumok) 421, 425.
Kéler Gottfried 12, 172.
Képtár, M. n. múzeumi — 161.
Késmárk 169, 178.
Kéziratkatalogus l. Katalogus.
Kézirattár, M. n. múzeumi — 41, 82, 86, 136, 144, 172, 174, 175, 193, 211, 222, 223, 233, 277, 278, 327, 349, 439, 370, 406, 408, 415, 418, 419, 352, 459.
Kilián könyvkereskedő 404.
Kindi Mátyás 94, 95, 176.
Kinsky gróf 12, 63.
Kirchknopf 12.
Kis János 246.
Kiss 201; — Antal (ittebei) 169, 178, 207, 239, 405; — István 96; — József 96.
Kiszely Benedek 176; — Pál, Benedekfalvy 94, 144.
Kitaibel Pál 137, 154, 390, 396, 450; —né 123.
Klagenfurt 303.
Klapka temesi nyomdász 226.
Klein Sámuel 96.
Klimó György 51
Knoblauch Johannes 304.
Koburger Antal 304.
Kohary Ferencz 377, 462.
Kohary-féle út 99.
Kollár Ádám 80, 81; — Ferencz 12; — féle kéziratgyüjtemény 19, 23, 43.
Koller József 307.
Kollinovics Gábor 105.
Kollonics Lipót esztergomi érsek 51, 98,
Kolozsvár 17.
Komárom vm. 96, 166.
Komárom (város) 16, 98, 241.
Komjáthi 305.
Kónyi János 1.
Koppauer temesvári bíró 121.
Koppi Károly 316,
Korvin-kódex (drezdai) 13; (wolfenbütteli) 398; — könyvtár 46, 98, 398.
Kott Jakab 306.
Kovachich József Miklós 173, 363, 429,

444; — Márton György 6, 7, 12, 18—58, 75, 76, 81, 99, 126—128, 148, 171—176, 256, 302, 307, 308, 333, 363, 387, 429, 450; »Acta Eruditorum Instituti Diplom« cz. műve 39; »Codex Juris Tavernicalis« cz. műve 39; »Cogitationes pro plano erigendae Bibliothecae Nationalis« cz. műve 45; Formulae Solennes Styli« cz. műve 55, 56; »Institutis Grammatophylacii Publici pro instituto Diplomatico-Historico Inclyti Regni Hungariae« cz. műve 24; »Monumenta Antiquitatum Jurisprudentiae Hungariae« cz. műve 35, 39; Scriptores Rerum Hungaricum minores« cz. műve 39, 46, 54; »Supplementum ad Vistigia Comitiorum« cz. műve 39; Syllogi Decretorum Comitialium Inclyti Regni Hungariae cz. műve 428.
Kovács Mihály 387.
Kőgl kapitány 96.
Köln 13.
Könyvkötés a M. N. Múzeum ktárában 206, 230, 236, 239, 336, 374, 405.
Könyvtárnok 41—44.
Könyvtárőr l. Őr.
Kőszeghy László csanádi pk. 167.
Köteles példány 41, 78, 108, 109, 139, 140, 158, 176, 177, 192, 226—229, 239, 269—275, 309, 333—336.
Kövi Sándor »Elementa Juris Hungarici« cz. munkája 109.
Közalapítványi kir. ügyigazgatóság 245.
Krassó vm. 166.
Kriebel János 341, 342, 349, 354, 358, 361, 362, 423, 426, 460.
Kubinyi András 378; — Péter 137, 176, 184.
Kultsár István 96, 177, 246, 321, 387.
Kuria, Magy. kir. — 66, 67, 91, 93, 131, 424.
Kutsera János (kutscherfeldi) 184, 193, 196, 197, 262, 293, 324, 344, 335.
Kyss Sándor 309.
Kytaibl l. Kitaibel.

Lajos (II.) magyar kir. 38.
Lajos (XIV.) franczia kir. 74.
Lajstromozó, könyvtári 162, 165, 184, 219—220, 223, 250, 292, 293; természettári — 291.
Lakics György 236.
Landerer Mihály (fűskúti) 109, 137, 180, 226, 275.
Lasko, Osvaldus de — »Quadragesimale bigae salutis« (Hagenau, 1498) cz műve 304.
Latinovics János 93, 105, 176.
Lányi 4, 320, 322.
László János 418.
Lászlóvszky József 137.
Lehoczky András 81, 105, 208.
Leltározás, A m. n. múz. gyüjtemények —a 443—452, 454.
Leo (X.) pápa 74.
»Liber ordinarius Strigoniensis« (Bécs, 1588.) 304.
Liebenberg János 194, 201, 240.
Lichtenstein Petrus 304.
Lincz 120.
Lipcse 13, 14, 138.
Lipót (I.) m. kir. 9; — (II.) 374.
Livius, Titus 303.
Lobkovitz hg. 148.
London 13.
Lőcse 270.
Lucretius De rerum natura cz. műve 434
Ludovika-akadémia 99, 245.
Luka 362.
Lunevillei béke (1801. febr. 9.) 59.
Lübeck Károly 96.

Madarassy Ferencz budai czenzor 199.
Madách Sándor 15, 35, 48, 49.
»Magyar Hirmondó« 4, 16, 105, 137.
»Magyar Könyvszemle« 269.
»Magyar Kurir« 3, 105, 137, 149.
»Magyar Magazin« 12.
Magyar Tudós Társaság l. Akadémia.
Mahoritz Tóbiás 96.
Majláth József gr. kam. elnök 107,

Majthényi-ktár 36.
Marczali 322.
Marczibányi cs. 389, 431; — Imre 338, 339, 386; — István 140, 167, 206, 210, 373, 388; — István-féle jutalom 338—340, 424, 430—432.
Marienburger brassói tanár 313.
Marosvásárhely 17.
Martini tábornok 121, 122.
Martinovics 10.
Martyrologium (XIV. sz.) 303.
Matkó István: Bányász Csákánya 17.
Mádai Dávid 87.
Máhl György 183.
Mária Lujza fhgnő 117; — Terézia m. kir. 195, 252.
Márton István 236; — József 397.
Mártonfi József 96.
Másodpéldányok l. Kettőspéldányok.
Mátray Gábor 113, 305.
Mátyasi János 105; — József 105.
Mátyás m. kir. 46, 398; — 1463. decretuma 428, 429; — 1475. decretuma 36, 37.
Mednyánszky Alajos br. 176, 312, 320.
Melczer András 300.
Metszetkatalogus l. Katalogus.
Mérey Sándor 137.
Mészáros András 137; — Mátyás 137.
Miller Nándor Jakab 76, 79, 80—93, 96—98, 105—107, 109, 110, 112—116, 118, 119, 121—128, 130, 135—140, 144, 146, 148—154, 156, 169, 175—200, 204—211, 217, 222, 223, 225, 226, 229—236, 239—242, 245, 246, 255—257, 259, 264—266, 268, 269, 273—278, 284, 285, 289—291, 294—297, 299—301, 303, 304, 306—317, 319—340, 342—349, 351—356, 358—367, 370, 372—382, 384—391, 393—398, 401—408, 410—415, 417—420, 422—436, 438, 441—444, 451, 460, 461; —né (I.) 123, 135, 239—241, 280, 359; —né (II.) 328, 329, 365, 366.
»Missale Ordinis Sancti Pauli primi Hermetiae« 304.
»Missale Quinqueecclesiense« (Velencze, 1499.) 304.
»Missale Strigoniense« XIV—XV. sz. kéziratok 303; — (Brünn, 1491.) 304; — (Nürnberg, 1484.) 304; — (Velencze 1486, 1495, 1498, 1501, 1503, 1511.) 304.
»Missale Zagrabiense« (Velencze, 1511.) 304.
Mitterpacher apát 154.
Mocsay postamester 370, 372.
»Moniteur Universel« 319, 321.
Monoszlai András: »Apologia religionis Christianae« (Nagyszombat, 1589.) cz. műve 305; — »Az Isten malasztjáról« (U. o. 1600.) cz. műve 305; — »A képek tiszteletéről« (U. o. 1588.) cz. műve 305; — »A szentek segttségéről« (U. o. 1589.) cz. műve 305.
Moson vm. 166.
Munkács 120.
Murr. 13.
Muskatirovits János 96, 105.
Múzeum, M. Nemzeti — 116—119, 153—171, 176, 182, 184—186, 198—200, 206—211, 214—216, 219, 223, 230—233, 236, 241—253, 255—259, 262—264, 266, 267, 275, 277, 279—282, 284, 288—291, 294—297, 299—301, 303, 304, 306—317, 319—331, 334, 335, 337—345, 348, 349, 351, 359, 361, 362, 367, 370—374, 376, 378, 379, 382, 385—387, 389—394, 396—398, 401, 402, 407, 410, 411, 413—415, 417—428, 430—432, 434—438, 440, 443, 446, 447, 451—455, 461.
Múzeumi Akták l. Acta stb.
Müncheni udv. ktár 306.

Nagy Ferencz 96, 105.
Nagykároly 270.
Nagyszombat 105, 259, 305; —i akad. kny. 304; —i káptalani ktár 36, 47.
Nagyvárad 80, 81, 83, 187, 190, 192,

273, 322, 359, 423; —i akadémiai ktár 190; —i káptalan 299, 307.
Nagyváthy János: Mezei Gazdái 3.
Napirend, M. n. múzeumi — 211, 239, 257.
Napló. Könyvtári — 443.
Napoleon (I.) franczia császár 38, 120.
Nápoly 4.
Nemzeti könyvtár l. Országos könyvtár.
Németh László 4.
Névtelen jegyző 333.
Niczky István gr. 196, 206.
Nitray Mátyás 105.
Nitsch Dániel 105.
Nógrád vm. 166.
Növedéknapló. M. n. múzeumi — 136, 137, 163, 368.
Nürnberg 304.
Nyitra vm. 166.
Nyomtatványkatalogus, Széchényi orsz. ktári — l. Katalogus.
Nysnánszky 37.
Nyugdíjalap, M. n. múzeumi — 245.

Oesterreicher orvos 372.
Oláh Miklós esztergomi érsek 38, 87.
Olvasóterem, Könyvtári — 93, 106, 150, 188, 210, 230, 348, 377, 378.
»Ordinarius Strigoniensis« (Nürnberg, 1496.) 304; — (Velencze, 1520.) 304.
»Ordo et ritus eccl. Strigoniensis« (Bécs, 1560.) 304.
Országgyülés, 1790. évi — 1. 246; 1807. évi — 165—167; 1808. évi — 170, 171; 1811/12. évi — 255—258, 260, 261.
Országos könyvtár terve 40—46.
Országos levéltár 27, 40, 67, 68, 77, 85, 111, 112, 114, 118, 120, 121, 128, 130, 134, 135, 140, 146, 149, 150, 165, 167—169, 173, 181—185, 187—191, 193—197, 206—211, 229, 239, 245, 254, 264, 265, 269—271, 273, 275, 294, 300, 306—310, 324, 327, 333—338, 343—345, 352, 364, 365, 373, 379, 384, 394—396, 398, 401, 408, 411, 413, 418, 420, 435, 450—456.
Ortelius Videman 202.
Ott báró 167.
Oxford 382.
Őr, M. n. múzeumi — általában 282, 369, 414; Első — 42; képtári — 233; könyvtári — 41, 63, 66, 77, 79, 162, 164, 179, 218, 219, 223, 257, 262, 269, 283, 286, 288, 291—293, 311, 347, 405, 413, 443; másod — 42; régiségtári — 163—165, 184, 223, 262, 291, 405, 413, 421, 425; természetrajztári — 163, 184, 207, 223, 280.
Öttinger 246.

Palma 8.
Palkovich György 333.
Palsovits Antal 105.
Pap Ferencz 406, 440.
Patsay Péter 137.
Pauler Tivadar 92.
Paulik János 207.
Pavonich Jakab könyvtári szolga 86, 124, 125, 181, 192, 193.
Pállya István 16.
Pánczél Pál 246.
Pápay János »Az oltári szentségben a Christus jelenlétének igazságáról« cz munkája 303.
Páriz-Pápai Ferencz 87.
Pássy György 399.
Pátka 349.
Pázmány Péter 87, 151; — »Az setét hajnalcsillag után bujdosó Lutheristák vezetője« (Bécs, 1627) cz. műve 305.
Pecsét. M. n. múzeumi — 185, 216, 243, 245, 295.
Pelbárt l. Temesvár.
Penkler József br. 399, 400.
Pericles 74.
Perleberg Boldizsár 293.
Perlici János 22.
Pest vm. 166, 176, 271, 339, 340, 352, 387.
Pest (város) 4, 16, 17, 30, 37, 45, 47,

49, 55, 57, 58, 63, 68, 69, 75, 76, 82—85, 94, 96, 98, 112, 113, 115, 122, 123, 127, 128, 130, 139, 141, 142, 148, 157, 166, 170, 183, 186—189, 192, 194, 198, 205, 235, 262, 277, 297, 298, 303, 309, 317, 325, 326, 346, 355, 361, 365, 376, 377, 379, 389, 392, 401, 403, 404, 407, 411—413, 415, 418, 419, 421, 423, 428, 455, 459, 462; —i egyetemi ktár 41, 43, 44, 62—68, 77, 78, 85, 109, 110, 192, 335, 447; —i ferenczieк temploma 168; —i közp. papnevelő intézet 66, 91, 110, 111, 113, 126, 131, 133, 187, 209, 231; —i pálos kolostor 66, 68, 76, 85, 87, 89, 91—93, 110, 126, 128, 129, 131, 135, 146, 149; —i szervita rendház 232, 233; —i zsidó hitközség 206.

Pesti Gábor 362.

Petérd 189.

Pethe Ferencz 389.

Petrassevich András 96.

Petravich Ignácz 83, 84, 113—116.

Pentinger író 395.

Pécs 2, 183, 267; —i pki ktár 47, 269.

Pénzalap, M. n. múzeumi — 161, 162, 203, 205, 206, 225, 239, 244, 253, 256, 280, 286, 287, 292, 325, 343, 371, 379.

Péter Ferencz 293.

Pfisterer András 396, 397.

Pigay Antal 419, 439, 459.

Piringer 236.

Plachy András 105, 137.

Podmaniczky József br. 396; — brné l. Beleznay.

Pollio, Asinius — 74.

Portás, M. n. múzeumi — l. Kapus.

Portómentesség, M. n. múzeumi — 422, 423.

Pozsega vm. 271.

Pozsony vm. 166.

Pozsony (város) 12, 82, 103, 124, 170, 229, 230, 255, 259, 264, 270, 299, 309, 362; —i káptalani ktár 299—306; —i primási ktár 300, 440; — városi ltár 300.

Pray György 87, 299, 345, 355, 361; — codex 303.

Prága 12; —i egyet. ktár 306; —i Kelemen-kollégium ktára 12, 14.

Preinlin brünni nyomdász 304.

Privitzer elnöki titkár 298, 316.

Procopp bécsi szobrász 90.

Prónai László 97.

Prónay Sándor br. 387.

Proricz Bazil 96.

Protocollum Donationalium et fundationalium Literarum Musei Nat. Hung. 206, 207, 336.

Protocollum Patrophilorum 136, 136, 138, 176.

Pruzsinszky András 169, 178, 336.

Przemisl 341.

»Psaltericum eccl. Strigoniensis« (Velencze 1515) 304.

Radványi András 137, 207.

Raich János 87.

Rajner főhg. 188.

Rajtsányiné 336.

Rakovszky ügyvéd 363.

Ransanus 179.

Ratdolt Erhard 304.

Rájnis József 16.

Rákóczi Ferencz (II.) 151; — György 105.

Rát Mátyás 16.

Ráth Pál 96, 137; — »Wegweiser durch Pest« (1804.) cz. munkája 89.

Reisinger János 443.

Reviczky Károly 87.

Revisio. Könyvtári — 84, 85, 395.

Régipénzgyüjtemény l. Éremgyüjtemény.

Régiséggyüjtemény a M. N. Muzeumban 157, 160, 209, 256, 257, 367, 375; — katalogusa l. Katalógus.

Révai Miklós 22, 94, 96, 105, 115, 277, 278; — Költeményes gyülteményének első darabja 2.

Révay László br. 137; — Péter 87.

Rhédey Ádám kamarás 428; — Lajos 157, 167—178, 183, 187; — Zsuzsanna 169.
Ribay György 14, 15, 36, 37.
Ribinyi János 12.
Rivetti Péter festőművész 87, 88.
Róma 3, 41.
Roscher 14.
Rozgonyi cs. 364.
Rubinyi Péter 105
Rumy Károly 236.

Sadler József 436, 444.
Saffert br. 428.
Salamon zsidó kir. 305.
Sallustius 434.
Sambucus József 87.
Sághy-féle kéziratgyüjtemény 12.
Sándor (I.) orosz czár 331.
Sándor Lipót nádor 26.
Sándor István 337, 340, 362, 443; — alapítvány 405.
Sárospataki kollégium 105.
Sárvár 305.
Schaffrath Lipót lovag 96.
Schaumburg 14.
Schäfer Faustus 1457-iki Psalteriuma 13.
Schedel Ferencz 75.
Schedius Lajos 88, 115, 125, 137, 179, 246, 342, 387, 388, 430.
Schickmayer kamarai ágens 125, 176.
Schlachta Ferencz 105.
Schmelzer tábornok 255.
Schönberger 148.
Schönwisner István 8, 144, 154, 170, 184.
Schuster János 105, 397.
Schvandtner János 15.
Schwartner Márton 81, 115, 125, 144, 277, 313—317, 322, 342, 356, 358, 443.
Sebacher Johannes »Der zum vierten erbaute Tempel Salomon« (Nagy-Szombat, 1703.) cz. műve 305.
Sebastianovich Imre 105, 137.
Segédkönyvtár, Múzeumi — 407—415, 452—462.
Segédőr, M. n. múzeumi — 84, 214, 223, 282, 414; ktári — 217—219; régiségtári — 163, 164; természetrajzi tári — 163, 165, 257, 262.
Selmecz 346.
Semsey kamarai elnök 330.
Sennovitz Mátyás 96, 105.
Sethi János 96.
Siess soproni nyomdász 141, 358.
Simou Mátyás 96.
Simonchich Incze 81, 95.
Skolka András 96, 105, 137.
Somogy vm. 106, 166, 194, 206.
Somogyi János 82.
Sopron vm. 166, 418.
Sopron (város) 12, 21, 32, 39, 47, 49, 68, 69, 139, 141, 201, 276, 285, 315, 321, 334, 346, 354, 358, 365, 366, 377, 383, 417, 423, 437, 442, 459; —i könyvtár 401—408, 424—426, 430, 433—436, 441, 442, 458, 460.
Spillenberg József 137.
Spira, Joh. Emer. de — 304.
Sprung Antal 137.
Stahel brünni nyomdász 304.
Stettner Máté 387.
Stipsics Ferencz 262.
Strabo 371.
Strassburg 304.
Strázsay József 149, 183, 184, 188, 196, 202, 233, 266—269, 291.
Streibig győri nyomdász 226.
Stritter író 395.
Stucho Geor. 304.
Stur Lipót 293.
Sylvester l. Erdősi Sylvester János.
Szabadka 166, 178.
Szabó András 36, 170.
Szabó Dávid, Barothi — 96.
Szaboles vm. 166.
Szalay Péter 105.
Szalay szolga 124.
Szapáry Péter gr. 191.
Szarvasi gazdasági iskola 99.
Szatmár vm. 166.
Szász Károly 22, 255.

Szeben 17.
Szeged 178.
Szemerédy András 206, 230, 236, 239.
Szempte 305.
Szent-György 182.
Szentgyörgyi György 137.
Szentiványi Péter 317, 319, 378.
Szentkirályi László 207, 387.
Szepes vm. 166.
Szepessy Ferencz 137.
Szerdahelyi György Alajos 90, 94, 96, 105, 141—143.
Szered 38.
Szervezeti szabályzat, M. n. múzeumi — 211, 281, 282, 284, 285, 291.
Széchényi orsz. könyvtár 59—70, 77, 78, 87, 91, 94, 98, 99, 102, 104, 105, 109—114, 117, 119—121, 126, 128, 135—138, 146, 149, 152, 153, 169, 173—176, 195, 238, 288, 299, 363, 367, 391, 401, 407, 410, 419, 424, 426, 428, 433, 444, 445, 450, 451, 455, 460, 462.
Széchényi-levéltár a M. N. Múzeumban 2, 3, 6, 11, 13, 14, 17, 21, 28, 30, 33, 40, 48, 49, 54, 57, 58, 75, 76, 81, 83, 84, 104, 108, 113, 122, 123, 130, 144, 148, 149, 154, 170, 171, 179, 193, 198, 204, 206, 236, 242, 284, 289, 290, 298, 299, 306, 312, 314—316, 319, 321—323, 328—330, 332, 347, 353, 355, 364, 366, 373, 376, 378, 389, 397, 399, 400, 401, 405, 417, 436, 458, 459, 462.
Széchényi Ferencz gr. 1—21, 23, 26—40, 47—91, 93—96, 99, 102—104, 108, 112—118, 122, 124—126, 128, 130—135, 138—140, 143, 144, 148, 149, 153, 164, 166, 170—173, 175, 177—180, 186, 187, 190—195, 198—206, 208, 233—238, 240—242, 259, 275, 276, 278—292, 295—299, 306, 308, 311—323, 328—330, 332, 336, 337, 346—351, 353—356, 358—360, 364—366, 370—372, 374—379, 382, 389, 390, 396, 398, 400—408, 410—414, 417, 419, 420, 422—425, 427—430, 433—435, 439, 441, 442, 447, 451—462; — Ferenczné 65, 74, 399, 400, 417; — György esztergomi érs. 107, 151, 179; — István gr. 22, 255; — Lajos gr. 51, 65, 83, 377, 461, 462; — Pál gr. kalocsai érs. 107, 151.
Szilasy József 137.
Szili-Sárkány 406.
Szily József 389.
Szinnyei József id. 80, 337.
Szirmay Antal 208.
Szkicsák András 293.
Szokolay Dániel 96.
Szolga, M. n. muzeumi 369, 414; házi — 163, 179, 184, 206, 221, 223, 282, 286; képtári — 163; könyvtári — 66, 68, 77, 163, 165, 179, 184, 196, 206, 221—223, 282, 405, 413, 421; régiségtári — 163, 164, 282; természettári — 163, 257, 282, 291.
Szolgálati szabályzat, M. n. muzeumi 197, 200, 204, 211—222, 239, 257, 262, 363, 367—369, 436—438.
Szombathely 406.
Szőgyéni Zsigmond 207.
Szőny 324.
Sztojkovics Athanáz 96.
Szűts István 374.
Szvorényi Mihály 5, 17.

Takács Ambrus 179.
Tata 406.
Taynay Antal 395.
Technologiai gyüjtemény a M. N. Muzeumban 157, 169.
Tehel Lajos dr. 198, 201, 204, 262, 324, 327, 346, 351, 355, 367, 370, 379, 380.
Telegdi Miklós »Evangeliumok Magyarázatja« (Bécs 1577, 1638; Nagyszombat 1578) cz. műve 305; — »Ordinarium officii dirini« (Nagyszombat 1580) cz. műve 304.
Teleki József gr. id. 51, 430, 431; — József gr. ifj. 424, 430, 431; — László

gr. 110, 246, 388, 389; — Sámuel gr. 118, 377.
Teleki-ktár Marosvásárhelyt 99.
Temes vm. 166, 279, 352.
Temesvár 121—123, 126, 154, 186, 187, 236, 271, 359.
Temesvár, Pelbartus de —: »Sermones de tempore« (Strassburg, 1506) cz. műve 304; — »Sermones de Sanctis« (Hagenau, 1509.) cz. műve 304; — »Sermones« (1489.) 305; »Stellarium coronae ben. Mariae Virginis« (H. és é. n.) cz. műve 305.
Terezianum 8, 51.
Természetrajzi gyüjtemény a M. N. Muzeumban256, 157, 160, 198, 326, 327, 367, 421.
Tertina Mihály 5, 81, 190, 191.
Teschedik Sámuel 2, 96.
Térképgyüjtemény katalogusa l. Katalogus.
»Thalassus Ferdinando III. oblatus« 305.
Thiele Ábrahám 14.
Thurocz, Johannes de — »Cronica Hungarorum« cz. munkája l. Turóczi
Thurzó György 151.
Tibolth Mihály 51, 53, 55, 70, 79, 99, 138—139, 144, 240, 284, 298, 306, 308, 313, 321, 323, 332, 334, 336, 356, 360, 365, 371, 376, 390, 396 406, 417—419, 424, 427.
Tibullus 434.
Tokody György 190.
Tolmács, M. n. múzeumi — 392, 394.
Tolna vm. 166, 352.
Torontál vm. 166, 352.
Tököly család 364, 392; — Sabbas 391—394.
Töplitz-fürdő 12.
Traianus római caesar 305.
Trattner Mátyás 55, 137, 141, 152, 170, 198—201, 334, 365.
Trencsén vm. 166, 362.
»Tudományos Gyüjtemény« 80, 300, 431.
Tudós Társaság. v. ö. Akadémia.
Tumpacher József 443, 444.
Turóczi augsburgi kiadása 33, 304.
Turrifex, Walricus, de Mystelbach 303.
Tyrnstain, Michaelis de — 303.

Udvarhely 17.
Ujfalu 190.
»Uj Mindenes Gyüjtemény« 5.
Ulászló (II.) magy. király 38.
Ulm 304.
Ung vm. 166.
Ürményi József 187, 188, 262, 277, 278, 283, 293, 299, 351, 362, 388, 439.

Valentini János 167.
Valero Antal 336; — István 336; — Tamás 206, 230, 236, 239, 336.
Varga Márton 395.
Varro, Terentius — 52.
Vas vm. 166.
Vass Bertalan 276, 305.
»Vaterländische Blätter« 277.
Vay László lovag 96.
Váczy 7.
Vályi András 5, 57; — »Magyarországnak Leirása« cz. munkája 16.
Velencze 98, 304.
Venceslaus l. Venczel.
Venczel pozsonyi kanonok bibliája (XIV. sz. e.) 303.
Vendégkönyv, Könyvtári 144, 145, 147,
Veranchich-féle iratok 37, 56, 151, 307, 308.
Verbőczi l. Werbőczy.
»Vereinigte Ofner und Pester Zeitung« 125, 275, 309, 428, 461.
Vergilius 74, 360, 376.
Verhovácz Miksa zágrábi pk. 180, 306, 307.
Verseghy Ferencz 387.
Veszerle János 443.
Veszprém vm. 166, 271.
Viczay gr. 37, 39.
Vienna l. Bécs.
Vinga 183.
Virág Benedek 96, 105, 387, 389.
Virágos Kert 4.

Viszocsányi Franciscus »Hecatombe sacra« (Nagy-Szombat, 1690.) cz. műve 305.
Vitéz József 372; — Mihály l. Csokonai.
Voigt Leopoldus 304.
Voragine, Jacobus de — »Historia Lombardica« cz. műve (Ulm, 1488.) 304

Weber Péter 226, 275. — Simon 309.
Werbőczy István 35, 87, 306, 307, 441.
Weszprémi István 87.
Wietorisz-féle kéziratgyűjtemény 19, 37.
Windisch Károly 22.
Wolfenbütteli ktár 398.
Wolff András 137.
Wrbna főudvarmester 149.
Wurzbach 80.

Xántos Ignácz 234.

Zágráb vm. 271.
»Zeitschrift von und für Ungern« 69, 97, 104, 106.
Zichy gr. 324; — Károly gr. 107.
Zimány Lajos 96.
Zólyom vm. 166.
Zsolnay Ferencz 105.
Zvonarics Mihály »Magyar postilla« (Csepreg, 1627—28.) cz. műve 305.

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
KÖNYV-
TÁRA